

BÁLINT SÁNDOR

NÉPÜNK ÜNNEPEI

AZ EGYHÁZI ÉV NÉPRAJZA

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Nihil obstat, *dr. Nikolaus Töttössy*, censor dioecesanus. Nr.
92/938.

Imprimatur. Strigonii, die 10 Januarii 1938. *Dr. Joannes
Drahos*,
vicarius generalis.

Stephaneum nyomda r. t., Budapest, VIII., Szentkirály u. 28.
A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

A MAGYAR VALLÁSOS NÉPRAJZ HA NEM is ismeretlen, de még meglehetősen járatlan területe mind a néprajzi, mind pedig az egyházi tudománynak. A gyűjtés és adatközlés munkája sem igen indult meg, a monografikus feldolgozástól még messzebb vagyunk. Csak mellékesen, rokon kérdésekkel kapcsolatban esett róla itt-ott szó.

Mi mégis vállalkoztunk a vallásos népelet egyik részletének rendszerezésére. Munkánk a szintézis első magyár kísérlete, egyben a további szorgos kutatás kezdete szeretne lenni: tartalmazza a magyar vallásos néprajz elvi *alapvetését*, nyomban utána az *esztendő megszen teleséről* szól. Féltreértések elkerülése végett meg kell mondanunk, hogy a kutatás jelen állapotában csak a *katolikus*, csak a *magyar* és csak a *paraszt* nép tanulmányozását érezzük feladatunknak. Természetesen alkalomadtán a középkori és középeurópai összefüggésekről, egyéb alkalmas utalásokról, továbbá a kálvinista kegyesség megnyilatkozásairól sem feledkezünk meg, ha föls tett szándékunkat szolgálják.

Munkánk úttörő összefoglalás, az efféle vállalkozás minden hiányával és aránytalanságával, jól tudjuk, hogy a komoly bírálat és kiegészítés csak javára válhatik. Ezen előszónak nem lehet feladata, hogy egyébként mindarra a haszonra rámutasson, ami a vallásos néprajz tüzetes tanulmányozásából egyrészt a tudománynak, tehát a tiszta elméletnek, másfelől a vallásos életnek, azaz a gyakorlatnak juthat. Egyet azonban megtehet: hang-

súlyozza már itt is az életnek azt a heroikus többletét, kultikus felfogását, artisztikus stílusát, amely parasztságságnkat olyan hosszú időközön át jellemezte és amelynek pusztulása a tudomány emberét a kötelező tárgyilagosság mellett is annyira lehangolja. Ezzel az érzéssel ajánljuk könyvünket mindazoknak megértésébe, akiknek akár a magyar nép üdvössége, akár tudományunk érdeke szívéükön fekszik.

Szeged-Alsóváros, 1937. Hamvazószerda.

Bálint Sándor.

**A MAGYAR VALLÁSOS NÉPRAJZ
KÖRVONALAI**

A MAGYAR VALLÁSOS NÉPRAJZ ELMÉLETE.

A NÉPRAJZ TUDOMÁNYA OLYAN KISEBB-nagyobb *ember közösségnek* életét: lelkiületét és környezete-t ismerteti meg velünk, amely egy nyelvet beszél, ösz-tönös és azonos hagyományokból táplálkozik, ezzel saját-íos kultúrát valósít meg.

Az emberközösség, kollektivitás lehet — mondjuk — az egyetemes magyarság, tekintet nélkül a mindenkori politikai határokra, az állami hovatartozásra (beletartoz-ik tehát nemcsak az elszakított, de a régi határainkon kívül: Moldvában, Bukovinában, Amerikában élő ma-gyarság is). Lehet egy-egy tájnak a népközössége (paló-cok, kalotaszegiek, göcsejiek stb.). Lehet egy-egy falunak differenciálatlan paraszti közössége és lehet — mint leg-kisebb egység — a család közössége. Minél kisebb népe egységet veszünk szemügyre és minél összébb szorítjuk a földrajzi kiterjedést, annál homogénabb, jellegzetesebb és határozottabb egyéniségű embercsoportokra akadunk, amelyek nyelvükre (azaz: táj szólásra), felfogásukra, fog-lalkozásukra nézve mindjobban egyeznek egymással, hiszen ugyanabban a szellemi és földrajzi környezetben élnek.

Az ú. n. *egyszerű ember* lelkivilága lényegesen külön-bözik az ú. n. műveltekétől. A nép a dolgok és jelensé-gek, továbbá sajátmaga között sokszor olyan vonat-kozásokat és okozati összefüggéseket állapít meg, ame-lyek a mi racionális felfogásunkkal és tudományos ismereteinkkel ellenkeznek (pl. babonák, ráimádkozá-sok stb.). A világgal szemben való magatartása elsősor-

ban érzelmi. Gondolkodását — különösen ha még nem fertőzték meg kártékony városi hatások — azért nem lehet alacsonyrendűnek, műveletlennek bélyegezni. Egyszerűen: más, mint a miénk. A maga módján a nép is iparkodik a lét nagy misztériumaira feleletet adni. A világ és az élet az ő számára is izgató rejtély, amelyet a költőkhöz és filozófusokhoz hasonlóan ő is meg akar érteni és magyarázni. Értelmező kísérlete egyszerű, a lényegyet kereső, de naivságában is költői. Nem egyoldalú, mint a tudománynak merőben racionalisztikus magyarázata. Bár a nép éles megfigyelő, mégsem merül el a részletekben, mindenütt a nagy összefüggéseket igyekszik megpillantani. Ezzel függ össze a népköltészetnek, népművészetnek a stilizációra való hajlandósága is, amely voltaképpen a szemlélet realizmusában gyöke» rezik. A paraszt «a természet ölen» a «valóságok» között él és mégsem naturalista. Felsőbbséges megfigyelő erejével mindenütt megtalálja a lét titokzatos ritmusát, a formát, amely a dolgok életét adja meg. E stilizáló készség természetesen analízis-ellenes, az ismeret és élmény maximuma, amelyik mindent elhagy, ami a képszet tisztaságát és mélységét megzavarhatná.

A népnek a világgal szemben való magatartása *szubjektív* jellegű. Az ész rideg spekulációi, körülményes elemzéseit távol állanak tőle. Felfogása, eszejárása szinstitikus. Gondolkodását nem a logika skolasztikus torsi vényei szabályozzák. Világképét a képzelet, érzelem és egyéb irracionális hajlandóságok alakítják, amelyekből azonban gondolat és képzetrendszerét éppen olyan szigorú következetességgel, ha nem is teljes tudatossággal építi fel, mint a rendszeralkotó tudomány.

A népléleknek másik jellegzetes vonása, hogy azokat a normákat, amelyeket környezetének hagyományai, apáinak élete és példája szentesítenek: bírálat nélkül is elfogadja, magára nézve is elismeri kötelezőnek és azok

szerint él. Ez a *hagyományokhoz* való ragaszkodás égés szén a legutóbbi időkhöz meglátszott magatartásán és érdeklődésén, viseletén és házatáján is. A népet tehát a műveltekkel szemben az egyéniség áldozata és nem állítása jellemzi. A népi társadalom eszerint organikus (szemben a városi ember organizált életével), amelynek minden egyes tagja ugyanazokból a gyökerekből táplálkózik, ugyanazon ideálok felé törekszik és így ugyanazt a kultúrjellegét viseli magán. *A magyar néprajz* következőképpen tehát nem más, mint *a magyar népről és kulszórjáról való összes ismereteinknek elvi egységbe foglalása*. A magyar néprajz, mint tudomány egyrészt leírja, megrögzíti a jelen állapotokat és jelenségeket (*gyűjtés*), másrészt értelmezni iparkodik őket, ősbibb összefüggéseiket megpillantani, a miértjükre emberileg szabatos történeti vagy lélektani feleletet adni (*feldolgozás*). Igyekszik azt is megállapítani, hogy a magyar népi kultúra egészében mi az egyetemes emberi, mi a magyarságnak sajátos tulajdona, azaz mi az, ami különös arcú nemzeté tesz bennünket. Vizsgálja még továbbá azt is, hogy mi az európai népekkel és kultúrákkal való együttélés kölcsönös hatása.

* * *

Népünk hagyományaiban és hiedelmeiben megdöbentő régiségek maradtak fenn, amelyeket csak bizonyos részben tudott az európai kultúra, jelesen a kereszténység eltörölni, illetőleg módosítani. Egyelőre azonban még korai és elhamarkodott dolog lenne néphagyományainkból őskultúránk jellegét kihámozni, bár főképpen *Munkácsi* Bernát és *Solymossy* Sándor munkálataiban már jelentékeny eredményekkel dicsekedhetünk. A magyar etnológia még számtalan kérdésnek adós a megfejtésével. Finn-ugor ősnyelvünkre már kimutatták a török, iráni, mongol és egyéb hatásokat, őstörténetünk

is viszonylag világosan áll előttünk. Hagyományaink mivoltáról azonban, — amelyek pedig bizonyára különböző ázsiai őskultúráknak és kultuszoknak kövületei — még nem tudunk eleget. A primitív sámánizmustól a buddhizmusig, a totemkultusztól a keresztény, zsidó, arab inspirációkat egyesítő izlámig számtalan kultúrkör hatását sejthetjük a honfoglaláselőtti magyarság lelkületén.

A kereszténységre való áttérés természetesen mind ezen képzeteket *survival*-jelenségekké sorvasztotta. A régi vallás, a régi kultusz fölöslegessé vált, de képzetei mint babonák, mondák és mint meselemek tovább éltek, tehát funkciójuk megváltozott. Egyes fogalmakat maga az Egyház is felhasznált (*isten, egy(-szent) ház, ünnep, áld, búcsú, Boldogasszony*). Megszenteli a régi hagyományokat, az ősi varázsigéket exorcizmusokkal helyettesíti. Hogy ez a fölszívódás nem volt nagyobb mértékű, annak magyarázata az, hogy amikor a magyarság megkeresztelkedett, az Egyház magatartása, liturgiarendszere, ünnepeinek megszentelése többé-kevésbé már kialakult. Természetes tehát, hogy az alkalmazkodás kötelessége jórészt a magyarságé volt.

Az Egyház nemcsak vallásosságnak, világnézetnek kategorikus igényével lépett fel, de az életet és művészetet is a kultusz szolgálatába állította, megszentelte. Európa középkori élete igazán *opus Dei* volt, nemhiába bencések voltak a tanítómesterei. E hatásnak könnyű a magyarázata: a középkori ember és a mai népfia *primitív, azaz az* elsődleges dolgok ragadják meg, érdeklődését nem forgácsolja szét, hanem az örök értékekre: Istenre, életre és halálra, szerelemre és munkára irányítja. Nem okoskodik, egyetlen magyarázó princípiuma Isten. Isten, aki mindent tud, mindenkire gondot visel, mindenkit érdeme szerint ítél meg, mindig a legjobbat akarja.

A nép a világot és önmagát nem fogalmakkal akarja meghatározni. A megismerésnek és élménynek közvetlensége a világgal szemben való magatartását mintegy költőinek mutatja. Mértéke nem a szűk én, hanem az Istentől megszentelt humánus. A népi kultúra kultikus gyökerekből táplálkozik. Az egyéniség önzését hiába keresnők benne, csak áldozatát találjuk meg. Ez az áldozat egyetemesen kötelezi a paraszti közösség minden egyes tagját. A nép műveltségi (racionális) áramlatokat, gyakorlati ismereteket a legutóbbi időig, az iskoláztatás elterjedéséig alig tesz magáévá, csak művészeti stílusokat, életformákat. Nem véletlen, hogy ezeket a legújabb időig a katolicizmus közvetítette a számára. Talán ezzel is magyarázható, hogy életének jellegzetes stílusa van.

A nép keresztény humanizmusából következik, hogy nem korlátozzák rendi, társadalmi, sovíniszta elfogultságok, az egyéni önteltség modern kísértéseit nem ismeri. Ezért kockázatos a parasztot kigazda-öntudatra ébreszteni, ezért *tévedés* a parasztot hazafiatlansággal vádolni. Európa népeit az Anyaszentegyház nevelte föl, egyebek között innen van a különböző népi kultúrák nagy testvérsége.

A népi vallásosság művészi kompozíció is, sokkal inkább, mint a városi embernél, akit vallásában is inkább az értelmi megfontolások jellemeznek. Ezért olyan fontos a népnél a nagymise drámája, a prédikáció közvetlen hatása, az ének szárnyalása, az ünnepek liturgikus megszentelése. A templom művészi kiképzésében mi már sokszor csak a puszta dekorációt látjuk. A nép azonban még érzi a szimbolikus ábrázolásból áradó jelentést, az ő művészi felfogásával egyezik az egyházi művészet alkalmazottsága. Minden templomi képnek, tárgynak a vallásos gyakorlatban rendeltetése, szerepe van éppenúgy, mint az ő művészi módon kikép-

zett környezetének. A nép szereti a kollektív ájtatosságo«kat, szereti a búcsújárást, a vezeklésnek és elégtételnek ezt a nyilvános módját, amely különben a keresztény életnek, e földi zárandoklásnak is olyan mélységes szimbóluma. A kereszténység tételes tanításait elsősorban nem elvont eszmékben, nem is egyoldalú erkölcsi okulásban, hanem főképpen artisztikus képzetekben fogja fel. A jelzett artisztikus képzetek megnyilatkoznak a néplélek vallásos szemléletében, a vallásos népéletnek majdnem minden megnyilatkozásában. A dogmákat a misztériumjátékokban, illetőleg ezeknek töredékeiben és emlékezet-hagyományaiban érzékeli. A Szentírás és a szentek élete verses, énekelt szövegekben, tehát költői formában válik benne rendesen ismertté. Az egyházi év legtöbb ünnepét, ezeknek jelentőségét, értelmét az ének-bői ismeri meg. Ezért van, hogy csöndes misére járni nem szeret. Hiányzik ebből az ének, de hiányzik az ünnepélyes hangulat, a kultusz érzékelhetősége is.

Ma már szinte egyedül az egyházi jellegű, tehát kultikus éneklés az, amely hacsak hírdondoul is, de egyedül őrizte meg a régi heroikus korok életstílusát. Ebben az értelmezésben a művészet a szublimált étellel, a kultússzal egyenlő. Kevéssé differenciált ugyan, de sokkal egységesebb, nem gazdag a változatokban, de organikus sabb.

A vallásos népélet megnyilatkozásaiban bizonyára vannak kevésbé szabályos hagyományok és hiedelmek is, mint helyi képződményei a hivatalos inspirációknak, esetleg mint ősképzeteknek kövületei. Elismerjük, hogy ezeket a katolicizmus elvi, eszmei alapján álló művelt ember legfeljebb tőrheti, de nem helyeselheti. Nem szabad azonban senkinek sem szem elől tévesztenie, hogy a népi vallásosság nem elvi meggondolások, fogalmi szubtilitások szövedéke, nem a szellemnek elvont gyönyörűsége, nem summázódott rendszer, hanem

sokkal inkább élet, amelyben főképpen a szív érzelmei találják kedvüket. E vallási alkat legjellemzőbb vonása a *bizonyosság*. A művelt ember a maga széleskörű iskolás zottságával, elemző hajlandóságával, a megértésnek bizonyos liberalizmusával több világnézetet is el tud egymás mellett képzelni. Innen van azután, hogy a világnézeteknek e zürzavarában nem találja meg az utat és a közömbösség zsákutcáiba téved. A nép számára ellenben a vallásos világerzés abszolút, az egyetlen mérték és rendszer, a létnek és világnak kizárólagos magyarázata. Szelleme nem nyugtalankodik, szívét-lelkét átjárja hitének bizonyossága.

* * *

Az Egyháznak a magyar néplélekre való hatása fölmérhetetlen. A nép készséges szívvel fogadta be tanításait, úgy érezte, hogy szolgálai által Isten szól hozzája. Az evangélium magvetése nem hullott rossz talajra. Megfogant, gyümölcsöt hozott: életté, világnézetté, költészetté érlelődött. Ennek részletes elemzése a *magyar vallásos néprajz* feladata. Az eddigi néprajzi gyűjtés és kutatás általában mindig téves, vagy legalább is indokolatlan előfeltevésekből indult ki. Vizsgálódásaikban a magyar ősvallás messze délibábjait kergette. Értelmező kísérleteiben — sokszor pozitivistá elfogultságból is — csak végső szükségben fordul az egyházi hagyományhoz. Ez a makacs elfogultság magyarázza egyébként azt is, hogy a néplelet tárgyait már alaposan felkutatták, de a néplelek vizsgálatától, amely lényege szerint vallásos jellegű — ma is meglehetősen húzó«doznak. így aztán a vallásos néprajz még napjainkban is mostoha gyermeke mind a céhbeli etnográfának, mind pedig az egyházi tudományosságnak. Az első felfogás szerint az általános néprajz mindazon kérdésekre feleletet iparkodik adni, amelyek a néplelet és a népleletet

illetik. Egyebek között magyarázni kívánja a néplélek vallásos megnyilatkozásait is. Eszerint tehát a néprajz keretein belül további körülhatárolásnak nem volna jogosultsága. Nézetünk szerint azonban a gyakorlati elkülönítésen, tudományos munkamegosztáson túl igenis beszélhetünk a vallásos néprajz sajátos igényeiről, autonóm szempontjáról. A néplélek szellemi, érzelmi alkátát ugyanis a tudománynak még oly fejlett módszereivel is bajos megközelíteni. A vallásos néplélek a kutatótól sok áldozatot követel: teljes megértést, bizonyosfokú azonosulást, különben kisiklik a kezünk közül. A vallásos néprajzot nem lehet a tudománynak sokszor egyoldalúan racionális módszereivel értelmezni, hiszen itt a néplélek legspontánabb rezdüléseiről van szó, amelynek fogalmi meghatározása sokszor szinte lehetetlen. A vallásos néprajz különben módszertani szempontból is megállja a helyét. A katolikus hittudomány, erkölcsstan, liturgika, európai kultúrtörténet és az általános néprajz találkozási pontjai, kölcsönös vonatkozásai bizonyára elég gazdagok és gyümölcsözők ahhoz, hogy külön tudományszak: a vallásos néprajz foglalkozék velük.¹ Hisszük, hogy e módszertani föltevést munkánk igazolni fogja.

A vallásos néprajz, vallási jelenségekkel foglalkozván, beletartozik a kereszténységnek, főképpen pedig a katolicizmusnak rendszerébe is. Feladata annak vizsgálata, hogy a néplélek hogyan reagál a katolikus előírásokra. Nem szabad azonban a vallásos néplélek

¹ A vallásos néprajz módszertani problémáira nézve v. ö. Koren, Hans: *Volkskunde als gläubige Wissenschaft*. Salzburg, 1936; Schreiber, Georg: *Das deutsche Volkstum und die Kirche*. Köln, 1933! Magyarul: Schwartz Elemér: *A néprajz új útjai — a katolikus néprajz*. Katolikus Szemle 1934, Karsai Géza: *A vallásos néprajz fellendülése*. Pannonhalmi Szemle 1937. (Főképpen a történeti fejlődés rajza, értékes irodalmi utalásokkal).

felé dogmatikus szigorúsággal közeledni, hiszen a megértés és nem az ítékezés a célunk. Az egyházi tudományosság és pasztorális gyakorlat még napjainkban is bizonyos idegenkedéssel, sőt elutasítással nézi a népi vallásosságnak kevésbé szabatos, egyházilag nem approbált, visszaélésnek látszó megnyilatkozásait. Ennek több oka lehetséges. Az egyik a túlzott óvatosság, amely az effélékben együgyűséget, sőt eretnokséget lát. A mások a közömbösség. Papnevelésünkben általában hiányzik a népi pasztorációra való speciális kiképzés, amely a néprajzi kutatás eredményeit is kellő figyelembbe venné. A megértés és nagylelkűség fontosságát pedig talán nem is szükséges magyarázni.

A helyi vallásos gyakorlatban, a népies liturgiában, az egyházi év lokális megszentelésében sokszor találkozzunk olyan megnyilatkozásokkal, amelyeket hivatalos előírásokban hiába keresünk. A lelkipásztor adott esetben türelmetlenebb lenne, mint Egyháza? Ismeretes ugyanis, hogy az Anyaszentegyház a megkeresztelt népek ősi hagyományait körültekintő okossággal és mértéktartással nem irtotta ki. Nem irtotta ki gyökerestől, hanem átalakította, megszentelte, a régi pogány hiedelmeket jámbor képzetekkel helyettesítette. A régi törvényt nem eltörölni, hanem betölteni, szublimálni jött a kereszténység. Ez igen érdekes és sok tekintetben még tisztázatlan jelenség, az európai, de főképpen a magyar szellem történetében.

Az Egyház tanításait és igényeit tekintve ugyan időtlen, egyébként azonban az ő életében is érvényesül a történet szelleme: a változás. Ebből és előbb jellemzett magatartásából következik, hogy ami nem lényeges, abban engedékeny. Egyháznak és népnek közös vonása emellett a tradíciótisztelet, amit kölcsönösen megbecsülnek egymásnál. A vallási népszokásokban a régi, hivatalosan ma már elavult vallási gyakorlatnak számos for-

mája kövült meg és szűkebb körben még ma is kötelező erővel hat. Ez esetben az Egyház régi előírásait az apák jámbor hagyományai ajánlották és tartották fenn a későbbi nemzedékek körében is. Természetes, hogy az eféle jelenségek csak régi, zárt, azonos-gyökerű embers közösségeknél lehetségesek, amelyeknek stílusformáló ereje éppen a hagyományok kultusza. Előfordul az is, hogy minden külső indítástól függetlenül maga a nép termel ki bizonyos szokásokat. A népnek sokszor igen nagy fájdalmat okoz, ha az új lekipásztor — nem lévén tisztában a helyi vallási hagyományok összetartó erejével és artisztikus szépségével — erőnek erejével tiltani akarja őket.

Majd meglátjuk, hogy a vallás szelleme mennyire átjárja a hívek egész életét bölcsőtől a sírig. A gondviselő Isten nem vasárnapi fogalom a számukra, meg*szenteli életük minden mozzanatát. Igazán ott lebeg közöttük az ótestamentumi tűzoszlop módjára és vezeti őket földi útjaikon.

A MAGYAR NÉP ÉS A KATOLIKUS KERESZTÉNYSÉG.

AZ EGYHÁZ — MINT ISMERETES— NEM-csak új vallásnak, de ennek folyományaképpen új ember-ideálnak, új életstílusnak, tehát *új kultúrának* igényei-vei is föllépett. Mindenkinek akar mindene lenni. Céljai szerint nemcsak a vallásos megnyilatkozásokat, de az ember egész földi életét is be akarja a maga transzcendens fényességével sugározni. Nemcsak az ünnepet, de a hétköznapiakat is meg akarja szentelni. Nemcsak imádkozni akarja híveit megtanítani, de élni is.

Bizonyos igaz az, hogy a magyarság sajátos, érdekes és elég magasfokú kultúrát hozott magával *Keletről*. Elég csak költészetére, mesekincsére és zenéjére, rovás-írására és iparművészetére utalnunk, amelyekre éppen az újabb kutatások derítenek mind több világosságot. Pogány vallása a maga mágikus jellegével fogékonyá tette a katolikus kereszténység elfogadására.

A magyarság viszonylag hamarosan behajtotta Krisztus gyönyörűséges igájába a fejét. Ettől kezdve az Egyház válik nemcsak vallásos-etikai tekintetben dajkájává, de Európa műveltségi és művészeti áramlatai is jórészt az ő közvetítésével és ellenőrzésével kerülnek el hozzánk.

A vallásos élmény tradicionális mélységekből és magasságokból táplálkozik. Csak bizonyos fokig lehet tudatossá tenni. Ebben a tekintetben rokonságot tart a művészi alkotással, amelyet szintén irracionális erők és szándékok teremtenek meg. Nem véletlen tehát, hogy az Egyház az *egész* embert akarván: nem hanyagolhatja

el az esztétikus ösztönök nevelését sem. Az Egyház — a művészetnek forrása és ideálja hosszú időközön keresztül — a végtelen szépségeket az idő és tér korlátai között kifejezni próbálja. Erre különben örök céljai érdekében is szüksége volt. A középkori ember sajátos lelkialkata ugyanis megkívánta, hogy a hit titkait ne csak szívével és eszével, de mint művészi kompozíciót és szimbólumot: érzékeivel is megragadja. Ezt szolgálja többek között a *biblia pauperum*, a Szentírás jele- neteinek, a hit tanításainak szimultán képekkel és jelekkel való ábrázolása, ezt akarja a *misztériumdrama*, a gótikus templomok csodálatos *szimbolikája* és annyi más.

Tudjuk jól, hogy a nép magatartása főképpen mindig érzelmi: kitárt szívvel fogad be tehát minden artisztikus élményt. A *templom* elsősorban ugyan az istentiszteletnek, vallásos inspirációknak színhelye a száz mára, egyúttal azonban további hatalmas ösztönzések* kel is gazdagítja.

Ma már tudjuk, hogy népi hímzéseink egyrésze egyházi (kolostori) eredetű. Tudjuk, hogy az összes: román, gótikus, renaissance, barokk *egyházi stílusok* hatása meglátszik parasztházainkon és berendezésükön. Ma már tudjuk, hogy az Egyháznak templomdekorációként alkalmazott szimbólumkincse sokszor eltalál a népművészetbe is, ahol aztán sajátosan fejlődik tovább.

Körvonalaiiban már ismeretes a *gregoriánnak* népzeneire, az egyházi költészet *virágszimbolikájának*, *képeinek*, hasonlatainak népköltésünkre való hatása. Ki tudjuk elemezni az élet nagy misztériumaival: születéssel, házassággal, halállal kapcsolatos hagyományok és hiedelmek egyrészenek egyházi, sőt *liturgikus* gyöke« reit. A régebbi időkben a költészet és irodalom énekelt, vagy beszélt, de nem írott alkotás volt. Az Egyháznak

gestákban, legendáriumokban, példagyűjteményekben felhalmozott nemzetközi folklóreanyaga — egyik bizonyosság az európai néprajz lehetősége mellett — egész részt a szószerk, másrészt a kolduló rendek közvetítésével nagy hatással volt a magyar népi epikára, mesekincsre.

A magyarságot a *bencések* térítették meg és ők kezdték letelepítésüket is. Szent Benedek fiainak rendi regulájában egyik alapvető elvként szerepel a *stabilitas loci*. Egy-egy bencéskolostor a népvándorlás viharáiban, az európai nemzetek nomádkorában a szellem és élet kikristályosodási pontja volt. Nemcsak a vallásos kultúra tüzhelye, hanem a városi életnek, e jellegzetes európai tüneménynek csírái is itt sarjadnak e kolostorok körül. Első térítőink életében és térítő tevékenységében a *clunyi* reform tüze csillogott. A reform lelegeleveníbb hatása népünknel leginkább talán a halottak kultuszában nyilatkozik meg.

A *premontreiek* és főként *ciszterciták* a gótikus életstílust plántálják hazánkba. E francia szerzetesek állandó kapcsolatban vannak anyaházukkal és a francia szellem aktuális áramlataival. Elhozzák hazánkba Szent Bernát tüzes szellemét, elhozzák a legátszellemültebb architektúrát, a gótikát, elhozzák a párizsi egyetem modern törekvéseit. A *chansons de geste*, a lovagvilág szemléli kincesével ők gazdagítják a magyar mondavilágot. Ismeretes a *Toldi-monda* hatalmas francia inspirációja. Ma már azt is tudjuk, hogy az ősi pogány szokásnak vélt *regölés* lényegében keresztény eredetű, amelyet egyesek szerint francia szerzetesek ültettek a dunántúli néplélekbe. A premontreiek és ciszterciták telepítik le addig többé-kevésbé nomád népünket és szoktatják a földmívelés *belterjesebb* formáira, mint a kertgazdaságra és szőlőmívelésre.

A XIII. században az eddigi *monasztikus* rendek

mellé a szerzetességnek új típusa alakul ki, megszűnnek a *kolduló* rendek: *ferencesek* és *dominikánusok*.

Nem lehet célunk, hogy azt az egyetemes hatást részletezzük, amelyet *Szent Ferenc*, a szeráfi pátriárka a tudományra, művészetre, az istenélmény és a minden* napi élet stílusára gyakorolt és amelyet rendje ismerte* tett meg a világgal. A néprajzi kutatásnak lesz jövőendő feladata annak a döntő hatásnak tisztázása, amelyet főképpen a *szegedi* klostrom az alföldi, a *gyöngyösi* a palóc, a *csiksomlyai* pedig a székely katolikus néplélekre tett.

A franciskánus istenélménynek, prédikálásnak, les lekgondozásnak egészen egyéni stílusa van. A ferences lekületet Istennek misztikus megragadása («annyira ismerjük Istent, amennyire szeretjük»), a természettel, «a teremtett állatok szép rendjével» való szublimált együttérzés jellemzi, amelynek analógiáit a néplélekben is föltalálhatjuk. Vájjon az *egy szükséges* keresésével együttjáró lírai fegyelmezettség nem azonos-e a néplés leknek a lényegesre, a stilizációra való törekvésével? Vájjon a *Poverellonak* az örök ideálokért hozott jókedvű áldozata nem hasonlít-e a népi kultúrának az egyéntől kívánt áldozatához? A franciskánus szellem az Egyház klasszikus keretei között a lélek bensőségét, költőiségét, igénytelenségét képviseli. Európa *népe* talán a ferencesek által lesz igazán kereszténnyé. Korunk egyik legnagyobb franciskánusa, az olasz *Gemelli* szerint: Szent Ferenc fölgyújtja ... az akaratot. Az akarat fej«leszti a hivatást és szüli a jellemeket. Világosan kiteszik ez a rend nagyjaiból, akik . . . megőrzik saját énjük és nemzetiségük jellegzetességeit is . . . A ferencesség a népben is a vidéki és nemzeti sajátosságokat kedveli. Nyelvükön beszél, énekli dalaikat, fegyelmezi és megszenteli munkájukat. Tanulmányozza szokásaikat, les ereszkedik gondolatvilágukhoz és érzelmeikhez, hogy

Isten felé irányítsa őket ... A franciskánizmus ... a római egységben, vagyis Krisztus királyságában a nemzeti elkülönböződést jelenti...¹

A barátok prédikációja is új volt. Nemcsak a vui* gáris idióma, azaz az anyanyelv felkarolásával hatott, de szellemével is. A legnagyobbaknak: Sienai Szent Bernardinnak, Kapisztrán Szent Jánosnak, Regensburgi Berthold testvérnek, Temesvári Pelbártnak prédikálását csakúgy, mint a névtelen magyar barát szavát valami különös képszerűség, a kereszténység titkainak, teológiai szubtilitásoknak, erkölcsi tanításoknak költői formába öltöztetése, nemes értelemben vett népszerűsítése jellemzi. A *népszónoklatnak* mai napig felül nem múlt stílusát teremtették meg Szent Ferenc fiai.

A ferences lelket az érzelmek pátosza, öröme és bánatnak szelíd egysége jellemzi. A betlehemi Kisdedet illető naiv hódolat mellett megtaláljuk benne a Kálvária kultuszát is. A keresztúti ájtatosság eleinte ferences templomok kiváltsága. Ismeretes a csíksomlyai nagypénteki misztériumoknak a minoritákkal való kapcsolata.

Szent Ferenc egyéniségének egyik legvonzóbb vonása költői lelkülete, daloló kedve. Fiainak is lelkére köti, hogy vidáman, énekelve menjenek az emberek közé. A *Speculum perfectionis* szerint így tanítja őket: *Mert valóban mi mások Isten szolgálói, ha nem komédiások (ioculatores), kiknek az a kötelessége, hogy az emberek szívét fölvilványozzák és lelki vidámságra indítsák*². Nem lehet tehát csodálni, hogy éppen a franciskánusok ihletésére megszületett és gazdagon kivirágzott a magyar vallásos népköltészet is.

¹ G e m e l l i, Agostino: Franciskánizmus. Budapest, 1933. 100.

² B a l a n y i György: A tökéletesség tükre. Budapest, 1926. 157.

A magyar ferencesek a néplélek nevelése mellett dominikánus tesvéreikkel együtt *missziós* területeken is küzdenek a középkor folyamán. A magyar királyoké nak ugyanis gondjuk volt arra, hogy a fajrokon pogány népeket (kunokat, besenyőket), továbbá Nagy Lajos óta a Magyarországtól délre és keletre élő eretnekeket a római katolikus kultúra és a magyar királyság vonzási körébe állítsák. Ez természetesen következett egyrészt a középkor univerzalisztikus szelleméből, másrészt Nagy Lajos személyéből. Nagy Lajos az utolsó *Grál király*, Szent László szellemének örököse, a Szent Korona misztikusa, egyben a középkori magyar nagys hatalom kiteljesítője. Az ő személyében teokratikus színezetű magyar imperializmus akarja a közeikeleti népeket egy nagy keresztény szolidaritásban megszervezni, részben a török ellen is. Nemes buzgósággal támogatja tehát a franciskánusok és dominikánusok missziós terveit. Utódai is követik Nagy Lajos álmait. A még ezután eljövendő összehasonlító vallási néprajzi kutatás feladata lesz e szálaknak pontos kifejtése.

A török idők első franciskánus nemzedéke vértanúságot szenvedett a hitéért, a következők azonban álsdott opportunistussal az életet választották. Elfogadták az adott helyzetet. Vállalták a mártírium *másik* lehetőségét: a helytállás heroizmusát. Az ország földrajzi és szellemi értelemben romokban, a kereszténység fájdalmas megosztottságban. Mindenki menekül biztonságosabb helyekre, csak az egyszerű nép marad meg apái földjén. A barátok néhány kálvinista prédikátorral egyetemben magától értetődő természetességgel maradnak mellette: pásztorok, akik mindenüket odaadják juhaikért.

A hitújítás és török hódoltság nagy megpróbáltatásaiban a magyar egyháznak nem volt elegendő számú fölszentelt papja. Kevés szerzetesünk az országot

missziós területnek kénytelen felfogni. Így aztán életüknek legjellemzőbb vonása a vándorlás. A hívek ritkán láthatták tehát őket, ezért alakult ki talán a protestantizmus hatása alatt is a laikus apostolságnak jellegzetesen magyar megnyilatkozása, a *licenciátusok*, vagy *deákok*, más néven *félpapok* intézménye. Feladatuk volt a *keresztelés*, *esketés*, *egyházkelő* (*benedictio vei introductio novae nuptae seu sponsae*), *avatás* (*benedictio mulieris post partum*), *hitoktatás*, az előírt imádások *előimádkozása* a templomban, az ünnepek, böjtök *kihirdetése*, vasárnapi *oktatás* (evangélium, szentlecke, postilla felolvasása, nyomtatott és egyháziilag jóváhagyott beszédgyűjteményekből való prédikálás). Ajtatosságok tartása főképpen adventi és nagyböjti időszakban. *Körmenetek* vezetése, *temetés*, halotti beszéddel. A hívek közösségének *lelki vezetése*: nyilvános bűnösök megjavítása, buzdítás húsvétkor a szentségek vételére, a templom gondozása.¹

Ez az intézmény, minthogy hosszú évszázadokon keresztül virágzott, nem tűnt el hatástalanul. A kántorok, később az énekesemberek, laikus búcsúvezetők, templomi előimádkozók a hagyományok erejénél fogva e licenciátusok utódainak tekinthetők.

A XVII. században érnek el az európai *barokk* katolicizmus hullámai is hazánkba, közvetítői a *jezsuiták*. A jezsuiták eleinte a műveltek, előkelők megnyerésére törekedtek, a népre való hatásuk inkább a következő században válik elevenebbé. *Pázmány Péter* *prédikációi*, *Káldi György bibliafordítása* fölfrissítik a valláséletet. A nagyszombati *egyetem*, a *Regnum Marianum* eszméjének korszerű kiképzése, az új *papnevelés*, a neki lendült *könyvkultúra* mind alapvetése a XVIII. század-

¹ J u h á s z Kálmán: A licentiatusi intézmény-Magyarországon. Budapest, 1921. Passim.

ban bontakozó magyar barokk népiségnek. A jezsuiták a barokk patetikus vallásosságát a prédikáció és hitoktatás új stílusával, a vezeklő körmenetek komor ünnepélyességével plántálják át a néplélekbe is. Jól ismerik a néplélek alkatát és igényeit, tudják róla, hogy milyen készségesen befogadja e szemléletes, eleven hatásokat.

A missziós tevékenységben új utat nyitott az olasz *Segneri* Pál S. J., aki a töviskoronás, keresztthordozó, öntorozó *körmeneteket* kezdeményezi a XVII. században. A következő században már nálunk is tömegmozgálommá lett. 1744-ből fennmaradt egy ilyen *felvidéki* misszió részletes leírása. A menet élén a misszionárius haladt. A fejét töviskorona övezte, nyakáról kötél csüngött le, azonfelül még nehéz láncokat is rakott magára. Utána következtek a férfiak: legelői a gyermekek töviskoronával a fejükön, keresztrel a kezükben. Majd az ifjak és meglelt férfiak válogatott kínzóeszközökkel. A férfiakat a nők követték. Itt is elől a kislányok, majd a serdültebbek töviskoronával, végül az asszonyok, akik arcukat kendővel fődtek el és nagyrészüket szintén töviskoronát viselt. Sokan voltak mezít-láb. A *székelyek* körmenete is hasonlított ehhez azzal a különbséggel, hogy a menetben a szent kereszt kiereklyéjét ünnepélyesen vitték. *Selmecen* a misszió nariust a város zenészei követték, akik gyászénekeket játszottak. Utánuk négy előkelő hajadon feketébe öltözve vitte a keresztre szegzett Megváltónak eltakart képét.

Maga a missziós hitszónok is megostorozza magát a szószéken, hogy a híveket bűneik igaz megbánására, életük megjavítására bírja. A hatás nem is marad el. Egyik misszió alatt a *székelyek* lángbuzgalma még a misszionárius szeméből is könnyet csal ki. Úgy tekintenek rá, mintha egyenesen az égből jött volna közélük.

Összegyűjtik az ostorozásnál kicsorduló vércsöppjeit, hogy azután szent emlék gyanánt megőrizték. Csókolgatják ruhája szegélyét, lába nyomát.¹

A jezsuita módszert a *ferencesek* is átveszik. A szentéletű minorita, Kelemen Didák írja az első miskolci misszióról, amely a XVIII. század első felében volt: . . . *Oly nagy zokogással voltak, hogy meg kellett inteni az népet, hogy az prédikációt kontinuálhassam, hogy csendesedgyenek, szűnyenek az sírástól. Voltak Istennek hála kétezerhátszázan töviskoronákban, láncok, kötelek nyakokban. Voltak, kik keresztet hordtak, kik magukat disciplinálták; az ellenkező atyafiak közül is csak ezen alkalmal ötten tértek meg . . .*²

A *búcsújárás* is megfelel a barokk reprezentatív vonásának, egzaltált nyugtalanságának és főképpen a ferencesek buzgólkodására új lendületet vesz. A vallásos-érzés intenzitására, népünk Mária-kultuszára jellemző, hogy legtöbb ma is híres búcsújáró helyünk, mint *Szeged-Alsóváros, Mária-Radna, Mária-Gyűd, Mária-Besnyő, Mária-Pócs* és annyi más, mint az égi kegyelem kútforrása a barokk időkben veszi eredetét, é- amelyből még ma is olyan bőséges vigasztalást merít. Valószínű, hogy a jezsuiták és a barátok között a lelkek megnyeréséért jámbor versengés fejlődött ki: a jezsuiták inkább a misszióknak voltak hívei, a barátok viszont a búcsújárást ajánlották.

Ez a kor a *jámbor fogadalmak*, kegyes alapítványok kora. Alig van népcsoport, helység, amely ne tett volna emlékmű állítására, vagy kápolna építésére, búcsú-

¹ Adatainkat Jánosi Gyula O. S. B. Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán. Pannonhalma, 1935. c. érdekes, forráskutatásokon alapuló művéből vesszük.

² Takáts Sándor: Régi magyar asszonyok. Budapest, 1914. 263.

járásra, vagy ünnepek különös megszentelésére fogadalmat. Ez utóbbiak természetesen örök időkre szólnak. A hívek életük minden mozzanatában Isten ujját, végzését látták. Ez az éber tudat ma már csak régivágású parasztrétegekben él. Mindenkor készek a nyilvános é-
ünneplés elégtételre, akár vezeklésről, akár pedig hálaadásról volt szó.

A vallásos élet elmélyülése bizonyára összefüggött a XVIII. századi nagy *tömegjárványokkal* is, amelyekben a hívek Isten büntetését látták. E járványok emiégeztét majd mindenütt fenntartották az egykorú *Szentháromság-* és *Szűz Mária-szobrok*,¹ amelyeket vagy engesztelésül emeltek, vagy pedig hálából, hogy már a csapásoktól megmenekültek. Egyes városok ünnepléybúcsújárást fogadnak. A *nagyszombatiak* 1710-ben megfogadják, hogy *Szűz Mária bemutatásának* ünnepét (november 21) virrasztással, böjttel, ünnepi szertartással örökre megünneplik. A plébániatemplom Mária-kepe a közeledő pestisveszedelmet sirással és izzadással kinyilatkoztatta a híveknek. Ezen a napon újabban *Sasvárra* búcsújárást vezetnek.² *Arad* városának polgársága valláskülönbség nélkül a pestis emlékezetére a piactéren *Szentháromság-szobor* emelését határozta el. Egyben megfogadta, hogy évenként elzarándokol *Radnára* (1752).³

Bars nemessége 1712-ben a pestistől való szabadulása emlékezetére *Garamszentbenedeken* kápolnát emeltet *Jézus szent vérének* tiszteletére.⁴ A *szabadkai* nép *Szent Rókus* tiszteletére emel kápolnát. A hagyomány

¹ A *Maria s z o b r o k* jórészét, szűkrefogott jellemzésükkel felsorolja Balogh, Augustus, Florianus: *B e a t i s s i m a V i r g o M a r i a M a t e r D e i q u a R e g i n a e t P a t r o n a H u n g a r i a r u m e t c.* Agriae, 1872. 283.

²M. O. E. II. 173.

³Lakatos Ottó: *Arad története.* II. 134.

⁴Haiczl 95. és 117.

azt tartja, hogy az anyagot a hívek saját kezükkel hordoták össze.¹

Más helységek *ünnepeket* avatnak fogadalmukkal különös jelentőségűvé: a *szegediek* Havi-Boldogasszony, a *váciak* Szent Rókus,² az *apátfalviak* (Csanád) Szent Anna, a *szulokiak* (Somogy) Szent Vendel ünnepét.³

Fájdalom, mindezekről még hiányos az ismeretünk. A magyar *ex voto-k* feltárása, rendszerezése a jövő kutatás feladata.

A XVIII. századi nagyarányú telepítések vallási néprajzi hatásai is tisztázatlanok, csak sejtjük, hogy főképpen a katolikus németek több szent kultuszát ismertették meg népünkkel.

Ettől az időtől fogva népünket nagyszabású, stílusformáló egyházi hatás a legújabb időkig alig érte. A pasztoráció jórészt a barokk tőkéből él, a korszellem ellenkezése elől visszavonul a sekrestyébe. A pap szerepe is differenciálódik. A kultúraterjesztésből az iskola, világi könyvek, újságok is részt kérnek, amelyekből különben sokszor csak fájdalmas félműveltség támad. A kor szellemi áramlataival, közgazdasági forradalmaival, a XIX. század immanens szellemével, kételkedő materializmusával a pasztoráció jozefinista kényelmessége alig tud megküzdeni. A hívő nép elsősorban a múlt hatalmas vallási tradícióiból táplálkozik. A múlt század végén azonban a katolicizmus újra ráébred vezérségének és kötelességeinek tudatára, de a falusi nép gondozásának korszerű módszere egyelőre még nem alakult ki, így aztán a vallási néprajz modern hajtásairól, új virágzásáról még nem igen lehet beszélnünk.

¹ T o r m á s i 28.

² M. O. E. II. 174.

³ Magyarország vármegyéi és városai. S o m o g y vármegye. 208.

A VALLÁSOS NÉPKÖZÖSSÉG.

A NÉP VALLÁSOS ÉLETÉBEN VAN VALAMI középkorias, ami főképpen a közösségi szellemben nyilvánul meg. A középkor a vallásosság egyéni formáit kevésbé hangsúlyozza, inkább a közös, együttes ajtatságot kedveli. A hívek Isten nagyobb dicsőségére, Szűz Mária és a szentek buzgóbb tiszteletére, a mindennapi élet megszentelésére, továbbá a felebaráti szeretet tevékenyebb gyakorlására kisebb közösségekbe, társulatokba tömörültek össze. Már a kora-középkorban találkozunk az *imaközösségekkel*: Szent Istvánért az egész clunyi kolostor imádkozik.¹ Pannonhalma imaszövetségben volt Tihannyal és majd húsz külföldi kolostorral.²

A *jámbor társulatok* (confraternitas) az istentisztelet fényét emelték, az irgalmasság lelki és testi cselekedeteit gyakorolták, nem magukért, hanem egymásért imádkoztak. Egymásért ajánlották fel jótetteiket, egymásért állottak helyt Isten előtt.

Elsősorban épületes halálért könyörögtek, lelkük üdvösségén munkálkodtak azzal, hogy megholt társaik lelkéért imádkoztak, jótékonykodtak. Ilyen társulat volt már a XI. századtól kezdve a *Kalandosok társulata* (confraternitas Kalendarum). A tagok belépéskor kezét adták és így ígérték hűséget a társulatnak. A hónap elején (Kalendae) összegyűltek, amikor is megtartották elhunyt társaikért a gyászistentiszteleteket és a torokat.

¹ Galla Ferenc: A clunyi reform hatása Magyarországon. Pécs, 1931. 62.

² Pannonhalmi Rendtörténet V. 638.

E társulatok a plébános vezetése alatt állottak. Tagjai kötelezték magukat arra, hogy meghalt társaik temetésén, gyászmiséjén és torán résztvesznek, a városukban elhalt idegeneket tisztességgel eltemetik, a fölmerülő kiadásokról pedig maguk gondoskodnak.¹

Egyéb célzatú társulatok is alakulnak. *Budai János* esztergomi kanonok (1309) a szegénysorsú diákok számára és gondozására társulatot alapított *Collegium Christi* néven. A társulat elöljárója mindig a barsi főesperes volt, ugyanis a barsi főesperesség és a hozzácsatolt esztergomi kanonokság a társulathoz tartozott. Az esztergomi érsek köteles volt az esperességet a társulat egyik tagjával betölteni, azaz olyannal, aki a társulat költségén fejezte be külföldi egyetemi tanulmányait. A kanonokság jövedelmei jórészt a társulatot illették. A megsegített diákok, ha idővel javadalomhoz jutottak, a rájuk fordított költséget hasonló rendeltetéssel visszafizették a társulatnak.²

A középkorban számos más vallásos társulat is virágzik hazánkban. Adatok eddig inkább csak a *német* városokról állanak rendelkezésünkre.³ Bizonyos azonban, hogy ilyenek a magyar hívek között is voltak, föl kutatásuk még a jövő feladata lesz. E jámbor társulatok először is Isten házának ékességéről gondoskodtak, dramatizálták az ünnepi szertartásokat (virágvasárnap, pünkösöd és más ünnepek), rendezték a körmeneteket, különösen az úrnapi processió jámbor pompájával tettek ki magukért. Tagjaik a hívek épülésére misztériuma

¹ Z á v o d s z k y 68. 109.

² K n a u z Nándor: Krisztustársulat. Magyar Sión, 1863. 346.

³ P u k á n s z k y Béla: A magyarországi német irodalom története. Budapest, 1926. 51., továbbá E r n y e y — K u r z w e i l: Deutsche Volksschauspiele aus den oberung arischen Bergstäden. II. Budapest, 1937. 91. skk.

játékokat adtak elő. Halavány nyomai természetesen a magyar társulati kultusznak is vannak.

***

A *céhek* ősei szintén ilyen confraternitások. Ezekből alakultak ki egyrészt a szakma érdekében, másrészt pedig a munka megszentelésére. Zászlaikat a templomban helyezték el, védőszentjük tiszteletére rendszerint oltárt emeltek és tartottak fönt, ünnepét pedig nagy fényvel ünnepelték meg.¹ Az *asztalosok* és *çicsok* Szent Józsefet, a *kovácsok* Szent Flóriánt, a *bognárok* és *kerékgyártók* Szent Leót, a *kötélverők* Szent Jakab vértanút, vagy Szent Posthumust, a *szijgyártók* és *Hímünk-Szent Györgyöt*, a *kardcsiszárok* Szent Lőrincet, a *késesek* Szent Kiliánt, a *cipészek* Szent Erhardot, vagy Szent Krispint, a *borbélyok* Szent Kozma és Demjént, a *takácsok* Szent Szeverint, vagy Szent Mártont, a *magyar szabók* és *csizmadiák* Szent Istvánt, a *német szabók* Szalézi Szent Ferencet, a *gombkötők* Szent Lászlót, a *szücsök* a Háromkirályokat, vagy Szent Bertalant, a *mészárosok* Keresztelő Szent Jánost. Szent Lukácsot, vagy Szent Lászlót, a *pékek* a Kenyeret áldó Üdvözítőt, a *kádárok* Szent Orbánt, a *szőlőművesek* Szent Donátot, a *molnárok* Alexandriai Szent Katalint, Szent Miklóst, később Nepomuki Szent Jánost tisztelték védőszentül, mint akiknek élettörténetében, legendájában a mesteriséghez valami vonatkozás található.² Felsorolásunk ter-

¹ Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. I—II. Budapest, 1913. Passim. Továbbá Richter M. István: A mesterelegények a céhvilágban. Ethn. 1930. Ugyanaz: A mesterek a céhvilágban. Ethn. 1934.

² Ez a hevenyészett összeállítás a következő munkák alapján készült: Lakatos Ottó: Arad története. II. 170. és Hilf László: A szegedi iparosság története. Szeged, 1929. Passim. Adataink túlnyomórészt a XVIII. századból valók.

mészetesen már az eddigi kutatások hézagossága miatt sem tarthat teljességre számot.

A céh patrónusának ünnepén a céhmester vezetésével minden céhtag részt vett a szentmisén és offertóriumra ment. Egyes helyeken a papot három mester kísérte a sekrestyéből az oltárhoz, mégpedig egy idősebb mester a céhzászlóval, mellette jobbról és balról két fiatalabb mester égő viaszgyertyával. Az oltárhoz érve, az evangélium oldalán megállottak. Felajánlaskor az egész céh offertóriumra ment. A menet élén a zászlómester haladt, utána a mellette álló két mester, azután kor szerint egymásután a többi mesterek és legények, valamennyien égő gyertyával. Miután megkerülték a főoltárt, a lecke oldalán megcsókolták a feléjük nyújtott keresztet, utána kisebb-nagyobb pénzdarabot ajánlottak fel a miséző pap és a sekrestyés részére.

A céh maga gondoskodott betegeinek segélyezéséről és ápolásáról, megbüntették a hozzátartozókat, ha a céhből valaki szentségek nélkül halt meg. A céh misét szolgáltatott elhunyt tagjáért, amelyen az egész céh háznépestől együtt résztvett. A céh halottjának sírját kegyeletből a fiatalabb mesterek ásták meg. Ősrégi hiedelem ez: istennek tetsző dolog a halottak elföldelése.

Hogy a céhek vallásos jellegükhöz mennyire ragaszkodtak még a XVIII. században is, mutatják a *váci* céhek szabályai. Vác katolikus város lévén, a céhekbe másvallású inast nem fogadtak fel, más vallású legényt sem volt szabad három éven túl tartani, részt kellett vennie a katolikus istentiszteleten és ha nem tért át, el kellett őt bocsátani. A céhbírságokat vagy templomi gyertyára, vagy a szegények temetésére fordították. A céh éberén vigyázott a hírnevére, a rossz munkát a céhmester rendszerint a templom javára foglalta le.

A barokk vallásosság heroikus lendülete jámbor társulatainkba is új pezsgést vitt. A régiek mellett új közösségek is keletkeztek. A jezsuiták buzgólkodására megalakult az ország sok helyén a *Keresztény Oktató-Társasága*. Ugyancsak a jezsuiták terjesztik a *Congregatio bonae mortis* nevű társulatot, amely voltaképpen a kalandos társulatok korszerűbb formája is, amelynek tagjai havonként legalább egyszer közös ájtatosságra és prédikációra gyűltek össze. Itt Jézus Krisztus és Szűz Mária szenvedéseiről, továbbá a végső dolgokról elmélkedtek. Elhalt társaik temetésén rész vettek általában buzgóbb keresztény étellel készültek a jó halálra. Többször tartottak közös áldozást és nagy fénnel ünnepelték meg a társulat főünnepét. Ilyen volt *Győrött* és *Rozsnyón* A halálra vált Jézus társulata, *Kolozsvárott* A haldoklók és halottak Anyjának társulata, *Nagyváradon* a Congregatio Jesu Christi agonizantis et Beatae Mariae Virginis sitantis,¹ *Gyöngyösön* az Agónia-társulat.² Ennek a szellemnek a nyoma talán manapság az, hogy a temetésen részt vesz az egész falu népe, tekintet nélkül arra, hogy rokona volt-e a halottnak, vagy nem. A *Mária kongregációk* szintén a jezsuita buzgóság művei, az iskolák révén inkább a középe osztály körében terjednek el. A régi rendelkezések közül a legjellegzetesebb az, ha a tagoktól valami Mária nevében kértek, a kérést soha meg nem tagadták.³

A többi rendeknek is megvan a maguk jámbor egyesülete, harmad rendféléje. A ferencesek *Szent Ferenc kordás társulatát* terjesztik. *Szabadkán* a társulatnak

¹Jablónkay Gábor S. J.: T a x o n y i János S. J. Kalocsa, 1910. 62.

²E t h e i - S e b ő k László: Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös, 1880. 214.

³Bunyitay—Málnási: 368.

egyebek között szőleje is volt. Termését a tagok a Szent tiszteletére megitták, egyéb jövedelmeiket pedig méltányos módon kikölcsönözték. Szent Ferenc szobrát körmenetkor hét tag vitte külön erre az alkalomra készült ruhában.¹ A felvidéki *Hosszúfaluban* szintén volt ilyen társulat, amelyet évente egy-egy barát meglátogatott. Ilyenkor a társulati tagok ágyékát a maga kor-dájával szokta volt övezni és így buzdítani jámbor életre.² Ez a gyakorlat az evangélium tanításán alapszik: *Legyenek felövezve ágyékaitok es égő gyertyák kezeifétekben és ti hasonlók azon emberekhez, kik urokat várják, mikor visszatér a menyegzőből, hogy midőn megjön ézörget, azonnal megnyissák neki ...* (Lk. 12. 35. 36.). Az sem lehetetlen azonban, hogy Szent Ferenc kor-dáját példázza, aki *Dante* szerint a kéj párducát kötötte meg vele. Ősrégi hiedelem különben, hogy a kötés, csomó megvéd a rontó hatalmak ellen, amelyek így nem tudnak az emberhez hozzáférni. A katolikus-korda ennek a spiritualizált formája.

A dominikánusok az olvasós társulatot terjesztik. A *veszprémi* egyházmegyében *Padányi Biró Márton* püspök a *Szentháromság-társulatot* alapította meg, amelynek célja: a híveket a Szentháromságra emlékeztetve rávenni, hogy életükben semmi olyan ne forduljon elő, ami méltatlan e nagy fölség tiszteletéhez. Mise után a hívek a Szentháromság olvasóját, másképpen *szentest* szokták elimádkozni, amely három tizedből áll. A püspök különben egyéb intézkedéseket is tett a Szentháromság tiszteletére és egyúttal lelki kiválságokat i-biztosított a társulat számára.³ Több helyen, így *Kecske-méten* találkozunk *Cortonai Szent Margit társulatával*,

¹ Tormási 77.

² Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek. I. Budapest, 1882. 279.

³ Vanyó 306.

amelynek tagjai elsősorban bűnbánó, vezeklő hívek voltak.¹

A XVIII. században nincs egyházmegye, falu, város, ahol valami jámbor társulat ne virággana. A *pécsi* püspökség területén működik a *confraternitas SS. Corporis Christi* és a *confraternitas sacri-capularis* (pálosok), azonkívül a *confraternitas sacri Cinguli Mariani* (augusztinusok) és egyéb társulatok.² *Kecskeméten* Cortonai Szent Margit említett társulata mellett még a következők működnek: a *Deákok céhe*, a *Boldogságos Szűz tiszteleire*, *Páduai Szent Antal céhe*, *Szent József*, *Szent Ferenc*, *Szenháromság*, továbbá az *Oltáriszentség* társulata.³ *Szabadkán* társulat alakul *Szent Mihály árka angyal* tiszteletére is.⁴ *Szeged-Belvárosban* a *Szenháromság* confraternitása működik. II. József e vallásos közösségek működését megszünteti ugyan, de a vallásnépeletre való hatásuk ma is érezhető, már csak azért is, mert egyrésztük később újjászületik, sőt új társulatok is keletkeznek.

E közösségi szellem, amely primitív gyökerekből, kollektív ösztönökből, az emberi sors azonosságából fakad, népünk körében természetesen még ma is él és kötelez. A népi vallásosságtól ugyanis általában távolállanak az istentisztelet magányos, individuális formái, lelkialkatának inkább a kollektív kultusz (közös imádás, együttes éneklés, búcsújárás) felel meg. így érthető azután, hogy egy-egy falunak a verség és szellem egyezésénél fogva megvannak a maga különösebben tisztelt szentjei, jellegzetes, örökölt ájtatosságai, a praktikus-felebaráti szeretetnek sajátos megnyilvánulásai, egy-

¹H o r n y i k János: *Kecskemét város története*. II. Kecskemét, 1861. 244.

²V a n y ó 180.

³H o r n y i k: I. m.

⁴T o r m á s i 80.

szóval megvan a maga lokális közösségi kultusza. A társulatok közül elég csak az *olvasás társulatokra*, *Szent Ferenc III. rendjére, fehérlányok* (Mária-lányok) *egyesületére* utalnunk. E jámbor társulatoknak mise, vécsernye előtt külön ájtatosságaik (imádság, ének) vannak. A körmenetekben testületként vesznek részt. Gyakorolják az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit is: betegeket látogatnak, szükség esetén ápolják őket, a megátalkodott bűnösöket különösen halálos ágyukon iparkodnak rávenni, hogy Istennel kibéküljenek. Halottjaik temetésén ünnepélyesen vesznek részt, a sírnál külön is imádkoznak lelkiüdvösségükért. Bizonyos időközben az élő és meghalt tagokért misét szolgáltatnak.

Egy-egy buzgóbb, értelmesebb embernek, asszony-nak szintén megvan a szomszédokból, rokonokból, kortársaiból a maga szervezetlen közössége. Szombat évasárnap délután, téli estéken összejönnek, együttesen imádkozzák az olvasót, énekelnek, laikus ájtatosságokat végeznek. Egyes énekesemberek falujukban egyházi engedéllyel külön társulatot is alapítanak. Ilyen a hírebúcsúvezetőnek, *a jászladányi Orosz Istvánnak* (†1922) alapítása: *Az Úr Jézus Krisztus szentséges szent arca társulata*, amelynek imádságait és énekeit maga Orosz István költötte. Ugyanő foglalkozott olyan társulat tervével is, amely épületes példával és imádsággal a *káromkodás* ellen küzdött volna.

A NÉPI KULTUSZ.

a) *Templom.*

A NYILVÁNOS ISTENTISZTELET SZÍN-helye a *templom*, amely rendszerint a hívek jámbor alamizsnájából, kegyes fogadalmából épül föl. Régente mindenki annyi gabonát ajánlott föl e célra, amennyit a teste nyomott. Sajnos, a magyar templomalapítások szabatosabb intencióiról egyelőre nem sokat tudunk. A középkorban az egyes nemzetségek azért alapítottak templomot vagy monostort, azért tettek kegyes alapítványokat, hogy ott az oltár alá temetkezhessenek, a papok és szerzetesek pedig misemondásukban, imádásukban szüntelen megemlékezzenek róluk.

Városokban a hívek közössége, esetleg városrész, vagy foglalkozás szerint elkülönülő kisebb csoportja, céhe volt a templomalapító, vagy legalább is a meglévő templomokban alapított oltárokat, gondozta őket. Az oltárnak külön papja is volt, akit *oltármesternek* (altarista, magister altaris) neveztek. Az oltármester javadalmához hozzátartozott az oltárnak fölajánlott szántó föld, szőlő, rét, malom, lakóház, halastó, esetleg egyéb is, amelynek fejében a javadalom élvezője tartozott az oltárnál elmondott miséit a közösség, *sodalita*-tagjaiért felajánlani, az elhunyt alapítókról megemlékezni.¹ Akadtak olyan magyar városok (Eger, Ungvár,

¹ T a k á t s Sándor: Szegény magyarok. Budapest, é. n. 327. Az oltár mesterség és ispotály-mesterség.

Győr), amelyekben 15—20 ilyen oltármesterség is volt.¹

A templomok és oltárok *dedikációjának* megválasztása igen sok körülményen fordul meg. A hívek foglalkozása és a kegyúr szándéka, bevándorlások és egykorú jámbor áramlatok, külföldi hatások és újonnan kánonizált szenteknek fölvirágzó kultusza mind befolyásolják a választást.

Templomaink, kápolnáink túlnyomó része a *Boldogságos Szűz* valamelyik jelzőjét viseli (*Mária a jó tanács Anyja, Mária angyalok Királynéja, Mária beavatása, Mária eljegyzése, Fájdalmas Szűz, Hétfájdalmú Szűz, Gyertyaszentelő, Gyümölcsoltó, Sarlós, Kármelhegyi, Havi Boldogasszony, Nagyboldogasszony, Kisasszony, Loretái Szűzanya, Szentolvasó Királynéja, Mária szent neve, Mária szegények Anyja, Mária titkosértelmű Rózsa, Vigasztaló Mária, Szepültelen Fogantatás*).

Jézusról: Jézus szent neve, legszentebb Szíve, Jézus beszél a kútnál a szamaritánus asszonnyal, Jézus Lázárt föltámasztja, Jézus színeváltozása, Jézus drága szent teste és vére, Ostorozott Jézus, Keresztvivő Jézus, Keresztrefeszített Jézus, Jézus temetése, Jézus koporsója, Jézus levétele a keresztről, Föltámadt Jézus, Megváltó Jézus, Jézus mennybemenetele, Jézus elevenek éheltak Bírója. Ide sorozhatjuk még a *Szent Kereszt feltalálásának, illetve felmagasztalásának* dedikációját is.

Sűrűn előfordul a *Szentháromság, Szentlélek* címe is. *Szent Mihály* főangyal a középkor eschatologikus szorongásaira emlékeztet bennünket. *Szent József*, de főképpen *Keresztelő Szent János, Mária Magdolna és Péter-Pál* az evangélium ihletését bizonyítja. Nemzeti szentjeink közül *Szent István* és *Szent László* a legnépszerűbb. Szerzetesrendjeink terjesztik *Assisi Szent*

¹ Lehoczky Tivadar: Bereg-vármegye monographiája III. 133.; Bedy Vince: A győri székesegyház története. Győr, 1936. 64.

Ferenc, Szent Antal, Szent Benedek, Xavéri Szent Ferenc tiszteletét. *Szent Orbán, Donát, Sixtus* a szőlőművesek, *Szent István* első vértanú, *Vendel és Lénárt* a jószágartató faluk védőszentje. *Szent Flórián* a tűz ellen védelmezi templomának híveit. *Szent Márton* főképpen Dunántúl, a hazai őskereszténység emlékeit idézi fel. *Szent Borbála* a jó halál kegyelméért könyörög. *Szent Annához* a vajúdo asszonyok folyamodnak segítségért. *Szent Miklós* a középkornak nálunk is legkedveltebb szentjei közé tartozik. A keleti egyház hatását árulja el *Szent Dömötör* neve. *Nepomuki Szent János* kultusza a habsburgi barokk hatására terjed el villámgyorsan. Felsorolásunk természetesen hírül sem teljes.¹ Sajnos, oltáraink, képeink, szobraink dedikációjáról még nem készült összefoglalás.

* * *

Templomaink *dekorációja* sem öncélú gyönyörködtetésre, hanem épületes okulásra szolgál. Gyakorlati rendeltetése van, a hívő lélek nevelésére irányul. Miután a népnek egyrészt sajátos lelki habitusa, másrészt hiányos iskolázottsága miatt az elvont gondolkodás iránt nincs érzéke, az Egyház mély bölcsességgel fordult a művészet segítségéhez. Tágabb értelemben véve a templom összes művészi díszítése *biblia pauperum-ként* hat: a vallás titkait a művészet tolmácsolja a maga közvetlen hatásával.

Érdeemes volna egyszer külön is megvizsgálni régi katolikus művészetünket az egyházi szimbolika, liturgia és folklóre szempontjából. Tisztázni kellene, mi tartozik bele a nagy középkori európai összefüggésekbe és pedig a román, gót, barokk, illetőleg olasz, francia,

¹A magyarországi római katolikus templomok és kápolnák statisztikája. Új Magyar Sión. 1884. 683.

német, szláv (ortodox) inspirációkba és mit lehetne ezekután sajátos magyar képződménynek mondani. Sajnos, könyvünk terjedelme és iránya nem engedi meg, hogy e kérdéssel itt részletesen foglalkozzunk, csak néhány mozzanat fölemlítésére szorítkozzunk.

Régi falusi templomaink *freskóciklusainak* bevezetése rendszerint a világ teremtésével, ősszüleink bűnbeesésével kezdődik, majd rögtön utána, vele összefüggésben az újszövetségi üdvösségtörténet nevezetesebb eseményeivel folytatódik és a következőes katolikus gondolkodásnak megfelelően a kérdések kérdésének ábrázolásával fejeződik be, hangsúlyozza nevezetesen a hívek előtt a végső dolgokat: halált, feltámadást, ítéletet és örök életet. Ez a felfogás számtalan középkori műemlékünkön ismétlődik.¹ Kedvelt ábrázolás a szentélyben a *missa divina*, Jézus Krisztusnak, az Örök Főpapnak kehelyáldozata.² A *tápai* (Csongrád) templom szentélyében a *tizenkét apostol* képét ábrázolták,³ akik tehát mintegy körülvették mesterüket, az Oltáriszentségben rejtőzködő Krisztust. A *lőcsei* Szent Jakab-templomban a hét főbűn szimbolikus ábrázolásával találkozunk: a jóra való restséget a szamár, a haragot a medve, az irigységet a csontot rágó kutya, a paráznaságot a disznó, a mértéktelenséget a ludat vivő róka, a fősvényiséget a varasbéka, a gőgöt fölismerhetetlen állatkép jelképezi.⁴ A *szentek* legendaciklusainak ábrázolása a híveket arra serkenti, hogy példájukat kövessék, miközben a Jestőji a kor vallásos életét is megörökítik. A *szószéken tabernakulumon* Krisztusnak⁵ különböző jelképeivel (bárány, oroslán, pelikán stb.) találkozunk, amelyek egyben az

¹V. ö. Forster felsorolásaival.

²Nemespécsöly (Zala), Rákos (Gömör), v. ö.

³Forster I. 498, 541.

⁴Forster I. 495.

⁵Forster I. 525.

ú. n. *Physiologus*¹ magyarországi hatását is tükrözik. A templom *ajtaja* a mennyország kapuját szimbolizálja, ezért van olyan díszes kiképzése (Ják, esztergomi Porta Speciosa). E szent ábrázolások, továbbá a bejáratnál 'órködő' oroszánok visszarentetik a gonosz lelkeket, akik a híveket Isten házában is megkísértik. Az *erdélyi* falusi fatornyoknál a toronygúla négy szegletébe négy tornyocskát tűznek a négy evangélista tiszteletére.² Fájdalom, mindezeknek folklóre-érdekű feldolgozása még késik.³

* * *

A templomnak természetesen a nép életében, hiedelmeiben és szokásaiban is szerep jut. Ellenséges támadás esetén régebben ott kerestett menedéket. Így az 1694. évben a *szabadkai* nép *Szegedre*, az alsóvárosi kolostorba menekült, amely *derék fallal* volt bekerítve.⁴ A régi *templomördítések* közül főképpen Erdélyben még ma is igen sok fennmaradt. Tűzvész idején elsősorban a templom megmentésére gondolnak, hogy Istent ezzel engeszteljék ki.

A templomi *fölszerelés* jórészt a hívek ajándékozzák és gondozzák. Képviselőjük a *templomatyá*, néhol *templombíró*, aki okosságánál, gazdagságánál és jámborságánál fogva erre alkalmas és élvezi a papnak is, falunak is bizalmát. Egy XVII. századból való *székelyföldi* szabályzat szerint: *a szentegyház fiai* (- templomatyá) *hűtősek a templom javainak, hozzátartozandó jószágoknak oltalmazására, megtartására, építésére, a törvény-*

¹ Horváth Sándor: A Physiologus. Ethn. 1921. 1.

² Jankó János: Kalotaszeg magyar népe. 51.

³ Érdemes kísérlet a pannonhalmi főapátságra nézve Mihályi Ernőé: *Hogyan tükröződik a középkor szelleme művészetünkben?* Pannonhalmi Szemle 1928. 304.

⁴ Iványi István: Szabadka története. I. 92.

tételre. Az innepszegőknek, böjtszegőknek, tisztátalan személyeknek büntetésére és azoknak is büntetésekre, akik a szülés után avatás, vagy áldás nélkül imitt-amott járnak ... A szentegyház fiainak gyertyagyújtogatásra, töményre gondjuk legyen, köznapokon is a szentegyházhoz misére és vecsernyére jelenjenek meg.¹

A céh- és egyesületi zászlók megőrzési helye sok helyen ma is a templom. E zászlók nemcsak dekorációnak számítanak, hanem szimbólumai egy-egy vallásközösségnek, jelentik a nagy király, Krisztus zászlaja alá tartozását. Van azonban más jelentésük is: a bajt akarják elhárítani, a gonosz lelket elriasztani azoktól, akik a zászló alá tartoznak.

A körmeneteken szereplő *Mária-szobroknak*, amelyeknek hordozására csak szüzlányok méltók, énekes-asszonyok a gondviselői. E szobroknak egész ruhatáruk van, az ünnepek jellege szerint szokták őket öltöztetni. Szabadkán ezek a ruhái: 3 pár *ing*, 1 kilencsoros ezüst *nyaklánc*, 1 vörös *kargyöngy*, 2 *korona*, az egyik aranyozott ezüsből, a másik gyöngyökkel ékesített kövekből, 6 *nyakkendő*, 3 ezüsttel áttört *öv*, 4 *felsőruha*, ezek közül az egyik hamuszínű selyemből, a másik fekete selyemből, a két utolsó felselyemből készült és arany csipkével díszítették, *j mellkendő*, az egyik vörös aranyrojtval, a másik zöld, a harmadik feketesínű ezüst csipkével, végül egy violaszín *köpeny*.² A *palócoknál* bizonyos ünnepekre és a nagyböjtre elő van írva a női ruha színe és az oltáron lévő Máriasszobrokat e helyi előírások szerint öltöztetik a társulatos asszonyok. E szobroknak igen érdekes és értékes ruhatáruk van.³

A körmenet fényének emelésére valamikor a hívek

¹ V e s z e l y Károly: Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár, 1860. 20.

² T o r m á s i 68.

³ Ethn. 1923/24. 94.

díszmentét öltöttek magukra. Szórványos adataink a régebbi századokból is vannak, nyomaival ma is találkozunk. *Székesfehérvárott* az úrnapi körmeneten hat ifjú veszi a baldachint kétoldalt körül. Kezükben égő gyertya, vállukon egyforma szabású fehérprémes, aranyujtásos vörös mente.¹ *Jászapátin* a templomnak a hívek ajándékából sok mentéje van, amelyet férfiak öltenek magukra körmenetek idején.² Érdekes az a *bényi* (Esztergom) szokás, hogy minden évben más-más négy legényt és négy lányt, *tisztlegényeket* és *tisztleányokat* választanak a gazdák gyermekei közül. A legények kötelessége processzió alkalmával az Úr sátorát és zászlókat vinni, a jeles ünnepeken ministrálni. A lányok dolga a templomot egész éven át tisztán tartani, minden héten kisöpörni, letörölni a padokat, szobrokat, zászlókat, oltárokat. Ők hordanak virágot az oltárokra, meg a szentek szobraira. Sátoros ünnepeken az oltár előtt van a helyük.³

* * *

Népünk a templomnak és templomi tárgyaknak *szentelményjelleg*et tulajdonít, alkalmazásukban néha kevésbé szabályos képzetek is felütik fejüket. *Szilsárányon* (Sopron) az a hiedelem, ha az ember templomba lépéskor nem hinti meg magát szenteltvízzel, akkor az ördög arcul üti.⁴ *Désen* szárazság idején vízipuskával locsolják körül a templomot, hogy az eső megeredjen.⁵ Ha villám csap a templomba, azt valamelyik rossz ember megszenteltelenítette.⁶ Ha isteni szolgálatközben mennydörög és villámlik, a templomban lévők közül

¹ Bunyitay Vince: A váradai püspökség története. III. 82.

² Ért. 1928. 52.

⁵ Nyr. 1883. 46.

³ Ért. 1913. 37.

⁶ Ethn. 1895. 46.

⁴ Nyr. 1877. 369.

valaki nemrégén súlyos bünt követett el.¹ Hasonlóképpen amelyik házban mise alatt tűz üt ki, ott is nagyot vétettek Isten ellen.² Ha a szobát a templom seprűjével söprik, a házra szerencsét hoz.³ Templomban talált szöveget verjen az ember az ól gerendájába, hogy a boszorkányok ne árthassanak a jószágnak.⁴ Ha a marha szája fáj, a templom kulcsát kell benne megforgatni.⁵ Az oltárszekrény kulcsa is hathatós orvosság.⁶ Templomban talált vasról jó az ellős állatokat itatni, mert akkor könnyen vetnek egészséges magzatokat.⁷ Ha templomból hozott port tesz az ember a méhkas alá, idegen méhek nem lopják el a mézet.⁸ A nyavalyatöröst a templom porával szokták meghinteni, vagy szentelt tömjénnel füstölni, esetleg a Szent-ség koszorújából virágot hoznak a számára.⁹ Ha a görcsös ember kezét-lábát olyan húrral kötik meg, amelyen templomban muzsikáltak, meggyógyul.¹⁰ Az ember dobja kihúzott fogát a templom valamelyik szögletébe, nem fáj többet a foga.¹¹ Akinek a dereka fáj, az menjen el három hajnalban a templomhoz, ott imádkozzék öt Miatyánkot és öt Üdvözlégyet, dörzsölje utána a templom négy sarkához a hátát és mondja: *akkor fájjon az én hátam, amikor ismét idedörgölöm.*¹² Ha valaki nehezen hal meg, a papnak valamelyik egyházi ruháját, vagy a templom kulcsát teszik párnája alá.¹³ Ez a gonosz kísértő elriasztására szolgál. Néhol azt hiszik, hogy vannak olyan bűbajos asszonyok, akik viaszból emberi alakot formálnak, valamelyik ellenségükről nevezik el és

¹thn. 1895. 46 'Ethn. 1928. 95.

²Ethn. 1895. 46.

⁷Ethn. 1895. 41.

³Ethn. 1895. 47.

⁸Ethn. 1895. 47.

⁴Ethn. 1895. 46.

⁹Ethn. 1894. 7.

⁶Ethn. 1895. 41.

¹⁰Ethn. 1895. 40.

¹¹ K á l m á n y Lajos: S z e g e d népe. I. 111.

¹² K á l m á n y: I. m. III. 159.

¹³ Ethn. 1895. 41.

az oltár leple alá teszik. Ha aztán a pap gyászmisét mond fölötte, az illető csakhamar meghal.¹ Ez a hiedelem némely más társával együtt még középkori babonában gyökeredzik. Akadtak ugyanis olyanok, akik a templomban a halottak miséjét élő haragosaikért mondták el, hogy a szent igék erejénél fogva a halált mintegy kényszerítsék arra, hogy ellenségüket kiragadja az élők sorából. Ezt a visszaélést az Egyház már a VII. században tiltotta.²

* * *

A *harang* szorosan hozzátartozik a templomhoz, szinte élő valakinek tekintik. Emlékezhetünk rá, hogy a háború idején ünnepélyesen búcsúztatták a falutól, a nép fölvirágozta és körmenetben kíserte ki az állómásra. A háború után nem nyugodtak addig, amíg újat nem szereztek a régi helyére. A harangot szent személyekről, esetleg hititkokról szokták elnevezni és járnbor feliratokkal látják el, hogy szavuk annál fogatosabb legyen.

Az esti, *Ave Maria*-ra való harangozásról az 1309. évi *udvardi* zsinat mint régi hazai szokásról emlékezik meg. A hitújítás korában elhagyják, a hódoltsági területeken talán azért is, mert a török tiltja a harangszót. A nagyszombati *jezsuiták* újítják fel Oláh Mikló-idejében. Udvardon 1860 szeptember 16-án a primás-jelenlétében megünnepelték e harangszó emlékezetét. A primás a Kálvária-dombon az országot a négy világtáj irányában megáldotta, azután a harangot három versen maga húzta meg és az Úrangyalát a hívekkel együtt elmondotta.³ A hajnali harangszó eredete a

¹ Ethn. 1895. 46.

² F r a n z, Adolf: Die Messe in deutschen Mittelalter. Freiburg, 1902. 99.

³ Az Ave Mariara való harangozás nyomai hazánkban. Magyar Sión 1865. 391.

XIV. századba nyúlik vissza. Délben a nándorfehéryári győzelem emlékezetere harangoznak az egész katolikusvilágon.

A megholtakért való imádságra a *lélekváltás* harangja figyelmezteti a híveket. Nálunk a XVII. században honosul meg a *jezsuiták* buzgólkodására. Szegeden a ravatalon fekvő tehetősebb halottakért déli harangszó után és esti harangszó előtt *egyórást* húznak. Az ország több vidékén, tudunkra Cegléden és Szentesen szokásos, hogy a halott nevét lekiáltják a toronyból. A temetés ideje alatt is szól a harang országszerte. A néphumor szerint a szegényt így kíséri utolsó útjára: *Nem volt itt kincs, csak fakilincs!* A gazdagot a drágán megfizetett öreg harang ellenben így búcsúztatja: *Sok volt, sok volt, csak volt!*¹

A haranggal kapcsolatos néphagyományok és hiedelmek közül még keveset ismerünk. Lőcséhez közel, a *Menedékkősróm* kis harangja miatt két falu keveredett viszályba. Mindkettő azt erősítette, hogy a harang az ő határában van. El is jött érte az egyik, hogy hazavigye. A toronyból kiemelt kis harangot azonban huszonnégy tulok sem bírta helyéből kimozdítani. A másik falunak elég volt két kis borjú is az elvitelére. Így tett tanúságot maga a harang, hogy hol a határ.² Ismeretes *Kopeczky Mihály* késmárki diák históriája, aki a XVII. században egy nagycsütröttökön harang szárnyán repült Rómába.³ *Pozsonynak* egyik harangja a városháza tornyában hosszú évszázadokon át csak akkor szólalt meg, ha valakit a vesztőhelyre vittek. A városnak már régen nincs pallosjoga, a haragnak azonban még most is *hóhérharang* a neve.⁴

¹ Kovács Mihály: *A harang*. Budapest. 1919. 14.

² Kovács: I. m. 28.

³ Riedl Frigyes: *Magyarok Rómában*. Budapest, 1900. 31.

⁴ Kovács: I. m. 26.

Az éjjeli őr és toronyőr tiszte, feladatköre régebben összetartozott. Sok helyen volt *tűzharang*, amelyet csak tűzvész idején húztak meg. *Jászladányon* még ma i-énekszóval figyelmezteti esti harangszó után a toronyó'r a híveket:

*Hallja minden háznak ura,
Tízet ütött már az óra.
Dicsértessék a Jézus Krisztus.*

*Tűzre, vízre vigyázzatok,
Hogy károkat ne valljatok.
Dicsértessék a Jézus Krisztus.*

*Mitől Isten őrizzen meg,
Szűzanyával, Máriával.
Dicsértessék a Jézus Krisztus.*

*Nincs felírva homlokodra:
Mire virradsz fel holnapra.
Dicsértessék a Jézus Krisztus.*

*Öröme-e, avagy búra?
Imádkozzál nyugovóra!
Dicsértessék a Jézus Krisztus I¹*

Egyes helyeken szokatlanabb időben is harangoznak. A harangozás rendszerint valami régi eseménynek é-vele kapcsolatos fogadalomnak emlékezetét őrzi. *Szege-den* március 12. hajnalán, a *nagy víz* évfordulóján a városházán és az összes templomokban egyórás harangszó emlékezteti a lakosságot a nagy csapásra. A *pesti* belvárosi templomban minden éjjel három óraker ma is

¹ K o v á c s: I. m. 18.

felhangzik a *pestisharangszó* annak emlékezetére, hogy ebben az órában hunyt el Pesten az utolsó pestises beteg.¹ Szoktak harangozni *Szent Flórián* és *Szent Donát* tiszteletére is, hogy e szentek a tűzvészt, illetőleg a jégverést távoltartsák. A vihar elé harangozást különben az ország minden táján ismerik. *Sándorfalván* azonban az a hit járja, ha a haranggal már akasztott embernek harangoztak, akkor nem lehet vele vihar elé harangozni. A megszentelt harang szava, zúgása elűzi a gonosz lelkeket, amelyek a vihar képében törnek az emberek megrontására.

b) *Pap.*

A *pap* és a *hívek* régi kapcsolatáról az evangéliumi példázat jut eszünkbe, amely a pásztorról és az ő juhairól szól.

A török hódoltság nagy elhagyatottságában, amikor a nép világi vezetői biztonságosabb tájakra menekültek, a barátok voltak az *Alföldön* és a *Székelyföldön* azok, akik Krisztus nyáját megmentették az elszéledéstől, miközben valami *patriarkális teokráciát* valósítottak meg: a lekipásztorság gondja mellett népünknek szószólói, tanítómesterei, orvosai voltak.² A pap nyomatékosan beleszól a közösség életébe, a hívek Isten szavát vélik ajkairól hallani. Résztvesz a kormányzásban, a világi büntetések is vallásos indokolást kapnak. A bűnösöket azért pellengérezik ki, mert Isten parancsolatai ellen vétkeznek. így van ez a *kálvinistáknál* is,³ akiknél *úgy látszik*, középkori maradványként sokáig él az *eklézsiakövetés*, azaz a nyilvános vezeklés. A templomi

¹ NNY. 1929. 7.

² Bálint Sándor: Szeged a magyar kultúra történetében. «Izenet» 1934.

³ Szeremlei Sámuel: Hódmezővásárhely története. IV. 415.

rendszabások, vallásos színezetű büntetések külön, monografikus feldolgozást igényelnének.

A hívek boldogan állanak papjuk szolgálatára. *Szegeden* a XVIII. század folyamán, amikor a régi öregek tavasszal kint a pusztán fölolvasták a barmot és ménest, az alsóvárosi barátok és a felsővárosi minoriták gárgyánját is kivitték magukkal és ott jószáguk állományánból néhány darabot szentmise fölajánlása fejében kiválasztottak, hogy Isten áldása ne maradjon el róluk. A fölajánlott jószágokat a kolostor *billogjával* jegyezték meg.¹ *Dömötörkor* a juhos gazdák juhot ajánlottak fel. *Földeákon* (Csanád) a templomnak hosszú ideig nem volt kegyura, ezért a hívek áldozatkészsége tartotta fenn. Egy 1764. évi följegyzés szerint a templomatyá aratáskor gabonát kéregetett a templom számára, tavaszi bélyegzéskor pedig a jobbmódú gazdák bárányt, borjút, sőt csikót is adtak neki, amelyek aztán árverezésre kerültek. Sokszor háromszoros árat is adtak értük, mert azt tartották, hogy a templom jószágán áldás lesz.² *Vízkeleten* (Nyitra) a XVIII. században a hívek gondozták a plébánia földjét.³ *Szabadkán* a tehetősebb hívek pénzüket a gvárdiánnál tartották, akinek joga volt a rászorulóknak kamat nélkül kikölesönözni.⁴ *Kethelyen* (Zala) még mostanában is az új papot és mestert, akiknek házi szükségletük fődözésére kezdetben nem igen szokott készletük lenni, sokszor egy hónapig ieltartják a legszükségesebb élelmiszerekkel, gondoskodnak mindenükről.⁵

¹O l l v á n y i Pál: A szegedi plébánia és a t. piarista atyák szegedi krónikája. Szeged, 1886. 178.

²O l l v á n y i Pál: A földeáki parochia rövid története. Magyar Sión, 1866:110..

³Új Magyar Sión 1877:191.

⁴Tormási 178.

⁵Békefi 50.

A pap általában mindenütt megkülönböztetett tiszteletben részesül. A *szabadkai* hívek, ha baráttal találkoztak, megcsókolták a kezét és áldását kérték. A vároelöljárói a barát ruháját illették csókjukkal.¹ A pap régebben részt vett híveinek multságain is, így a *lakodalmakban*, hogy jelenlétével a vigadozás tisztes keretek között maradjon. *Padányi Bíró* Márton, a híres vésze prémi püspök ezt egyenesen lelkére köti papjainak.² Bizony megesett, hogy néha-néha táncra is perdültek, táncosnéjukat azonban nem fogták meg, hanem csak a zsebkendőjét. Egyes vidékeken a lakodalmakban szent énekeket, köztük a kánai menyegzőről szólót, továbbá zsoltárokat is szoktak énekelni, ami talán szintén papi hatásnak tulajdonítható.

* * *

A fiatal pap *primiciáját* a néplélek misztikus megnyegzőnek érzi. Ez a szemlélet bizonyára még középkori kultikus gyökerekből táplálkozik. Fájdalom, az újmise magyar kultúrtörténetéről és néprajzáról alig tudunk valamit. A nép emlegeti ugyan manapság is a *paplakodalmat*, a megfigyelések azonban még hiányzanak. *Jászberényben* így folyik le: A primiciás oltárt fehér szekfüvel³ szokták földíszíteni, más virág nincsrajta. Fölvirágozzák a templom kapuját, szószékjét, nemkülönben az újmises szülőházát is, ahol a papság a primiciához öltözködik. Az asszisztensek fehér szalaggal fehér szegfűt kötnek, amelyet az illetők aztán el-

¹Tormási 25.

²Pehm 139.

³P é c s i Lukács: Az keresztyén szüzeknek tisztességes koszorúja (1591) c. munkájában középkori hagyományok alapján a virágoknak szimbolikus jelentést is tulajdonít. A s z e g f ü jelentése, hogy az Istent észent igéjét igazán ismerjük. Ez a papi hivatás lényege is, nem lehetetlen tehát, hogy a szegfünek a primicián való kizárólagos alkalmazása a régi egyházi virágnyelvben gyökerezik.

tesznek emlékül. A háznál sorakoznak a *koszorúslányok* is, akiknek száma 6—18 között szokott váltakozni, indulás előtt az egyik koszorúslány az újmisékarijára olyan bokrétát tűz fel, amilyent a völegények viselnek esküvőjük alkalmával. A menet harangzúgásközben indul meg. A koszorúslányok égő gyertyát tartanak a kezükben. A templom ajtajában mindnyájan megállanak. Itt megint előlép az előbbi koszorúslány és beinvitálja az ifjú levitát isten házába: egy szál égő gyertyát nyújt át neki, megfogja a kezét és az oltárhoz vezeti. A bevonulás alatt a *Bemegyek szent templom módba . . .* kezdetű éneket éneklük. A szentélyben a koszorúslányok az oltár két oldalánál állanak. Az oltár előtt foglalnak helyet a legközelebbi hozzátartozók, közöttük a keresztszülők, akik rendszerint a primiciával kapcsolatos kiadásokat fődözik.

A mise előtt fölhangzik a *Veni sancte*. Evangélium után a *manuductor* lép a szószékre: méltatja a papi hivatás fenségét, kegyelmét, a szülők áldozatát. Az áldoztatás alatt az újmisék először szüleinek, testvéreinek nyújtja a szent ostyát. Mise végén *Te Deum* és *áldásosztás*. Először szintén szüleit és testvéreit részesíti egyenként áldásban, majd fölmege a szószékre és onnan általános áldást oszt. A primicia emlékezetére szentképet osztogatnak a híveknek.

A szükkörű ebédet a *manuductor* adja, amelyen a rokonság és a papság vesz részt. Estefelé kezdődik a *paplagzi*. Odahaza az udvaron sátrat emelnek, amelyet zöld gallyakkal ékesítenek föl. A sátorban az újmisékefeje fölött sárga virágból kelyhet raknak ki, amely fehér virágból kirakott kereszt közepén foglal helyet. A főhelyen ül szüleivel és paptársaival az ünnepelet. Külön asztalnál ülnek a koszorúslányok. A vacsora fogásai egyeznek a rendes lakodalom eledeleivel. Vacsora alatt sok felköszöntő hangzik el. Utána megszólal a zene,

mire a világi vendégek táncra kerekednek.¹ A vendégek különben éppenúgy ajándékkal jönnek, mintha lakodalomról lenne szó.²

Az a *csíki* anya, akinek papfia van, büszke mint valami anyakirálynő. A nép is különös tiszteletben részesíti, hiszen Krisztusnak nevelt fiat.³

c) *Mise.*

A *szentmise*, Krisztus szüntelen megújuló áldozata a katolikus kultusz lelke, amelynek magyar vonatkozásai ról, a belőle kihajtott helyi gyakorlatról, sajátos szokasokról és hiedelmekről a megfigyelések szűkössége miatt alig tudunk valamit. Bizonyos ugyan, amikor a magyarság keresztvíz alá hajtotta a fejét, a mise rendje nagyjából már kialakult. Mégis vannak adataink a lokális fejlődésre is. Sajnos a magyar liturgiátörténet tiszteletreméltó részletmunkálatok ellenére sem dicsekedhetik összefoglaló eredményekkel. Éppen a mise hazai történeti vizsgálata hiányos.

A *Pray-kódexben* érdekes *expositio missae*, allegorikus misemagyarázat olvasható, amelynek pontos külföldi megfelelőjét még nem sikerült megtalálni. Lehetőséges, hogy hazai kolostorban keletkezett. Szövege a következő:

*Die mihi introitus missae quid significat? Patriarchat
rum Prophetarum praeconia.*

*Versus vero, qui cantantur, quid significant? Adventum
Christi.*

¹ Per analogiam föltehetjük, hogy régebben a papság is résztvett a táncban. A *z e n g i* egyházmegyében ugyanis a XVII. században az újmisés ebéd után a templom előtt táncoltak. Legelsőnek a primíciás valamelyik nővel, utána pedig az archyepresbyter. V a n y ó 20.

² L i l l k e i Antal egri teológus szíves közlése.

³ O r b á n II. 108.

Gloria Patri quid? Unitatem Patris et Filii et Spiritu-Sancti.

Kyrie eleison quid? Divinam excellentiam Patris.

Christe eleison quid? Passionem Christi.

Kyrie eleison quid? Nativitatem Christi.

Quare tunc ponuntur candelae de manibus accolitorum?

Quia Christus lucem fingens venit ad Prophetas.

Gloria in excelsis Deo quid? Angelicam laudem.

Chorus quare gloria in excelsis simul cantat? Ob multitudinem Angelorum, qui adnuntiant Dominum natum.

Oratio quid? Coelestia dona.

Collectae quid? Congregationem populi in unum.

Epistola quid? Johannis praedicationem.

Graduate quid? Vocationem.

Alleluia quid? Laudem Dei Patris. Alleluia tribus modis interpretatur: AI idest laus Tibi benedictae, le laus Tibi aeterne, lu laus Tibi lux lucis, ia laus Tibi illuminatio lucis. AI passus, le ligatus, lu crueifixus, ia resurrexit. Alle Pater, lu Filius, ia Spiritus Sanctus.

Evangelium quid significat? Christi praedicationem.

Duae candelae quid significant? Moysen et Hely am.

Thuribulum quid significat? Corpus Christi.

Fumus quid? Orationem Sanctorum.

Quare baculi ponuntur de manibus, cum evangelium legitur? Quia caput Christi iudei percutiebant arundine.

Credo in unum Deum quid? Populi credulitatem.

Offertorium quid? Pueros, qui obviam Domino processerunt.

Habere quid? Crucem Christi.

Patena quid? Sepulchrum Christi.

Corporate quid? Testern resurrectionis eiusdem.

Cur diaconus cum presbytero calicem exaltat? Quia Joseph deposuit corpus Domini de ligno et posuit illud in monumento.

Quam ob rem corpus Domini per ma net super altare,

donee impleantur tres orationes, secreta et Te igitur et oratio dominica? Quia corpus Domini tres dies iacuit in sep u lehr o.

Quid est, quod subdiaconus interim patenam tenet? Quia Nicodemus ferebat myrrham et aloes et cetera.

Quare praesbyter panem mittit in calicem crucem facho endo et dicendo: Pax Domini etc.? Quia anima Christi ad corpus suum fuit reversa.

Osculum quid significat? Pacem Christi, quam dedit discipulis suis post resurrectionem suam oblaturum.

Fractio quid? Quid fecit Dominus in Emmaus duobus discipulis?

Quid diaconus clamât: Ite missa est? ac si dicer et: Ite, quia oblatio vestra pro vobis transmissa est ad Dominum et per Angelo in conspectu eius portata.

Deo gratias: Clamantem populum significat, Apostolos adorantes Dominum, ascendentes Hierosolymam et revertentes laudando Deum.¹

Ilyen allegorikus misemagyarázat: *Krisztus zsoldára, vagyis vérben mondott szentmise a ponyván is fenn» maradt. Szövege romlott. Nyelvének archaizmusa miatt réginek kell tartanunk. Forrását nem ismerjük. Egyelőre nem tudjuk, hogy a középkori egyházi folklore vulgáris változatával, vagy talán barokk megnyilatkozással van-e dolgunk. Nótája van, azaz valamikor énekelték is, ez viszont a népszerűsége mellett bizonyít:*

*Már beteljesedett, halljátok jó lelkek,
Kik elaludtatok, most felsejkenjeteK.
A szent áldozatnak, sőt egész misének
Vége van, mindnyájan már haza mehettek.*

¹ Z a l á n Menyhért: A Pray-k ódex forrásaihoz. MKsz. 1926. 269.

*A szent öltözetbe én akkor öltöztem,
Midőn a felszentelt sekrestyébe mentem.
A Szűznek méhébe, hogy testbe öltöztem,
Ruháimról embernek lenni ismertettem.*

*A szent I n t r o i t u s t én akkor mondtam,
Hogy emberi hangon első szót szólottam.
Ez világra jövén keservesen sírtam
És hogy ember vagyok, ezzel megmutattam.*

*A K i r i e e l e i s o n t ártatlanok mondták,
A G l ó r i á t pedig angyalok találták,
Midőn születtem isten fiát látták,
Imádás kedvéért az eget elhagyták.*

*A S z e n t l e c k é t mondta János útmutatóm,
Magamtól mondatott a z E v a n g é l i o m ,
Mert én azért jöttem, az volt minden célom,
Hogy hirdettessék a szent evangéliom.*

*A Krédót a nép mondta, Sanktust a gyermekek,
Virágvasárnapján midőn bevezettek
A városba, rövid énekkel tiszteltek,
B e n e d i k t u s : áldott vendégnek neveztek.*

*A k o n s e k r á c i ó t csütörtökön estére,
Tanítványaim között magam vittem végre,
Midőn a kenyeret valóságos testre,
A bort változtattam valóságos vérre.*

*Az Ú r f e l m u t a t á s t a vitézek tették,
Midőn szellememet ég felé emelték.
A felállt kereszten a rézkígyót nézték,
Ámbár nézésöknek hasznát nem vehették.*

M e m e n t ó t hasznosan a lator mondotta,
Okos volt, mert holtig a hasznot hajtotta,
Élőkért, holtakért szavát nem nyugtatta,
De mivel, hogy nem volt pap, ő azt nem tudta.

P a t e r n o s t e r t magam két ízben mondtam,
Atyámnak lelkemet midőn ajánlottam,
Ellenségeimért midőn imádkoztam,
Minden engedelmet részükre koldultam.

A g n u s D e i t mondták, kik a kereszt mellett
Által menvén buzgón verték a mellüket,
Mivel, hogy énbennem láttak istenséget,
Látván, szánták-bánták bűneiket . . .

Menjetek, készen van a véres áldozat,
Vér, költött vér nélkül szabadulástokat
Nem eszközölhettem, vérrel záratokat
Feltörtem, megnyertem szabad utatokat . . .

KÖNYÖRÖGJÜNK! Uram Jézus Krisztus, ki tiszta fogantatásodban a véres szentmisét megkezdted és egész életed a szentmise volt, melyet akkor végeztél, amikor a keresztfán kimondottad: *b e t e l j e s e d e t t*, hogy midőn felszentelt papjaid Téged a szentmisében vérontás nélkül bemutatnak, mi is azt igaz ájtatossággal tisztelvén, lelkünk üdvét nyerhessük Teáltalad, ki az Atyával és Szentlélekkel egy Isten vagy örökkön örökké, Amen.¹

* * *

A misét mindenkor Isten dicsőségére, a lelkek nagyobb üdvösségére mutatják be, olykor azonban különleges földi célok elérésére is. A középkori emberben

¹ Egy 1879-ből való ponyvairatból.

az a meggyőződés élt, hogy e *votívmisék* fogatosabbak a többinél. Számuk ekkor még igen nagy volt, amit egyik, XV. század elejétől való misekönyvünk is tanúsít, amelyben ilyen misék is találhatók: *missa de spinea corona*, *missa de quinque vulneribus*, *missa de lancea Domini nostri Jesu Christi*, *missa de Gratiano pro furtis*, *missa contra mortalitatem et pestilentiam*.¹ Batthányi Boldizsárnak szintén a XV. századból való magyar glosszás misekönyve ilyeneket tartalmaz: *Zent Rafael miseye* (utasokért), *missa de viginti quattuor senioribus* (v. ö. Jelenések könyve; egyike a legkedveltebb középkori miseintencióknak), *missa de sanda Sophia*, *missa pro peccatis*, *oratio de quattuordecim auxiliatoribus* (Ákos, Balázs, Borbála, Círjék, Dénes, Egyed, Erazmus, Eusták, György, Katalin, Margit, Kristóf, Pantaleon, Vitus).²

Az 1611. évi *nagyszombati* tartományi zsinat a *tridentini* egyetemes szent zsinat liturgikus előírásait elfogadta. Ezzel a magyarországi miseszolgálatnak sok jellegzetessége ment feledésbe. A nagyszombati zsinat, amelyet különben Pázmány Péter hívott össze, csak ahhoz ragaszkodott, hogy hazánk a magyar szentek ünnepeit továbbra is megtarthassa. A kikötésnek a pápa készséggel engedett, sőt elrendelte, hogy Szent István király ünnepét az egész Egyház megülje.³

A hódoltság korában az égető paphiány következtében és annak pótlására a *licentiátusok*, világi apostolok intézménye alakult ki hazánkban. Azoknak a katolikus családoknak ősei, amelyek a Papp-nevet viselik, ilyen licentiátusok voltak. Ezek misét ugyan nem szolgálta

¹ K n a u z Nándor: A magyar egyház régi szokásai. Magyar Sión 1868. 885.

² I. m. 810. és 881.

³ Petró József: A szentmise története. Budapest, 1931. 21.

hattak, mégis megtartották a híveket katolikus hitükben, előkészítették a szentségek vételére, keresztyén tanításban részesítették őket, a misének némi helyettesítésére pedig ájtatosságokat vezettek.¹ A moldvai *Máriafalván* a paphiány miatt a csángók «miséje» még mai napság is így folyik le: Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy, Tízparancsolat, az Anyaszentegyház öt parancsolata, a hét főbűn, a négy utolsó dolog, az égbe kiáltó bűnök, amelyeket a *diák* (licentiátus) mond el. Utána a hívek Mária éneket énekelnek, majd elvégzik a fájdalmas olvasót a diák vezetésével és elmondják az *Irgalmasságnak Anyja* kezdetű imádságot. Legvégül az Úr angyalát éneklük.²

Még egyszer ismételjük, hogy a miseszolgálat liturgiatorténeti és népies hajtásairól nem sok, amit tudunk. Altalánosnak mondható szokás, hogy jóval a mise előtt Összegyülekeznek a hívek a templomban, ahol a várakozási időt énekléssel és az olvasó imádkozásával töltik el. Manapság valamelyik énekesasszony, vagy énekesember vezeti e laikus ájtatosságot, amely régebben a kántor,³ még régebben pedig a licentiátus dolga volt. Népünk lelkialkatának nem felel meg a csöndes mise. Sokkal jobban szereti az énekes, prédikációs nagymisét, amelyben megtalálja mind az ünnepélyes hangulatot, mind pedig a kultusz artisztikumát. A templomba lépve a szenteltvízzel keresztet vetnek, de keresztet vetnek az összes mellékoltárok előtt is. Majd letérdelnek s pár pillanatig így ájtatoskodnak. Utána foglalják el csak helyüket, amely családi állapotuk és nemük szerint megilleti őket.

¹ Juhász Kálmán: A licentiatusi intézmény Magyarországon. Budapest, 1921.

² Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. Csíksomlyó, 1931. 152.

³ Tormási 105.

Gáboltón (Sáros) a keresztes lovagoknak várak volt a középkorban. A falu vénei a vasárnapi nagymiséen ma is talpig rőt kámzsában, kezükben égő szövétnekkel állják körül a főoltárt, mint valamikor a keresztesek vitézi része.¹ Az ország több falujában nagymise alatt a szentélyben fáklyás férfiak állanak az Oltáriszentség tiszteletére. Ez természetesen igen nagy tisztetség. Egyes helyeken csak újhöld vasárnapján van meg ez a szokás. Ha valamelyik jámbor társulat szándékára mondják a misét, a társulat tagjai szintén égő gyertyával, fáklyával jelennek meg.

* * *

A mise *kezdetét* jelző csengetyűszóra a hívek keresztes szoktak vetni, máshol pedig akkor, amikor az orgona már megszólal, azaz felel a csengetyű szavára. Régebben karácsony napján és a Szűz Mária napján, főképpen pedig Gyümölcsoltó Boldogasszony napján, a mise-mondó pap az isteni szolgálatban lévő több társaival együtt az oltár elé menvén: ott a legelső, legelső lépcsőn földig leborult és úgy imádkozta a megtestesült Igét.²

Egyes helyeken a pappal egyidőben elmondják magyáruul a *Confiteor-t*.

A *Sequentia* lokális szövegei a mi középkori gyakori latunkban sem ismeretlenek, főképpen a magyar, esetleg a magyarországi szentek miséjében fordultak elő. Ilyen sequentia fennmaradt: *Szent Pál* első remetéről, akit a magyar pálosok rendalapító ősöként tisztelnek, *Szent Adalbert* vértanúról, az esztergomi főegyházmegye védőszentjéről, *Szent Dömötör*ről, aki

¹ Divald Komél: Felvidéki séták. 90.

² Padányi-Biró Márton: *Micae et speciae* etc.

magyarországi születésnek számított, *Szent Mártonról*, Pannónia fiáról. A magyar szenteket is: *Szent Istvánt*, *Imrét*, *Lászlót*, *Erzsébetet* szintén magasztalják ilyen sequentiák.¹

***

Az *Evangélium* felolvasását sokszor hagyományos formula szokta bevezetni. *Padányi Bíró* Márton ezeket mondja: *Istennek teremtési! Krisztus Jézus drága szent vérével megváltattatott keresztények, e mái szent evangéliumot írta meg Szent N. evangélista könyvének X. részében ekképpen, hallgassátok isteni félelemmel.* Evangélium és prédikáció között így szól: *Ez a mái szent evangéliom, melyből, hogy lelkünk épületére való oktatást vehessünk és az Isten ígését ne csak füllel halljuk, hanem elménkben is vegyük és cselekedettel is beteljesítsük, híjjuk a Szentlelket segítségül mondván: Miatyánk. Üdvözlégy.* A prédikáció után talán protestáns hatásra rögtönzött imádságot mondott.² *Szeged*³ *Alsóváros*on a régi barátok ezt a formulát mondották evangéliom előtt: *A mai vasárnapra rendelt szent evangéliumot megírta Szent N. evangélista, evangéliumos könyvének . . . részében . . . versitől . . . versig, melynek betűszerinti magyarsága ekként hangzik, hallgassátok isteni félelemmel.* Mind e formulák ősi egyházi hagyományt őriztek meg.³

A *Pray-kódex* tanúsága szerint a botokat evangélium olvasásakor le kellett tenni. A középkori templomokban ugyanis nem igen voltak padok és ezért meg volt engedve, hogy a hívek a templomban botra támaszkodó hassanak. E botokat azonban evangélium olvasásakor félre kellett tenniük annak emlékezetére, hogy a zsidók

¹D a n k ó, Josephus: *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae*. Budapest, 1893. Passim.

²Padányi-Bíró: I. m. Passim.

³Petró József: *A szentmise története*. 82.

botokkal támadtak az Üdvözítőre és náddal verték.¹ Az evangéliumos könyv ugyanis az egyházi szimbolika szerint magát Jézus Krisztust jelképezi.

* * *

A *prédikáció*, azaz Isten igéjének előterjesztése é-magyarázata rendszeren evangélium után szokott lenni. *Csíksomlyón* a szószék fölött Szent Mihály arkangyal szobra áll, amelynek trombitáját prédikáció előtt megszokták volt szólaltatni,² hogy az utolsó ítélet jelzésével az Igének üdvösségesebb befogadására késztessek a híveket. *Padányi Biró* Márton veszprémi püspök elrendelte, hogy a pap prédikáció után kérdéseket tegyen föl a híveknek.³ Ez a szokás a Dunántúl némelyik falujában még most is megvan. Sok helyen meg is köszönik a prédikációt, amikor a pap eme szavára a hívek fennhangon így felelnek: *Isten fizesse meg!*

A népies prédikációk vizsgálata külön részletező tanulmányt igényelne, amelyre ebben az összefüggésben nem terjeszkedhetünk ki. Az egyházi és világi folklórának fölmérhetetlen értéke és mennyisége halmozódott föl egy *Temesvári* Pelbárt, *Laskai* Ozsvát, *Pázmány* Péter, *Taxonyi* János S. J., *Csúzi* Zsigmond pálos és a magyar Abraham a Santa Clara, *Blaskovits*-András erki plébános prédikációiban. E beszédek koruk népies gondolkodásának, lelkivilágának, szokásainak tökéletes tükrözői, egyben jellegzetes példái az Egyház bölcs alkalmazkodásának. Vizsgálatuk a sok részletmunka ellenére is még a jövő feladata.

* * *

¹ Zalán Menyhért: A P r a y-kódex f o r r á s a i -hoz. MKsz. 1926:269.

² O r b á n II. 15.

³ P e h m 139.

Offertórium alkalmával ősi keresztény szokás szerint még a XVIII. században is ajánlottak föl a hívek javaikból egyet és mást, ha egyebet nem, gyertyát és pénzt, mint az ajándékok helyettesítőjét. A mise alatti *perselye-zés* még ma is őrzi a valóságos felajánlás nyomait. Szokás volt a régi magyar egyházban is offertóriumkor az *oltárhozjárás*. A nép ilyenkor égő gyertyával járta körül a szabadon álló főoltárt. Ebből érthetjük meg azt is, hogy régi főoltáraink túlnyomó részét körül lehet járni. Az oltárjárással kapcsolatban a *Nagyszombati-kódex* egy csodát mesél el: *Vala egy ajétatos szolgáló leánya asszonyonk Szűz Máriának es nőmös asszony. Ki mikoron nagy szegénységre jutott volna es ez napon (egyik Máriá-ünnepen) misére nem mehetett volna, ruhátlanságának miatta, avagy okáért; imádságra veté önmagát, nagy könnyhullatással ő kamorájában. És íme legottan elrútétek (elrévült) lélökben es láttatik vala neki, hogy egy szép egyházba volna, kiben bejöve szentöknek sokasága es szere mikoron az offertórium idejire jutatt volna, mindönöknek gyertyát osztanak, hogy az oltárhoz járnának vele. Mikoron asszonyonk Sziz Máriától követnejék, hogy az oltárhoz feljárna, — mert a misemondó pap jámbor nem akarja vala a misét addig elmondani — es az szolgáló, ki vala Istennek angyala, a gyertyát a nemös asszonnak kezéből erővel kivonzja vala. íme mikoron ezön vonakodnának, a gyertya ketté szakada. És e dologból az asszonyállat felserkene es látá kezébe a gyertyának felét. Es ezen asszonyonk Sziz Máriának nagy hálát ada, hogy öelőtte es mise mondatott volna, mely gyertya annak utánna sok kórsagoktul használt volna, avagy használ vala. Az oltárhoz járást említi a *Debreceni-kódex* is.¹*

* * *

¹ B é k e s y Emil: Egy tekintet középkori vallásos költészetünkre. Új Magyar Sión 1879: 6.

Az *Úrfelmutatás* (elevatio) csak a középkor végefelé lett az Egyházban általánossá. A jámbor képzelet külön»féle babonás hiedelmeket fűzött a látásához. Aki a szentostyát megpillantotta, annak napi élelme biztosan előkerül, könnyelmű szó és hamis eskü megbocsátatik neki, nem veszi el szemevilágát, hirtelen nem hal meg, vagy ha a hirtelen halál szentségek nélkül érte volna, Isten előtt úgy jelenik meg, mint aki a szent útravalóban részesült. Sokan elégnék tartották, ha az Úrfelmutatápillanatában voltak jelen a templomban, utána mindjárt távoztak. Ha nem sikerült az ostyát látniok, akkor egész nap szomorkodtak és tartózkodtak a húseledeltől. Előfordult, hogy némelyik pap többször is felemelte a szent»ostyát és mindenfelé forgatta, hogy a nép annál jobban láthassa.¹ E tévedéseket nem kell szigorúan megítélnünk, hiszen a bizalom túlzásából fakadtak.

Sajnos, az Úrfelmutatáshoz fűződő magyar néphiedelmekről ezideig még alig van néhány följegyzésünk. Ezek is inkább az éjféλι miséhez tapadtak. Az éjféλι mise misztikus hangulata, szokatlan ideje jól magyarázza ezt az elszigetelődést. Ezekről azonban a karácsonnyal kapcsolatban emlékezünk meg. Egyes helyeken úgy tartják, ha a leány a neki tetsző legény ruhája alá fordítva kötöt kötött és azután nagymise alatt communió-kor (ez bizonyára a feljegyző tévedése: elevatio helyett) erősen néz a legény szemébe, akkor magához fogja őt igézni.² A hiedelem továbbszövődése, esetleg helyi liturgikus hagyomány az, hogy *Tápén* az Úrfölmutatást jelző csendítésre valamikor azok a hívek, akik nem voltak ott a misén, a templom irányában letérdeltek.

Az Úrfelmutatásra, azaz Isten különös jelenlétére

¹Petró József: A szentmise története. 154. és Schnürer, Gustav: Kirche und Kultur im Mittelalter. III. Paderborn, 1929. 242.

²Ethn. 1895. 42.

figyelmeztető csengetyűszóra *Tömörkényen* (Csongrád), *Jánosházán* (Vas), de talán máshol is a hívek ezt mondják: *O édes Jézus, ó kegyes Jézus, ó irgalmas Jézus, imádlak lelkem mélyéhei, szeretlek tiszta szívemből, neked élek, neked halok, élve-halva tied vagyok. Amen.*

* * *

Imádság a békéért (Domine Jesu Christe, qui dixisti . . .). Az őskeresztény hívek a misének ennél a részénél *csókkal* (osculum pacis) illették egymást. A pap megcsókolta a szentostyát, vagy a kelyhet, utána pedig a ministránst, aki a csókot a hívekkel közölte, végül a hívek egymást csókolták meg. Később e békeköszöntő-továbbítására csókolás végett *táblácskát* (tabula pacis) adtak kézről-kézre. Ilyen díszes, középkori békecsóktábla az esztergomi prímási kinstárban is látható.¹ Máshol *feszületet* (pacificale), vagy *ereklyéket* nyújtottak csókra.

* * *

Az *áldozás* papnak és híveknek misztikus egyesülése Krisztussal. Az *Oltáriszentséget*, azaz a kenyér színében rejtőzködő Üdvözítőt a keresztény lélek mindenkor tisztelettel, rajongással, bizalommal övezi. Erre az egyszerű nép is épületes példákat tud mutatni. Az ájtatohit mellett azonban az idők folyamán visszaélések, anyagiás képzetek is felburjánzottak a szentostya körül. Az emberi gyarlóság a maga babonáival és önzésével sokszor visszaélt vele, amennyiben mintegy kényszeríteni akarta saját immanens érdekeinek, anyagiás kívánságainak teljesítésére. Sokan hitték a középkorban, hogy a hazavitt szentostya birtokosát gazdaggá teszi, bő termést ad. Hal szájába tették, hogy halászatukban jó

¹ Z a l k a János: A b é k e-csók s az esztergomi ősrégi béketábla. Magyar Sión 1864.

fogást csináljanak. Egy asszony a szájában tartotta és így csókolta meg a kedvesét, hogy ez a szentség erejénél fogva jobban szeresse. A méhkasba tették, hogy a méhek jobban mézeljenek. Ólba rejtették, hogy a disznók egészségesek legyenek. Mások ruhájukba varrták bele, hogy szerencsét hozzon. Az embernek e féktelen önzését szégyeníti meg egy kis *legenda*, amelyet úgylátszik hazánkban is ismertek a középkorban: Egy parasztember az Oltáriszentséget a méhkasba rejtette, hogy több méze legyen. Az ember azonban rövidesen megbetegedett és sötét titkát fölfedte a papnak. A pap megnézte a kast és csakugyan ott találta benne a szentostyát. A méhek viaszból kis kápolnát hordtak köréje és mintha zsoldárt döngicséltek volna a tiszteletére. A pap a néppel együtt a templomba vitte a viaszkápolnát és ott helyezte el.¹

E külföldi adatokat, amelyek bizonyára nálunk sem voltak ismeretlenek, néhány magyar hiedelemmel is kiegészíthetjük. Régebben egyesek szorult anyagi helyzetükben úgy segítettek magukon, hogy az Oltáriszentséget szentségtörő módon hazavitték és a zsidóknak eladták. A középkorban ugyanis elterjedt az a hit és sokáig tartotta magát, hogy a zsidók a szentostyát megveszik és megszenteltelenítik, átszúrják. Egy magyar asszony nagy adósságtól szorongatva, áldozáskor kivette a szentostyát a szájából, hazavitte és eladta a zsidónak. Fiát is kitanította erre, ez azonban, furdalván a lelkiismeret, elárulta a dolgot.² A *szege*di boszorkányperekben olvassuk azt a hiedelmet, hogy a szentostya a halottakat is föltámaszthatja. Ezért akadtak kétségbeesett anyák, akik áldozáskor nem nyelték le az Úr testét, hanem szájukban hazavitték és meghalt gyermekeiket

¹Z a l á n Menyhért: Bornemissza szentostya-babonája. Ethn. 1927. 200.

²J á n o s i 66.

akarták életre kelteni vele.¹ *Baján* mesélik, hogy egy asszony mindennap elment áldozni és mindannyiszor eltette az ostyát a tarsolyába, amelyet a mellén hordott. Váltig állította, hogy az ő teste nem rothad el. Amikor meghalt, a temetőcsősz éjjélkor lángot látott felszállani az asszony sírjából. Ez esztendeig folyton ismétlődött.² így szenvedett bűnéért. Régebben a nagy szárazságot azzal akarták megszüntetni és az esőt elővarázsolni, hogy halottak szájába, sőt néha még oktalán állatokéba is szentelt ostyát tettek.³ Ebben valószínűleg az az elképzelés vezette őket, hogy ekkora istentelenség láttára megerednek az egek könnyei. Ha az ember bal tenyerét felhasítja és a sebbe szentelt ostyát forraszt bele, sért-hetetlen⁴ lesz. *Rozsnyó* vidékén, ha az asszony a szentostyát észrevétlenül hazaviszi és lányával megeteti, ő lesz a legszebb a faluban és így gazdag legény veszi el.⁵ *Szatmárban* az a vadász, aki azt akarja, hogy minden lövése találjon, áldozáskor az ostyát ne nyelje le, hanem a szájában vigye haza, töltsse puskájába és lőjje ki. Ettől kezdve minden lövése találni fog, de többet nem szabad áldoznia. Puskája is megmozdul a falon és nem hagy neki békét, mindig vadásznia kell.⁶

Az Oltáriszentség a *természeti csapásokat* is távol tudja tartani, megszünteti. E jámbor hittel azonban néha vakmerő képzetek is vegyülnek. Megemlíjtjük, hogy a XVII. század folyamán a *zenggi egyházmegyében* a Szentséget *égiháború* idején minden tiszteletadánkül addig hordozták a templom körül, amíg a vihar meg nem szűnt.⁷ E magatartásban valamiképpen a felelősségrevonás és csodavárás képzete lappang. A tűzvést már igen régóta szentségi áldással kényszerítik

¹ Reizner János: Szeged története. IV. 89.

² Ethn. 1899. 313.

⁵ Nyr. 1892. 475.

³ Ethn. 1895. 47.

⁶ Ethn. 1895. 31

⁴ Ethn. 1895. 41.

⁷ Vanyó20.

megállásra. *Miskolcon* a XVIII. század elején nagy tűz ütött ki. A szentéletű *Kelemen* Didák minorita a Szakramentommal igyekezett a pusztulás színhelyére. Útközben egy kálvinista nő kötött bele e szavakkal: *Inkább egy csöbör vizet vinnél, mint azt a bálványt!* A barát Isten büntetésével fenyegette meg. Csakugyan: az asszony háza ebben a pillanatban kigyulladt és porráégett, ámbar a nagy tüztől távol esett. Csodálatosképpen a szomszédos házakra a tűz nem harapózott át. Az asszony megtört és egész házanépével megtért.¹ Sok helyen még ma is hiszik, hogy ha valaki szentelt ostyát tart aládájában, akkor a háza nem éghet le. A meggyulladt ház, vagy égő kazal azonnal elalszik, vagy legalábbis gyorsan eloltható, ha a tűzbe egy háromszor megszentelt kenyeret vetnek.² E kenyér bizonyára a szentostyát helyettesíti, bár az sem lehetetlen, hogy a tűz táplálására és ezzel kapcsolatban a megszelídítésére irányul. *Veszprémvarsányban* tűzvész idején, hogy a csapás elkerülje a házat, jó ha van otthon olyan asztal, amelyről haldoklónak szolgálták ki a szentséget. Erre az asztalra egész kenyeret kell tenni, ebbe szentelt gyere tyát állítani, meggyújtani.³ *Szeged* vidékén, hogy a vil lám le ne csapjon, azt az asztalt, amelyen már a Szentség rajta volt, felfordítják.⁴ Mindkét esetben az a felfogás, hogy az asztal mintegy megszentelődött, így aztán ereje van a pusztítás távoltartására.

Az Oltáriszentséget a rajtaesett sérelmekért ki szokták engesztelni. Ennek legérdekesebb hazai példája *Győrben* történt 1750 körül. A jezsuita kollégiumot egy odamenekült szökevény katona miatt ostromzár alá

¹ Csák Cirjék: *Kelemen Didák csodás élete és működése*. Miskolc, 1927. 71.

²Ethn. 1895. 46.

³Ethn. 1908. 285.

⁴Kálmány Lajos: *Szeged népe*. I. 115.

fogták. A püspök a szökevényt az úrnapi körmenet alkalmával a székesegyházba akarta átvezetni. A katonák az Oltáriszentséget vivő pap oldaláról ragadták el az illetőt, miközben a szentostya a földre esett és szét-tört. A támadás főszervezőit halálra, majd kegyelemből életfogytig tartó rabságra ítélték. A püspök kérésére azonban megszabadultak, a székesegyházban ünnepélyesen föloldozták őket a kiközösítés alól és üdvös penitenciát kaptak. A szökevény katona szabadságát visszanyerte, a király pedig a merénylet helyén a *Frigyszek-rény* szobrát emeltette.¹ Még most is áll.

* * *

A mise *befejező részével* kapcsolatban, sajnos, kevés régi adattal rendelkezünk. *Poggio Bracciolini*, a híre-humanista szerint Magyarországon az a szokás járja, hogy a mise celebrálása után mindnyájan, akik a jelenlevők közül *szemfájósak*, az oltár mellé lépnek és a pap a kehelybe töltött vízzel szemüket meglocsolja. Közben néhány bibliai szót mond, amelyekkel jó egészségért könyörög.² Ez a szokás az *ablutio-vízzel* kapcsolathiedelmek közé tartozik. Az ablutio-víz a mise szertartásai között szerepel. A középkorban szentelmény volt és gyógyítottak vele.

Régi egyházi leltárainkban gyakran szerepel a *poculum pro communicantibus*, más néven *poculum communicantium*, világosabban *poculum pro vino communicantium*. Néhányuk napjainkig is fennmaradt. Használata az ablutióval kapcsolatos, amelyet körülbelül a XVIII. századig laikusoknak is átnyújtottak.

¹ Vanyó 141.

² Balogh József: Szemgyógyítás szentelt vízzel. Ethn. 1926:37. V. ö. még Franz, Adolf: Die Messe in deutschen Mittelalter. Freiburg, 1902. 105.

Egyik hazai (XVII. sz.) zsinati végzés szerint: *ablutionem quo que non dent in eo ipso calice, in quo sacerdos celebrat, ne populus decipiatur, existimans se sanguinem sumere.*

Érdekes, hogy a győri egyházmegye horvát plébániáin most is megvan az a szokás, hogy az új házasoknak áldoztatás után a *vinum ablutionis-t* nyújtja a pap.

Ebben bizonyára régi általános gyakorlat csökevényét kell látnunk. ^x

* * *

A mise hatásait a résztvevők az ország több vidékén közölni is szokták azokkal, akik nem voltak ott: *Imádságunkban, misehallgatásunkban részesüljön az is, aki oda nem volt.*

d) Keresztény tanítás.

A papi hivatáshoz a kultusz mellet szorosan hozzátartozik a *tanítás* is. Amíg az iskoláztatás nem vált általánossá, a hívek keresztény oktatása évszázadokon át a templomban történt. Már a XII. század elején tartott első *esztergomi* zsinat előírja a papoknak, hogy a híveket nagyobb egyházakban az *evangéliumra*, a *szentleckére és a Hiszekegyre*, míg a kisebbekben a *Miatyánkra* továbbá a *Hiszekegyre* oktassák?

Az 1279. évi *budai* zsinat részletesen intézkedik a templomi hitoktatásról: a lényegét foglalja össze. Az anyag előadása nem nélkülöz bizonyos költői színezetet, hogy ezzel is kielégítse a néplélek sajátos igényeit.

A középkor vége felé nálunk is feltűnik a *Biblia pauperum*, azaz a bibliai képes katekizmus segítségével

¹ E b e n h ö c h Ferenc: Mit kell értenünk a poculum pro communicantibus alatt? Egyházművészeti Lap 1884. 119.

² Z á v o d s z k y 97.

való oktatás. Főképpen a *barátok* karolták föl a keresztény oktatásnak ezt a szemléletes módját. Prédikáció és oktatás után ezeknek megfelelő képeket osztogattak, hogy buzgalmuk annál maradandóbb legyen. Néhány ilyen egykorú kép a *szegei* barátok házi múzeumában is látható.

Középkori templomaink freskóciklusai elsősorban bizonyára szintén ezt a célt szolgálják: a tanítás művészi demonstrációjául tekinthetjük őket.

Sajátságos, bár érthető, hogy a zsinatok hosszú századokon át sürgetik, hogy a gyermekek első oktatása a *keresztzsülők* feladata. Az 1566. *nagyszombati* tartományi zsinat elrendeli, hogy a keresztgyermeket a Miatytyánkra, Üdvözlégyre, Hiszekegyre és egyéb üdvös dolgokra tanítsák meg.

A *tridenti* szent zsinat hatása egyebek között a hívek keresztény oktatásán is meglátszik. Az új stílus úttörői a *jezsuiták*. Megalakul V. Szent Pius alatt a *Keresztény Oktatás Társasága*, amely hazánkban is elterjedt. A híveket jezsuita módszer szerint nemüknek, koruknak, lakóhelyüknek megfelelően csoportokra osztották fel, amelyeknek külön-külön védőszentjük volt. Az oktatás most is templomban történt. Így *Kalocsán* a híveket utcák szerint csoportosították. Mindegyik utcának megvolt a maga védőszentje. Az egyes utcákon belül külön megszervezték a férfiakat, és asszonyokat, Iegényeket és lányokat, fiú- és leánygyermeket és más-más védőszent oltalma alá helyezték őket. Mindegyik csoportból megbíztak valakit a kérdezéssel. Mindezekben és a következőkben a *certamen* jellegzetes jezsuita módszere nyilvánul meg.¹

A jezsuiták iskoláikban is nagy gondot fordítottak

¹ A felsorolt adatokra nézve v. ö. Érdűhelyi Menyhért: A katolikus hitelemzés története Magyarországon, Zenta, 1906. Passim.

a hitoktatásra. Jól értenek ahhoz, hogy bizonyos hatásos külsőségekkel is emeljék a nyilvános hittani vizsgálatok fényét. Ilyenkor a legtöbbször pompás körmenetet is tartottak. Így *Besztercebányán* az ottlakó két nemzetiség közösen vett részt a körmenetben. Négy csoportba osztva, mindegyik valamelyik szent hordozható szobrát vitte. Az első a *Jó Pásztort* ábrázolta. A második csoportban hajadonok a *Szűzanya* szobrát vitték, miközben énekeltek. A harmadik szobrot, *Szent Ignácét* klerikus ruhába öltözött tanulók vették körül. A negyediket, *Szent Alajost* spanyol ruhás ifjak kísérték. A *kassaiak* szintén nemzetiségek szerint három hordozható szobrot vittek a vizsgái körmenet alkalmával. A másvallásúak csodálkozva nézik e fölvonulásokat. A vizsgázó gyermekeket díszruhába öltöztetik. A kérdésekre vagy a szószekről, vagy pedig valamely emelvényről felelnek. A szülők is ott vannak és gyermekeikkel együtt örülnek a szereplésnek és a kiosztott ajándékoknak. A vizsgálatokat rendszeren *Orangyalok* ünnepén tartották meg.¹

A nem-katolikusok is szívesen engedik a hitoktatásra gyermekeiket. Ha úgy jön azonban sora, a jezsuita hitoktatók le tudnak mondani a fényes külsőségekről. *Sopronban* télen a házakban, nyáron a legelőn keresik fel a gyermekeket, amint a barmokat legeltetik, miközben a szentolvasót imádkozzák, vagy más valami könnyörgést végeznek a Szent Szűz tiszteletére.² *Szeged-Alsóváros*on a XVIII. században a barátok téli estéken a háznál tanították a híveket. *Nagyölveden* (Esztergom) a XIX. század elején a plébános évente egyszer még az öregeket is berendelte tanításra. Tudván azt, hogy a pásztoremberek egész nyáron nem hallgathatták Isten igéjét, karácsony másod- és harmadnapján összegyűj-

¹Jánosi 21.

²Jánosi 21.

tötte őket az iskolában, ahol a falon függő képekről, amelyek a hit titkait és az evangéliumi történeteket ábrázolták, tanította őket.¹ Ez a szép szokás a Biblia pauperum kései alkalmazása.

A keresztény oktatásnak, a hitigazságok asszociálásának, egyben talán a középkori számmisztikának népies maradványa az a különös szöveg, amely népünknel még itt-ott ismeretes. *Lövön* (Sopron) kukoricafosztás-kor szokták énekelni:

Előénekes:

<i>Egy:</i>	<i>Kővödrök,</i>
<i>Egy az</i>	<i>melyek</i>
<i>Úristen,</i>	<i>Jó borral</i>
<i>Egy a</i>	<i>megteltek</i>
<i>kereszttség,</i>	<i>Kána</i>
<i>Egy az igaz</i>	<i>menyegző-</i>
<i>hit.</i>	<i>jén.</i>
<i>Kettő:</i>	<i>Hét:</i>
<i>Mózes két</i>	<i>Szentségek.</i>
<i>táblája.</i>	<i>Nyolc:</i>
<i>Három:</i>	<i>Örök</i>
<i>Pátriárkák.</i>	<i>boldogság,</i>
<i>Négy:</i>	(A többiek utána
<i>Evagélisták.</i>	éneklik.)
<i>Öt:</i>	(A kar ismétli é-
<i>Parancsolat-</i>	utána mindig előlről
<i>tok.</i>	énekli.)
<i>Hat:</i>	

¹ Magyar Sión 1865. 506.

*Kilenc:
 Kar angyalok,
 Tíz:
 Parancsolatok,
 Tizenegy:
 Ezer szűz,
 Tizenkettő:
 Apostolok.¹*

Akasztón (Pest) lakodalmi szokásokhoz tapadva maradt fenn, mint ritmikus dikció.² *Szeged* vidékén népdénekké vált, amellyel az időt szokták köszönteni:

*Egy az óra egy az Isten az égben,
 Ki lakozik fenn a magas egekben,
 Egekben, mennyekben,
 Lakozzék mi szívünkben.*

*Két órákor hiszünk hit, reménységben,
 Bűnös lelkünk és a gyarló testünkben.
 Örüljünk, örvendjünk,
 Testünknek ne kedvezzünk.*

*Három óra éppen annak jele,
 Hogy egy Isten vagyon három személybe,
 Atya, Fiú, Szentlélek,
 Téged Isten szeretlek.*

*Négy óra éppen annak jele,
 Hogy Máriát négy angyal vitte mennybe.
 Örültek, örvendtek,
 Mikor mennybe fölértek.*

¹ Mohl Adolf: *Lövő története*. Győr, 1930. 190.

² *Réső Ensel* 27.

*Az öt óra éppen annak a jele,
Hogy milyen volt Jézus Krisztus Öt sebe:
Kikeltek, vézettek,
Piros rózsákká lettek.*

*A hat órát éppen arra gondoljuk,
Hat órákor támadt fel a Jézusunk,
Megnyílt koporsója,
Mikor föltámadó.*

*A hét óra Jézus Krisztus hét szava,
Szent Atyjának keresztfáról mit monda
Keresztről szívéből,
Kínszenvedéséről.*

*A nyolc óra nyolc boldogságnak célja,
Hogy érvünk fel nyolc égen meny országba.
Nyolc ég nyolc ajtaja
Legyen az kinyitva.*

*Kilenc óra angyalok kilenc kara,
Kilenc órákor volt Jézus halála.
Kilencet elverte,
Életét bevégezte.*

*A tíz óra Isten tízparancsolatja,
Mózes könyve és táblája mutatja,
Tíz római számba
Mind föl vagyon írva.*

*Tizenegy óra annak jele,
Munkásokat vittek ki a szőlőbe.
Ki volt a szőlő ura?
Maga az Isten fia.*

*Most már itt jön a szép tizenkét óra,
Jézus Krisztus tizenkét tanítványa,
Végvacsorájával,
A húsvéti báránnyal.*

*Ebből áll a tizenkét óra jele,
Mikor mennyit vert Jézus a szívünkbe,
Gondoljunk azokra
Minden órapontra.*

*Akármikor ütne a mi végóránk,
Azt kiáltja szívünk, lelkünk és a szánk:
Mária, Mária,
Vigy föl menyországba.*

e) A vasárnap és a hétköznapok megszentelése.

Az egyház szigorúan lelkére köti híveinek az ünnepek megülését, kötelezi őket különösképpen a misehallgatásra és a szolgálai munkától, továbbá a pajkos mulatságtói való tartózkodásra. Már Szent István gondoskodik a vasárnap megünnepléséről. Megparancsolja, hogy ezen a napon a szolgálai munka szüneteljen és mindenki templomba menjen.¹ E parancsnak népünk még sok helyen kifogástalanul eleget tesz ma is. Sok helységnek van a kötelező ünnepeken túl önként vállalt, fogadott ünnepe is. A családfő különben nemcsak gyermekeitől, de cselédeitől is megköveteli a templombamenetelt. Még a jóságot sem fogják be sok helyen, a vasárnapi eledeleket is elkészítik még szombaton. E szokások bizonyára régi keményebb, büntetéssel járó tilalmak maradványai, de a nép jellemző hagyománytiszteletével most is ragaszkodik hozzájuk. Fájdalom, a *méltatlan*

¹Závodszyky 65.

ünneplés néprajzi vonatkozásairól monografikus fel« dolgozás még nem készült, pedig igen gazdag emlék- anyaga van. Elég csak Arany János *Ünneprontók* c. balladájára utalnunk, amely a méltatlan ünneplé- középkori képzetköréből merít.¹

A falusi *multság* régebben vagy mise utántól ve- csernye harangszóig, vagy pedig vecsernyétől esti ha- rangszóig tartott. A *gyergyai* székelyek multságba hívója ez volt még a múlt században is: *Dicsértessék az Úr Jé- zus Krisztus. Bátyámuram és nénémasszony, egy kéré- sünk lenne, ha lennének szívesek meghallgatni. A mulat- ságbeli fiatalság tiszteli magukat s a magok becsületes há- zokat, s münket ide azért küldött, hogy bocsássák el ked- ves leányokat a multságba, kit a szent Isten magoknak tartson es meg a magok kedvekben, míg a Szűz Máriával örvendeznek mennyben. Nem is lenne sokáig maradásunk s ott egy, vagy két órát mulatunk, s avval haza lesz in- dulásunk. Amely becsületesen meg fogunk jelenni a magok becsületes házoknál. Dicsértessék a Jézus Krisztus* ² E régi multságok, amelyeket az isteni szolgálat ünne- pei mozzanatai foglaltak keretbe, a szerelemnek heroiku- felfogásával, valami magától értetődő tisztességtudat- tal mintegy megszentelik a fiatalok együttlétét. A tánc olykor a templom kertjében folyt le. így a kálvinista *Sárközben*, amely ezzel középkori gyakorlatot őrzött meg.³ Nem lehetetlen, hogy e táncnak eredetileg kul- tikus jellege is volt, hiszen régen a temető a templom körül terült el. Már pedig tudjuk, hogy a temetői ha-

¹Néhány előkészítő dolgozat: Katona Lajos: *Ünneprontók*. Ethn. 1900:297.; Balogh József: *Az ünneprontók*. Budapesti Szemle 1924.; Cséfkó Gyula: *Régi feljegyzések a méltatlan ünneplésről*. Ethn. 1931. 150.

²Nyr. 1877. 46.

³Malonyay Dezső: *A dunántúli magyar népművészete*. Budapest, 1912. 59.

lottas táncot népünk az Egyház makacs ellenkezésével szemben is még újabban is járta¹. *Szabadkán* a legényeknek nem volt szabad a lányok táncában részt venniök.² A zajos multságot különben az Egyház hosszú időközön keresztül tiltotta és a farsang, búcsú és menyegző idejére korlátozta. Ennek a tilalomnak maradványa talán az is, hogy a nép vasárnap nem igen ül lakodalmat.

***

A hét napjait is a buzgóbb vallásosság el szokta ajánlani. A *vasárnapot*, a megváltás ünnepét, misehallgatással és pihenéssel szokták megülni. A *keddet* Szent Annának, a *Kedd asszonyának* szentelik az asszonyok. *Szeged* vidékén az a hit járja, hogy Szent Emerencia asszony kedden szülte Szent Annát. Szent Anna kedden foganta és szülte Szűz Máriát, kedden halt meg. A magtalan asszonyok a gyermekáldás érdekében kilenc keddet megböjtölnek Szent Anna, a tizediket pedig Szent Joachim tiszteletére. E napon a nehezebb női munkától (sütés, mosás stb.) tartózkodnak. Újabban sok helyen Szent Antal *kilenckeddi* ájtatossága kezd terjedni. *Szerda* Szent József tiszteletét szolgálja. Ez az ájtatosság is jóformán napjainkban kezdett terjedni, mióta IX. Pius Szent Józsefet az Egyház égi patronusává nyilvánította. *Pénteken* a szenvedő Jézusról szokott a nép megemlékezni. A megtartóztatást, sőt a böjtöt is elég szigorúan veszi manapság is. A *Döbrentei-kódex* szerint: *Pénteket ez okáért böjtölik, mert Izraelnek fiai ez napon jöttek ki az ígéretnek földjére. Mózes megholt. Dávid az Góliást megölte és Dávid megholt. Tóbiás háromszáz és negyven hámos prófétákat öle. Szent Estvánt megkövezék, Krisztust feseiték, Keresztelő Jánosnak nyakát*

¹Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai. Budapest, 1924. 93.

²Tormási 46.

vágák, Heródes száznegyvennégyezer gyermeket ölete Szűz Mária hala. Szent Péter Pált Néró császár megöleté, Szent Haferina meghala. Tizenegyezer szüzek tízezer vitézek megöletének pénteken. Ádámot és Évát pénteken teremte Úristen, első atyánkot.¹ A szombatot az Egyház is Szűz Mária ünnepének tekinti. Az Ur napját megelőzi édesanyjának ünnepe, az ószövetség szombatjára, az evangélium vasárnapja következik.² Országá szerte ismeretes hiedelem, hogy a Szent Szűz tiszteletére e napon, ha pillanatokra is, de ki kell sütnie a napnak. Ehhez azt a magyarázatot költik, hogy a Szűzanya szombaton mossza a kis Jézus ruhácskáját és be akarja vasárnapra szárítani. Szombat Szűz Mária napja. Tiszteleire Szeged-Alsóvároson és Tápén egyes idősebb asszonyok szombaton fehér kötőben járnak. E szokásrégebben sokkal általánosabb volt, ma már kezd veszendőbe menni. Egy régi szegedi följegyzés szerint: nálunk, Szegeden, egy fehér köténynek viselete elegendő eszköz már arra, hogy a leány szüzességét, az asszony pedig férjéhez való hívséget állandóan megtartsa, mert ha ez ellen vétkezik valaki, tehát annak viseletéül esmérősei által azonnal eltiltatik.³ A szombatot különben az idősebbek még ma is félünnepnek tekintik. Régebben már szombaton föltakarítottak, föltisztálgottak, megfőzték a vasárnapi ételt és kisütötték a kalácsot. Úgy igyekeztek azonban, hogy már délutánra se igen maradjon dolguk. Szombaton délután az ájtatosabb hívek egy-egy énekes asszony vagy ember házánál össze szoktak gyüle-

¹ Nyelvémléktár XII. 225.

² Régi magyar kultuszára v. ö. Eszterás Pál: A boldogságos Szűz Mária ötvenkét csudáinak szombatja számtalan kiadását.

³ V e d r e s István: A haza szeretete, avagy nemes Szeged várossának a töröktől való elvétele. Szeged, 1809. 58.

kezni, hogy a Szűz tiszteletére énekeljenek és elimádkozzák az olvasót.

Külön meg kell emlékeznünk az *újhold szombatjáról* és *vasárnapjáról*, amelyet még különösebb gonddal ünnepelnek meg. Itt eredetileg bizonyára pogány képzetek keresztény szellemű helyettesítéséről van szó. *Tápén* újhold szombatján, amikor már az *újság* látszik, a temetőben végzik az ájtatosságot. Ez tudunkra az ország egyéb vidékein is megvan. Újhold vasárnapján sok helyen van szentségkitétel. *Padányi Bíró* Márton veszprémi püspök elrendeli, hogy e vasárnapon a Szent»háromság szobrát kell a legnagyobb fénnel körülhordozni.¹

¹ P e h m 145.

A VALLÁSOS KÖRNYEZET.

A VALLÁSOSSÁG SZELLEME, AZ IMÁDSÁG lelke a legújabb időkig teljesen átjárta és meghatározta népünk lelkületét, életét és környezetét. A *göcseji* nép munkájának megkezdésénél Isten segítségét kéri. Első szántáskor régebben az olvasót az eke szarvára akasztotta és úgy imádkozott. Mielőtt a befogott marhát megindítaná, előttük az ostor hegyével keresztet húz. Szánétásról hazatérve, vagy a hegyre menve födetlen fővel imádkozott valamikor. A kenyérre, amikor megszegi, keresztet vet. Ha leesik, tiszteletből megcsókolva veszi fel. Ha evésnél kenyeret szel, annak a metszés felől eső részét tartja a tál felé, mert Krisztus amikor bennünket megváltott, arccal fordult felénk. Szántóföldeken, szőlőhegyeken, utak keresztezésénél a keresztállítás általánosan mondható, hogy Krisztus oltalmazza meg híveit évigyázzon termésükre.

Gyermekeit, mihelyt gagyogni kezdenek, az édesanya megtanítja imádkozni. Minden gyermeknek tudnia kell a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Hiszekegyet, tízparancsolatot, a hét szentséget, az evangéliumi tanácsokat és az asztali áldást. Harangozáskor az imádkozást el nem mulasztják, bárhol is vannak. Régente, ahol a harangszó érte őket, ott térdepeltek le és így végezték imádságukat. A mulatozás nem egyszer egyházi ének éneklése mellett folyt le. Évente legalább kétszer meggyónnak. A böjtöt, az asszonyok meg a szombati napot, mint Szűz Mária napját rendszeren megtartják, félünnepnek tekintik.

A göcseji ember szerint jó, rossz Istentől ered, és ezért sorsába belenyugszik. Ha néha-néha természeti csapásokkal nem sújtana Isten bennünket, akkor az ember *elkárhulna*. Az öngyilkosság ördög műve. A vallábátorságában is erősíti, félni nem szokott, mint mondja: *a jó nem bánt, a rossz meg nem szabad velem.*¹

A *matyó* keresztet vet a kenyérre mielőtt megszegei, keresztet vet magára, mielőtt lefekszik, továbbá a ház négy sarka felé, hogy éjjel a gonoszok ne háborgassák álmait, keresztet vet a földre lovai elé, ha útra kel.²

A *szegedi* nép a közismert imádságok közül leginkább a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Hiszekegyet, Úrangyalát és az olvasót szereti imádkozni, de más tájak népével egyéb sajátos módon alakult imádságszövegeket ismer. Imádkozik reggel, este, evés előtt és evés után, a harangszóra, de — főképpen az idősebbje — munkáközben is. Útközben az olvasót szokta mondani. Olvasója ugyan nála szokott lenni, de nem veszi elő, nehogy szenteskedéséért megszólják, ezért úgy segít magán, hogy tíz ujján számolja az Udvözlégyeket. Ha egyet már elmondott, egy ujját begörbíti. Ezt egészen a tizedik ujjáig folytatja, amikor is egy titkot elvégzett. Uj titoknál ujjait kinyitja és az egészet megismétli. Régebben szokásban volt, hogy szombat és vasárnap délután valamelyik énekesembernél vagy énekesasszonynál közös imádságra és éneklésre jöttek össze.

Mielőtt munkába fognának, vagy útnak indulnának, fölfohászknak: *Uram Jézus segíts meg!* Villámláskor jobbkezüket szívükre téve mondják: *És az Ige testté lön és miköztünk lakozék!* Étélükre, lefekvés előtt fejük alá keresztet vetnek. A Tiszában való fürdés előtt régebben szintén keresztet vetettek vízbemártott kezükkel. Ami-

¹ G ö n c z i 129.

² I s t v á n f f y Gyula: A b o r s o d i m a t y ó nép élete. Ethn. 1896. 449.

kor a világbelit meggyújtják, *dicsértességgel* köszöntik. Sokfelé szokásos, hogy ásitáskor keresztet kell vetni a szájra, nehogy a gonosz bemenjen az emberbe. Ez a szokás bizonyára még a középkorból maradt fenn. *Szent Jeromos* mondja: dolgozni kell, hogy az ördög mindig elfoglalva találjon bennünket. A léleknek nem szabad sohasem elernyednie, mert különben a kísértő, aki szüntelen résen áll, hatalmába keríti.

Népünk a munkát valamiképpen sorsszerűnek, Ádám örökségének érzi, iparkodik tehát kedvvel, legjobb ereje és tudása szerint végezni. Mindenért meg kell keményen, igazán arca verejtékével dolgoznia, megbecsül tehát mindent, mint Isten áldását. Az *urakat* ezért a régivágású parasztember inkább sajnálja, mint irigyli: itt a földön veszik el jutalmukat.

A segítség szelleme, az igazi felebaráti szeretet ha már nem is töretlenül, de ösztönösen él szívében. Még ma is sok helyen, ha valaki házat épít, rokonai, szomszédai ingyen segítenek neki, kölcsönt kap kamat nélkül. Ha valaki leég, a falu népe ott szorgoskodik az újraépítésnél. Fuvaroznak neki, mezei munkájában segítenek, egysegy napot az ő javára dolgoznak. Hasonló az eset annál is, akit valami természeti csapás (jégverés, fagy, rossz termés) ért. Sok gazda házasítja ki tiszteséggel béresét, szolgáltóját.

A szegényen szerényen ugyan, de segít. Az evangéliumi tanításra emlékezvén, a *koldusokat*, Krisztubarátait nem küldi el alamizsna nélkül. A koldus imádságának mindenféle különös erőt tulajdonítanak: élőkért, halottakért velük szoktak imádkoztatni. E koldusa imádságoknak sokszor sajátos szövege van. Így egye-*homoki* (Szolnok) öreg koldusok ezt imádkozzák: *Oh hajnal, hajnal, szép piros hajnal, kiben Mária nyugodik, Úr tőle születik, pokol tőle távozik. Az angyalok csenditlenek, rózsalányok ott levének. Oh szép korona, Boldog-*

ságos Szűz Mária. Én kilépek én ajtómon, föltekintek magas mennybe. Ott látok egy kápolnát: kívül aranyos, belül irgalmas. Ott mondja Krisztus urunk az ő szent miséjét. Mit hallgatod, asszonyunk Szűz Mária az én szent misémet? Hogyne hallgatnám, mert teljes harmadnapja, hogy nem láttam az én szent Fiamat, a szerelme-Jézust. Töröld fel aranyszál hajdat és tekints fel ama siralom hegyére. Ott meglátod szent Fiadat, szerelme-Jézust. Ecettel, epével itatják, vaskesztyűvel arcul csapdossák, mély gödörbe taszítják.

Előfordul az is, hogy a koldusok imádság helyett énekelnek.¹ Énekük rendszeren az alamizsnálkodást magasztalja, amint egyik *szegedvidéki* változat is mutatja:

*Mikor az Úr Jézus ezen a földön járt,
Szegényes ruhában koldulni is eljárt.
Beméne egy házba, Regina asszonyhoz,
Alamizsnaképpen kenyeret kére ott.*

*Szent Regina asszony keservesen síra,
Mert hetedmagával árvaságra juta.
Nincs több egy pénzénél, azt is mástól kapta,
A Jézus nevében azt is odaadta.*

*Menj ki Péter, menj ki, mit látsz fõnn az égen?
Látom Uram, látom mennyeknek országát,
özvegy Reginának terített asztalát,
Szent alamizsnának drága szép virágát.*

*Aki a szegénynek jobbkezét kinyújtja,
Annak léssen mennyben terített asztala.
Kivirágzik rajta a szent alamizsna,
Annak a virága a mennyet illasztja.*

¹ V. ö. S t r i p s z k y Hiador: Igricek-é nekes koldusok. Ethn. 1908. 345.

*A sok szép virágot angyalok leszedik,
A szép mennyországot úgy örvendeztetik.
Szent Regina asszony, te vagy boldog asszony,
Példádat kövesse tehát minden asszony.*

Disznótor, lakodalom, halotti tor, temetési évforduló alkalmával megvendégelik, sokszor a maguk asztalához is ültetik őket. Az új termésből *Tápén* először *koldusa cipót* sütnek. Régebben az is előfordult, hogy tisztecsaládok gyermekeiknek a koldusok közül választottak keresztstülöt.

Népünk betegség, csapások, megpróbáltatások idea jén nem zúgolódik, Isten rendelésének tekinti őket, szinte a vezeklés, a másokért helytállás alkalmát látja bennük. Szenvedéseiről alig beszél, halottjait nem igen siratja, de soha el nem felejt. Felfogása szerint az az emberiség megromlott, ezért küldi Isten az ő öldöklő angyalát a földre, ezért várja a hívő nép (nemcsak a szekták!) minden korban a világ végét, az emberek megítélését. A világháború apokaliptikus rémségét is így fogja fel. Egy hősi halált halt *lövői* (Sopron) parasztleány utolsó levelében ezeket írja:

Kedves Szüleim! Tudatom, hogy mink szerdán megyünk a harctérre, de azért ne essenek kétségbe, hiszen úgysem magam leszek ott, meg már négy bátyám is element. Hiszenhát én is elmehetek, majd a jó Isten elrendeli sorsunkat, ha nem mehetnék haza szülőföldemre, akkor nyugodjanak bele az Isten rendelésébe. Én belenyugszom mindenbe, amit a jó Isten rámmér, mert Krisztus Urunk is szenvedett és meg is halt érettünk, hogy minket megváltson a keresztfán. Eddig már úgy is sokat eltűrt az emberi nemzetnek, de már nem nézhette tovább az emberek rosszaságát. Azért küldte ránk ezt a háborút, hogy elfogadjuk Istenünknek. Azért csak nyugodjanak bele, amit Isten rendelt, úgy fog lenni. Ha én nem viselhetem

gondjukat öregségükre, sajnálom magukat, de nem tehetek róla. Csak bízzanak a jó Istenben, majd az elrendeli a sorsukat. Majd ha hazamehetek, akkor majd megszolgálom, amit utánam fáradoztak. Csak ne törjék magukat a sírással, mert az ügysem ér semmit, hanem csak imádkozzanak, úgy segíthetnek rajtunk. Majd én is imádkozom magukért, csak Istenben bízzanak, mert aki Istenben bíz, az nem csalatkozik. Azért én is bízom a jó Istenben, majd talán megsegít. Majd ha utazunk, akkor útból iküldök kártyát. Isten velük! Maradok szerető fiúk a sírig... János.¹

A nép a kis dolgokban akar hűséges lenni, hogy elérje a legnagyobbat, amire hite tanítja, az üdvözülést. A mai paraszttársadalom éppen ezért jutott válságba, mert a fiatalabb nemzedékek ezeregy okból általában már ide, a földre helyezik életeszmenyeiket.

* * *

A vallásos levegő a külső *környezeten* is meglátszik. A ház homlokzatára helyezett keresztek, *Szűz Mária*-és *Szent Antal*-szobrok a gonosz lélek elriasztására szolgálnak. *Szent Flórián* képe a tüztől oltalmazza meg a lakóhelyet. A *szege dvidéki* napsugaras díszítés² a házak homlokzatán nem más, mint az egyházi művészetnek egyik szimbóluma: a mindeneket látó Istennek szeme, amely a *Szen tháromság*ot jelképező háromszögben foglal helyet. E díszítésnek természetesen védelmező hivatása van. *Rábaközben* a ház mestergerendájára a gazda efféléket véset: *Istennek kegyelméből; Jézus, Mária, Szent József, Szent Anna legyen velünk; J. H. S.*

¹ Mohl Adolf: *Lövő története*. Győr, 1930. 218.

² Sebestyén Károly: *Szege di napsugárdíszes házvégék*. Ért. 1904. 268. és Bálint Sándor: *A napsugaras házvégék pusztulása*. Szege di Friss Újság 1936. karácsonyi sz.

amelyet így értelmeznek: *Jézus halált szenvedett.*¹ Tudunk a *székelykapuk* vallásos tartalmú feliratairól is. A paraszti háztájékot *szentelmények* védik a csapásoktól és a gonosz lélek incselkedéseitől. A tornác alatt *virágvasárnapi barka*. A tiszta szobában az ajtónál *szenteltvíztartó* fogadja a belépőt. A falakon *háziáldás*, továbbá *szentképek* (főképen Szűz Mária, Jézus szíve, Szentháromság, Szent Antal, Szent József, néha a családfő védőszentje, azonkívül búcsúról hozott kegyképsmásolatok), más kép nem is igen van. A *szenteltgyertyát* is sok helyen felöltöztetve, a falra akasztják. A mennyezetről *szentelt aratókoszorú*, palóc vidékeken *karácsonyi ostya* csüng alá. A sublót-, vagy ládafiában *szenteltgyertya*, *úrnapi virág*, *Boldogasszony füve*, az ablakban búcsúról hozott *zöld ág*.

¹ Ért. 1911. 168.

AZ EGYHÁZI ÉV NÉPRAJZA

AZ EGYHÁZI ÉV AZ EGYHÁZ FELFOGÁSA és tanítása szerint visszatükrözi az emberiség egész üd-vösségtörténetét. Már a középkor párhuzamba állította az esztendő egyes részeit az emberiség életének nagy éve-vei. A bűnbeesett emberiség Ádám-tól Mózes-ig terjedő korának, a tél és az éjszaka sötétségének a Hetvened-vasárnap-tól Húsvét-ig terjedő idő felel meg. Mózes-től Krisztus-ig a próféták kora, az emberiség hajnala é-tavasza telt el. Ennek az Advent felel meg. A harmadik a kiengesztelő'dés ideje, a húsvéti időszak, vagyis az az idő, amelyet Isten Fia e földön eltöltött. Ez volt az emberiség nyara, vagy nappala. Az Úr mennybemene-telétől a világ végéig tart a zarándoklás az örök haza felé. Ez a pünkösdi időszak az ősz és az alkonyat hangulatával.¹

A népi közösség élete az esztendőnek majd minden napjában és majd minden vallásos megnyilatkozásában szinte napjainkig szigorúan kötött volt. Egyrészt azért, mert Egyházának előírásai kívánták így, másfelől pedig a nép a maga jellegzetes hagyománytiszteletével sem híve az egyéni újításnak. Ez katolikus szempontból is, népi felfogás szerint is eretnekségnek számít. Amíg a városi embernél általában az ünnepek és köznapok mind érzelmi és hangulati megnyilvánulásaikban, mind pedig külsőségeikben összefolynak és így elszürkülnek, az ünnep legfőljebb csak munkaszünet és világias szóra-

¹ Artner 9.

kozás lehetősége a megszentelődés különösebb igénye nélkül, addig a nép még elevenen érzi a különbségeket: nemcsak teste, hanem lelke is ünneplőbe kívánczik.

Miután pedig az Egyház nagy bölcsességgel az esztendő ünnepei között a maga misztériumainak, továbbá a hívő ember minden készségének, szándékának és szükségletének helyet ad, egyként megszenteli a lelke és lelketlen világot, embert és természetet, magasztala van mindenben Istennek dicsőségét: népünk e kultúrkötöttségben jól érzi magát. Feltűnő, hogy még ma sem a polgári év szerint számítja az időt, hanem az Egyház ünnepei szerint. Ezért amikor az egyházi évhez fűződő népszokásokról és hiedelmekről van szó, akkor e számításához, beosztáshoz minékünk is alkalmazkodnunk kell.

A vallás titkainak kollektív átélését a nép számára az egyházi év jelenti a maga liturgikus szertartásaival, helyi szokásaival, meg a belőlük sarjadzó sokféle képzetekkel. Az ünnepek még nem veszítették el előtte eredeti jelentésüket, hagyományos tartalmukat és szimbolikájukat. A városi ember vallásának szertartásairól, az egyházi év jelentéséről úgy értesül az iskolában, természetesen a közvetlen élmény frissesége és mélysége nélkül. A nép vallásos érzése viszont az egyházi év drámájában bontakozik ki minden különösebb tekintélyi beavatkozás nélkül. Apától látta, papja jóváhagyta, ő is benne él és egyben továbbadja a következő nemzedéknek.

A KARÁCSONYI ÜNNEPKÖR.

AZ ADVENTI IDŐSZAK AZ ELŐKÉSZÜ-
let, várakozás, reménykedés ideje, amelyet régebben böjttel is megszenteltek. Szerdán és pénteken szigorú böjt volt, szombaton pedig megtartóztatás.¹ Népünknek hagyományaihoz való szívós ragaszkodását mutatja, hogy e böjtöket az ország több vidékén még ma is megtartja, pedig már nem volna vele köteles. Természetesen a zajos mulatságtól is tartózkodik, legföljebb csak a disznótorok családias hangulatában olvad egy kissé föl. Régen advent kezdetét éjféλι harangszóval jelezték, amelyet hazánkban egyes helyeken (így a *budai* ciszterci plébániatemplomban) felújítottak.

Az advent igazi vallásos ízét, hangulatát a *hajnali* vagy *angyali*, Padányi Bíró Márton szerint: *aranyomise*² adja meg. A hívpl. a hajnali sötétségben várják a napfényt, a Messiást, mint hajdan a próféták. Alig veszi észre, ami pedig egyébként nehezükre esik: a korai fölkeléssel, a hóval, faggal járó áldozatot. A havat különben még a templombamenés ideje előtt illik elsöpörni, de ezért e korai munkáért sem zúgolódik senki. *Nagyzsámon* (Temes) adventben a gyerekek hajnali harangszóval kelnek. Megjelölt helyen gyülekeznek éházzról-házra járva költögetik csengővel és énekszóval

¹ Artner 14.

² Padányi-Bíró Márton:
evangelico-a postolicae.
liomi Kenyérmorzsalékok
kalászok etc. Győr, 1756. Passim.

Micae et Spicae
Avagy Evangyéli-
és Apostoli Búza

az alvó híveket, hogy idejében odaérjenek a hajnali misére. Utolsó nap mindenütt kapnak valami ajándékot, amelyen aztán igazságosan megosztóznak.

A hajnali mise sejtelmes varázsához sok hiedelem fűződik. Számos *erdélyi* magyar helyen azt tartják, hogy *roráté-templomozás* alatt be kell zárni minden ajtót, ablakot, különösen pedig az ólat, mert ilyenkor a boszorkányok állati alakot öltve, a rendkívüli időben történő harangozás elől emberi és állati hajlékokba húzódnak és ott kárt okoznak. Főleg a teheneket szokták megrontani.¹ A fiatalságot is megfogja a hajnali miséből kicsendülő bizakodás, hiszen az ifjú szívek várakozása és advent hangulata között olyan nagy az egyezés. Az *Alföldön* ha rorátéra harangoznak, cukrot, vagy mézet eszik a lány, hogy édes legyen a nyelve és így minél előbb férjet édesgessen magához.² Máshol az első hajnali misére való harangozáskor a férjhezmenendő lány a harang köteléből kis darabot igyekszik szakítani é- azt a hajfonópántlikájába varrja, s a hajában viseli, hogy farsangkor sok kérője legyen.³ A szerelmi varázslat igazi ideje, hathatós napjai: *Szent András, Borbála, Luca, Tamás*, beköszöntőül *Katalin* szintén adventba esnek.

* * *

BETLEHEMEZÉS. A tél ráérő csöndjében, az advent várakozásában elkezdődnek a *betlehemes játékok* is. Gyermekem emlékeztetik a felnőtteket a kis Jézus születésére. Az elfáradt emberi szívek ráeszmélnek ilyenkor a karácsony tanulságára: a szeretet, békesség, megszentelt szegénység misztériumára.

A *betlehemezés, szálláskeresés*, sőt bizonyos fenn-

¹Ethn. 1895. 45.

²Ethn. 1895. 43.

³Ethn. 1895. 42.

tartással a *regölés* is egyházi gyökerekből táplálkozik. Az Egyház ugyanis sohasem zárkózott el a hit titkainak dramatizálásától, helyesebben már igen korán felismerte e játékszerűségben rejlő művészi és pedagógiai lehetőségeket.

A *betlehemezés*¹ ma már inkább gyermekek játéka, régebben azonban a felnőttek áhítatos élménye volt. Eredeti alakjában *bábtáncoltatás*, amelyet eleinte az oltárokon, templomokban mutattak be a hívek jámbor gyönyörködésére és épülésére. Később a templomból kitiltották, mire a nép karolta föl. Egyes magyar vidékeken (Dunántúl, Felső-Tiszavidék) manapság is találunk még ilyen bábtáncoltató betlehemeket.²

A fejlődés másik, kezdetben liturgikus útja az volt, hogy a bábok szerepét *élő személyek*: eleinte papok, később pedig a hívek alakították. Színhelye először a templom, később és ma is a hívek hajléka. A legújabb időkben is akadtak azonban székely faluk, ahol éjféle mise alatt betlehemeztek a templomban.³ A templomi eredetet különben a betlehemezők öltözete is elárulja, amely máig megőrzött egyet-mást régi liturgikus jellegeből. Amikor a játék a templomból kikerült, a szerepek megszlottak: a Szent Családot és a betlehemi istállót miniatűr kápolnába helyezték, talán azzal a meggondolással, hogy bűnös ember méltatlan Szűz Mária és Szent József szerepének vállalására. Az angyalokat és pásztorokat azonban továbbra is a férfihívek alakították.

¹V. ö. Solyomossy Sándor: A betlehem a népmisztériumokban és a dráma történetében. E. Ph. K. 1894. Sebestyén Gyula: Betlehemejátékok és karácsonyi énekek. MNGy. VIII: 491. skk. Schwartz Elemér: Karácsony és a betlehem. Katolikus Szemle. 1936. dec.

²N. Bartha Károly: A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehem. Ethn. 1933. 113.

³Ethn. 1899. 45.

Különösen sokat tesznek a karácsonyi misztériumok érdekében a *ferencesek*, akik egyúttal Szent Ferenc *grecciói* karácsonyának emlékezetét is ápolták vele.¹ A barátok — mint ismeretes — mindenfelé pártolják a népnyelvet. Elsősorban az ő hatásuk és érdemük, hogy a kezdetben latin nyelvű misztériumokból a betlehemezés, Jézus születésének nemzeti nyelven való dícsérete sarjadzik ki. A régi latin töredékek azonban a vulgáris szövegben is fel-felbukkannak.

Fájdalom, adatok híján a magyar betlehemezés története még nem áll világosan előttünk és így egyelőre csak föltevésekkel és közvetett adatokkal vagyunk kénytelenek megelégedni. Érdemes volna egyszer összevetni a középkori misztériumjátékokat az egykorú hasonló tárgyú freskóciklusokkal, amelyek bizonyára kölcsönösen ihlették egymást.

Művészettörténeti emlékeink is bizonyítják a karácsonyi misztériumok virágzását. Jól tudjuk, hogy a templomokban csak olyan műtárgyak foglalhatnak helyet, amelyeknek funkciójuk van, a kultusznak szerves részei. Az *Erdődy*-grófok *galgóci* várkápolnájában fennmaradt a XV. századból egyetlen darab körtefából faragott betlehem.² Középkori szárnyasoltárainkon sokszor találkozunk a betleلمي jelenet ábrázolásával. A *lőcsei* Szent Jakab-templom betleheme³ művészi szempontból is igen jelentős emlékünkhöz. Felvidéki városaink különben a jelesebb ünnepeket, így a karácsonyt is, a megfelelő misztériumjátékok előadásával a középkorban megülték.

Hogy a betlehemezés nálunk is igen korán kikerült

¹ B a l a n y i György: Assisi Szent Ferenc. Budapest, 1927. 378.

² D i v a l d Kornél: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1927. 137.

³ D i v a l d: I. m. 158. sk. és Sebestyén: I. m. 496.

a templomból, több adat igazolja, amely csak legújában jutott napfényre. A *soproni* jezsuiták ugyanis már a XVII. században kísérletet tettek a karácsonyi misztériumnak a templomba való visszaplántálására. Úgy látszik, hogy helyi tradíciót is sikerült teremteniök, mert még 1751-ből is van a soproni karácsonyi játékra bizonyágunk. Színhelye a *Szent György*-templom volt, amelynek szentélyét jászolos betlehemmé alakították át.¹ A jezsuita gyakorlatban a régi népies misztérium skolasztikus elemekkel bővült, iskoladrámává lett. Bizonyos, hogy mai betlehemezéseinknek egyezményes mozzanatai (teológiai fejtegetések, oktató jelleg, nomenklátúra) e barokk színjátékokban gyökereznek. Másfelől: igen sok régi egyházi népéneket, kántori tradíciót szívtak föl magukba, hogy alkalmas pillanatban aztán az újabb hivatalos kultuszt föl«frissítsék vele.

A betlehemezés régiségét az is bizonyítja, hogy kálvinista vidékeken is járják, ami a népi hagyomány szívvössága mellett szól. A középkorban bizonyára nálunk is felölelte a megtestesülés minden mozzanatát, ma már erősen megcsorbult, jóformán csak a *pásztorok imádására*, *Vízkereszt* körül pedig a *Háromkirályok látogafására* szorítkozik. Ennek okát abban látjuk, hogy a magyarság főfoglalkozása hosszú időközön keresztül a pásztorkodás volt, a karácsonyi misztériumból tehát leginkább a pásztorok imádása ragadta meg. Nem lehetetlen azonban az sem, hogy a pásztorok szerepében és kellékeiben ősi pogány képzetek is meglapultak. Ilyen a *pásztorlanc* és a *lancos bot*, amellyel a sámánok a trance-ot idézték elő és amely a rontó szellemek elriasztására szolgált. A kifordított ködmön és sapka iúgy látszik, régi állatalakoskodások értelmevesztett ma-

¹Mohl Adolf: A karácsonyi misztérium. Győr, 1935. 75.

radványa.¹ A burlesque-részletekkel a kis Jézust akarják szórakoztatni.

Betlehemezéseink dacolnak leginkább a modern idők rontó szellemével. A meglévők mellett ma is újak születnek, alakulnak. Szép példája ennek a matyó *lányok* betlehemjárása.² így aztán választékunk igen nagy. A *törökbecsei* változatot³ ragadtuk ki belőle, amely rövidsége mellett is jellegzetesen és elég tisztán mutatja a népiessé vált egyházi hagyományt:

Öten vannak: két angyal, az egyik fején piros, a másik fején pedig zöld csákó van, fehérbe öltözve, oldalukon fakard. Három juhász ingben, gatyában ésubában. A juhászok kint maradnak a konyhában élefelecszenek. Az angyalok beviszik a betlehemet a szobába és éneklük:

*Mennyből az angyal
Lejött hozzátok
Pásztorok, pásztorok,
Kik Betlehembe
Sietve menjünk,
Lássátok, lássátok!
Az Isten Fia,
Ki ma született
Jászolba, jászolba,
Az léssen néktek
Üdvözítőök
Valóba, valóba.*

Hangosan mondják:

Glória, glória!

¹ Sebestyén: Lm, 492.

² Ébner Sándor: A mezőkövesdi matyók betlehemjárása. Ethn. 1929. 48.

³ Kálman János: Szeged népe. II 96.

Öreg juhász:

Hallod pajtás, gomoja!

Angyalok:

Glória in ekszelzüó!

Második juhász:

Hallod pajtás, bakter türköl a toronyba!

Angyalok:

Glória in ekszelzüó!

Harmadik juhász:

Hallod pajtás, angyalszólás!

Angyalok éneklük:

Pásztorok, pásztorok,

Keljetek föl!

Örömet, örömet

Mondok néktek,

Mert született

Az Messiás,

Kit megjövendölt

Az írás.

Öreg juhász: fölkel és éneklük:

Szaporán, szaporán keljetek föl

bojtárok!

Az angyal, az angyal azt mondta,

hallottátok:

Üdvözítőt im majd láttok,

Vélem együtt imádjátok!

Második juhász fölkel és éneklük:

Azt sem tudja gazdánk:

Merre menjünk?

*Azért csak sűrögesse,
Hogy siessünk.
Angyal szavát
Úgy értette:
Született kis Jézu-
Betlehembe.*

Harmadik juhász énekli:

*Íme, amott látok fényességet,
Bizonyos angyali jelenséget!*

Öreg juhász:

*Eridj Bandi, nézd meg, ott vagyonié?
Bizvást odamehetünk-e?*

Első juhász odamegy a betlehem elé, letérdepel,
benéz és mondja:

*Ott vagon bizonynal, már megnéztem,
Hogy odaértem, betekintettem.
Jaj, ott fekszik a jászolba,
Be vagon takarva posztócskába.*

Mindnyájan éneklik:

*Hej víg juhászok, csordások,
Serkendeznek a források!
De gyönyörű ez az éjjel,
Bár csak tekintsetek széjjel!*

*Nézzetek Betlehem felé,
Micsoda fényesség lett?
Egy szép csillag amint szállott,
A pajta fölött megállott.*

*Egy csillag támadt Jákobból,
Föl is serkentem álmomból,*

*Mert álmomban láttam tüzet,
Mely jelentett anyát, szüzet.*

*De régen is fúj már szele,
Ez tehát annak jele:
Hol született a Messiás,
Hit megjövendölt az írás.*

Öreg juhász:

*Oh te álmos Rebike,
Mit szunnyadsz a padkán,
Jobb volna, ha farodat
Riszálnád a rokkán.*

*Az anyád is ott halt meg
A száraz padkácskán,
Kar idom, karidom,
Nagyot ütök a farodon!*

A három juhász táncol, az angyalok éneklük:

*Fújjad Istók a dudát,
Te meg Petri furulyát,
Húzz rá Makszus egy nótát,
Pöngesd hegedűd húrját!
Aki nevet bennünket,
Szívből imádjuk ötét.
Dicsértessék a Jézus!*

Mikor kifelé mennek, a következőt éneklük:

*Elindulának
És el is jutának,
Szűz Máriának
Jónapot mondának!»*

* * *

SZENT ANDRÁS (november 50.) estéje, illetőleg éjszakája a *szexuális varázslat* ideje országsherte. Főképpen, sőt majdnem kizárólag leányok mesterkednek azon, hogy megtudják, ki lesz a mátkájuk. A rengeteg adat közül csak néhányat említünk itt meg. *Baján* az olyan lány, aki meg akarja látni, hogy ki lesz a jövődöbélje, András napján böjtöljön és este tegyen a feje alá férfiruhát, akkor álmában meglátja őt. Vagy pedig ugyanezen a napon egésznap böjtölés után sózson meg este egy darab kenyeret, lefekvés előtt imádkozzék három Miatyánkot és három Üdvözlégyet. Utána harapjon a kenyérből, a megmaradt darabot pedig tegye egy kis tükörrel együtt a vánkosa alá. Ha éjfélkor belez a tükörbe, meglátja benne völegényét.¹ A lányok *Algyőn* is böjtölnek, este megmosakodnak, de nem törülköznek meg. Lefekvéskor a párnát háromszor megfordítják és ezt mondják: *Párnámat rázom, Szent Andrást várom, mutassa meg a jövődöbéli párom! Szabolcsban* András estéjén a lányok a kút környékét kendermaggal bevetik és egy férfiruhadarabbal beboronálják. Amelyik legény akkor álmukban megjelenik, az lesz a völegényük.²

Szent András élete, legendaköre nem jogosít fel bennünket arra, hogy e hiedelmeket az ő személyével hozzuk kapcsolatba. Igaz, a szó gyökere *ávήρ* - férfi, igaz az is, hogy miséjének *Benedictus-a* így kezdődik: *Concede nobis hominem iustum.*³ Mégis bizonyos, hogy kereszténységelőtti képzetek tagadtak az ő névnapjához. Közeledik a téli napfordulat ideje, amelyet a maga módján minden primitív nép megünnepelet. Az éjszakák ilyenkor a leghosszabbak, tehát ez az időszak a leg-

¹ thn. 1896. 186.

² Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye 168.

³ Koren 190.

alkalmasabb a varázslatra. Minthogy azonban az Egyház újonnan megkeresztelt híveinek a pogány bálványok ellenében a szenteknek segítségülhívását ajánlotta: a néphit a maga babonás kívánságait és megnyilatkozásait sokszor hozza vonatkozásba az illető nap védőszentjének nevével és erejével. Nemcsak közbenjárását kéri, de egyúttal szinte mágikus hatalmat is tulajdonít neki. E jelenséget más szentek névünnepeinél is tapasztaljuk, a téli napfordulat tájékán Szent András napja mellett Szent Katalin, Szent Borbála, Szent Miklós és Szent Luca napján is.

* * *

SZENT BORBÁLA (december 4.) egyike a magyar középkor legkedveltebb női szentjeinek. A bányászok, várak, tornyok, tüzérek védőszentje. Hozzája folyamodnak a hívek, hogy jó halált haljanak. Szinte nincs is régi magyar templom, ahol valaminő ábrázolását fel ne lelhetnők. Legendáját a *jekelfalusi* (Szepes)¹ és a *bögözi* (Udvarhely)² középkori templom freskóciklusban is bemutatja, amelynek számunkra leglényegesebb mozzanata, hogy a megkínzott szűz fejére Krisztus a paradicsom, virágaiból koszorút helyez, mire összes sebei meggyógyulnak. Ez egyúttal Borbálának menyegzői koszorúja is, vagyis az örök vőlegénnyel, Krisztussal való misztikus egyesülésének szimbóluma. Éva lányai azonban földi vőlegény után sóvárognak, ehhez kéri a szűz vértanú segítségét.

Az ország több vidékén Szent Borbála napján *cseresznyefaágat* törnek és vízbe teszik. Ha kizöldül, akkor hamarosan férjhez fognak menni, öröm és boldogság jut nekik osztályrészül. *Somogyvámoson* ha valaki jövendőbelije nevére kíváncsi, akkor vágjon

¹Förster I. 525.

²Förster I. 533.

kilencféle gyümölcsfaágot, mindegyiket lássa el férfinévvel. Pohárba téve Borbálától karácsonyig minden roráté után öntözze meg. Amilyen nevű ág először kihajt, olyan neve lesz az urának. *Eleken* a lányoknak mezitláb, egy ingben kell a kertbe kimenniök gyümölcsfagallyért. Utána üvegbe teszik, hogy kisarjazzék. *Apátfalván* (Csanád) orgonaágot törnek, egy üveg vízben a kemence tetejére teszik. Ha karácsonyra kivirágzik, az új esztendőben biztosan férjhez mennek.

A *zöld ág* különben ősrégi szimbólum, az élet jelképe. A katolikus szimbolikában az ártatlanságot, szűzességet, illetőleg a megszentelő kegyelemben való megújódást jelenti. Mindnyájunk előtt ismeretes a *Tannhauser-történet*, amelynek a *szegedi* nép körében élő változata szerint egy öreg bűnös koldus, kit bünei alól nem oldoztak fel, száraz ágot szúrt le *Radnán* a hegyen és a Marosból térden csúszva hordott vízzel öntözte mindaddig, amíg kizöldült. Ekkor tudta meg, hogy megbocsátattak az ő bünei.¹ Az ország több búcsújáró helyéről a hívek zöld ággal a kezükben szoktak hazatérni, ezzel akarván kifejezni, hogy lélekben megtisztultak. E szimbólum ősképe *Áron vesszeje* (Móz. IV. 17.). A motívum aztán egyik, Szent József-re vonatkozó apokrif történetben is előkerül. Joachim ugyanis csak ahhoz akarja Szűz Máriát hozzáadni, akinek kezében a száraz ág kizöldül, a csoda csak a tiszta József kedvéért történik meg.

A kegyes szimbólum az Egyház közvetítésével természetesen az európai *keresztény folklórba* is belekerült. Egyik *szegedvidéki* népballadában a szívtelen anya megesett leányát kivégezteti és a sírjára nem keresztet, hanem száraz fát szúrat. A fa csodálatosképpen kizöldül és amikor az anya arramegy, a leánya

¹ Kálmány Lajos: *Szeged népe*. II. 172.

tudtára adja, hogy megüdvözült.¹ Népdalainknak is kedvelt képe ez. A *Borbála-ág* is ebből az egyházi talajból sarjadt ki.

SZENT MIKLÓS (december 6.) a középkor legnépszerűbb szentje. Népszerűségét helynevek és templomok, oltárok és freskóciklusok (Koros, Kund, Jánosrét)² bizonyítják hazánkban is. Az 1529. évből fenne maradt éneke úgy látszik hegedősök ajkán is élt.³ Népies kultusza az idők folyamán elhomályosodott, helyét Szent Antal foglalta el. Nyomai itt-ott még föllelhetők.

Egy XVIII. századbeli *csepregi* (Sopron) tilalom szerint: *minekutána ősi időktől fogva tapasztaltatott, hogy némelyek a lakosok közül a Szent Miklós püspök napja előtt való estvéli, vagy éjszakai időben különféle öltözetekben és álarcokban járnak házró-házra s a gyenge gyermekeket . . . csúfos figurákkal rettegtetik . . . keményen meghagyatik, hogy senki a lakosok közül úgy gyermekeinek, mint alattvalóinak ezentúl meg ne bátkodjék engedni Szent Miklós előtti este az ily színes öltözetekben való járást . . . Vépen (Vas) a láncos Mikló-álarcban, kezében láncot zörgetve különös kedvvel megy oda, ahol tollfosztó van, vagy ahol sok gyermeket talál. Ijesztgeti őket, olykor némelyiket kiviszi az udvarra és fához, vagy kútágashoz köti. Ajándékot nem szokott kapni, néhol még meg is kergetik.*⁵

¹ K á l m á n y : I. m. II. 11.

²Fors ter I. 513, I II. 163; Gerevich Tibor: A régi magyar művészet európai helyzete. Minerva, 1924. 118.

³IK. 1896. 390.

⁴Idézi Szendrey Zsigmond: Apróbb szokások, népszokás-törédékek. NNy. 1935. 134.

⁵Ethn. 1920. 97.

Dunántúl egyes helyein Mikuláskor korbácsolnak, miközben ezt mondják:

*Legyen gazda jó a gulyás,
Megjött már a jó Mikulás,
Mert ha nem ad jót elembe,
Ha nem sűrög a háza népe:
Isten úgyse megbunkódom,
Vesszőmmel megkorbácsolom.*

Itt a szokás az aprószenteki korbácsolással keveredett. *Hethelyen* (Zala) Miklós napján nem dolgoznak, mert úgy vélik, hogy aki dolgozik, annak házáról minden zsuppot lehord a szél.² *Magyaroktól* és *ruténektől* lakott falukban a lány Miklós estéjén fölmege a toronyba, mégpedig egyedül és hármat üt a harangra, hogy ezzel kérőt hívjon magának.³ Ez a hiedelem a Szent legendájának egyik híres mozzanatában gyökeredzik. Kis? *kapuson* (Nagyküüllő) a keresztanyák szoktak Mikulást jární: kenderből nagy haját, szakállat, bajuszt csinálnak maguknak, karjukon kosár, kezükben vessző. Előbb szidják és megverik a gyermekeket, azután pedig elmondadják velük a Miatyánkot és megajándékozzák őket.⁴

Felfogásunk szerint a mai Mikulás inkább a polgárság ünnepe, amely a néphez csak az utóbbi évtizedekben szivárgott le. Minden bizonnyal nem régen importált szokás, nem egyenes utódja tehát a régi magyar Szent Miklós-kultusznak. A *Mikulás* szó *cseh*, maga a szokás pedig közvetlenül *osztrák* kapcsolatokra utal. Az osztrák szokás lényege az, hogy Mikulás ünnepének

¹Ethn. 1898. 233.

²B é k e f i: Kethely 45.

³Ethn. 1895. 43-

⁴S z e n d r e y: I. h.

előestéjén betér azokba a házakba, ahol iskolás gyermekek vannak. Kérdezi tőlük az imádságokat, parancsolatókat, a katekizmust és a jól felelőket megjutalmazza. Más változat szerint az ablakba kirakott gyerekcipőkbe ajándékot tesz, ha gazdájuk jól tanul. Mikulámmellett a *Krampusz* is megjelenik a korbáccsal és a rosszszak kikapnak tőle.

A Szent legendájában olvashatjuk, hogy egy kolduszegény férfinak három szép eladólánya volt, akiket szegyenletes életre akart kényszeríteni. A Szent három, arannyal telt zacskót dobott be egy éjszaka az ablakukon, miből aztán tisztességesen férjhez mehettek. A gyerekeket is így jutalmazza meg.

Egy másik történet pedig arról szól, hogy egy fogadás három vándordiákot megölt, holttestüket feldarabolta és egy kádba gyömszölte. Szent Miklós útjában éppen a csapszékbe érkeznek, a gaztetre csodálatos módon rájön s a diákokat új életre ébreszti. Ebből érthető, hogy a középkori *clerici vagantes* patronusukul tisztelték.

A diákoknak már a koraközépkorban, Aprószentek napján, fényes iskolai ünnepélyük volt, amikor is számokiváltságot élveztek. A diákok e napon maguk közül *gyermekpüspököt* (episcopus puerorum) választottak, aki kíséretével teljes ornátusban a templomba vonult é ott «misét» pontifikált. A felnőttek is egészen a legmagasabb rangúakig, e napon engedelmességgel tartoztak neki. Jutalmazott és büntetett. Szent Miklós népszerűségének növekedésével ez a tréfás-komoly ünnep Aprószentek napjáról december 6-ára került előre.

Van azonban az ünnepnek primitív pogány gyökere is. Az osztrák Alpok vidékén Szent Miklós és kísérete nagy zajjal és lármával vonul fej, amivel a gonosz akarja elijeszteni. Mostanában vannak az esztendő leg-hosszabb éjszakái, az embereket most környékezi leginkább a rossz szellemek kísértése, rontása. E démono-

kat az egyes álarcosok jelképezik és meg is játsszák. Közéjük tartozik a Krampusz is. A kereszténység hatása alatt ezek az ördöggel azonosultak. Az ajándékozó szellemek kereszténnyé vált képviselője Szent Miklós lett.¹ Ezekből az elemekből alakult ki Szent Miklós népie-ünnepe, amelynek a magyar szokásokból már csak a csökevényeit lehet kimutatni. Ez is elég azonban ahhoz, hogy igazolja a középkori Európa folklóre-egységéhez való tartozásunkat.

* * *

SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS; (december 8), kultusza a magyar egyháznak jóval a dogmává emelődött régi hagyománya. Már a XIII. században dedikálnak hazánkban templomot a tiszteletére, kódexeink is sokszor megemlékeznek róla. A *Debreceni*-kódex írja, hogy Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepét kivált *a magzatos asszonyállatoknak kell megilleniök, e bizony töredelmességgel, igaz gyónással, oltárhoz járással e mai naphoz készülniök*. A barokk korból több szabad-téri *Immaculata*-szobrunk maradt fenn. III. Ferdinánd az 1656. esztendőben elrendeli, hogy a *nagyszombati egyetem* tartozik vallani és védeni a szeplőtelen fogantatás tanát és hogy senki akár most, akár a jövőben professzori széket nem tölthet be, ha előbb meg nem esküdött rá, végül pedig, hogy senkit sem szabad egyetemi fokozatokra emelni, mielőtt e tanítás megvallására szintén esküvel nem kötelezte magát.²

¹ K o r e n 39. A távolabbi összefüggésekre nézve v. ö. még Meisen, Karl: *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande* Düsseldorf, 1931. E monumentális monográfiából a megfelelő magyar kutatás elmaradottsága miatt a hazai adatok szinte teljesen hiányzanak.

² D u d e k János: *Immaculata a magyar irodalomban*. Immaculata-emlékkönyv. Budapest, 1904. 12. skk.

Az ünnephez fűződő népszokásokat és hiedelmeket még alig méltatták figyelemre. A Szeplőtelen Fogantatás ünnepére a *matyó* cselédek, akiket a sok munka miatt gazdáik nyáron nem eresztenek el hazulról, hajadonfővel és gyalog teszik meg *Mezőkövesdtől* a jeles búcsújáráshelyig, *Mátraverebélyig*, a fárasztó utat.¹ Az ünnepet *Göcsejben* így nevezik: *Földtiltó Boldogasszony*, mert ettől fogva nem jó szántani.²

***

SZENT LUCIA (december 15), vagy népiesen *Luca*, a Gergely-félnaptárreform előtt az esztendő legrövidebb napja volt. Ez a népnél, amely a természeti jelenségeket és változásokat pontosan számon tartja, igen jelentős esemény. Amit a primitív ember tiszteletben tart, attól ugyanolyan mértékben fél is: *primo in orbe timor deos fecit*. Érthető tehát, hogy a téli napfordulat amelyet főképpen Luca neve és napja szimbolizál áldásos és ártalmas is lehet egyaránt. Ebből a kettősségből lehet a Luca-naphoz fűződő szokásokat megérteni. Nem lehetetlen, hogy Lucia (*lux!*) nevének ez időszakkal éhiedelmekkel kapcsolatban mágikus erőt is tulajdonítsanak: a sötétség hatalmait akarták a szent nevének segítségével hívásával, illetőleg felidézésével távozásra kényszeríteni. Erre az egyházi szómagyarázatra utal az *jászladányi* hiedelem is, hogy Szent Lucához a *szemfájósak* fohászoknak gyógyulásért.

Szűz Szent Lucáról legendájának némi átköltésével azt tartja a *somogyi* nép, hogy nem akart férjhez menni, ezért rokonai halálra kínozták. Noha gazdag kérői voltak, Luca inkább eltűrte a halálos kínokat, sem hogy ártatlanságát elveszítse. Nagyon szerette Isten világát és a háziállatokat. Halála után az Úr ezért a szelidségéért

¹ Ért. 1913. 223.

² G ö n c 2 i 258.

szentjei sorába emelte. Napjának előestéjén fiú- é-leánygyerekek így köszöntik Lucát:

*Megjöttem én jó este,
Luca köszöntésére.
Luca fekszik ágyában
Az őrző angyalával.
Gyere Luca menjünk el,
Mennyországot nyerjük el.
Ha mi áztat elnyerjük,
Boldog lesz az életünk.¹*

A Luca-qapi szokásokba természetesen igen sok ősi hiedelem fölszívódott A *Dunántúl* nyugati részén, úgy látszik *szlovén* hatásra, dívik a *lucázás*, vagy más néven *palázolás*, amelynek szerencsekívánó jellege van.² Miután a boszorkányok, gonoszok a hosszú éjszakákon ártalmasak lehetnek, a szokások másik része országa szerte elhárító célzatú, vagy a jövődőt akarja megtudni (lucaszék, lucakalendárium, lucakerék stb.). Ezért nem szabad Luca--napján a házból semmit sem kiadni, mert ha bűbajosok kezébe jut, varázslatukkal megront-hatják az egész családot, háztájékat és jószágokat.

A Luca-napi szokások és hiedelmek különben alig árulnak el egyházi befolyást, talán csak a *lucabúza* ilyen. *Szeged* környékén Luca napján tányérokba búzát tesznek, csíráztatják. Karácsony estére rendszerint ki szocott zöldülni. Ez bizonyára az élő kenyérnek, a születő Jézusnak szimbóluma, aki leszállott az égből az emberek szívébe és házába. *Szeged-Alsóváros*on a karácsonyi ünnepkörben az oltárokat is díszítik vele, egyben népieszentelménynek is számít.

* * *

¹MNGy. VIII. 161.

²Példák a MNGy. id. kötetében.

SZÁLLÁSKERESÉS. Tudunkra *Tápén, Jászladányon* és *Héhalmon* (Nógrád) ismeretes. A szálláskereső Szent Család tiszteletére kilenc család összeáll, hogy december) 15-étől karácsony estéig naponta fölváltva a Szent Családnak, illetőleg a Szent Családot ábrázoló képeknek szállást adjanak. A képet a rendező énekesasszony vagy maga hinti meg szenteltvízzel, vagy pedig a pap áldja meg. A soros családban már kész a házioltár égő méccessel vagy gyertyával, ahol rendszeren a többi családok is összegyülekeznek, amikor Úrangyalára harangoznak. Amikor a szentkép az új családhoz érkezik, letérdel a háznép, miközben megfelelő szövegezésű imádságokat mondanak. A képet a házioltárra helyezik, meggyújtják előtte a méccset, amely mindaddig ott ég, amíg a képet másik családhoz nem viszik. A szentkép előtt rendes ájtatosságot is szoktak végezni: a lorettói litániát, Szent József vagy Jézus Szíve litániáját, majd felajánlják az egész családot a Szent Család oltalmába. Közben természetesen énekelni is szoktak megfelelő énekeket. A házbeliek napközben is föl-fölkeresik a képet, hogy rövid fohászkodással üdvözljék. Ilyenkor rendszerint valami szegény gyermekes családot megiszoktak ajándékozni, mintha a Szent Családnak adnák. A kilenc napos ájtatosság után a kép vagy a templomba, vagy valami jámbor lélekhez kerül, aki jövő adventig vigyáz rá.

Ez a szokás a legújabb időkben kezd a vallásos ponyva révén terjedni, amelynek szövegei: énekei és imádságai kántor-eredetre vallanak. Stílusuk terjengős, szentimentális, nyelvében modern. Itt-ott azonban régi énekek és szokástörédek is fölszívódtak, bele. Nem lehetetlen, hogy az osztrák *Herbergsuchen*¹ hatására terjedt el színmagyar vidékeken is.

¹ K o r e n 52.

Tudjuk azt, hogy a szálláskeresés a középkori karácsonyi misztériumoknak egyik jelene volt. A témának mindenesetre ezt a régebbi fogalmazását őrizte meg a következő *martonosi* (Csík) följegyzés:

*Elindula József Bethlen városába.
Szállást kérdezének,
Szállást nem kapának
A sok vendég miatt,
De mégis rendeltek
A város végére . . .¹*

Az új Szent Család-ájtatosság hazánkban nem egyes leszármazottja e martonosi töredékből föltételezhető régi gyakorlatnak. Mégis ez esetben régi, tisztességes hagyó» mányoknak szerencsés felelevenítésével találkozunk, amely esetleg újra teljesen népvé alakulhat.

* * *

A szálláskeresésnek érdekes változata a *bölcsővel járás*, amelyet *Székesfehérvárról* jegyezték föl és amelynek felvidéki *tót* megfelelői is vannak. Két angyal jelenti benne a ház népének, a Szent Család érkezését, majd Mária és József jön be. Mária egy székre ül és az ölében lévő kis bölcsőt, melyben a Jézuska szobra fekszik, ringatja. József aranyos fejszével a háta mögé áll. Az angyalok énekelnek a megtestesülésről. Utána pásztorok jönnek be, hogy kifejezzék hódolatukat a Kisded előtt. Végül Mária a bölcsőben fekvő Jézuskát körülhordozza, akit a család minden tagja megcsókol, miközben a bölcsőbe teszik az ajándékot.²

* * *

¹ Ethn. 1927. 133.

² MNGy. I. 47, a tót párhuzamra nézve: Ethn. 1904:29.

SZENT TAMÁS (december 21) a Gergely-féle nap-tárreform óta valóságosan az esztendő legrövidebb napja. Így aztán bizonyára tudákos meggondolások alapján a Luca-napi ősi hiedelmek egyrésze Tamánapjára is átterjedt. A köréje fűződő hiedelmek, amelyeknek természetesen a szenthez semmi közük, leginkább Nyugat-Dunántúl élnek, amiben feltétlenül osztrák hatást kell látnunk. *Körmenden* a szerelmi varázslat alkalmas ideje. *Göcsejben* aki Tamás napján disznót öl, annak minden esztendőben kell ezen a napon valami háziállatot vágni, mert különben Tamás öl, azaz a jószágokból valamelyik elpusztul. Ez a hiedelem még az áldozat pogány felfogásának csökevénye. A Tamás-napi disznóhajat benekedhagymával és lasztikom gyökerével összetörik és sokféle betegségnél használják.¹ Társtalanul áll az *Alföldön* az a *békéscsabai* szokás, hogy Tamás-napján a leányok vállukkal rázzák a kerítést. Amerről kutyaugatást hallanak, onnan jön a kérőjük. Rázás közben ezt mondják: *Kerítés, kerítés megrázzlak, Szent Tamás kérlek, szeretném tudni: hol fogok lakni.*

***

(KARÁCSONY BÖJTJE(december 24) öszüleinnek, *Ádámnak* és *Évának*, nevenapja. Az Egyház bizonyára tudatosan tette ünnepüket erre a napra, karácsonynak, az *Új Ádám*, Jézus Krisztus születésének vigiliájára. *Németladon* (Somogy) Ádám-Éva napján a nagyobb leányok és fiúk előadják azt a bibliai történetet, amikor az Úristen az első emberpárt kiűzi a paradicsomból. *Ez a paradicsom játék.* Van Ádám, Éva, Isten, két angyal, ördög. Magukkal visznek egy karácsonyfát, melyen sok az alma, sőt a kígyó is rajta látható.² Régebben általános lehetett. Erre enged következtetni az a

¹ G ö n c z i 280.

² NNy. 1935. 135.

magyarnyelvű *lamentatio Adami*, amely egyik XVII. századi énekgyűjteményünkben maradt fenn és amelyet karácsony előtt szoktak volt énekelni. Három részből áll. Az elsőben Ádám bűnét siratja. A másodikban angyal vigasztalja a Megváltó eljövetelével. A harmadikban Ádám megköszöni az angyalnak az örvendete-hírt és öröme szólítja a mindenséget.¹ Ádám a paradicsomót, benne a tudásnak, életnek fáját elveszítette, az Új Ádám, a betlehemi Kisded, azonban visszaszerezte nekünk. Erre kántáló verseink is utalnak. Egy kalotaszegi verszet szerint:

*Az első Ádámba lett igen nagy estünk,
Isten kegyelméből mert akkor kiestünk.
Szörnyű veszedelmet magunknak kerestünk,
Amelybe fetrengett mind testünk, mind lelkünk.
A második Ádám de a hatalmas lön,
Hogy ördögön, poklon egész hatalmat vön,
És így az Atyának már kegyelmébe tett.
Magához is vészen, majd mikor jő utolsó órátok,
Forduljon a Jézus akkor tihozzátok,
Kegyes tekintettel nézzen tireátok,
Hogy ne ártson nektek amaz örök átok.
Vigyén fel titeket az egek egébe,
A szent angyaloknak dicső seregébe
Fogadjon s juttasson szentséges keblébe. El mondam!²*

Ismeretes az a középkori legenda, hogy Ádám, amikor az angyal kiűzte a paradicsomból, a tudás fájáról egy ágat magával vitt, amelyből később a szent keresztfát ácsolták. Az *almafának és keresztnek* e mondai, de egy-

A KARÁCSONYI ÜNNEPKÖR¹

Barta

1 u s István: A magyar egyházak szer-
t á s o s é n e k e i a XVI. és XVII. században. Pest,
1870. 165.

² Ethn. 1908. 296.

úttal metafizikai összefüggése a katolikus képzőművészetet is mindenkor foglalkoztatta. Így a *szege*di Havi Boldogasszony-templom egyik XVIII. századból való oltárán ott látjuk a tudás fáját almával megrakva, a rátekerőzött kígyó is almát tart a szájában. A fa hegyéből azonban misztikus magasságban a kereszt sarjadzik ki. Ádámnak vétke így lett váltságunk oka, amint a nagyszombati liturgia is mondja: *O certe necessarium Adae peccatum, quod Christi morte deletum est. O felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere Redemptorem.* Erre az összefüggésre egy *alsófehérmegyei* kálvinista gyerkőszöntő is szépen utal:

*Nem sajnálom fáradságom,
Csak a Krisztust megláthassam.
Paradicsom mezejébe (kőkerájébe)
Arany szőnyeg leterítve,
Közepibe arany bölcső,
Benne fekszik Jézus Krisztus.
Jobb kezében aranyalma,
Bal kezében arany vessző.
Megsuhintá ő vesszőjét,
Zúg az erdő, cseng a mező.
S nem láthaték szebb gyümölcsfát,
Mint a Krisztus keresztfáját,
Mert az vérrel virágozik,
Szentlélekkel gyümölcsözik.¹*

A legendában az is szerepel, hogy azon a helyen feszítették keresztre Krisztust, ahol valamikor Ádámot elföldelték, amint Origenes megjegyzi: *ut sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificentur.* A kereszt tövénél heverő koponya a művészi ábrázolásos

¹ L á z á r István: *Alsófehér vármegye magyar népe.* 528.

kon: Ádámé. A *karácsonyfa* is úgylátszik ebbe az összefüggésbe tartozik. A megtestesülés középkori misztériumának, amelyről már szólottunk, valószínűleg díszlete volt. A ráaggatott láncok a kígyót, a gyertyák pedig Jézust jelképezik. Karácsony régebben egyúttal az új esztendő első napja is volt, az ajándékosztás ideje. A megváltás misztikus ajándékát hozza a kis Jézus, amelyre a karácsonyfa alá helyezett ajándékok is emlékeztetik a gyermekeket.

* * *

Karácsony böjtjének hagyományaiban az almának, nevezetes szerepe van. E szerep azonban kettősnek látszik, amelyet elég élesen elkülöníthetünk egymástól.

Az alma a legtöbb népnél: primitívnél, kereszténye-nél egyaránt erotikus szimbólum. Az almával üzőt szerelmi varázslat karácsony böjtjén, Ádám és Éva napján általános szinte egész Európában. Hogy a varázslat foganatosabb legyen, természetesen vallás-képzetek, mozzanatok is szerepelnek benne. Ország-szerte elterjedt szokás, hogy az eladólan különböző előzmények után és különböző körülmények között, de mindenütt ugyanegy szándékkal: hogy jövendőbelijéről egyet s más megtudjon, almába harap.¹ Az alma ebben az esetben nem akar más lenni, mint a paradicsomi tudás fájának szimbolikus gyümölcse, azaz a szerelmi megismerésnek kezdete.

A tudás fája a keresztény művészetben és folklórban a *Jesse fájával* is contaminálódott.² Jesse Dávid király atyja volt. *Izaiás* messiási jövendölésében (11.

A KARÁCSONYI ÜNNEPKÖR¹

Sok

jellemző példát főlemlít R ó h e i m Géza: A luca-szék. Ért. 1916. 31. skk.

² A pannonhalmi főapátság 1615. leltárában szerepel egy kazula, amelyen Jesse fája volt. Pannonhalmi Rendtörténet. IV. 615.

1. skk.) Krisztust, mint Jesse törzséből kihajtott vesszőt emlegeti: *És vessző sarjad Jesse törzsökéből és virág nővekedik az ő gyökeréből.* A művészi ábrázolások Jessét hatalmas fa gyökerének tünteti föl, a gyökérből kinőtt törzs ágain Dávid és nemzetségrendje szerepel, a legmagasabb ág gyümölcse Szűz Mária. Ezt egyik zalai pástorköszöntés így fejezi ki: *gyökér adja fáját, fája adja ágát, ága adja bimbáját, bimbó adja virágát, virág adja almáját, köszöntünk a Boldogságos Szűz Máriát. Dicsértessék a Jézus neve!*¹ Csak így érthetjük meg, hogy népeink, betlehemezéseink miért nevezik a kis Jézust aranyalmának:

*A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja . . .*

Az alma a karácsonyi ünnepkörben tehát a Kisdednek, Isten hozzánk való szerelmének jelképe, amelyhez sok szokás és hiedelem fűződik. Országszerte piroalmát tesznek a kútba és ivópohárba és erről iszik ember, állat egészen Vízkeresztig. Ezt azért teszik, hogy egészségesek legyenek. Az almát a család közösen fogyasztja el, sőt a jószág ételébe is kevernek belőle.² A megromlott világ orvosa a kis Jézus, azaz amit az alma elrontott, alma teszi jóvá.

* * *

Karácsony böjtjén még nemrégiben is megvolt, főképpen *palóc* vidékeken egy különleges szokás, az *ostyahordás*. Karácsony előtti napokban a kántor azon növendékeivel, akiket különösen szeret, ostyákat küld a tehetősebb házakhoz. Az ostya formája hosszas

¹ Ethn. 1933. 167.

² Az anyagot összegyűjti Róheim: I. m. 33.

téglalap, de ezeket azon helyekre, amelyeket különösen ki akarnak tüntetni, összesodorják. Az ostya anyaga nem a közönségesen áldozáshoz használt, hanem tejjel készítik víz helyett. Az *ajándéknak* nevezett csomóért a kántor pénzt, vagy gabonát kap és az ostyahordó gyermek is kap néhány krajcárt. Az előkelő gazdagabb házak a szomszéd faluból is kapnak ostyát. A gyermek a kosarába rakott, fehér kendőbe takart ostyacsomói lóbálva, ezt a verset mondja gyors, éneklő beszéddel:

*Én nagy vigasságot, örömet hirdetek,
Mert a kiseded Jézus egy szűztől született.
Betlehem városában jászolba tétetett,
Ökör és szamártól ő megismertetett.
Sok karácsony napját maguk is érhessék,
Krisztus születését örömmel szenteljék.
Több jeles napokkal vígan énekeljék,
A szent angyalokkal vígan énekeljék.*

*Ugyanazon angyal szálljon be ide is,
A szent békességet osztogassa itt is.
Mivel a kis Jézus rejtezik ostyába,
Én is azért hoztam ostyát e hajlékba,
Mert a kiseded Jézus ebbe rejtezkedik,
Eledelül adja magát, ki kéredzik.
Dicsértessék a Jézus Krisztus!*

Karácsony estéjén a háznép ezen ostyát eszegeti.¹ *Balián* (Heves) a gazdasszony a kántor szívességét azzal viszonzta, hogy lencsét, mákot, lisztet, aszalt gombát, vagy szilvát annyit küldött, amennyi a tányérba belefért. Az ostyát azonban nem ették meg, hanem a gazda olló-

¹ Báró N y á r y Albert: *Piliny néprajzi váz-
lata.* Ért. 1909. 148.

val kivágta belőle a keresztrefeszített Krisztust ábrázoló részt, vagy pedig az ostyából keresztalakot nyírva, cérnára fűzte s az asztal fölé a gerendára akasztotta - ez ott csüngött aztán a jövő karácsonyig. Ez bizonyára azt akarta jelenteni, hogy a család élete mintegy Isten színe előtt folyjék le és áldásával betöltse mindazokat, akik az asztalhoz ülnek.¹ *Terpesen* (Heves) az ilyen ostya szentelménynek számít: imádságos könyvükbe téve karácsonykor elviszik mindhárom misére és ha valakit a háznál kilel a hideg, letörnek belőle egy darabkát a betegnek, hogy meggyógyuljon.² A *borsodi* palócoknál az ostyát a kántor abból a magból sütötte, amely az őszi vetéskor kimaradt és a gazdák elküldötték neki erre a célra.³ Régebben *Jászladányon* is megvolt az ostyahordás. A harangozó körülbelül 20 X 10 cm nagyságú ostyákat sütött, amelyekért a hívek egy-egy szakajtó lisztet adtak. Annyiszor három ostyát kértek, ahány családtag volt. Karácsony estéjén fogyasztották el. A gonosz lélek elűzésére először egy-egy gerezd foghagymát nyelt mindenki, utána az ostyákat, végül pedig mézes pálinkát ittak rá. Az ostyaevést már nem tudták értelmezni. *Tápiószelén* (Pest) a legszegényebb háznál is karácsony este ostyát esznek. Az ostyát a gazdasszony süti, ő is szolgálja fel vacsora után mézzel. Azt tartják, ha ostyát esznek, akkor egész évben lesz mit enniök és tiszta szívvel mehetnek a pásztorok miséjére. Ostyát különben a jószág számára is sütnek. Ebbe petrezselyem zöldjét szoktak tenni leginkább azért, hogy a tehén jól tejeljen. *Kemencén* (Hont) karácsony böjtjén hordják szét az ostyát a gyerekek, amelyet a pap és a tanító süttet. Minden ház ablakán bekopognak és megkérdezik: *befogadják az Isten Igé-*

¹ Ethn. 1894. 124.

² Ethn. 1895. 113.

³ Ethn. 1911. 301.

jét? Ha megengedik, énekelnek és az ostyát szétosztják. *Nemesviden* (Somogy) legénykék mennek *ostyázásra*, karácsony éjjel, éjfél előtt. Rendesen ketten járnak. Ostyasütőt kérnek a plébánostól, azzal nagyalakú fehér-, piros- és sárgaszínű ostyákat sütnek, A fehér ostyára zöld levélkét, vagy kis vékony zöld ágat helyeznek és házról-házra járnak. Énekük szerint a fehér ostyában lévő zöld ág Szűzanyánk méhe tisztaságát jelenti. A piros Krisztusnak értünk hulló véré, a sárga pedig halálra válását jelképezi. Az ostyákért ajándékot kapnak.¹ Ez a nemesvidi szokás a Dunántúl tudunkra egyedül áll. Vagy az eddigi följegyzések hiányosak, vagy pedig úgy telepítették oda a palócok és jászok földjéről, egyelőre ismeretlen úton-módon.

Bizonyára az ostyahordással kapcsolatos hiedelmeknek messzibb hajtása az is, hogy *Alpáron* (Pest) a liszteszsákok odaverik karácsonykor a gyümölcsfákhoz, hogy jó termést hozzanak, *újszentivánon* (Torontál) éjféli mise idején kell kimenni a gyümölcsösbe és a liszteszsákkal szintén megütögetni a fák törzsét. Ez azonban csak akkor jár a kívánt eredménnyel, ha olyan zsákkal történik, amelyből a karácsonyi kalácsot süttették. E hiedelmekben a liszteszsák bizonyára a lisztet, illetőleg a belőle sült ostyát, a kis Jézus jelképét helyettesíti,

Az ostyahordás eredetét még nem sikerült földeríteni, a szomszédos népeknél hasonló szokással találkozunk.² Egyházi gyökerei nyilvánvalók, régebben talán a karácsonyi szertartáshoz is hozzátartozott. Nem lehetetlen, hogy a középkori *eulógiának* csökevényes maradványa. Az eulógia jelentette azt a megszentelt, de

¹ G ö n c z i Ferenc: Karácsonyéjjeli ostyajárás. Ethn. 1930. 84.

² Reymont: Parasztok c. regénye szerint a lengyel nép ismeri.

nem konsekrált kenyeret, amelyet azok a hívek, akik nem járultak szent áldozáshoz, a mise alatt magukhoz vettek.

* * *

A karácsonyesti *vacsorához* fűződő szokásokban éhiedelmekben számos ősi képzet kövült meg. A téli napforduló tiszteletére, a jövő évi termékenység biztosítására a pogány népek (indogermánok, talán a finnugorok is) nagy lakomát rendeztek. Az ünnepet a rómaiak *Natalis invicti Solis* néven ismerték. Ennek ellensúlyozására rendelte az Egyház az *Új Napnak eh* jövetelét, Jézus Krisztus születését,¹ amint a székely karácsonyi ének is mondja:

*Óh Atyának öröme,
Óh anyának szerelme,
Óh anyád Atyja aludj,
Oh anyád fia aludj,
Óh napfény, óh élet, óh édes Jézus,
Óh édes Jézus.²*

Erre utal különben az ismeretes régi népének részlete is:

*Szép jel és szép csillag,
Szép napunk támadt,
Szép napunk támadt!³*

A vacsora ma is sokat megőrzött ősi, mágikus jellegeből: a kultusz még majdnem teljesen megmaradt,

¹ Artner 41.

² Kováts József: A karácsonyi ünnepkör Gyergyóban. «Erdély» 1910:185.

³ Ezt már Viskó Károly is észreveszi. A magyar-ság néprajza. III. 366.

csak értelmezése szelídült kereszténnyé. Minden szer-
tartásosan, szinte előírászerűen történik. A téli nap-
fordulat varázsa a Kisdéd misztériumával olvad össze.
A legegyszerűbb emberi megnyilatkozások is különlege-
jelentést nyernek ezen az estén. Már magának a szo-
bának, asztalnak előkészítése is jelzi ezt a sejtelme-
hangulatot. Érdekes azonban a kultikus ételek megvál-
tozása. Amíg a pogányok nagy dözsöléssel iparkodtak
isteneiket megnyerni, a keresztény ember böjttel, böj-
tös eledellekkel teszi magát érdemessé a kis Jézus áU
dására.

Rabén (Torontál) a *szent vacsora* így folyik le: kez-
detét a gazda három puskalövéssel jelzi. A gazdasszony
mindent az asztalra készít, amire csak szükség van.
Vacsora alatt ugyanis nem szabad fölkelni az asztaltól,
mert akkor a kotlós nem ül meg a tojáson. Égő szentelt
gyertyát állítanak a lucabúza közé. Imádkoznak. Elő-
ször paszulylevest esznek, utána mákoscsik következik.
Minden fogásból az első falatot félreteszik egy edénybe
a jószágok részére, amelyet karácsony másnapján adnak
nekik oda, hogy azok is részesüljenek a *szent vacsora*
kegyelmeiben. A következő fogás alma, dió és fohagyma,
amelyeket mézbe mártogatnak. Ezt azért teszik, hogy
a fejs, foga és torokfájás elkerülje a családot. Ha a csa»
ládfő valamelyik családtagnak véletlenül rossz diót osz-
tott ki, az illető a következő évben beteges lesz. Utána
szilvát és meggyet esznek és ezzel a vacsora véget is ér.

Ezután a gazdasszony a már előre elkészített szénát,
szalmát, kukoricát, búzát, lószerszámot és kalapot be-
viszi a szobába. A szalmát a földön széjjelszórja, a szé»
nát, lószerszámot az asztal alá teszi, a kukoricát, búzát
egy-egy fölöntőbe, vagy szakajtóba önti és szintén az
asztal alá dugja. A kalapot az asztal sarkára helyezi.
A takarmányt és a gabonaféléket azért hozzák be, hogy
jövőre bőven teremjenek, a szerszámot pedig azért,

hogy mindig legyen mit befogni, azaz a jószág ne betegedjék meg. A kalapot arra használják fel, hogy a költésre szánt tojásokat és a kikelt kiscsirkéket belé rakják, hogy szerencsájük legyen hozzájuk.

Mindezek után a gazdasszony leguggol és kezét csípőre téve, háromszor körülszökdeli az asztalt, miközben folyton mondja: *koty, koty, koty*. Azért cselekszik így, hogy korán legyen kotlója. Az egyik családtag rőfög, a másik nyerít, bög, stb., hogy az utánzással felidézett jószág szapora legyen. Végezetül a gazda újra lövöldöz, hogy a gonoszt a háztól elriassza.

Szándékosan választottuk e rábai leírást, amely a lakoma régebbi teljes képzetkörét és európai összefüggéseit híven tükrözi. Hasonló hiedelmeket szegényebbe gazdagabb változatban az ország minden vidékén találunk. Az értelmezés természetesen már sokféle keresztény. *Szegeden* már azért szórják tele szalmával a szobát, hogy a betlehemi istállóhoz annál hasonlatosabb legyen. A tele szakajtót is azért teszik az asztal alá, hogy az angyaloknak legyen hova telepedniök. Azért esznek foghagymát, hogy álmukban a kígyó bele ne másszék a szájukba, vagyis a gonosz lélek kígyó képében meg ne kísértse őket. *Szeged*Alsótanyán* már azért hozzák be a takarmányt, hogy Jézus szamarának legyen mit ennie, mert ahol nincs, oda a kis Jézus nem néz be.

Désen karácsony este nagy *tőkét* tesznek a *tűzre*, hogy egész éjtszaka égjen. Reggel a hamuját össze kell szedni. Be kell hinteni vele a káposztaföldet, hogy a hamuféreg ne árthasson neki.¹ E szokás a szlávok *badnyak* (-tuskó) égetéséből² származik, amelyet átéli

¹ Nyr. :883:46.

²A *badnyakra* nézve v. ö. egyebek között Sebestyén Gyula: *Regös-énekek*. Budapest. 1902:212.; azonkívül: Schneeweis, Edmund: *Die Weihnachtbrauche der Serbokroaten*. Wien, 1925. Passim.

napfordulat alkalmával raktak. A szokás a tűz tisztító erejébe vetett hiten alapszik: nemcsak a tűz, hanem pars pro toto a hamva is elhárítja a bajt. A karácsonyi tűzkultusz csillan meg abban a *Kemencéről* (Hont) való hiedelemben is, hogy a karácsonyi morzsát a tűzbe kell beledobni, a mostani magyarázat szerint azért, hogy annyi lélek szabaduljon ki a tisztító-tűzből, ahány morzsa elégett.

A karácsonyi hulladéknak, szemétnek különben mágius ereje van. Országszerte általánosnak mondható szokás, hogy a gyümölcsfákra szórják, azért hogy jobban teremjenek. Az idetartozó adatok közül az *apátfalvi* (Csanád) a legjellemzőbb: a szórást fiatal végzi, hogy a fák sok és friss gyümölcsöt teremjenek.

* * *

Eredetileg bizonyára karácsony éjtszakáján, az éjféli mise előtt volt a *kántálás*, *kóringyálás*, Szeged környékén: *angyali vigasság*, amikor ártatlan gyermekek hirdetik a híveknek a megváltó Jézus születését, mint valamikor Isten angyalai a pásztoroknak. Egyhelyeken aztán egész adventre áterjedt a kántálás. Hogy középkori hagyománnyal van dolgunk, bizonyítja az is, hogy ismeretes kálvinista vidékeken is. *Alsófehérvármegye* református gyermekei így köszöntenek:

*Oszlik fellegeknek sűrű setétsége,
Hasad az egeknek hajnali szépsége.
Piros hajnal után hozza fel a napját,
Hogy láthassa született Krisztusát-
Hánykodik a mező hányféle füvekkel,
Annyi áldás legyen a ketek éltekkel.¹*

¹ L á z á r: I. m.

A katolikus *Mezőkovácsházán* (Csanád) a gyerekek házról-házra járnak és a virrasztókhöz bekiáltanak: *Meghallgatják-e az angyali vigasságot?* Ha meg, akkor éneklük:

*Karácsony éjt szakája,
Jézus születése napja.
Örülünk és örvendezzünk,
A kis Jézust megdicsérvük:*

*A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja,
Csicsis, csicsis én kisdedem,
Jézus született, éneklek.*

* * *

Karácsony estéjén a gonoszokat *pásztorok* riasztják el országszerte, bizonyára azért, hogy először ők voltak méltók a kis Jézus imadására és így szándékuk annál fogatosabb. *Göcsejben* a pásztorok a sötétség beálltával, a kezükbe vett csengettyű és kolomp rázásával, kürtfúvással, ostopattogatással végigvonulnak a falun, jelezve, — mint mondják — a Betlehembe menést. Azt hiszik, ha ilyenkor nagy lármát csapnak, a következő évben sok malac és borjú lesz.¹ *Tápióság*on (Pest) ilyenkor a pásztorok minden gazda házánál megjelennek egy-egy köteg nyárfavesszővel és elmondják a következő jókívánságokat: *Dicsértessék a Jézus Krisztus, adjon Isten jó estét! Meg engedte érni Krisztus Urunk Születése napját, de engedjen még több számos esztendőket is, hogy több számos esztendőket megérhessünk együtt erőben, egészségben, testben és lélekben, hosszú életben.*

¹ Gönczi 266.

Adjon bort, búzát, békességet, holtunk után örök üdvösséget. Dicsértessék a Jézus Krisztus! A köszöntő elhangzása után a gazda minden pásztor kötegeből egy szál vesszőt kihúz és aprószentek napján a jószágokat megveri vele, hogy elkerüljék a betegséget és hogy szaporák legyenek.¹

***

Az *éjféli miséhez* számos hiedelem fűződik. Nem is csoda, ha szokatlan időpontja, egyszerisége, sejtelvevárásza hevíti a népek amúgy is élénk képzeletét. Az éjféli a napnak különben is a legtitokzatosabb pillanata: a szellemek ideje. A világ világossága, a Betlehemi Kisded azonban elűzi a sötétség hatalmait és megsegíti azokat, akik őt várják. Krisztus születésével új világ kezdődik, érthető tehát, hogy az éjféli miséhez annyi különös képzetet fűznek a jámbor lelkek. Adventnek minden várakozása összesűrűsödik e pár órára: jelet látnak mindenben, titkok nyílnak meg, az állatok beszélnek, a jövő is feltáruul a fiatal szívek előtt.

Délvidéki magyar helyeken azt tartják, hogy aki az éjféli misére akaratan kívül elsőnek érkezik a templomba annak abban az esztendőben a jószágtartáshoz különös szerencséje lesz.² Többfelé élő hit, hogy ügyelni kell arra, nehogy valaki 11 órakor menjen a templomba, mert akkor a halottak miséznek ott. Egyszer egy asszony egyedül volt otthon, elaludt és 11 óra felé fölébredve, azt hitte, hogy már éjféltre jár az idő. Elment a templomba, ahol csodálkozva látta sok ismerősét, akik már régen elhaltak. Mindjárt tudta, hányadán áll a dolog ékifelé indult a templomból. A halottak utána. Ekkor egy láthatatlan lény, aki nem volt más, mint az őrangyala, azt súgta a fülébe, hogy dobja le a felsőruháját. Úgy is

¹Ethn. 1914. 343.

²Ethn. 1895. 4§.

tett. Mikor a rendes misére gyülekeztek a hívek, a ruhadarabot ízzé-porrá tépve találták. A gonosz lelkek a templomba is behatoltak és halottak alakjában kísértették meg az asszonyt.¹

Az éjféli misére hívogató *harangszónak* különös erőt tulajdonítanak. Megláthatja jövendőbelijét az a lány, aki ilyenkor beletekint a kútba.² *Somogyvámoson* az eladó lány megráz egy gyümölcsfát, hogy annyi kérorje legyen, mint amennyi gyümölcsöt hoz a fa.

A leány egy almát visz magával az éjféli misére. Mikor a templomba ér, beleharap, aztán hátranéz, aki utána megy, az veszi el.³ Néhol az is szokás, hogy a lány éjféli misére egy rakás cédulát visz magával, amelynek mindegyikére egy férfinév van írva. Urfelmutatáskor kihúz egy cédulát és aminő név van rajta, olyan nevű lesz az ura.⁴

Pusztadoboson (Szabolcs) az a hit járja, hogy amelyik lány az éjféli miséről hazajövet megrúgja a disznóólat és ezt mondja: *úgy jöjjenek hozzám a kérők, mint a vályúra a disznók* — az bizonyosan még abban az évben jól megy férjhez. *Tornán* mise után a lány megeszik egy pisztrángot, de semmit sem iszik rá: álmában meg fogja látni azt, aki elveszi⁵

Az éjféli misére szokták a *Luca*széket* is elvinni, hogy ráállva meglássák, kik a boszorkányok. Ajánlatos szentelt krétával a szék körül kört vonni, hogy a bűbajosok ne árthassanak az illetőnek.⁶ *Eger vidékén* különben azt tartják, hogy amikor a pap az éjféli misén a Szentséget felmutatja, akkor mind maga körül látja a boszorkányokat, akik igyekeznek a stólat a nyakáról lekasztani.⁷ *Tornán* is az a hiedelem járja, hogy amikor a pap az

¹Ethn. 1895.

48. ³Ethn. 1895. 44.

²Ethn. 1895.

43. ⁴Ethn. 1895. 43. ⁵Ethn. 1895. 43.

⁶R ó h e i m

Géza: A l u c a s z é k . Ért. 1915—16.

⁷Ethn. 1907.

100.

ostyán *átnéz*, minden boszorkányt megismer, mert ekkor annak szarva nő, aki boszorkány.¹ A *palócok* szerint a bűbájosokat a pap a templomban megismeri, amikor a nép felé fordul. Az ilyenek háttal állanak a Szentség felé. A pap nem meri őket elárulni, mert elváltoztatná kutyává, vagy egyébbé.²

Nagyölveden (Esztergom) a múlt században a bakter éjféli mise előtt ezt énekelte:

*Kelj föl ember egy-két szóra,
Tizenkettőt vert az óra,
Melyben hajdan Krisztus Urunk
Született mi Messiásunk
A Mária tiszta szűztől,
Fogantatván Szentlélektől.
Ezen angyalok vigadtak
És Istennek hálát adtak.
Azért mi is felserkentjünk,
Ez nagy csodát jól tekintsük.
Dicsérjük a Jézus Krisztust,
Amen. Mindörökké amen.*³

A bakternek *Lövőn* (Sopron)⁴ is külön karácsonyi rigmusa van:

10 órakor: *Keresztények ébredjetek
Tíz már az óra!
Az Úr Jézus válságunkért
Hozzánk eljön ma.
A szegény pásztorokkal,
Menjünk ajándékkal
El Betlehembe,*

¹ Nyr. 1888. 324.

² Ethn. 1890. 297.

³ Magyar Sión. 1865. 509.

⁴ Mohl Adolf: *Lövőtörténete*. Győr, 1930. 184.

*Egy rongyos helyre.
Ott születik az Úr Jézus,
Ki nekünk üdvösséget hoz.
Tíz már az óra,
Örvendezzünk ma!*

11 órákor: *Óh emberek örvendjete,
Tizenegy óra!
Az Úr Jézus Betlehembe
Jön az éjtszaka.
A szegény pásztorokkal,
menjünk ajándékokkal.
Tizenegy óra,
Örvendezzünk ma!*

1 órákor: *Hallja minden háznak ura,
Egyet elvert az óra!
Az Úr Jézus válságunkért
Hozánk eljött ma.
Betlehemem kívül fekszik,
Őkör, szamár közt melegszik,
Az Isten fia
Fekszik jászolba.
Siessünk pásztorokkal,
Menjünk ajándékokkal.
Egy már az óra,
Örvendezzünk ma!*

2 órákor: *Hallja minden háznak ura,
Kettőt ütött az óra!
Az Úr Jézus Betlehemben
Megszületett ma.
Hideg szél is sértegette,
Értünk meg is könnyezettette
A gyöngye Jézust,*

*Hozzánk jött orvost.
Azért tehát örvendjetek,
Új királyunk megszületett!
Kettő az óra,
Örvendezzünk ma!*

3 óraker: *Hallja minden háznak ura,
Hármat ütött az óra!
Betlehembe siesetek,
Az Úr Jézus ott született.
Három az óra,
Örvendezzünk ma!*

Az éjféli misén a pásztoemberek, amíg a pásztorakódás még virágjában volt, az ország több részén, tudunkra *Szegeden és Tápén*, a kis Jézus tiszteletére *dudáltak*. A tápai hívek még ma is megkívánják a kántortói, hogy éjféli misén dudaszerű hangzatokat csaljjon elő az orgonából. *Diósjenőn* (Nógrád) a kanász Úrfelmu tatáskor betülköl a megszületett Jézus tiszteletére a templomba.

Ósrégi szokást őrzött meg *Nyáradremete* (Marosa Torda), ahol még a legutóbbi években is karácsony éjjelén a gyerekek szépen feldíszített betlehemet vittek a templomba és ott az éjféli mise alatt betlehemeztek. A pásztorok miséjén pedig, amely csendes mise volt, fehérbe öltözött kislányok karácsonyi verseket mondtak, közbe-közbe énekeltek is. *Ditrón* (Csík) és mátkörnyékbeli falukban az éjféli misén az ének e szavainál: *A madarak megszólaltak ...* a gyerekek cserépsípokkal a madárhangot utánozzák egészen a szertartávégéig. Ez a *greccioi* karácsony hangulatát lehelő szokávalószínűleg a székely ferencesek hatására keletkezett.

A szegedi nép szerint Isten éjfélikor áldását adja az emberekre. Az áldás az Ő egyszülött Fia, aki eljött a

mi megváltásunkra. *Párádon* úgy tartják, hogy ilyenkor egy percre világosság támad az istállókban: *jelenségül a Jézus születésének*.¹ Több felé ismeretes hiedelem az is, hogy ilyenkor a jószágok emberi hangon beszélnek. *Göcsejben* úgy vélik, hogy misekor, Úrfelmutatás idején a barmok, a betlehemi esemény tanúi emberi hangon szólalnak meg. Mindegyik megmondja a másiknak, miféle veszély környezi, hová jut, kihez kerül. Ezeket a beszélgetéseket a szénahányó lyukon ki lehet hallgatni. Aki az istállóban hallgatná, meghalna. Ha ilyenkor a velük rosszul bánó bérest az istállóban találnák, szarvukkal agyonöklelnék.² *Németbolyban* (Baranya), ha valaki meg akarja tudni, hogy mit beszélnek az állatok, az éjféli mise vége felé menjen haza, járja háromszor körül a helyüket, akkor megérti szavukat. A jószágnak ilyenkor mindenfelé kedveznek és sokféle szokással élnek az érdekükben. A *ballal* palóc az igavonó marhának, hogy egész éven át jól egyék-igyék, éjféli mise előtt első harangszókor enni ad, beharangozáskor pedig megitatja.³ *Párádon*, hogy a ló jól menjen, felmennek a legények éjféli misekor a toronyba és Úrfelmutatá alatt a *négvelleő* (négy lóra való) ostort a harang tengelyén kenegetik meg⁴. Az *Alföldön*, hogy a méhek sok mézet gyűjtsenek: az éjféli misére tiszta búzát kell vinni, kijövet pedig minden kas alá kell tenni belőle.

* * *

A *pásztorok miséjével* kapcsolatban egyedül csak azt az *apátfalvi* szokást tudjuk megemlíteni, hogy a juhászbojtárok kis báránnyal állanak mise alatt az oltárnál.

* * *

¹ Ethn. 1895. 112.

³ Ethn. 1895. XII.

² G ö n c z i : I. m.

⁴ Ethn. 1895. XII.

SZENT ISTVÁN VÉRTANÚ (december 26.) ünnepe a német középkorban *sót és vizet* szenteltek, amelyet a jószágoknak, főképpen pedig a *lónak* adtak be. Ekkor szentelték a *takarmányt* is. A Szent legendájából e szokást nem tudjuk megmagyarázni. Valószínű, hogy a lovagló *Wotan* kultuszának egyik eleme szívódott fel a liturgiába.¹ Nálunk is van nyoma annak, hogy Szent Istvánt a lovak patrónusául tisztelték. Az 1496. évből való *esztergomi Obsequiale-h?m* található: *benedictio pabuii seu avenae in die Sancti Stephani prothomartyris.*² Az áldás még az 1583. évi esztergomi *Agendariusban* is benne van, tehát még a XVI. században is élt. Később nyoma vész. Az 1488-ból fennmaradt *Bagonyai Ráolvasások* egyikében,³ amely lófekélyről volt jó, szintén szerepelt Szent István neve. E kultusznak népünk körében ma már se híre, se hamva, hacsak az nem, hogy a karácsonyesti szénát, ételmaradékot sok helyen ezen a napon etetik meg a jószággal.

* * *

Az ország több vidékén szokásos karácsony napjának estéjén *István köszöntése*,¹¹ Gyermekek keresik fel azokat a házakat, ahol István nevezetű ember lakik. Nem lehetetlen, hogy e köszöntő valamikor a mostaniánál szervesebben hozzátartozott az ünnephez és így esetleg *regös-hagyományok* maradványaként értelmez-

¹ K o r e n 70.; továbbá Hindringe r, Rudolf: Weheross und Rossweihe. München, 1932. 126.

² R á t h György: A legrégebb esztergomi 0 fősé qui ale 1496-ból. MKsz. 1888. 267.

³ H o r v á t h Cyrill: Középkori magyar verseink. Budapest. 1921. 515.

⁴ A sok közül néhány: C s é k u t, Nyr. 1879:237. Erdőszentgyörgy, B a r t ó k—K o d á l y: Erdélyi magyar népdalok 128. sz. G ö n c z i 278.

hetjük. *Pusztaszeren* (Csongrád) a gyerekek így köszöntik az ablak alatt Szent Istvánt:

*Kinek ma föltetszett
Szép fényes csillaga,
Úgy mint Szent Istvánnak
Holnap lesz a napja.
Kérjed Istenedet,
Terjessze ki karját,
Hogy bőven árássa
Az ő szent áldását.*

*Már minálunk a virágok
Szépen bimbóznak,
A mi árva vetéseink
Jóval biztatnak.
Élj, élj, élj sokáig,
Óh Szent István sokáig.
Isten tartsa, boldogítsa
Szent országába.*

Ajándékot szoktak érette kapni, miközben ezt mondják:

*Csörgetik a ládát,
Pénzt akarnak adni.
Ha pedig piszkafát:
El fogunk szaladni.*

Szent István vértanú ünnepéhez kapcsolódik a híregölés is, amely főképpen *Dunántúl* él, de csökevényei megtalálhatók a *Székelyföldön* is. *Hahóton* (Zala)¹ ka-

¹ Sebestyén Gyula: Regős-énekek. MNGy. IV.
220.

rácsony estétől újév napjáig három közönséges *regös*, egy *bika* és egy *bikás* szokott regölni. A közönséges regösök láncos bottal járnak s vele éneklésközben az ütemet erősen kiverik. A bika hosszúszerű kifordított bundát ölt magára, a nyakán pedig hosszú láncot visel. Amint bealkonyodik, a házról-házra való járást azonnal megkezdik. Mielőtt énekelni kezdenének, egyik regő az ablakon át mindig megkérdi: *szabad-e regönyi?* Ha azt mondják: *szabad!*, éneküket kint az ajtó mögött mindnyájan elkezdik:

*Ha beeresztenek,
Becsiszegünk-csoszogunk.
Nyírfa-kéreg a bocskorunk,
Hajdinasszál a nadrágunk.
Haj regő rejtem!
Azt is megengedte
Nekünk az Úristen!
Megiöttek, megjöttek
Szent István szolgálói,
Kinek füle, kinek
Lába el van fagyva.
Nyomjuk-e, vagy mondjuk?*

*Kelj föl, gazda, kelj föl,
Szállott Isten házadra
Sereged magával,
Terített asztallal,
Tele poharával.
Bár kietek bora
Krisztus vére volna,
A kietek kenyere
Krisztus teste volna,
A kietek asztala
Kis oltára volna,*

*A kietek ruhája
 Misemondó-ruha.
 Haj regő rejtem!
 Azt is megengedte
 Nékünk az Úristen!*

*Adjon az Úristen
 Ennek a gazdának
 Egy hold földön
 Száz kereszt búzát,
 Száz kereszt rozsot,
 Száz kereszt árpát.
 Haj regő rejtem!
 Azt is megengedte
 Nékünk az Úristen!*

*Adjon az Úristen
 Ennek a gazdának
 Két pár ökröt,
 Melléje két kis bérest,
 Az egyik béresnek
 Aranyat ekeszarvat,
 A másik béresnek
 Arany ostor nyelet.
 Haj regő rejtem!
 Azt is megengedte
 Nékünk az Úristen!*

*Adjon az Úristen
 Ennek a gazdának
 Száz darab juhot,
 Melléje két kis ihászt,
 Az egyik ihásznak
 Szép arany furulyát,
 A másik ihásznak*

*Arany hajtóbotot.
Haj regő rejtem!
Azt is megengedte
Nékünk az Úristen!*

*Falu végén van egy erszény,
Abban vagyon ezer forint.
Fele szegény regőlőké,
Fele a gazdáié.*

*Falu végén van egy szép lány,
Kinek neve Mari,
Falu végén egy szép legény,
Kinek neve Ferkó.
Hát te Ferkó mit viszel?
Viszi csiki csákánybotját.
Hát te Mari mit viszel?
Viszi Mari ágyruháját.
Isten meg ne mentse,
Kebelébe rejtse,
Összepödörítse,
Mint cica a farkát,
Még annál is jobban,
Mint kis róka farkát.
Haj regő rejtem!
Azt is megengedte
Az a nagy Úristen!*

Most a bika, kit mindeddig a bikás láncon tart, be-
ront a szobába, ott ugrál, bömböl, a bikás pedig min-
denütt nyomában. Ahol leányok vannak, mint pl. a
fonóban, ott a leányokat ijesztgeti s természetes, hogy
nagy riadalom támad köztük. A bikás folyton csitít-
gátja, de hasztalan. Künn a regősök ezalatt tovább
énekelnek:

Emitt keletkezik
 Egy szép kerek pázsit,
 Abban legelész egy
 Csodafiúszarvas.
 Csodafiúszarvasnak
 Ezer ága-boga,
 Misemondó gyertya
 Gyújtatlan gyulladjál,
 Ojtatlan aludjál.
 Haj regő rejtem!
 Azt is megengedte
 Az a nagy Úristen!

Ezzel a regölés, illetőleg az ének véget ér. *Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!* — szavakkal mindnyájan bemennek a szobába, hol sót kérnek a bikának. Amit kapnak, elveszik, megköszönik s szerencsés jó éjszakát kívánva tovább mennek.

A szokásban különböző eredetű, különböző korú é-különböző célzatú elemek keverednek, amelyek a maguk egészében, annyi érdemes kutatás ellenére is, tisztázatlanok. Az úttörő *Sebestyén* Gyula volt,¹ akinek páratlan szorgalommal *végzett*, bár imitt-amott romantikumunkája feltárta a regölés magyar dokumentumait é-összefüggéseinek tekintélyes részét. Kimutatja, hogy a zaj ütésben és a *regő rejtem-féle* szavak ritmikus ismétlésében a finnugor sámán varázslás csökevényét kell látnunk. Utal a szokásnak a téli napfordulat ősi primitív ünnepével való kapcsolatára.

A regölésnek egyik leglényegesebb mozzanata a különböző rendű jókívánságok kifejezése. Ezt a részletet az magyarázza, hogy a középkorban Jézus születése napjával karácsonnyal, kezdődött az újesztendő. Az

¹ Sebestyén Gyula: A regösök. MNGy. V. Passim.

újévi jókívánságok ma már pusztá udvariassági szó-lammá halványultak. A régiekben, primitív népi rétegekben, azonban kisebb-nagyobb mértékben él a szó mágikus erejébe vetett hit. A szóval kifejezett kívánság egyúttal a teljesedést is jelenti, előkészíti. A regösök az eredeti felfogás szerint tehát nem közönséges köszön-tők, hanem varázslók is.

Sebestyén Gyula ez újévi jókívánságokkal kapcsolatban utal a római évkezdő *Calenda-ra*, más szóval a *diestrenarum-ra*. Rómában ez a nap a jókívánságok kifejezésének napja volt, amelyért ajándékot (strena) illet adni. A szokás a római kolonizáció területén, tehát *Pannóniában* is elterjedt, miközben helyi elemeket i-fölszívott magába. Velünk a szlovének ismertették volna meg. *Solymossy* Sándor viszont a ma is élő francia *guillanneuf* újévi házalószokást látja benne, amelyet francia szerzetesek hoztak hozzánk az Arpádkorban.¹

A regölésben szereplő *csodafiúszarvas* értelmezésére újabban *Berze Nagy* János vállalkozott.² Elveti azt a kísértő föltevést, hogy a regölés szarvasa az ősmagyar *totemállattal*, a Hunort és Magyarat új hazába vezető *szarvastehénnel* azonos. A mi csodafiúszarvasunkkal kapcsolatban nyomatékosan utal a keresztény tradíciókra, főképpen Eustachius legendájára. Piacidurómai tábornok vadászatra ment és egy gyönyörű hímszarvas bukkant föl előtte, amelyet üldözőbe vett. A szarvas egy dombtetőn hirtelen megállt és szemközt fordult üldözőjével. Agancsai között a vadász tündöklő keresztet pillantott meg. A szarvas megszólalt és közölte Piacidussal, hogy ő Krisztus. Piacidus erre megkeresztelkedett és a keresztségben az Eustachius

¹ *Solymossy* Sándor: A magyar ősvallás. Magyar Szemle, XV. 107.

² *Berze-Nagy* János: A csodaszarvas mondája. Ethn. 1927.

nevet kapta. Krisztusnak szarvasként való ábrázolása az őskeresztény ikonográfiában és költészetben sűrűn előfordul.

Berze Nagy a regös-énekekben fennmaradt szarvasmonda lényegét így fogalmazza meg: sebes folyóvíztől körülvelt kerek zöld pázsiton csodafejű szarvas legel, mely veséjén aranykeresztet, homlokán napot, oldalán holdat és csillagokat hord, ezerágú szarván pedig magatói gyulladó és elalvó misegyertyák vannak. A szarva a folyóvizén átvezető ékes nagy úton mennyei seregével Szent István magyar királyt keresi föl, aki le akarja teríteni, mire kijelenti, hogy ő nem vad, hanem Istennek hozzája küldött követe, Krisztus. Szent István házában az égi vendégek szent lakomát ülnek, mire István maga is megkeresztelkedik. Krisztus a megtért fejedelem országát áldással halmozza el, amire a jókívánságok utalnak. A legfontosabb kérdés azonban, adatok híjján, nála is tisztázatlan maradt: a legenda milyen úton-módon vált népi hagyománnyá?

Felfogásunk szerint a folyamat így mehetett végbe: bizonyos, hogy a magyarság sokáig megőrizte emlékezeiben az ősi csodaszarvast, amely itt a földön új hazát mutatott neki. A mondának epikai dokumentumai is lehettek, amelyekhez a nép szívósan ragaszkodott, miáltal természetesen ellenkezésbe került az új hit szellemével. Sokszor megfigyelhettük már azonban az Egyháznak azt a bölcs törekvését, hogy a gyökerepogány képzeteket mindenütt iparkodik hasonló, de keresztény tartalmú hiedelmekkel kicserélni, nem eltörölni, hanem mintegy betölteni. A csodaszarvasmonda keresztény megfelelőjéül az Eustachius-legenda kínálkozott, amelyet első szent királyunk személyére alkalmaztak, aki eleinte szintén pogány volt és akit bizonyára szintén égi sugallat világosított fel, mint Piacidust. A csodafiúszarvas is új hazába vezeti István

király népét: a mennyországot nyitja meg előtte. E magyarázat most már nem sértette az Egyház spirituális érdekeit, viszont az ősi képzetek is megfértek a hivatalos értelmezéssel.

***

SZENT JÁNOS EVANGÉLISTA (december 27) napján szokásos a *bor* megáldása. A koraközépkorban a szentek ünnepén bent a templomban ittak a hívek a tiszteletükre. Ez bizonyára a pogány *libatio* maradványa, keresztény mása. Az Egyház ugyanis bölcs tapintattal arra buzdította híveit — miután a szokást nem tudta kiirtani, — hogy most már ne a pogány istenekre, hanem *in nomine Sanctorum et Angelorum* emeljék poharukat. Ezért magát a bort is megáldotta. A bort a pap a misében Krisztus vérévé változtatja át, illő dolog tehát, hogy mértékkel fogyasszák.

Ez az áldás hamarosan Szent János evangélista napjához rögződött, hogy az Egyház ezzel is ellensúlyozza a germánoknak a téli napfordulat idején tartott kultikus multságait, amelyeket lappangva tovább is megültek. A szokás igazolásául hivatkoztak az egyik evangéliumi helyre, ahol Jézus többek között ezt mondja Jánoséknak: *Meg tudjátok-e inni a poharat, melyet én inni fogok?* (Mt. 20, 22.) Ezért szerepel Jánosattribútumaként sokszor a *kehely*. A szeretett tanítvány legendájában pedig azt olvashatjuk, hogy Aristodemo-pogány főpap azt mondta Jánosnak, hogy hajlandó hinni Krisztusban, ha János kiürít egy mérgezett borral telt kelyhet és az nem árt neki. A mérget először két gonosztevőn ki is próbálták, akik rögtön szörnyethaltak. A szent imádkozott és miután a kelyhet megáldotta, tartalmát fenéig kiitta és semmi baja nem történt. A főpap azonban még most sem akart hinni. Az apostol erre felszólította, hogy köpenyét Jézus Krisztus nevé-

ben terítse a két halottra. A főpap megtette, mire a két gonosztevő feltámadt. A csoda hatása alatt a főpappal együtt az embereknek nagy sokasága tért meg.¹ Amint látjuk, ez a magyarázat teljesen aitiologikus célzatú, vagyis a régi szokást keresztény hagyományokból iparkodik értelmezni.

A szokás, azaz a borszentelés szertartása német földről hozzánk is hamarosan átkerült. Egyik XV. századbeli *esztergomi* Obsequiale-ban már előfordul: *benedictio vini seu amoris Sancti Johannis tertio die post Domini nativitatem.*² Egy 1545. évből való okleveles adat szerint: *poculum Sancti Johannis, quod lingua vernacula á l d o m á s vocatur.*³ A *pannonhalmi* főapátságban már régi időktől fogva megáldották e napon az új bort éettől fogva kezdték rendesen inni.⁴ *Bácskában* Szent János napján még ma is bort szentelnek és elteszik egész évre. Ha valakinek füle, vagy foga fáj, néhány cseppet cseppentenek rá és meggyógyul tőle.⁵ *Nyugatmagyarországon* a szentelt bort a boroshordókba öntik azzal a célzattal, hogy jövőre is jó bortermés legyen.⁶ *Göcsejben* szintén hordóba öntik. Itatják azonkívül *tévelyedett* emberrel és gyerekekkel is. Ha a marhát valaki megrontotta, akkor a szentelt bort *vízzel* vegyítik és a beteg jószág hátát kereszt alakjában locsolják vele.⁷ Amikor a göcseji ember a pinceajtót a hegyen bezárja, a kulccsal keresztet vet rá e szavakkal: *Szent János áldása maradjon a hajlékon is, meg az elmenőkön is.*⁸ *Rábagyarmaton*

¹ Schwartz Elemér: A szentjánosnap i borszentelés Nyugat-Magyarországon. Ethn. 1929. 69.

² MKsz. 1888. 267.

³ Idézi E r n y e y József: Szent János áldása. MNy. 1913-399.

⁴ Pannonhalmi Rendtörténet V. 635.

⁵ Ethn. 1896. 178.

⁷ Gönczi 267.

⁶ Schwartz: I. m.

⁸ Gönczi 189.

a vetőmag búzába *Szent János-bort* is vegyítenek.¹ *Csanádapácán* ezt szokták mondani: *Szent János vére fussa körül a mi házunkat!*² E mondás épebb gyakorlatnak csökevénye. A szentelt borral valószínűleg körülhíntették a házat, hogy a benne lakókat a szentelmény megoltalmazza a gonosz lélektől.

Kálmány Lajos följegyzett egy mondaszerű történetet, amelynek a magva Szent János áldása: Volt két büszke vőfély. Odajártak hívogatni. Amikor a temetőn mentek át, megláttak egy koponyát, amelyet hányavetiségből szintén meghívtak a lakodalomba. A koponya megszólalt és a meghívást elfogadta. A két vőfély nagyon megijedt és a paphoz fordult tanácsért, aki ezt ajánlotta nekik: ha az a bizonyos eljön, úgy fogadják, mint a legelső vendéget, tányért, kanalat készítsenek neki, továbbá bort és borospoharat, külön asztalhoz ültessék és valahányszor inni akarnak, mindig mondják: igyuk meg *Szent János poharát*. Másnap a koponya meg is jelent, a vőfélyek beköszöntöttek, mint első vendéget. A többi is a pap tanácsa szerint történt. Amikor a lakodalomnak vége lett, a bizonyos is meghívta a vőfélyeket vendégségbe. A két legény újra elment a paphoz, aki azt javallta, hogy a meghívást el kell fogadni, egyébként majd ő is kimegy a *prosekciónal* velük a temetőbe. A temetőben is először Szent János poharát itták meg. A koponya megszólalt: szerencsések vagytok, hogy körmenettel jöttetek ki, meg hogy a Szent János áldását köszöntöttétek rám. Menjetek haza é máskor ne bolygassátok a halottat nyugodalmában. A két legény azonban mégis hamarosan meghalt.³

Szent János áldásának, azaz a borral való eláldásnak korán keletkeztek mellékhajtásai is. Már a középkorban

¹Ethn. 1932. 159.

²Kálmány Lajos: *Szeged népe* II. 220.

³Kálmány Lajos: *Hagyományok*. II. 152.

megtűrt szertartás volt a német templomokban esketé-előtt bort szentelni, amelyből az új pár az oltárnál ivott, miközben a pap imádkozott: *Bibe amorem Sancti Johannis*. Az osztrákok, főképpen a stájerok, lakodalmi szertartásaiban fennmaradt az a szokás, hogy az új pár Szent János poharával (Weinhansel) kezdi a lakomát, mégpedig olyan borral, amelyet Szent János evangélista napján áldottak meg. A csehek és lengyelek Szent János-ünnepén a bor mellett *kalácsot* is szoktak szenteltetni. Ennek nyomai a *kalocsai* rituáléban is fellelhetők¹.

E két áldás keveredéséből, egyelőre ismeretlen úton-módon, keletkezett az a sajátos népies eláldás, amelynek gazdagabb-szegényebb változataival magyar lakodalmakon, halotti torokban találkozunk. E szokásnak hazai egyházi gyökereiről, középkori nyomairól, pontosabb európai összefüggéseiről adatok híjján még nem sokat tudunk.

A *gyimesi csángók* (katolikusok) a «tésztanemű virágokkal, tojásokkal, aranyozott ékítményekkel felcifrázott» nagy lakodalmi kalácsot *Szent Jánosnak* hívják. Az új pár elfogadja a vendégek ajándékait, utána e Szent János eláldása következik, amelyet a vőfély szokott végezni: *Mindeneknek szemei Tereád néznek Uram é-Te adsz eledelt nekik alkalmas időben, megnyitod kezeidet és betöltesz minden állatot áldásiddal. Dicsőség. Miatyánk. Üdvözlégy. K ö n y ö r ö g j ü n k ! Áldj meg Uram minket és ezeket a Te ajándékodat, melyeket a Te jóvoltodból veendők vagyunk. A mi Urunk Jézus Krisztus által. Amen. Áldja meg az Isten a két egybekelt if iákat, valamint megáldotta ezen Szent Jánost az égnek harmatjából, a földnek zsírjából. Deus Uram Isten. Aki ezt nem mondja, ne egyék belőle.* Ezután esznek, isznak, vigadnak.²

Ez az áldás a katolikus székelyeknél ilyen változatot

¹Ernyey: I. m.

²Orbán II. 81.

mutat: *Mindeneknek szemei Tebenned bíznak Uram stb.* és ezzel fejeződik be: *Teljes Szentháromság, ki a mennyet és a földet teremtetted, áldj meg minket minden jóra való mozdulatinkban, valamint ezen Szent Jánosokat (bogas, fontos kalácsokat) megáldottad teremtésnek idején égnek harmatjából, földnek zsirjából. Deus Uram Isten adj, de ne hagyj.*¹

A *szolnoki* vőfély a lakodalmi kalács feladásánál szintén utal Szent János áldására:

*Szent János áldása terjedjen fejünkre,
Bú és bánatunkat fordítsa örömre:
Bor-, búzatermással, arany, ezüst pénzen,
Mindezekért szükségét ne lássunk pénzből,
Barátság és jókedv ne múljon szívünkben,
Jók legyünk magunknak, jót tegyünk másoknak,
Mert ez fundamentoma földi boldogságnak,
Örömnék, jókedvnek, minden vigasságnak,
Így ha megöregszünk, halni készek legyünk,
Holtunk után mennyben együtt örvendezzünk.*²

Az ország több vidékén szokásos, az *Alföldön* egész biztosan, hogy esküvőre menet a vőfély tele palackot visz a templomba, a palack nyakán díszes fonatoskaláccsal. Esküvő után a bort is, kalácsot is elkínálgatják és arra törekszenek, hogy minél többen kapjanak belőle. Bizonyos, hogy ez régi szertartásnak, éppen a Szent János áldásának maradványa: a szokás még él, de vallásos tartalma már elhomályosodott.

Bizonyára idetartozik az a lakodalmi szokás is, amely *Szeged* környékén élt a legújabb időkig, hogy a vőlegény és a menyasszony borral és kaláccsal sorbakínálja az egész násznépet. A *moldvai csángóknál* a keresztapa az

¹ Réső Ensel 256.

² Nyr. 1882. 431.

örömkaláccsal (kettőbe font perecre hajtott kalács) háromszor megkerüli azt a szekeret, amelyen az új pár ül és minden alkalommal megcsókoltatja velük. Erre az örömkalácsra úgy ügyelnek, mint valami drága szerencsés dologra.¹ A *honti* református magyaroknál is szokásos a lakodalmakon az *öröm-*, vagy másképpen *morványkalácsot* a lakoma végén föladni. Ilyenkor a násznagy ékes beszédet mond Jézusnak csodálatos kenyérszaporításáról. Beszédét e szavakkal fejezi be: *Ezenképpen a mi kedves atyánkfia N. N. és az ő kedves élete párja is látván vendégeinek sokaságát, szintén fölajánlottak részükre vagy két örömmorványt, hogy ökigyelmük is kielégíthessék az ő népüket, miként Urunk Jézus az ő népeit, az ő sok ezer emberét kielégítette a pusztában. Kívánom az fölséges Úristentől, hogy aki ezen örömmorványokból részesült, legyen annak teste táplálására és lelke üdvösségére. Vegyük ezen örömmorványokat tiszta szívvel, éljünk egészségvel. Amen.*² Itt a kalácsnak eredeti rendeltetése feledésbe ment, ezért költötték hozzá a kenyérszaporításról szóló magyarázatot. A példákat talán még szaporítani is lehetne, azonban elég az hozzá, hogy a lakodalmakban szereplő bor és kalács eredetileg föltétlenül szentelmény volt. Kultikus gyökerei bizonyára még pogány képzetekbe is visszanyúlnak, amelyeket az Egyház mintegy elismert és megszentelt. A templomi áldás gyakorlata azonban megszűnt, hivatalosan feledésbe ment ugyan, de hírét a nép maga a jellegzetes hagyománytisztetével napjainkig megőrizte.

A középkorban szentelt borral kínálták meg azokat, akik útrakelnek, búcsúzkodnak, hogy Szent János áldása az út veszélyeitől és kísértéseitől oltalmazza meg

¹ D o m o k o s Pál Péter: A m o l d v a i m a g y a r - s á g. 144.

² Magyarország városai és vármegyéi. H o n t - v á r - m e g y e. 132.

őket. Ezért itattak a haldoklóval is szentelt bort, aki olyan tartományba készült, ahonnan nem tért még meg utazó. A megmaradt szentelt bort azután a halotti torban itták meg a halott emlékezetére, lelkének üdvösségére. *Szegedi* halotti torokban az énekesasszony még ma is maga elé vesz egy üveg bort és egy kosár fölszelt kenyeret, elénekelvén fölötte a Szent János áldását:

*Szent János áldása
Szálljon ezen házra,
A benne lakókat
Fordítsa vígságra.*

*Hogy a kiseded Jézu-
Tőlünk szállást kérjen,
Istennek áldása
Mindig rajtunk légyen.*

*Szent János áldása
Szálljon a fejünkre,
Búnságot, bánatunkat
Fordítsa örömmre.*

*Bor, búza és gyümölcs
Hogy bőven teremjen,
Istennek áldása
Mindig rajtunk légyen.*

Utána *eláldja* a kenyeret és a bort, azaz megkínálja a torozókat, esetleg az odasereglett koldusokat.

Jászladányon a Szent János-áldását az új ház föl-szentelésekor szokták a jelenlévők énekelni. Ha aranylakodalmat ünnepelnek, akkor is eléneklük a vendégek. *Szegeden, Tápén, Jászladányon* a házi ájtatosságok végeztével szokták az összegyülekezett hívek énekelni,

mielőtt elszélednének. Az ének első szakasza különben így hangzik:

*Szent Jánosnak szép kegyes áldása
Szálljon ezen tisztességes házra,
Mint régenten Úr Jézusé szállt apostolokra,
Úgy szálljon le mireánk is édes mindnyájunkra.*

A Szent János áldását középosztályunk is ismeri, a *búcsúpoharat* jelenti. A vallásos képzetek már kihuioltak belőle, csak a puszta név maradt meg. Végül bizonyos, hogy a sok verses *szent jánosnapi köszöntő*,¹ amellyel országszerte találkozunk, a Szent János áldásának hajtása, távolabbi alkalmazása. *Nagykamaráson* (Arad) a gyermekek így köszöntik Szent Jánost:

*Dicső Szent Jánosnak ünnepét szenteljük,
Ma ő szent életét vígan énekeljük,
Kit a Krisztus szeretett, mint szüzet,
Mi is buzgón azt tiszteljük.
Szent Jánost a Krisztus annyira szerette,
Hogy a végvacsorán maga mellé vette
És fejét mellére, áldott szent testére
Lehajtani megengedte.*

Egyelőre társtalanul áll az a *nagyécsfalusi* (Győr) szokás, hogy a karácsonyi piros *almát* Szent Jánoskor a borral együtt megszenteltetik és torokfájásról orvossággul használják. Ugyanebből a szentelt almából egy darabot Aprószentek napján a jószág vályújába tesznek éerről itatják meg, hogy egészséges legyen. A szentjános-

¹ Ilyenek: Gönczi 279.; Öz (Szabolcs) Nyr. 1877: 479.; Hegyhát (Vas) Ethn. 1903.440.; Erdőszentgyörgy (Maros-Torda), Bartók Béla—Kodály Zoltán: Erdélyi magyar népdalok. 35. sz.

napi *almaszentelésnek* sem a régi liturgiában, sem szertartáskönyvekben nem sikerült nyomára akadnunk, tehát vagy helyi fejleménnyel, vagy pedig már kiveszett szentelménnyel van dolgunk. Érdekes különben, hogy a *privigyei* tótok is tudnak a János evangélista napján szentelt almáról, amelynek füstje fogfájásról jó.¹ Nem lehetetlen, hogy a karácsonyi alma kultusza keveredett itt a *szentiványi* (június 24) alma képzetkörével.

* * *

APRÓSZENTEK (december 28.) napján ország-szerzte ismeretes szokás, hogy korán reggel legények é-fügyermekék járnak házról-házra és a fiatalasszonyokat, leányokat és kisgyerekeket a magukkal hozott vesszővel megcsapkodják, miközben kérdezik: *Hányan vannak az aprószentek?* A helyes felelet *Száznegyvennégyezren*. Ez a szám középkori skolasztikus becsléseken alapul. A magyar középkor a szokást már természetesen ismeri.² *Pelbárt* keményen megrója az aprószenteki korbácsolást, ami kétségtelenül az első gyakorlat mellett bizonyít.³

A *korbácsolás* az újesztendei szerencsekívánásnak különös fajtája. A zöld ág az élet szimbóluma.⁴ Egyfelől a betegség szellemét akarják vele távozásra kényszeríteni, másrészt pedig nem más, mint analógiás varázslat, amelynek célja nőknél a termékenység, gyerekeknél a növekedés elősegítése: amint a fának is évről-évre új hajtásai vannak, éppen úgy gyarapodjanak a megvesszőz-

¹ Ethn. 1909:361.

² Horváth Cyrill: Középkori magyar verseink, Budapest, 1921. 110.

³ Idézi Horváth Cyrill: Pomerius 63.

⁴ Jó összefoglalás Timkó György: Szigetközi leánykorbácsolás és legénycímer. Ért. 1904:

zöttek is. *Dunántúl* a vesszőzést ritmikus jókívánságokkal szokták kísélni.

A szokás a római *Lupercalia-ünnepek* hasonló eljárásában gyökerezik, de valamilyen formában minden primitív népnél megtalálható. Aprószentek napjához bizonyára azért rögződött, mert a betlehemi gyermekgyilkosságban is eleven a verés képzete.

Székelgyűlésen, *Csíkban*, magáról az ünnepről is megemlékeznek a gyermekek. *Aprószentekező versük* talán a betlehemezésnek lehet régi, elszigetelt töredéke, esetleg helyi hajtása:

*Föltetszett a csillag üdvösség Urának,
Az emberi nemzet dicső királyának.
Amely csillag után három szent királyok
Nagy fáradtság után Betlehembe jutának.
Az egek királyát dicsérek s imádnak,
Dicső ajándékkal ötet magasztalok.
Amelyet Heródes le is fejeztetett,
Száznegyvennégyezer ártatlant megölettetett,
Hogy azzal királyi trónját megmentse,
Lelkünknek királyát lefejeztethesse.
De mindjárt az angyal Józsefnek jelente,
És azt parancsoló, hogy Jézust felvegye,
Máriával együtt Egyiptomba vigye,
Hogy azzal Heródes dühét elkerülje.
Mi is számosabban szent tiszteletére
Kövessük példáját örök emlékére:
Kívánom magukkal, számos esztendővel.¹*

***

Az ÚJ ESZTENDŐ (január 1.), vagy *kiskarácsony* Krisztus körülmetélésének ünnepe. A pogány Rómában

¹ Nyr. 1877. 185.

az évkezdetet *Janus* tiszteletére kicsapongásokkal ülték meg, ennek helyére rendelte az Egyház a *circumcisio* ünnepét. Már a rómaiak is e napon jót kívántak egymásnak az új esztendőre, amelyet ajándékkal (*strena*) viszo-
noztak.¹

Az újévet már a XIII. századi magyarországi okievel-
lek is így emlegetik: *strenarum dies*. Városaink e napon
tartoztak a királynak ajándékot adni. Hogy az ajándékom-
zás különben általános lehetett, igazolja *Galeotti*, a híre-
humanista is: *Kalendis Januariis, in circumcisione
Christi consueverunt Hungari strenam dare, hoc est
donum, pro bono omine incipientis anni*. Majd elmondja,
hogy a királynak ki-ki mestersége szerszámaint mutatja
be és boldog újévet kíván, a király pedig arannyal jutal-
mázza érette.

Ez az újesztendei szerencsekívánás vidékek szerint
karácsony, vagy Szilveszter estéjéhez, újév napjához
tapadva ma is él.² Cselédek, pásztorok sokszor már csak
gyermekek elmennek *újévet köszönteni*. E köszöntések
eredeti jellege már pusztulófélben van ugyan, mégis két
mozzanatot elég élesen elkülöníthetünk bennük: az
egyik az ostorral, kolomppal való zaj ütés, amely a ház
népéről, jószágairól akarja a gonosz lelket elriasztani.
Ez a jókívánásnak negatív módja: a baj elhárítása. Utána
legtöbbször a szóval, verssel kifejezett, vallásos vonat-
kozásokkal színezett szerencsekívánat következik, amely
a szó mágikus erejébe vetett hitben gyökerезik, eredeti-
leg tehát nem volt pusztá udvariassági szólam, mint
manapság. Egy régi köszöntő szerint:

*Az egek teremő,
Csillagok építő,*

¹ Artner 65.

² Szendrey Zsigmond: A «k o n g ó z á s». Ethn.
1931:21.

*Mennynek, földnek Istene
Az kit ez világra,
Szabadulásunkra
Szép szűz leány szüle.*

*Ez új esztendőnek,
Ti kegyelmeteknek
Kezdetit megszentelje.
Békösség, boldogság,
Bor, búza, gazdagság
Házásokat újítsa.*

*Isten ellenségtűi,
Gyülevész gaz néptűi
Marhátokat megtartsa.
Mint nagy mély örvénybül
Víz buzog mely ékessen:*

*Istennek áldása
S megszaporétása
Legyen ily bűségessen
Marhátok seregén
S házatok cselédjén,
Szívűl kívánom.
Amen.¹*

Napjainkra — mint annyi más régiséget — az újévi köszöntést is inkább csak a gyermekek világa őrizte meg. A következő *szentmihályfai* (Pozsony) köszöntésben a jókívánságokat a Krisztus körülmetéléséről való megemlékezéssel is átszövik:

¹ I l o s v a i Péter: *História Alexandri Magni*. Debrecen, 1574. c. énekének a Nemzeti Múzeumban található példánya végén. IK. 1893. 252.

Új esztendőt hirdetvén
 Kiskarácsony nagy napján,
 Midőn Jézus született,
 Szenved első óráján.
 Jézusnak szenvedése,
 Mária könyörgése,
 Körülmetéltetése.
 Ez új esztendőben
 Vigadjunk, vigadjunk,
 Istennek hálát adjunk.
 Szenved ő mindnyájunkért,
 Vérént ontja lelkünkért,
 Hogy a mi bűneinket,
 Lemossa vétkeinket.

Lemossa vétkeinket,
 Megújítja lelkünket,
 Hogy ez új esztendőben
 Vigadjunk, vigadjunk,
 Istennek hálát adjunk.

*Adjon Isten bort, búzát, békességet, holtunk után örök
 üdvösséget. Engedje az Isten, hogy több újesztendőt is meg-
 érthessünk erőben, egészségben. Dicsértessék a Jézu-
 Krisztus.*

Az újévi köszöntésnek jellegzetes középkori módja
 maradt fenn egyik XVII. századi érdeme szerint még
 nem méltányolt kéziratban.¹ Ismeretes, hogy a *Physiolo-
 gus*,² ez a misztikus természetrajz, milyen mély nyomo-

¹ D é z s i Lajos: A Körmendik ó d e x. IK. 1928. 250.

² V. ö. L a u c h e r t, Friedrich: Geschichte de-
 Physiologus. Strassburg, 1889. Horváth Sándor:
 A Physiologus. Ethn. 1921.1. Eckhardt Sándor:
 Középkori természetszemlélet a magyar
 költészetben. EPhK. 1929. 81.

kat hagyott a középkor vallásos életén és művészetén. A munka valóságos, vagy képzeletszülte állatoknak, ritkábban növényeknek és ásványoknak többnyire mese-szerű tulajdonságait sorolja föl. E jellemzésből azután a hívő emberre üdvös alkalmazást, tanulságos párhuzamot, szimbolikus összefüggést olvasnak ki. Az említett szöveg is ilyen Physologus-hagyományokból ered. Református iskolamester följegyzése, ami azt mutatja, hogy hatása alól a protestánsok sem tudták kivonni magukat:

Strena, újesztendőbéli ajándék. In Jesu Christo Dei et Mariae Virginis Unigenito salutem, cuiuslibet anni novi et praesentis. Ingressum, progressum, egressum felix, felicius, felicissimum praecor.

I. A magyarországi koronás királyurunk őfelsége-
nek ajándékozom amaz rettenetes erős orosz lánt,
a több fene bestiáknak mintegy hatalmas királyát, és ama
nagy sebességgel magasan felröpülő s a s k e s e l y ű t, az
aerben röpöső több madaraknak királyát.

II. A felséges koronás királyurunk után lévő guber-
nátoroknak, fejedelmeknek, méltóságos uraknak, kapitá-
nyoknak, hadnagyoknak, magistratusoknak és bírának,
egyszóval minden tisztben, hivatalban és méltóságban hely-
heztetett becsületes őrálló uraiméknak ajándékozom ama
serényen magára vigyázó d a r u t.

III. A szántóvető köz- és parasztrendnek aján-
dékozom ama munkás h a n g y á i t.

IV. A kereskedőknek ajándékozom a m e h e c s -
két.

V. A lelkipásztorokat megajándékozom az érc-
k í g y ó v a l.

VI. Az Isten igéjét hallgatóknak ajándékozom a
s z e l í d j u h o t.

VII. Az atyáknak s anyáknak ajándékozom az
ő c s i r k é i t n e v e l ő t y ú k o t.

VIII. *A fiaknak és leányoknak ajándékozom az ő szá-
vára serényen futó csirkéket.*

IX. *Az házas férfiaknak és asszonyoknak ajándéko-
zom az halcion - madarat.*

X. *Az ifjaknak ajándékozom a sólymot, aki
kedves madár, de ritka és nehezen fogattatik meg.*

XI. *Az szűz leányoknak ajándékozom az unicot-
nist.*

XII. *Az özvegy asszonyoknak ajándékozom a köser-
ves özvegy gerlicét.*

XIII. *Az árváknak ajándékozom a fülemülét.*

XIV. *A gazdáknak ajándékozom a pálmafát.*

XV. *A gazdaasszonynak ajándékozom a teke-
nyősbékát.*

XVI. *A szolgálknak és szolgálóknak ajándékozom az
ébren aluvó nyulát.*

XVII. *Az Isten igéjét hallgatóknak és penitenciatartók-
nak ajándékozom a koronát.*

XVIII. *A nem munkálkodóknak ajándékozom a
tücsköt.*

XIX. *Az Isten igéjét nem hallgatóknak ajándékozom
az hitvány szűnyogot.¹*

A magyarországi Physiologus-tradíció különben még
a XVIII. században, *Padányi Bíró Márton* újévi pré-

¹ Felsorolt állatok szimbolikus jelentését illetően itt rész-
letes elemzésbe nem mehettünk bele, csak jelezzük, hogy az
oroszlán és sas a fenséget, a daru a becsületet é-
bérséget, az érc kígyó Krisztust, a halcion vagy
jégmadár a házastársi hűséget, a sólyom a kísér-
tések elkerülését, az unicornis az örök vőle-
gényt, Jézust, a gerlice az özvegyi tisztaságot
és bánkódást, a korona pedig a mennyei jutal-
mat jelenti. A hangya, méh, juh, tyúk és csirke, nyúl, tücsök,
szúnyog célzata világos. A fülemüle, pálmafa, teknősbéka pon-
tos jelentését nem tudjuk, de talán a vigasztalásra, gyarapo-
dásra és a türelemre következtethetünk.

dikációiban is felcsillan. Részletes földolgozás különben még a jövő feladata.¹

* * *

Vízkereszt, vagy *Háromkirályok* napja (január 6.) az Egyháznak egyik legrégebbi ünnepe. Eredetileg ekkor ülte meg Jézus születése napját. Ezen a napon emlékezik meg a napkeleti bölcsek imádásáról, Krisztusnak a Jordán vízében való megkereszteléséről, sőt a kánai menyegzőn történt csodáról, a kenyérszaporításról és Lázár feltámasztásáról is. Ez utóbbiak a középkori liturgiában még szerepeltek, az újkorban azonban már elmaradtak. A keleti egyház Krisztus megkeresztelésével kapcsolatban már ősidóktól fogva a *vizet* imegszentelte ezen a napon. A *vízszentelés* azután a középkor folyamán a nyugati egyházban is elterjedt. A vízszentelés mellett ezen a napon szentelték régen a tömjént is. E kettős szentelésből fejlődött ki azután a *lakóházak* megszentelése és megfüstölése is Vízkereszt körül.² Némelyek szerint ez a görög egyház hatása.³

Már a mi középkori szertartáskönyveinkben is előfordulnak a szentelések formulái.⁴ A vízkeresztii házszentelésre vonatkozó első részletes adatok tudunkra a XVIII. század elejéről, *Kolozsvárról* valók. Az ottani jezsuita kollégium évkönyvei szerint három ifjút megkoronáztak és felöltöztettek, hogy a napkeleti királyok személyét képviseljék. Ezek a magyarok között magyar versekkel, más nyelvűeknél pedig latinul üdvözölték és imádták az újszülött Királyt egy kép előtt,

¹ Padányi-Biró Márton: *Micae et Spicae. etc.* Győr. 1756.

² Artner 73.

³ Ungváry Antal O. F. M.: *A római egyház liturgiája.* Budapest, 1934. 43.

⁴ K n a u z Nándor: *A magyar egyház régi szokásai.* Magyar Sión. 1867. 18.

amely Jézus születését és a pásztorok imádását ábrázolta. A három ifjú hármassal ajándékkal, arannyal, tömjennel és mirrhával tisztelte meg a képet. E jámbor látványosság megtekintésére az utcákon és házakban nagyszámú nép csődült össze, katolikusok és protestánsok egyaránt. Ezekhez a kísérelő pap *a ház beszentelése után* alkalmas buzdítást intézett, hol az igaz hitről, hol a helyes istentiszteletről, hol pedig a szentségek gyakori vételéről. Ilyfajta rögtönzött beszédek az ünnep nyolcada alatt a pater rector több, mint hatvanszor mondott. Még a protestánsok is meghívták házaik megáldására és igen barátságosan fogadták.¹

A házszenelés újabb időben is bizonyos ünnepélyességgel folyik le, hiszen a rendkívüli eseményeket nem számítva, évente legalább ekkor fölkeresi a pap hajlékukban a híveit. *Kethelyen* (Zala) a pap maga mellé veszi a mestert (kántortanítót), két céh mestert, akiknek egyike szenteltvíztartót, másika pedig egy nagy, házi fonallal befűzött tüt tart a kezében, továbbá két gyereket. Belépván a pap a házba, nyomban követi a mester, aki az ajtónál hajadonfővel megáll és a megfelelő évszámmal együtt fölírja a szokásos jeleket: GfMfB. A szobában az asztalt ezalatt fehér abrosszal betérítik éráhelyezik a család legutóbbi húsvéti gyónását igazoló cédulákat. Átlépván a pap a szoba küszöbét, megszenteli a házat és végül leül az őt állva fogadó háznép közé, vallásos oktatásban részesíti mindnyájukat, a kis gyermekeket megimádkoztatja és ha a gyónócédulákat nem, vagy nem a családtagok számának megfelelően találja az asztalon, figyelmezteti a család fejét e fájdalmas jelekre és kéri, hogy a jövőben ne ismétlődjenek meg. A gyónócédulákat megszámlálják és a céhmester türe

¹Jablonkai Gábor S. J.: *Taxonyi János S. J.* Kalocsa, 1910. c. művében idézi a kolozsvári jezsuiták *História Domusából*.

fűzi őket, a mester összeszedi a *lélekpénzt* (jámbor adományt) és ezzel a házszentelésnek vége.¹

Göcsejben a pap és a mester házról-házra jár szentelni, mint mondják: *vízkeresztet járnak*. Fáradtság jutalmául sonkát, szalonnát, tojást, gabonafélét, babot és *lélekpénzt* kapnak. Minden háznál zab van egy tányérban és amikor ebből a mester a pap zsákjába önt, a kiszóródott szemeket egybegyűjtik és a tyúkoknak adják, hogy jobban tojjanak. Szentelés után a papnak le kell ülnie, mert különben a tyúkok nem kotlának. Fölkelés után a gazda, vagy a gazdasszony ül a pap helyére s a pitart kisöprik, hogy a lányuk, vagy legényfiúk minél hamarabb megtalálja élete társát.²

Szeged-Alsóvároson a szentelést *végző* barátot a tiszta szobában az asztalon feszület és égő szentelt gyertya fogadja. A szentelés nemcsak a család lakóhelyére, hanem az istállóra, ólra, mellékhelyiségekre i-kiterjed. Szentelés után elbeszélget a család tagjaival. Búcsúzásul a kezében lévő kis kézi feszületet mindenki megcsókolja.

Szőregen a házszentelő pappal együtt megy a kántor, a kurátor, a minisztránsok és egy gyermek, akinek nyakában zsák lóg, karján pedig kosár. A szentelés végeztével ezt éneklik:

*Hála neked Atyaisten,
Jóvoltodat mutasd itten,
E házaknak épületeiben,
Mostani szentelésében.*

*Legfőképpen tartsd a gazdát
Hitvesével ő magzatját,
Cselédjét engedelemben,
Tartsd isteni félelemben.*

¹ B é k e f i 41.

² G ö n c z i 230.

Szenteléskor a hívek az asztalra búzát, a búzába néhol almát, máshol tollat tesznek, hogy a terméshez és a jószághoz szerencsájük legyen.¹

Csíkbán néhány gyerek ökör-, vagy lócsengetyűt köt a nyakába s még a menet előtt feltárja a házakat. Ahol a kiskaput nyitva találják s bemenetelt kérő szavukra mogyorót, almát vagy pár krajcárt kapnak, onnan: *virágodzék a ház földje* — kívánással távoznak; de ahol a kiskapu zárva van, vagy ahonnan elutasítják őket, egyikőjük a ház előtt marad a pap megérkezétségig: *nehogy a szent keresztet szégyen érje*. Ugyancsak *Csíkbán* a lányok cérnát is tesznek a fölterített asztalra, amiért a *vidimuszóktól* (ministráns gyerekek) dicséretet kapnak: *Jó fonó, jó fonó, jókor felkelő, négy lón s hintón vigyék férjhez!* A cérnátlan asztalú lányt azonban ott a pap élőt így gúnyolják: *Rossz fonó, rossz fonó, délig aluvó, hamuba, heverő, . . . taligán vigyék férjhez!*²

A Vízkereszt vigiliáján szentelt víz a nagyszombaton, pünkösöd szombatján, továbbá a vasárnaponként szentelt vízzel együtt igen nevezetes szentelmény, hiszen az egyházi használatban majd minden áldásnál, szentelésnél, egyéb szentelményeknél is állandóan szerepel. A víz nemcsak a testi mosakodáshoz szükséges, szimboluma a lélek megtisztulásának is. Vallásos jellegű mosakodásokat a nem keresztény, sőt pogány vallások is ismernek, azonban az Egyház mindezeket mintegy szublimálja a szenteltvíz használatával.³

A következőkben nemcsak a *Háromkirályok vízének*, hanem egyáltalában a szentelt víznek a nép körében való szentelményszerű felhasználásról igyekszünk számot adni. Ahogy a középkorban különböző szüksége

¹ Kálmány Lajos: *Boldogasszony, ösvallásunk istenasszonya*. Budapest, 1885. 26.

² NNy. 1935. 131.

³ Franz I. 43. skk.

leteket elégitettek ki a szenteltvízzel végzett benedic-tiók és exorcizmusok, éppenúgy a nép is életének sok-féle szükségében bizalommal fordul használatához. Ebben bizonyára éppen a középkori, ma már hivatalosan jórészt megszűnt gyakorlat laicizálódott.

Hazánkban a szenteltvíznek legrégebb alkalmazását *Poggio Bracciolini* a híres olasz humanista jegyezte föl a XV. század elejéről. Egy firenzei pap szerint, aki Magyarországon járt, itt az a szokás járja, hogy a mise elvégzése után, akik a jelenlévők közül a *szemüket* fáj-lalják, az oltár mellé lépnek és a pap a kehelybe töltött szenteltvízzel szemüket meglocsolja, miközben gyó-gyulásukért is könyörög.¹ Ez a hiedelem evangéliumi reminiszcenciákon alapul. E, szenteltvízzel való szem-gyógyítás *Szegeden* és *Baján* még napjainkban sem ismeretlen.²

Sok helyen már nem a pap szokta a házat szentelni. *Tápén* a hívek a szentelésről hazavitt Háromkirályok vízével megszentelik házuk összes helyiségeit. *Nagy-zámon* (Ternes) a ház ajtaja előtt keresztalakban há-romszor meghintik a földet, hogy a gonosz elkerülje a ház tájékát. *Baján* a szenteltvízzel meghintik a szoba fa-lait és a háztető csücskét tűzvész és villámcsapás ellen.³

Országszerte szokásos, hogy ezt a szenteltvizet üveg-ben elteszik, hogy szükség esetén felhasználhassák az erejét. *Tápén*, ha fáj valakinek a feje, szenteltvizes ruhá-val borogatják. *Dorozmán* a lázas beteg homlokát szenteltvízzel kereszt alakjában szokták kengetni. To-rokfájás esetén többfelé szenteltvizet szoktak nyelni. *Jászladányon* a családtagokat *felitatják*, a lisztet is meg-

¹ Balogh József: Szemgyógyítás szentelt-vízzel. Ethn. 1926. 37.

² Csefkő Gyula: Szemgyógyítás szentelt-vízzel és a szentelményekkel kapcsolato-hiedelmek. Ethn. 1927. 40.

³ Csefkő: I. m.

szentelik vele. A házat e szavakkal szentelik meg: *Krisztus keresztje szentelje meg, Krisztus keresztje őrizze meg, Krisztus keresztje támogassa, Krisztus keresztje védelmezze ezt a házat!* *Göcsejben* a szenteltvízzel a torokfájósok torkukat öblögetik és pár cseppet lenyelnek belőle. A fájósfülűek fülükbe eresztenek egy keveset. Némelyek a szenteltvízből mindjárt a templomban isznak, hogy a betegséget elkerüljék.¹ *Szerencsen* a hazahozott szenteltvízből ugyanezért minden családtag iszik egy kortyot. *Csornán* e napon a kútba szenteltvizet szoktak önteni, mint mondják azért, hogy torkuk ne fájjon. *Fé/zés megyében* a haragos emberrel szentelte vizet itatnak.² Az ország több vidékén, ha a háznál halott van, a szenteltvizet odateszik melléje, rozmaring-szálat állítanak bele és a látogatók imádságuk elvégzése után meghintik vele a halottat.

A *matyóknál*, amikor először ellik a tehén, szarvát közepén egy kis fúróval megfúrják és abba egy kiszenteltvizet, vagy szentelt tömjént öntenek a rontásmegelőzésére.³ *Kemencén* (Hont) amikor a tojást a lúd alá teszik, előtte szenteltvízzel kereszt alakjában meghintik. *Göcsejben* a mezőre kihajtott marhákat szenteltvízzel locsolják meg, hogy a gonoszak ne árthassanak nekik. *Borjazásnál* szintén meg szokták a tehenet hinteni.⁴ *Somogyban* Vízkeresztkor egy porció szénát é egy ekevasat tesznek az asztal alá, majd a templomból hozott szenteltvízzel megöntözik. Utána a szénát kiosztják a lovak között, hogy egészségesek legyenek, az ekevasat pedig visszateszik az ekére, hogy ott, ahol vele szántanak, jó termés legyen.⁵ *Kemencén* a megmaradt

¹ G ö n c z i: I. h.

² Ethn. 1895. 40.

³ Ethn. 1896. 369.

⁴ G ö n c z i: I. h.

⁵ Magyarország városai és vármegyéi. S o m o g y vármege 207.

tavalyi szenteltvizet, amikor újért mennek, a gyümölcsfák tövébe öntik, hogy bőven teremjenek. *Apátfalván* (Csanád) és *Tápén* kenyérsütéskor néhány cseppet öntenek a tésztába.

Jászkarajenőn a szentelésnek világiassá vált hajtásavai találkoznak. Vízkereszt napján a legények fölkeresik a lányosházakat. A leányokat az udvar közepén, a kútnál kereszt alakjában leöntik. A vödör vízben néhány csöpp szenteltvíz is van. A gazdasszony azután a legénysereget terített asztalhoz ülteti.

* * *

Országszerte ismeretes népszokás a *Háromkirályok járása*, amelynek gyökerei régi időkbe nyúlnak vissza. Első biztos adatunk az 1540. évből, *Héderváry* Lőrinc Somogyból írt leveléből való: *Osztán az csillagéneket, ha megvagyon kgdnek, küldd alá; ha több énekeket szerzhetsz, azért is légy érte, mert jó gyermekem vagyon itt egy, jó szava vagyon, kit ha meg nem oltalmazhatok, felküldöm kegyelmednek* (t. i. a török veszedelem elől).¹ Három fiú, *Mogyoródon* (Pest) három leány,² csáköval a fején, fehérbe öltözve jár Vízkereszt tájékán házról-házra. Egyikük *csillagot* tart a kezében. E csillagnak hat ága van, a közepét szitából csinálják. Hátral hagynak neki egy kis nyílást, hogy a belül elhelyezett gyertyát meggyújthassák. Bemennek a házba és megkérdezik: *Be szabad-e jönni a csillaggal Háromkirályt köszönteni?* Ha engedelmet kapnak, akkor *Szőregen* (Torontál) így énekelnek:

¹E r n y e y-Kurzweil: Deutsche Volksschauspiele aus den oberungarischen Bergstädten. Budapest, 1937. 124.

²É b n e r Sándor: Leányok háromkirályjárása Mogyoródon. Ethn. 1931. 35.

*Szent, szent és áldott,
Istennek Fia,
Ki ma született:
Váltságunk dija.
Egeknek harmatja,
Szent Szűznek magzatja:
Krisztus Jézus,
Krisztus Jézus!*

a szobába mennek:

*Gáspár ajánlja,
Örömmel adja
Aranyát, aranyát.
Evvel tiszteli
És dicsőíti
Királyát,
Királyát.*

*Boldizsár is viszi,
Eleibe teszi
Tömjénjét, tömjénjét,
Evvel tiszteli
És dicsőíti
Istenét,
Istenét.*

*Menyhárt is viszi,
Elibe teszi
Mirháját, mirháját,
Evvel tiszteli
És dicsőíti
Ég Urát,
Ég Urát.*

*Az isteni gyerekköt,
Ki ma kijelentődött*

*A három bölcsek előtt,
Dicsérjük és áldjuk Őt.
Szép jelön, szép csillag,
Szép napon támad.¹*

*A zsidók Őt üldözték,
Bölcsek megtisztelték
Arany, tömjén, mirhával,
A szív imádságával.
Szép jelön, szép csillag,
Szép napon támad.*

Kifelé indulva:

*Elindulának és el is jutának,
Szűz Máriának jó napot mondának.²*

Egyes vidékeken a játékban *poroszlók* is szerepelnek *Heródes*szel, akik a kisdedeket meg akarják ölni. Ez a mozzanat azt mutatja, hogy e játék régebben gazdagabb lehetett. Bizonyos, hogy e Háromkirályok járása a megtestesülés középkori minisztériumának Vízkereszt napjához tapadt részlete, illetőleg maradványa, amely úgy látszik kántori elemekkel is bővült.

* * *

SZŰZ MÁRIA ELJEGYZÉSE (január 23.). Erről az egyházi ünnepről tudunkra csak *Jászladányon* emlékezik meg a nép. Valamelyik buzgóbb Mária-tisztelő asszony házában e napon összegyülekeznek a hívek. A tiszta szobában fölékesített *Mária-szobrot* helyeznek az asztalra, amelyet az idősebbek körülülnek. A többiek sokszor még a konyhát, kisházat is teletöltik, annyian

¹ Ez nyilvánvaló szövegromlás, helyett: Szép jelünk, szép csillag, szép napunk támad.

² Kálman Lajos: Szeged népe. III. 140.

vannak. Először az *Örvendenek az egek . . .* kezdetű éneket éneklük. Utána a *Szűz Mária hét öröméről* szóló ájtatosságot végezzük el, majd a *Szűzanya eljegyzéséről írt istóriát* olvassák. Az olvasott legenda végső elemzésben az *apokrif evangéliumokban* gyökerezik. A témát a művészettörténet is számontartja, elég *Raffaél híreszpozializio-jára* (Milano, Brera), a modernek közül *Kontuly Béla Mária-életére* (Budapest, Herminaszezei templom) utalunk. A történet szerint Szűz Máriának tizennégy esztendő korára már igen sok kérője akadt. Édesatyja, *Szent Joákhim* vesszőszálakat osztott ki nekik, azzal a kijelentéssel, hogy leányát ahhoz adja, akinek vesszeje reggelre kiszökdül. Mindegyiké száraz maradt, csak *Szent Józsefé* virágzott ki.

Ezután ének, majd a *lorettói litánia*, végül pedig a *kánai menyegzőről* szóló ismeretes bibliai epikum helyi változata következik:

*Az igaz Messiás már eljött,
Sokféle csudákat köztünk tött.
A vizet is borrá tette,
A násznépet vendégelte
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Ott nagy lakodalmat kezdenek,
Jézust is meghívják vendégnek,
Őt követik tanítványi,
Mint a tyúkot jó fiai,
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Az első tál ételt felhozták,
Jézust is azonnal kínálták,
Tetszett mindenben az étek,
Csak a borban van a vétek*

*Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Szűz Mária eztet hogy látta,
Fogyatkozásukat megszánta,
Monda: Fiam borunk nincsen,
Azért semmi kedvünk sincsen
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Jézus hogy vigasságot tenne,
Szűzanya kérése meglenne,
Parancsolá meríteni,
Kútból hat vedreket tölteni,
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*A szolgák is frissen siettek,
Kútból hat vedreket töltöttek,
Jézus borrá változtatta,
Első csudáját mutatta
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Bort adák a násznagy kezébe,
Hogy adja a vendég elébe,
Násznagy a bort megkóstolá,
Mindjárt vőlegényt szólítá
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Minden ember — úgymond —
Jó bort ad a vendég elébe,
De te eddig a jót tartád
És az alábbvalót adád
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Péter tekint a társaira,
Köszöntgeti poharát másra,
Meg sem törli a bajuszát,
Csak issza a jó borocskát
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Mátyás a poharat vigyázza,
Soká kerül, nehezen várja,
Jakab elől elragadja,
Szomjú torkára felhajtja
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Júdás Iskarijátes bánja,
Hogy őt senki meg nem kínálja,
Fogja kondért haladásért,
Jót iszik a vőlegényért
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Bertalannak sem jut eszében,
Hogy nyúzatik majd jövőben,
Mondja: gyomrunk sokszor kordul,
Igyunk tehát a jó borból
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*A kis Jakab a nagy Jakabbal
Ölelgeti egymást orcával,
Ej de jó bor ez az új bor,
Sokkal jobb bor, mint az ősbör,
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Valamennyi tanítvány ott volt,
Mindnyájuknak jó kedvük volt,*

*Isznak, mulatnak kedvökre,
Nem hagyják ezt más időkre,
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Más vendégek is ott lennének,
Nosza vígan legyünk, örülnek,
Úgy megforgatták Magdolnát,
Mind szétrúgta a papucsát
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Hát te szegény ember mért jöttél,
Talán vájjon nyúlhúst ehetnél,
Jobb teneked káposztás hús,
Mint sem az a sovány nyúlhús,
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Adja Isten mi is örüljünk,
Ily mulatságban részesüljünk,
Jó bor mellett duda nélkül,
Mit ér a tánc ugrás nélkül
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

*Jézust mi mindnyájan dicsérjük,
Szentséges szent nevét emlitsük,
Valahol csak együtt vagyunk
O szent nevében mulassunk,
Kánán menyegzőben,
A nagy vendégségben.*

Közvetlenül az ájtatosság után jámbor mulatságot ülnek. A Máriasszobor mellé bor és frissen sült kaláckerül az asztalra, amellyel mindenkit, aki jelen van,

magyar középkorban Gyertyaszentelő napján először a tűzet áldották meg, majd ennél a tűznél gyújtották meg azután a gyertyákat.¹ Népünk is már régóta szentelménynek tekinti. Nincsen katolikus parasztház, ahol ne volna. Rendesen a sublót-, vagy ládafiában tartják, vagy pedig felöltöztetve a falra akasztják, hogy főképpen vihar idején meggyújtsák és imádkozzanak mellette. Ezt gyújtják meg a vízkereszi házszentelésnél, továbbá ha beteg családtaghoz kihozza a pap a Szentiséget. A haldokló kezébe *Szegeden* azért adnak szentelt gyertyát, hogy az ördög ne tudjon rajta győzedelmese kedni. Ha a háznál halott van, akkor is meggyújtják, hogy az örök világosság fényeskedjék neki. Keresztelése, a gyerekek első szentáldozásánál is szerepel.

Göcsejben a dagadt, felpuffadt gyomrú beteg számára a szentelt gyertyából egy égő darabot levágnak és azt köldökére téve, üvegphárral leborítják. Az eként kialakuló gyertyavilág kiszívja a betegséget. Némelyek torokfájás ellen nyelnek le belőle egy darabot.³ *Baján* a szentelt gyertyatekerics szintén torokfájás orvossága.³ Ez a hiedelem valószínűleg a következő napi Balázs-áldással keveredett.

Szakoson (Tolna) úgy vélik, ha körmenet alkalma» val a gyertya nem alszik el, akkor abban az esztendőben jó méztermés lesz.

* * *

SZENT BALÁZS (február 3.) napján történik a Balázs-áldás, vagy más néven *balázsolás*, mint *Jászladyon* mondják: *torkoskodás*. Szent Balázst ősidők-tői fogva tiszteli a keresztény nép, mint a *torokbajok*

¹ Z a l á n Menyhért O. S . B.: A P r a y-k kódex benedicti ó i. MKsz. 1927. 55.

² G ö n c z i 231.

³Ethn. 1896. 185.

csodálatos gyógyítóját és mint a háziállatok megmentőjét. A *Legenda Aurea* elmondja, hogy Szent Balázsmegmentette egy özvegynek a fiát, aki halszállkát nyelt és már fuldoklóit. Elmondja azt is, hogy egy asszonynak egyetlen malacát elragadta a farkas, de Szent Balázs kényszerítette a vadat zsákmánya visszaadására. Az asszony a börtönbe jutott püspöknek hálából ételt vitt és egy szál gyertyát, mire a Szent arra buzdította az asszonyt, hogy ezután évenként ajánljon fel az ő tiszteletére gyertyát és ígérte, hogy mindig jól fog menni a dolga. Innen eredt volna tehát a gyertyáknak Szent Balázs tiszteletére való felajánlása. Ezen a napon két keresztbetett gyertyát tart a pap a hívek álla alá, miközben mondja: *Per intercessionem sancti. Blasii episcopi et martyris liberet te Deus a malo gutturis et a quolibet alio malo. in nomine Patris etc. Amen.* E szertartásban csak a XVI. században keletkezett. Eleinte maguk a hívek tartották fogadalmi gyertyájukat álluk alá, kérve Szent Balázs oltalmát.¹ Később, főképpen *Közép-Európában* hivatalos szertartássá vált, az egyetemes Egyházban azonban nem mondható általánosnak. Az áldásnak sajátos, *apátfalvi* (Csanád) fejleménye, hogy azok, akik a templomban Balázssáldásban részesültek, azoknak is megsimogatják a torkát, akik otthon maradtak, hogy nekik sem fájjon a torkuk. Játékos elfajzása él *Hontban*, ahol a gyermekek *Balázs^táncot* járnak. Egy ingre vetközvéen, a jól befűtött szobában táncolnak és közben többször kiskimennek hűtőzködni és hideg vizet inni, hogy megpróbálják, használ-e hát a Balázssáldás. Csodálatos, hogy a gyermekek nem betegszenek meg.²

A *Rituale Strigoniense* megemlékezik a Balázs-napi

¹ Artner 96.

² Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye. 134.

almaszentelésről is.¹ Az almaszentelés más szentek napján külföldön is megvan, a Balázskor való szentelést azonban sajátos magyar szertartási fejlődésnek kell tekintenünk. Már középkori liturgiánkban is előfordul: *benedictio poworum in festo Sancti Blasii Episcopi et Martyris contra dolorem gutturis*. Eredete, összefüggései még ismeretlenek. *Zalabaksán* a szentelt almával a torokfájóست meg szokták füstölni.² *Párádon* a Balázsnapján szentelt almának héjját parázsra vetik és füstjét belélegzik: szintén torokfájásról jó.³

* * *

Szent Balázs a középkorban a diákoknak egyik kedveit patrónusa volt, ennek emlékezetét őrzi nálunk is, főképpen *dunántúli* vidékeken a *balázsjárás*. A Balázst *Sümege*n* hatan járják: a *generális*, a *püspök*, a *kapitány*, a *mester*, a *diák* és a *paraszt*. A püspökön hosszú fehér ing, fején hosszú hegyes süveg. A generális és a kapitány tarka papírszalagokkal díszített csákót és hosszú kardot, a mester és diák szintén csákót és tört visel, míg a parasztnak csak bot dukál. Napszálltakor útnak erednek.

Generális:

— *Be szabad-e menni Szent Balázsd katonáinak?*
— Szabad!

Generális egyedül beállít:

Én vagyok egy elüljáró elküldetett vitéz. Maguk szobája rögtön legyen kész, mert ide nagy úri méltóságok fognak bejönni. Rokkákat és orsókat

¹ *Rituale Strigoniense* etc. Rytisbonae, 1909.
367.

² *Gönczi* 235.

³ *Ethn.* 1894. 191,

⁴ Éles Károly: *Balázsjárás Sümege*n. *Ethn.* 1905:100.

mind eldugjanak, mert azok nagy károkat tapasztálnak.

Ekkor mind bemegy. A püspök középre áll. Folytatja a generális:

*Én generális lévén,
Magamat nem hagyom,
Seregemet mostan megvizsgálom,
Amely ha jó rendben lészen,
Azt megtudhatom,
Tisztem megajándékozom.*

A kapitány:

*Én kapitány vagyok,
Népem igazítom,
Gyakorta harcba is állítom,
Tűzzel, vassal, rajta! kiáltom.
Lődd-vágd!
Még ágyút is vontatok,
De méltán ajándékot is várok.*

A mester:

Higszom ega szemper torger bosszús vagyok. Minap hoztak egy diákot hozzám, kit az ábécére meg nem tanítottak. Veniter szemper mondd el a leckédet.

A diák:

*A á b c d szimper virgine!
Ettől az egytől féltem, rettegtem,
Kinek elébe jönni nem mertem,
Tőle gráciát nem is reméltem.*

A paraszt:

*Én szántok, vetek, keverek,
Melegben izzadok,
Éhes katonáknak*

*Izzadva takarok,
Mert ha én nem kapálhatok,
Hitvány volna lovuk,
De méltán ajándékot várok.*

Generális:

*Állj előlem, te meszes fejű,
Hol vetted magadat,
Te penészes üstökű?
Orrod akkora, mint egy hat iccés köpű,
Tudom a vagyonod,
Ha jól veszem, csak tetű.*

Miután elvégezte mindegyik mondókáját, rázendít-
tenek Szent Balázs énekére:

*Emlékezzünk Szent Balázsára,
Hogy ma vagyon napja,
Mesterünk jó akaratját
Általunk mutatja,
Örömet e háznak,
Asszonynak, urának,
Hogy hirdesse éneklésünk,
Mesterünk mutatja.*

*A Szent Balázsd torokfájá-
Ellen nagy védelem,
De az ő orvosságával
Szabadon élhessen,
Melyre nincs jobb haszon,
Csak adjon az asszony
Egy pár tojást, nyers szalonnát,
Hogy gyakran nyelhessünk.*

*Nekünk is van engedelem mostan a tréfára,
Ártatlan mulatság szabad az iskolaházba,*

*Szóljon a muzsika,
Vigadjunk nótára,
Majd eb fújja, kutya járja
Abéce módjára.*

*Gazda, gyorsan
Kelj fel mostan,
Hozz minékünk jó bort,
Valamid van a házadnál,
Csak mindenedet hozd.
Nézd a nyársunk mily üres,
(a kardot föllökik)*

*A belünk is éhes,
Ne sajnáljad szalonnádat,
Lásd, kosarunk üres. (A kardot leeresztik.)*

*Asszony, csald meg az uradat,
Költsd el keresményét,
Ne sajnáljad megoldani
Penészes erszényét.
Tudjuk, hogy kíméli,
Azt nem is reméli,
Hogy maholnap
Ebre marad,
Azt nem is reméli.*

*Szűz leányok, kívánságtok
Tudjuk mire céloz,
Meg is mondjuk: mindenötök
Darab szalonnát hoz.
Nem, hogy férjhez menni,
Galibát szerezni,
Hanem hol az olvasótok,
Arról gondoskodni.*

*Majd elmúlik a víg farsang,
 Mi azt ne sirassuk.
 Majd a börtön iskolába
 Jobban tanulhassunk.
 Siratják a lányok
 Itthon maradások,
 Kiknek a sok méreg miatt
 Ráncos az orcájok.*

*De kétségbe ne esetek,
 Vannak még legények,
 Csonkák, bénák és süketek,
 Hagyján, ha szegények.
 A zöld farsang hosszabb,
 Nem lesz nekünk rosszabb,
 Akik abban férjhez mennek,
 Szerencsések lesznek.*

Kapitány:

Kosaras mit vársz?

Kosaras:

Majd a háziasszony egy darab szalonnát ad.

Kapitány:

Hátha egy pof levest ad?

Kosaras:

Inkább adjon egy lázsiást.

Majd így folytatják:

*A, a, a! Ma vagyon Balázsd napja,
 Mert a szegény huszárok
 Mai nap verbuválnak.
 A, a, a! Vagyon bölcs Balázsa napja.*

*E, e, e! Hozzatok nekünk ide
Nagy csutora borocskát,
Tojást, kolbászt, szalonnát.
E, e, e! Hozzatok nekünk ide.*

*Ká, a: ka! Jó kolbászos káposzta,
Aki abból jóllakik,
Arra jó bort ihatik.
Ká, a: ka! Jó kolbászos káposzta.*

*C, a: cal Ez az ehető Manca
Elugrott mint egy kanca.
Nem kell neki a rokka.
V, a: va! Már megvéniült az odva.*

*S, u, I! Ez a kislány úgy búsul,
Hogy pártát nem köthetett
És férjhez nem mehetett.
Ú, ú, ú! Ne légy olyan szomorú.*

*u, ű, ű! Télben illik a kesztyű
Kisasszonyok kezére,
Munkás emberekére.
Ü, ű, ű! Lányoknak köll szép gyűrű.*

*G, e: ge! Versünknek leszen vége,
Itten már nem késhetünk,
Tovább is kell sietnünk,
V, e: ve! Áldassék Jézus neve.*

A püspök:

*Látod-e, jó gazdánk, köztünk gyermekedet,
Vagy talán azt restségből elheverted,
Hogy az iskolába el nem küldted,
Küldd el most a mi társaságunkba.*

*Majd utunkba tanítja
Mesterünk sok szép tudományra,
Vigyázz, gyermekedért ne juss számadásra.
Dicsértessék a Jézus Krisztus!*

Feltűnő a balázsjárásnak keverék, *magyar-latin* veresete. Miután a játék legrégebb hazai emléke még a XVII. századból való és ez is már régi szokásként emlegeti,¹ nem lehetetlen, hogy kialakításában és elterjesztésében a középkori *clerici vagantes*, vándor diákok igen nagy szerepet játszottak. E vidám kéregetés érdekes példája annak az európai néprajzban nem szokatlan jelenségnek, amikor a magas egyházi műveltségnek játékos megnyilatkozásai népi jelleget kezdenek magukra öltetni, iparkodnak a helyi környezethez alkalmazkodni.

Már a XVIII. században akad egy jószemű magyar, aki észreveszi a mi balázsjárásunknak a hasonló, *cseh-tót* szokásokkal való rokonságát.² Csakugyan, a balázsjárás eddigi tudomásunk szerint csak magyar, tót, cseh vidékeken él, ami ősbibb összefüggésekre enged következtetni, egyben bizonyítja e katolikus népeknek egymásra való kölcsönös hatását. Perdöntő adatok híján bajos megállapítani, hol és melyiknél keletkezett a három nép közül.

Népoktatásunk lassú kialakulásával és a tanító-mesternek eleinte bizonytalan társadalmi helyzetével könnyen megmagyarázhatjuk a balázsjárás fejlődésének azt az újabb, bizonyára XVIII. századi mozzanatát, hogy célzata szerint a tanító számára való adománygyűjtést is szolgálta. A *sillabizálás* a gyerekeknek az

¹ Varjú Elemér: Balázs-járó 1650 tájáról. Ethn. 1915. 44, bibliográfiával.

² Harsányi István: Adalékok a magyar népszokások történetéhez. Ethn. 1915. 129.

olvasásban való előmenetelét, mint a tanító buzgalmának bizonyosságát mutatja. Valószínű, hogy egyikmásik játékba multszázadeleji *verbunkos-remmiszcenciák* is beleszivárogtak.

Hogy Szent Balázs tisztelete régebben nálunk is szélesebbkörű lehetett, bizonyítja a következő, *Göcsejben* elszigetelődött szokás is: Balázs napján hajnalban a szőlőnek négy sarkában egy-egy tőkét megmetszenek, hogy ősszel a madarak a szőlőfürtöt ne bántsák. Akinek szőlője szélről van, az e napon megkerüli, hogy a madarak éréskor rá ne essenek.¹ A gazda ezzel a termést a Szent oltalmába ajánlja. Legendájában ugyanis a madaraknak is szerep jut.

* * *

SZENT ÁGOTA (február 5.) kultusza népünk körében eddigi ismereteink szerint már kiveszett. Régebben azonban, főképpen a középkorban, hazánkban is virágzott.

Szent Ágota Szicíliában szenvedett vértanúságot. Az Etna kitorései ellen hozzá fordultak segítségért. Innen van azután, hogy a középkorban főképpen *tűz* ellen kérték Ágota oltalmát. Kis papírlapra a következő könyörgést írták: *Mentem sanctam † spontaneam † honorem Deo † et Patriae Hugarorum ignis a laesura protege nos Agatha pia*. Ezt a cédulát az Egyház a Szent vértanúságának évfordulóján megszentelte, a hívek pedig a házak kapujára szögezték. Ezt a feliratot különben a híres Jób érsek isfölvésette az *esztergomi bazilika* főkapujára.² A könyörgés egyébként a *zalalövői* templom 1552-ből való harangján is szerepel.³

* * *

¹ G ö n c z i 235.

² F ö r s t e r Gyula báró: III. Béla magyar király emlékezete. Budapest, 1900. 181.

³ F o r s t e r I. 145.

SZENT APOLLÓNIA SZŰZ (február 9.) a III. században szenvedett vértanúhalált. A magyar közép-kornak egyik kedvelt női szentje volt, amit kódexeink és képzőművészeti emlékeink is igazolnak. *Szent Apalín asszonyt* fogfájás ellen szokták volt segítségül hívni, mert kínvallatásánál a poroszló úgy arcul ütötte, hogy minden foga kiesett. Azonkívül gyötrelmeikben a vajúdo asszonyok is hozzá folyamodtak enyhülésért. Fogfájásról *Tápén* és *Jászladányon* még ma is kéri a segítségét.

Egerben Szent Apollónia napján választják meg helyi hagyomány szerint még manapság is a *fertálmestereket*, akik a városrészek szószólói a hatóságok előtt.

* * *

SZENT SKOLASZTIKA (február 10.) napján szedték meg a múlt században *Kiskunfélegyházán* a Gyümölcsoltó Boldogasszonykor való szemzéshez az oltóágot.¹

* * *

SZENT ZSUZSANNA (február 19.) napján a *szegedi* és *kiskunfélegyházi* néphit szerint megszólal a pacsirta.²

* * *

ÜSZÖGÖS SZENT PÉTER (Cathedra Sancti Petri Antiochiae, február 22.) napja a pogány *Charistia* ünnep kiszorítására keletkezett. A magyar néphit azért mondja üszögösnek, mert ha ezen a napon ilyen, vagy olyan az idő, akkor abban az esztendőben a gabona-félék, vagy egyéb vetemények megüszögösödnek. Az

⁴ Ért. 1913. 78.

³ Ért. 1913. 80.

e naphoz fűződő időjósítások sajátságos félreértés következtében keletkeztek. E napot középkori őseink bizonyára *Szent Péternek* ü *székössége* néven emlegették, azaz lefordították a hivatalos egyházi kifejezést, amelyből azután a népetimológia Szent Péter üszögösségét olvasta ki.¹

SZENT MÁTYÁS (február 24.) napjához, inkább csak időjárásiról regulák fűződnek. A nép *Jégtörő Mátyás*-néven szokta emlegetni. Vértanaságának eszköze és így ikonográfiai attríbutuma⁸ a szekerce. A nép képzelete a Szent ünnepe és a közeledő tavasz között kapcsolatot teremtett: az apostol szekercéje töri meg a tél hatalmát, így tartja ezt különben az *apátfalvi* (Csanád) néphiedelem is.

Kultuszának az Árpád-korban még nincs nyoma. Okleveles följegyzésekben csak a XIV. században kezd keltezésüként szerepelni.³ Hazai tisztelete talán a középkori aacheni magyar zarándoklatokkal függ össze, amelyek bizonyára Mátyás apostolnak *Meri* ereklyéit i-útjukba ejtették, idehaza pedig tiszteletét terjesztették.

Régi Kalendáriumaink a szökő napot *Mátyás ugrásának* nevezik, mert akkor az apostol ünnepe 25-re ugrik előre.

¹ Csefkó Gyula: Üszögös Szent Péter. NNy. 1934. 17-

² Künslle, Kari: Ikonographie der christlichen Kunst. II. Freiburg i. B. 1926. 447.

³ Knauz Nándor: Kortan. Budapest, 1876. 218.

A HÚSVÉTI ÜNNEPKÖR.

HAMVAZÓSZERDA, MÁSKÉPPEN *BÖJTŐŐszerda, böjtfogadó szerda, szárazszerda*, a nagyböjt kezdete. Mise előtt van a templomban a hamuszentelés a multévi virágvasárnap szentelt barkából, utána pedig a *hamvazás*. A hamu a bűnhátnat szimbóluma már az ószövetségben is. Az őskeresztények a bűnhátnat ielélül hamuval hintették meg magjukat. A nyilvános bűnhátnat ugyanis a nagyböjt első napján, hamvazó szerdán vette kezdetét. A nagy bűnösök mezítláb, zsákszerű vezeklő ruhában, a templom kapujában várták a püspököt, aki a templomba vezette őket. Elmondották a hét bűnhátnati zsoltárt, majd a püspök fejükre tette a kezét, megszórtá őket hamuval, rájuk tette a ciliciumot, feladva a penitenciát és meghintve őket szenteltvízzel, miként az Úr a paradicsomból Ádámot, kiutasította őket a templomból. A nagyböjt egész idején többé a templomba nem mehettek, csak az ajtóban állottak és a bemenő hívek imádságát kérték. Eleinte tehát a hamuval való megszórás csak a nyilvános bűnhátnak szertartása volt. A hívek közül azonban sokan csupa alázatosságból szintén meghintették magukat hamuval. Szokásban volt az is, hogy a haldoklók a nyilvános bűnösök ciliciumát vették magukra és hamuval hintették meg magukat. A nyilvános vezeklés megszűntévei, a XIV. században a hamvazás szertartása, mint a nagyböjt kezdete általánossá lett.¹

¹ M i h á l y f i 136.

A hamvazószerda legrégebb hazai liturgiáját a *Pray-kódex* őrizte meg. Feltűnő benne az *exorcismus cineris*, amely ritkán szokott előfordulni és így jellegzetességnek számít.¹ Az 1500. évből való *Baptismale Strigoniense* szerint ezen a napon szentelték a zarándokok botját és tarisznyáját.²

Népünk a hamvazásnak többféle *szentelményjelleg*et tulajdonít. *Jászladányon* a hamvazást fejfájás, szúrás- orvosságának tartják. *Apátfalván* (Csanád) szintén fejfájás ellen is hamvazkodnak. Sajátságos, hogy a tempe lomból hazatérők összedörzsölik a homlokukat az otthonmaradtakéval, hogy azoknak se fájjon a fejük. Régebben az is szokás volt, hogy férfiak jártak e napon házról-házra és egyikük hamvazott. Fáradságukért jutalom járt. Efféle félkomoly, féltréfás hamvazásról más honnan is van tudomásunk. Tévedés volna azonban az egyházi ceremóniák kicsúfolására gondolni. A népiesség vált szokás bizonyára a régi, török időkbeli paphiányban gyökerezik, amikor egyes szertartásokat laikusok is elvégezhettek. A szokás az egyházi hamvazás újjászületésével párhuzamosan, mint lappangó gyakorlat megmaradt, de a szakrális színezet most már elhalványult benne.

* * *

NAGYBŐJT. A régi idők böjti fegyelme igen szigorú volt. A böjti napokon csak kenyeret, sót és száraz növényi eledeleket volt szabad enni és csak egyszer ehetek napjában. Ennek az épületes, önmegtagadó életnek számos példája és nyoma maradt fenn népünk körében, mutatván azt, hogy a jókedvű áldozatban öröme telik. Mutatja azonban azt is, hogy a nép vallásos életében is döntő a hagyományok kultusza. A hiva-

¹ MKsz. 1927. 49.

² MKsz. 1886. 338.

talos enyhítések következtében már sokszor nem volna kötelezve a szigorú böjtre, különleges kikötésekre, de apáinak jámbor élete megszentelte és így ő is megtartja őket. Nálunk is akadnak még faluk és emberek, akik a halat nem számítva, csak növényi eredetű táplálékot vesznek magukhoz. Még tejnővel sem élnek. Nem zsírral, hanem olajjal főznek. Amint mondják, csak olyant esznek, amit a harmat nevel. A böjtös eledel számára több helyen még nem régen is külön edényeket használtak. Az ország több vidékén emlegetik még ma is a *negyvenelést*.¹ így *Kiskunfélegyházán* aki negyveneit, az hamvazószerdától húsvétig csak negyvenszer evett. Volt olyan is, aki nem pipált, nem ivott bort, nem evett főtt ételt, nem borotválkozott a nagyböjtben. Akadtak férfiak, akik ez idő alatt a házaselettől is tartózkodtak.² Mindez jórészt még középkori előírásokban gyökerezik.

A *bűnbánat*, Krisztus szenvedésének emlékezete, egyéb ékben is meglátszik népünk magatartásán, tigyhelyeken, így *Tápén*, továbbá a *palócoknál*, a nők sötét egyszerű viseletében, a leányok violaszín pántlikájában is tükröződik a nagyböjt hangulata. Mulatozásról természetesen szó sem lehet. Az a hiedelem sokfelé, hová aki böjtben táncol, annak nem lesz jó gyümölcsstermése.

A fiatalok vasárnapdélutáni szórakozása abban áll, hogy *Szeged* környékén a város szélén elterülő *nyomásra*, elárvult legelőre összejönnek vecsernye után és alkonyatig ott sétálnak, szaladgálnak, esetleg társasjátékot játszanak. Muzsikaszó természetesen nincs. *Nógrád-Verőcén*³ és *Kaplonyban* (Szatmár) *sajbóznak*. Kaplonyban nagyböjt első vasárnapja előtt való napon a falu legelőjén nádból kunyhófélét építenek. Eléje lócat vagy

¹ Tímár Kálmán: *Negyvenelés*. NNY. 1932.34.

² Ért. 1913. 79.

³ Vasárnapi Újság 1862. 26, 308.

széket állítanak. A falu legényei 15—20 *sajbóval*, azaz araszos átmérőjű fakarikával és a sajbóhajításhoz szükséges 3—4 darab méteres bottal kimennek a kunyhóhoz, ahol már ott találják a leányokat, akik a kunyhót körüljárva énekelnek, majd letérdelve imádkoznak. Az imádság után az egyik leány szenteltgyertyát gyújt és azzal meggyújtja a kunyhó belsejét, mire a legények sajbójukat a botra fűzve megtüzesítik. Mikor a sajbók már tüzesek, az egyik legény a lócára helyezett deszka mellé áll, sajbóját feje fölött forgatja, közben ezt kiáltja: *Sajbó, sajbó, kié ez a sajbó?* Felelet; *Ez a sajbó a Szűz Máriáé és Széni Józsefé* — ezzel sajbóját odacsapja ferdén a deszkához úgy, hogy a sajbó a bottól elválva elröpül és tűzvonalat ír le. Mikor az első legény sajbóját már elhajította, elhajíthatja a többi is. Mindegyik a sajbójára egy«egy szent nevét kiáltja ki. Amikor ezt már mindannyian elvégezték, akkor a falubeliokról elnevezett sajbókat röpitik el. így megy ez, amíg a tűz ki nem ég. Ha elalszik, a leányok és legények sorba állanak, együtt eléneklik az *Ámbár vétettem* . . . kezdetű egyházi éneket, amelynek végeztével csöndben hazamennek.¹ A szokás eredetét nem tudjuk, a *sajbó* szó német jövevény lehet.

Az idősebbek országszerte a templomba mennek böjti prédikációt hallgatni, Jézuskát csókolni, kereszttutat jární. A *keresztút* eredetileg a ferences templomok kiváltsága volt. Terjesztésén is elsősorban a barátok buzgólkodtak. E jámbor szokás a keresztes háborúk után kezdődik, amikor a hívek kegyeletüket a Szentföldön az igazi stációknál már nem róhattak le. Az Egyház itt i-utolérhetetlen okossággal járt híveinek kezére, amikor figyelmüket a földi Jeruzsálemtől a virtuális, a mennyei Jeruzsálem felé terelte.

¹ Benkóczy Emil: *Sajbózás*. Ethn. 1910. 113.

Nagyböjtben, minthogy még a szorgos dologidő nem került föl, a templomban, vagy egyes házaknál összejönnek a hívek a fájdalmas olvasó elvégzésére, éneklésre. Népénekeink túlnyomó része éppen az Úr szenvedését, Mária fájdalmát siratja. Népünk különben a nagyböjt» ben ennekelőtte olyan ünnepeket és ájtatosságokat iszámontartott, amelyeknek ma már szinte az emlékeztük is kiveszett. Nyomaikat legfőljebb kódexeinkben, régi imádságos könyvekben és vallásos ponyvairatainkban találhatjuk meg. Ilyenek: *Krisztus Urunk szentsége-öt sebeinek napja* (nagyböjt első péntekje), *Krisztu-Urunk töviskoronája napja* (nagyböjt második péntekje), *Krisztus Urunk drágalátos vérének nap a* (nagyböjt harmadik péntekje). Olvasók, litániák, imádságok, énekek, középkori misekönyveinkben pedig miseintenciók bizonyítják hajdani népszerűségüket, régi kultuszukat. Érdekes, hogy *Tápén* a nagyböjt heteit, illetőleg vasárnapjait is meg tudják nevezni: első a *csonkahét é-csonkavasárnap* (Invocabit), második a *guzsahét é-guzsavasárnap* (Reminiscere), harmadik a *nevetlen hét é-nevetlen vasárnap* (Oculi), negyedik a *süket hét és süket-vasárnap* (Laetare), ötödik a *fekete hét és fekete vasárnap* (ludica), hatodik a *virághét és virágvasárnap* (Palmarum). Ez utóbbiak különben már általánosabban is ismeretesek.

* * *

SZENT GERGELY (március 12) napja régebben a tavaszi napéjegyenlőség idejére esett és egyúttal az iskolaév kezdete is volt. Ezen a napon volt, úgy látszik országszerte, ma már inkább csak *palóc* vidékeken *é-Dunántúl* a *gergelyjárás*, amely lényegében a balázsjárással egyezik. E népszokás abban a középkori iskolai ünnepségben gyökerezik, amelyet IV. Gergely pápa (830) rendelt el *Nagy Szent Gergely* pápa tiszteletére, akinek nevéhez egyebek között az istentiszteletnek, egy-

házi éneknek reformja (gregorián) fűződik és aki az iskoláztatás ügyét is előmozdította. A magyar gergelyjárás gyökerei bizonyára a középkorba nyúlnak vissza, első biztos adatunk azonban csak a XVII. századból való.¹

A *Mátravidéken*² Szent Gergely napján az iskolagyermek még nem is régen ünnepi ruhába öltözködve bejárták nemcsak a saját falujukat, hanem a szomszédoközségeket is és ahol csak iskolába menendő gyermek volt, mindenüvé betértek. A leányok tiszta fehérbe voltak öltözködve, leeresztett hajuk szépen *kisátorítva*, — csokorra kötött szalaggal átkötve, a nyakukon *garáris*, fejükön koszorú volt. A fiúk szintén ünneplő ruhát öltöttek, fehér ingüket pitykés lajbi fődte, a lajbi zsebébe meg piros kendőt dugtak. Fejükön színes szalagokkal díszített báránybőr süveget, vagy kakastollas bokrétákalapot viseltek, a derekukra pedig fakardot öveztek, amelynek markolatját kék vagy vörös pántlika ékesítette. A fiúk közül a legértelmesebb *Gergely pápát* személyesítette meg és ez mint zászlóhordozó egy botra kötött vörös, virágos kendővel legelői haladt, mellette meg kétoldalt a *két püspök* kemény papirosból készített püspöksüvegben, utánuk a többiek párosával. A menet vagy az iskola, vagy a templom udvaráról indult el. Ahol gyermek volt a háznál, oda *Gergely katonái* okvetetlenül beköszöntöttek. A sereg a szoba hosszában párjával sorakozott, fakardjukat vállukhoz emelvén. A pápa és a két püspök a sereggel szembe állott, majd a pápa így kezdte beszédjét:

*Pápai trónusból így szólok hozzátok,
Ez az én seregem, melyet most itt láttok.*

¹ MNGy. VIII. 529.

² Istvánffy Gyula: Mátravidéki palóc népszokások. Ethn. 1894. 122.

*Sereggemmel idejöttem nem egyébért,
Hanem annak száma szaporításáért.
Szaporítsátok hát kedves fiatokkal,
Adjátok közénkbe szép ajándékokkal,
Hogy az iskolába előre mehessen,
Sok szép ifiákkal Istent dicsérhessen,
Apjának, anyjának öröme lehessen
Mindenkor őbenne.*

Ezután a püspökök egyike így serkentette a diáknak való gyereket:

*Hallod-e te Pista, hallgass a szavamra,
Fogd fel a könyvedet, tedd a tarisznyába.
Ott lesz csak jó helyed, tanulsz becsületet,
Majd meglásd, jó apád és jó anyád szeret.*

Erre a másik püspök szólalt meg:

*Csúnya az a szoba, mely nincs kimeszelve,
Csúnya az a fiú, ki nincs kiművelve.
Csapj fel tehát hozzánk pajtás kis diáknak,
Benned öröme lesz apádnak, anyádnak.*

Ezután előállott egy a Gergely katonái közül, így édesgetvén a ház fiát iskolatársul:

*Ha pedig szereted a molnárpogácsát,
Köztünk effélének nem látod szűk voltát,
Bátor könnyes szemmel kóstolod a savát,
Mert nem vajjal gyúrták ennek a tésztáját.*

Ekkor az egész sereg rázendített a következő énekre:

*Szent Gergely doktornak,
Híres tanítónknak,
Ez ő napján*

*Régi szokás szerint,
Menjünk Isten szerint
Iskolába.*

*Lám a madarak is,
Hogy szaporodjanak,
Majd eljönnek,
A szép kikeletkor
Sok szép énekszóval
Zengedeznek.*

*Nem jó tudatlanul
Felnőni parasztul
Ez világban,
Mert úgy emberségre,
Nem mehetsz tisztségre
Ez országban.*

*Ily helyben királyok,
Úrfiak, császárok
Taníttatnak,
A szegény árvák is,
Elhagyott fiak is
Oktattatnak.*

*Ti is ezenképpen
Gyertek el nagy szépen
Iskolába,
Holott szép tudományt
Vehettek adományt
Hasznotokra.*

*De ha nem adhattok
Diákot minekünk
Házatokból,*

*Papírosravalót
Adjatok minékünk
Javatokból.*

E szakasz után a ház asszonya a *gergelyeseket* megajándékozta s ki kolbászt, ki szalonnát, ki tojást, ki lisztet, vagy egynéhány krajcárt adott át a pápának, amit a sereg énekszóval így köszönt meg:

*Köszönjük ezerszer
Százszor meg ezerszer
Ajándéktok,
Aid ja meg az Isten,
Szívüinkből kívánjuk,
Tárházatok.*

*Az Isten áldása
És szent áldomása
Házatokon,
Maradjon mindvégig,
Világ végezetig
Jószágtokon.*

Az ének befejezése után a püspökök egyike eképpen kér bocsánatot a ház urától:

*Ezek után gazdánk szépen megkövetünk,
Ha valami véték származtatik tőlünk,
Megengedj minékünk, igen szépen kérünk,
Egyvest tovább lépünk.*

A pápa pedig következőkép búcsúzott el:

*Megköszönöm gazdánk e szép ajándékot,
De még jobban áztat, hogy diákat adtok.
Készülj föl seregem, tekints e zászlóra,
Figyelmesen hallgass a kimondott szóra:
Egrecir!*

Ekkor a gergelyesek valamennyien a mestergerendához ütötték fakardjukat s azzal megfordulva, szépen kivonultak a házból. Az ez alkalommal gyűjtött élelmszert pedig elvitték a kántornénak, aki a gyermekeket is megvendégelte belőle, meg a maga háztartására is eltett valamit az éléskamrába.

***

Lassan-lassan kitavasodik, elkezdődik a mezei munka. *Algyőn* (Csongrád) mielőtt a gazda a kint való dologhoz hozzáfogna, az udvaron összegyűjti minden szerszámját és imádkozik fölöttük.

Országszerte ismeretes mondás: *Sándor, József, Benedek zsákban hozza a meleget*. Ezzel utalnak a javuló időre. A *tápai* nép e kellemes időváltozás okát így magyarázza: A hosszú tél után Szent Péter egy zsákba kötve elküldette Sándorral a meleget a földre. Ment, mendegélt, de nagyon elfáradt a meleg súlya alatt. Az országút szélén meglátott egy kocsmát, lerakodott é-iddogálni kezdett. Egészen megfélekezett arról, hogy mi járatban van. Szent Péter már megsokalta a földi embereknek a meleg után való sóvárgását és Sándor után elküldette Jóskát, hogy keresse meg. Kereste, kereste, végre megtalálta a kocsmában, a bor mellett azonban ő is elfeledkezett arról, hogy miért küldték. Szent Péter türelmetlenkedni kezdett és Benedeket küldötte utánuk. Ő is elakadt a kocsmában. Szent Péter csak várta, leste, mikor ér a földre a meleg. Lenézett az égből, de a vándorokat sehol nem látta. Nagyon megharagudott és Mátyást küldötte a földre, de most már korbácsot is nyomott a kezébe. Mátyás hamarosan rájuk akadt a kocsmában, mert nagyon jókedvük volt é-dalolásuk már messzire elhallatszott. Bement hozzájuk, mire szedték sátorfájukat és siettek a földre a zsák meleggel. Hirtelen nagy meleg lett, minden jég meg-

olvadt. Ezért mondják rájuk az ismeretes szentenciát. Mátyást pedig ezért tisztelték meg a *Jégtörő* jelzővel.

* * *

SZENT JÓZSEF (március 19) napját a *szege*di nép önként vállalt ünnepnek tekinti. *Göcsejben* ilyenkor szokták a marhát a mezőre hajtani.¹ Az ország sok vidékén ezen a napon eresztik ki először a méhrajokat. A méhek középkori hiedelem szerint szűzies életet élnek, ezért öntötték viaszukból a gyertyát, Krisztujelképét is. Talán nem véletlen, hogy a rajeresztés a tiszta József ünnepén történik.

* * *

SZENT BENEDEK (március 21) napját csak a *dunántúli* nép tekinti jeles napnak, amiben bizonyára része van annak, hogy a bencés rend legközvetlenebb hatása a Dunántúlra terjedt ki. E napon *Göcsejben* hagyományt és zsírt szenteltetnek, amelynek szentelményjellegét tulajdonítanak.²

* * *

GYÜMÖLCSOLTÓ BOLDOGASSZONY (március 25) napja az *Üdvözlégy* születésnapja. *Temesvári* Pelbárt megemlíti ezzel kapcsolatban egy hiedelmet: aki Gyümölcsoltó napján *ezer* Üdvözlégyet elimádkozik, annak teljesül a kívánsága.³ Ez a hiedelem *Szeged* környékén módosult tormában ma is él. A halottak lelki üdvösségéért ugyanis ezer *Órangyalát* szoktak felajánlani.

¹ G ö n c z i 240.

² G ö n c z i 242.

³ Idézi Horváth Cyrill: P o m e r i u s, Budapest, 1894. 62.

Ószentivánon (Torontál az a hiedelem, hogy az asszony, ha Gyümölcsoftó napján érintkezik urával, megfogon és gyermeket szül. Országszerte általános szokás, hogy ezen a napon szemzik a fákat, hiszen Szűz Mária is most fogadta méhébe Jézust. *Göcsejben* amelyik fát ezen a napon oltják be, azt nem szabad letörni, vagy levágni, mert vér folyik ki belőle. Aki ilyen fát meglevágna, megvakul, halála után pedig elkárhozik. Ez ugyanis annyi, mintha embert ölt volna. Még nyesegetni, tisztogatni, elégetni sem szabad. Maguktól kell elkorhadniok. Ilyen fákról azonban igen jó oltani, mert az új oltás bőven fog teremni.¹ A *szegediek* szerint az ilyen szemezett fákból nem jó senkinek sem adni, mert ezzel a többi fa termését is odaadnák.

* * *

VIRÁGVASÁRNAP ünnepli az Egyház Krisztusnak Jeruzsálembé való diadalmas bevonulását, amelyről pálmás, barkás körmenettel külön is megemlékezik.

A körmenet jeruzsálemi eredetű, ahol a legutóbbi időkig minden esztendőben megismétlődött az Úr bevonulása a városba, akit a jeruzsálemi püspök helyettesít tett. A processió népe a város falain kívül gyülekezett, itt történt a pálmaszentelés. A kapukat bezárták a körmenet előtt, csak később nyitották meg. A püspök szamárháton vonult be, a kanonokok és a hívek ruhájukat terítették eléje.² A középkorban igen sok helyen *dramatikus* módon adták elő e bevonulást. Krisztust vagy az *evangéliumos könyv*, vagy pedig *feszület* jelképezte, amelyet zöldelő ágakkal díszítettek. Németországban és Ausztriában a körmeneten egy fából faragott, kerekében járó szamarat is körülvezettek. Ezt fölékesítették

¹Gönczi 242.

²Unghváry Antal: A római egyház liturgiája. Budapest. 1934. 51.

virággal és zöld ággal.¹ Van adatunk arra, hogy *Bártfán* a XV. században a virágvasárnapi körmeneten szerepelt *számárháton* ülő Krisztus-szobor is.²

A virágvasárnapi szentelt barkát a nép *szentelménynek* tekinti. *Göcsejben* már szombaton kimentek az iskolásgyerekek *cicamacaágakért* (barkáért) a közeli erdőre, vagy hegyre. Ez alkalommal a fiúk fekete cukorsüvegből készített csákót tettek fejükre, felbokrétázták, felpántlikázták, oldalukra fakardot kötöttek. A kisleányok pedig fejükön fehér koszorúval jelentek meg az iskolában. Innen a mester (tanító) vezetésével párosan, világi dalok éneklése mellett, ünnepélyesen mentek az ágakat vágni. Miután ez megtörtént, a magukkal vitt ennivalót, többnyire tojást, elköltötték és valamelyik gazda a hegyen borral kínálta meg őket. A szentelésre szánt cicamacaágakat vállukon, most már valamely virágvasárnapi éneket énekelve vitték hazafelé. A templomot háromszor megkerülték, majd az ágakat odaállították az oltárt környező falakhoz.³

A szentelt barkát *orvosságul* használják. *Szegeden* a család mindegyik tagja elnyel belőle egy-egy szemet hideglelés ellen. Máshol torokfájásról nyelik.⁴ A *Felső-Ipolyvidéken* azt tartják, hogy a tavalyról megmaradt szentelt barka és húsvéti morzsa füstje fölött fejfelé lóbált gyerek kigyógyul a szemverésből.⁵ *Sándorfalván* (Csongrád) a barkával a haldokló ember feje fölött keresztet rajzolnak, hogy kimúlása nyugodtabb legyen. *Privigyén*, amikor virágvasárnap a barkát szentelik és a passiót éneklük, az anyák a templomba viszik gyermekeiket, akik még nem tudnak beszélni, hogy mi-

¹ Artner 130.

² Arch. Ért. 1917. 144.

⁴ Gönczi 242.

³ Ethn. 1895. 40.

⁵ Új Élet (Kassa) 1936. 216.

előbb oldódják meg a nyelvük.¹ Ez a hiedelem a jeruzsálemi gyermekek hozsannázásához kapcsolódik. A *matyóknál* az eladó lányt megveregetik a barkával, hogy minél hamarabb férjhez menjen.² E szokás az aprószenteki korbácsolással keveredett. A palóc *Széken*, hogy a ló jól menjen: a barka között ostorhegyet is szenteltetnek a templomban.³ Egyes vidékeken, ha valaki a passió alatt a szentelt barkából keresztet csinál és oda-haza felszögezi a pajta ajtajára, akkor a tehen tejét nem bírják majd elvenni. Máshol a szentelt barkát a mestergerenda mellé teszik, mert különben a gonoszok meg-rontanák a tehenet.⁴ *Eger* vidékén, ha virágvasárnap a szentelt barkával megvesszőzik a tehenet, nem fog véres tejet adni.⁵ *Szegeden*, hogy a sertésvészt távol-tartsák, az ólküszöb alá szentelt barkát tesznek. Az *Alföldön* a méhkasok alá teszik, amikor először viszik a szabadba. Azt hiszik, hogy akkor a méhek sok mézet gyűjtenek és jól rajzanak.⁶ Néhol a szentelt barkát porrá égetik és a vetőmag közé vegyítik, hogy jó termé- legyen.⁷ Böven termő lesz az a gyümölcsfa, amely alá a templomból virágvasárnap kisöpört szemétből rak- nak.⁸

Országszerte használatos *égiháború* idején is. *Szeged-Felsőtanyán* a barkát ilyenkor szentelt gyertya lángjánál meggyújtják, a kémény alá tarják, hogy füstje elosz- lassa a rossz fellegeket. *Sándorfalván* a barkát vihar, jég- verés esetén előveszik, apróra összevagdadják. A pitar- ban felfordítják az asztalt, négy lábára ráteszik az ap-

¹ Ethn. 1909. 359.

² Ethn. 1896. 373.

³ Ethn. 1895. 111.

⁴ Ethn. 1895. 46.

⁵ Ethn. 1907. 101.

⁶ Ethn. 1895. 47.

⁷ Ethn. 1895. 47.

⁸ Ethn. 1895. 47.

róra vágott barkát, meggyújtják és imádkoznak mellette. *Szilágyságban* égzengéskor szentelt barkával füstölik a szobát a veszedelem ellen.¹ *Göcsejben* a szalmazsákba teszik, hogy a villám be ne csapjon a házba.² A virágvasárnap megszentelt *ciróka* (barka) egy részét *Kethelyen* tűzre teszik, hogy füstje megakadályozza a villám lecsapását. Másik részét húsvét napján a mezőre viszik, letűzdelik, hogy a jég elkerülje a vetéseket. Ilyenkor mindenfelé térdenállva ájtatoskodó embereket látni a földek között.³ *Somogyban* a barkát sírhalomra tűzik, hogy a vakondok ne túrja fel.⁴ Ha sok légy van a szo»bában, kendővel kihajtják, aztán pedig egyes helyeken úgy védekeznek ellenük, hogy hamuvá égetett szentelt barkát szórnak el keresztalakban az ablakban és az ajtó küszöbén. Ezt háromszor ismétlik. Úgy vélik, hogy most már a legyek nem jönnek vissza.⁵ Több helyen ismeretes az a hiedelem is, hogy a szentelt barkát nem jó bevinni a házba, mert akkor sok légy lesz. Ezért vagy a pincébe, vagy a padlásra viszik, vagy pedig az ereszték alatt tűzik fel. Itt az eredeti funkció elhomályosult, elfelejtették, hogy őseik azért tűzték ki az ágakat a szabadban, hogy a villámok mintegy meglássák őket és elkerüljék a házat. Maga a szokás megmaradt ugyan, de most már új értelmezést adtak neki.

***

NAGYHÉT. A nagyhét a vallásos népnél az előkészületnek és vallásos megindulásnak, testi, lelki *tisztálkodásnak* ideje.

A *palóc* megtisztítja egész portáját. Kihordja az

¹ Ethn. 1895. 47.

² G ö n c z i: i. h.

³ B é k e f i 44.

⁴ Ethn. 1928. 105.

⁵ Ethn. 1895. 47.

istállót, kijavítja a melléképületeket, söpör, tapaszt, meszel, egészen megfiatalodik a háza. A gazdasági eszközöket rendbehozza, néha ki is fényesíti. Minden dolognak, még a legkisebbnek is, ragyognia kell a tisztaságtól. Mikor a házával rendbejön, akkor elhalt hozzátartozóira gondol, felfrissíti sírjukat.¹ Így van ez különben az ország többi vidékein is. A tisztálkodás főképpen nagypénteken és nagyszombaton éri el tetőpontját.

Igyekszik emellett lélekben mintegy átélni az Üdvözítő szenvedéseit. A *stációjárás* mellett más, érdekennyaghyeti *ájtatosságot* is ismer: *virágvasárnap* 40 Miatyánkot és ugyanannyi Üdvözlégyet, egy Hiszekegyet mond el Krisztus 40 napi böjtölésének emlékezetére. *Nagyhétfőn* 15 Miatyánkot és Üdvözlégyet, egy Hiszekegyet annak emlékezetére, hogy az Üdvözítőt földi életének harmincharmadik esztendejében tulajdon tanítványa eladta. *Nagykedden* 30 Miatyánkot és Üdvözlégyét, egy Hiszekegyet, hogy 30 ezüst pénzen adta el. *Nagszerdán* 15 Miatyánkot és Udvözlégyet, egy Hiszekegyet azoknak a fájdaloknak emlékezetére, amelyeket Jézus fején a töviskorona okozott. *Nagycsütörtökön* 12 Miatyánkot és Üdvözlégyet, egy Hiszekegyet azért, hogy Jézust éppen legszomorúbb állapotában hagyta el tizenkét tanítványa. *Nagypénteken* 5 Miatyánkot és Üdvözlégyet, egy Hiszekegyet öt szent sebének tiszteletére. *Nagyszombaton* 40 Miatyánkot és Üdvözlégyet, egy Hiszekegyet annak emlékezetére, hogy Jézu-40 óráig feküdt a koporsóban. *Húsvét napján* szintén ugyanannyit *azért*, hogy az Üdvözítő feltámadása után még negyven napig társalgott tanítványaival és az első hívekkel.² Iparkodik abban is méltóvá lenni a föltámadás megünneplésére, hogy ő is mintegy föltámad,

¹ Ért. 1908. 30.

² Változata már a T h e w r e w k k ó d e x b a n olvasható.

új életre kél a bűn halálos rabságából. A *szentségekhez* járulást népünk a húsvéti időben igen szigorúan veszi, az egész háznéptől megköveteli. Aki hanyagságból mégis elmulasztaná, nem méltó a húsvéti szentelt eledelek vételére.

* * *

A kínszenvedés középkori misztériumából egyes szokástörödékek még az ország több vidékén élnek, ilyen a *Pilátus-verés*,¹ amely leginkább a nagyheti lamentációkkal egyidőben, szinte velük párhuzamosan történik. *Csanádapácán* nagyszerdán és nagycsütörtökön délután, amikor a pap a *Miserere mei* kezdetű zsoltár után annak jeléül, hogy a templom kárpitja Jézus halálakor ketté hasadt, megüti könyvével az oltár lépcsőjét. A nép erre botokkal esik neki a padoknak és egy kis ideig üti őket.² Mint mondják azért, hogy ilyenkor Pilátus is szenvedjen, amiért elárulta Krisztust. *Eperjesen* a nagyheti lamentációk előtt még a XIX. század végén is az inasgyerekek sorra járták a kereskedők boltjait és a tőlük összekéregedett üres ládákat és hordókat a nagytemplom elé hengergették. Amire a lamentációnak vége volt és a plébános benn a templomban nád-pálcával hármat suhintott a főoltár lépcsőjére, künn a bekormozott képű inassereg pokoli lármát csapva, bunkókkal, füstélyokkal, pozdorjává zúzta a hordók, ládák hosszú sorát. Ezeknek roncsaiból rakták össze nagyszombat reggelén a máglyát, amelyet a tűzszenteléshez gyűjtöttek.³ *Tolnában* több helyen a legénykék egy deszkára Pilátust ábrázoló emberi alakot rajzolnak és templomozás után, a Jeremiás siralmainak bevégeztével azt verik.⁴

¹ A Pilátus-verés adatait összefoglalja Szendrey Zsigmond NNy. 1935. 132.

² Ethn. 1905. 60.

³ Divald Kornél: Felvidéki séták⁸ 119.

⁴ Ethn. 1895. 48.

Bakonybélben nagycsütörtök este sokan ki szoktak menni a község határában lévő Borostyánkúthoz, különösen a legények és csak késő éjjel tértek haza. Kinn a kápolna mellett ilyenkor tüzet raktak. Régebben szálmából készített, favázra erősített bábut is vittek magukkal, amely Pilátust jelképezte. E bábut az ott meggyújtott tűzön elégették, sokszor egész éjjel is elidőztek mellette, folyton táplálva a tüzet a tördelt gallyakból. Azt tartják, hogy benne *van* a passióban is, hogy amíg Jézust vallatták, az udvaron a szolgák és poroszlók tüzeltek és melegedtek. Ennek emlékezetére gyűjtják a tüzet, Pilátust pedig azért égetik el, mert ő adta a zsidók kezébe Krisztust.¹

* * *

Nagycsütörtökön Glóriára megszólalnak a templomban az orgona, a harangok és az összes csengők, hogy utána egészen nagyszombatig elhallgassanak. A *harangok* ilyenkor «elmenni Rómába». E hiedelemnek költői hajtása is van. Az 1674. év nagyszombat napján Rómában a Szent Péter-templomban a sekrestyés, amint a templom tornyába felment, ott nagy álmélkodására egy idegen öltözetű ifjat talált mély álomba merülve. Nagynehezen fölébresztették, maga köré bámult, alig tudta megérteni, mi történt vele, amíg végre latin nyelven elmondotta, ki ő és hogyan jött ide. Neve Kopeczky Mihály, *Késmárkon* diák volt és nagy vágy támadt benne az örök várost és híres templomait látni. Minthogy azt hallotta, hogy húsvétkor a harangok Rómába repülnek, ő is elhatározta, hogy a haranggal együtt megteszi ezt az utat. Felmászott tehát a késmárki toronyba, ott az öreg harang belsejébe bujt észíjjal odakötötte magát a harang nyelvéhez. Egyszerre csak nagy rázkódást érzett, mintha kirepült volna a

¹ Ethn. 1928. 111.

toronyból, mire elvesztette eszméletét. Nem is nyerte vissza előbb, amíg a *Szent Péter* sekrestyése föl nem ébresztette. Kopeczky története nagy feltűnést keltett egész Rómában. Pártfogói akadtak és így nem is tért vissza többé hazánkba.¹ Harangozás helyett különben *Kacorlakon* (Zala) nagycsütörtökön, nagypénteken délből gyerekek kerepelnek utcáról-utcára járva.

Nagycsütörtökön van a *lábmosás* szertartása, amelyet — mint ismeretes — a Habsburg-uralkodók is elvégeztek, 12 szegény öregnek megmosták a lábát. Régebben a papok összes híveik lábát megmosták, ma már csak a székesegyházakban szokásos, amikor a püspök vagy 13 kanonokjéét, vagy ugyanannyi szegényét mossa meg.² A régi gyakorlatnak azonban érdekes maradványa, hogy *Gyergyószentmiklóson* a pap 12 gyermeknek a lábát megmossa, azután megcsokolja.

Este a hívek sok helyen kimennek Krisztusnak az Olajfák hegyén való imádkozásának példájára a *Káh váriára*, a temetőbe, vagy egy-egy útszéli kereszthez virrasztani. Így *Szeged-Alsóvároson* éjfélkor a hívek a Kálváriára mentek régebben, a gyermekek kezében kizászló volt. Itt a stációkat járták. *Jászladányon* éjjel megkerülték a falut, miközben elvégezték a stációt, fájdalmas olvasót. *Kiskunfélegyházán* a keresztekét járták. Nem a templomból indulnak ki, hanem egyes háznépek állanak össze. Énekszó most nincs, csak csende-imádság.³ *Garamszentbenedeken* nagycsütörtökön este a nyitott koporsóban lévő Krisztus-szobrot ravatalra teszik, felvirágozzák és a hívek késő éjjelig virrasztanak imádsággal és énekléssel fölötte.⁴

¹ R i e d l Frigyes: *Magyarok Rómában*. Budapest, 1900. 31.

² A r t n e r 153.

³ Ért. 1913. 81.

⁴ H a i c z l 133.

NAGYPÉNTEK. A *húsvéti ünnepkörhöz* fűződő hiedelmek között számos pogány képzet lappang, illetőleg módosult formában, a kereszténység eszmeköréhez simulva, tovább is él. Ilyen ősi, tavaszi *lusztráció*-képzetek kapcsolódnak a *nagypéntekhez* és részben a *nagyszombathoz* is.

Mindenféle szokásos nagypéntek hajnalán az ünnepélyes *mosakodás*. Így *Bársonyoson* (Veszprém) a patakban fürdenek már nagycsütörtök este. Az a hiedelem, hogy minden betegségtől megszabadulnak általa. Mint mondják, annak emlékezetére teszik, hogy az Üdvözítőt ís., beletaszították a *Cedron* patakjába. *Kajáron* (Győr) nagypéntek reggel az asszonyok kimennek a kereszthez, ott az olvasót imádkozzák, majd megmosakodnak a patakban *az Úr jézus emlékezetére*. *Bakonybélben* korán reggel a pataknál imádkoznak. Utána megmosakszanak, vizet visznek haza, amelyben az otthonmaradtak is megmosakszanak, sőt a jószágokat is lelocsolják vele.¹ *Szeged-Alsóvároson* régebben a Tiszára mentek mosakodni. A beteg kisgyerekeket is levitték, hogy a bajt lemossák róluk. A szokás ma már csak csökevényeiben él, nevezetesen reggeli mosakodásukat a szabadban végzik el. A palóc *Széken*, hogy a ló jól menjen, nagypéntekén reggel megmossák a patak vizében.² *Héhalmon* (Nógrád) napkelte előtt a patakról hozzák az *aranyvizet*, majd megmosdanak a lányok benne, hogy frissek legyenek. A *Felső Ipoly vidéken* éjfél után minden ép-kézláb ember a patakra siet. A vödörket, kancsókat összeverik, zajt csinálnak, hogy a mélyen alvókat i-fölbresszék, pontosabban: a gonosz szellemeket elriasszák vele. A béresek a lovakat vezetik és megúsztatják. Az ilyen ló sem kehes, sem békás nem lesz, a

¹ Zalán Menyhért: A nagypénteki mosakodás. Ethn. 1927. 257.

² Ethn. 1895. 117.

bőre pedig mindig ragyogó tiszta marad. Véges-végig a folyó partján félig, vagy egészen levetkőzött emberek kurjongatva, lármázva mosdanak. Az asszonyok csak az arcukat mossák meg. A legények közül legfrissebbnek azt tartják, aki ilyenkor meg is fürdik. A mosakodávégeztével csöndesen hazamennek, mindenki vizet visz magával. Ebben mosakodnak másnap, sőt a húsvéti ünnepek alatt is.¹

Nagypénteken szokták a *férgeket* is kiűzni a házból. A féregűzés szóltalanul, néha lármával, olykor meztelenül történik, hogy a gonosz szellemet, amely a paradicsomi kígyó módjára csúszómászó férgekben lappang, annál biztosabban el lehessen riasztani. *Szeged-Alsóváros*on a ház összes helyiségeit kisöprik, a férgeket jelképező szemetet kiviszik az utcára és a kocsinyomon túl öntik ki. A *Felső-Ipoly vidéken* napfölkelte előtt a gazda, vagy a gazdasszony balkezevel, a házzal ellentétes irányban körülsepri a portát, hogy megszabaduljon a kártevő állatoktól. *Göcsejben* egyesek a házat kora hajnalban meztelenül, kezükben pálcával fenyegetve körülfutják, hogy a férgektől megszabadítsák. Közben ezt mondják: *Patkányok, csótányok, egerek, poloskák oda menjetek, ahol füstös kéményt láttok!*² Ez a mondás azt az ősi, sokfelé még ma is élő hagyományt tükrözi, hogy nagypénteken a tűz az Üdvözítő halálának emlékezetére minden háznál kialudt. Aki azonban vakmerőségében mégis begyújt, megérdemli, hogy a férgek ellepjék. *Békés-Szenta andráson* nagypéntek hajnalán a lányok egy fűzfa alá mennek a Kőrös partjára, ott kibontják hajukat és körülfésülik a fűzfa ágainak hajlása szerint a föld felé. Közben háromszor mondják: *Kígyó, béka távozz a házunktól!* Ettől nem éri pletyka sem őket, sem há-

¹ Új Élet (Kassa) 1936. 216.

² G ö n c z i 243.

zuk népét. Néha a fát is megrázzák, hogy a lehulló harmat érje a hajukat, mert ettől nőni fog.¹ Ez utóbbi hiedelem másfelé is él.²

* * *

A nagypénteket különben ma is szigorú böjttel, különös meghatottsággal, valami naiv, de annál bensőségebb átéléssel ünneplik meg. Teljes a csönd, a tűz kialszik, a tükröt fekete kendővel takarják el. Úgy járnak-kelnek, mintha halott volna a háznál. Az egész család már korareggel, jóval az isteni szolgálat előtt elmegy a templomba. Az *apátfalviak* (Csanád) lovat nem fognak kocsiba ilyenkor, hanem a tanyaiak is gyalog jönnek be a templomba, mert ezen a napon a kocsira ülést illetlennek tartanak. Délután több helyen körmenetben fölkeresik a hívek a kálváriát és ott ajtatoskodnak. Mások a templomi Úr koporsóját veszik körül, amelyet *Tápén* különösen rozmaringgal, az örök szeretet jelképével ékesítenek. *Pannonhalmán* a XVIII. század folyamán ilyenkor önostorozást is végeztek.³ Máshol a temetőben halottjaikat keresik föl.⁴

Sajátos szentelményféle a *nagypénteki kenyér*, amely *Szegeden* és környékén ismeretes eddigi tudomásunk szerint. Nagypénteken nem szoktak kenyeret dagasztani, csak akkorát, mint a libatojás. Ezt később megszáritják, elteszik és akkor veszik elő, amikor valaki vízbe fullad. Ilyenkor a közepét kifúrják és égő gyertyát állítanak bele. A vízre eresztik és ahol a gyertya belefordul, ott kell a holttestet keresni.

Nagypéntek délután sokféle kukoricát szoktak pattogatni, amelynek néhol szintén szentelményjelleg

¹ Ethn. 1908. 159.

² Ethn. 1896. 185.

³ Pannonhalmi Rendtörténet V. 630.

⁴ NNy. 1935. 132.

tulajdonítanak. *Bácskában* elteszik egész esztendőre éha valakinek hidegtelese van, 3—4 szemet nyeletnek vele.¹ *Apátfalván* (Csanád) cernára fűzik és orvosságul használják.

A Dunántúl egyes vidékein, mint *Nagyécsfalun* (Győr) és *Csornán* a legények elmennek ugyan nagypénteken is a lányhoz, de nem beszélnek vele, hanem egy fekete szalagot kötnek a fára. Ezzel jelzik, hogy ott voltak.

* * *

A nagypéntek ünnepe, a szenvedés misztériuma mindenkor mély hatást váltott ki a hívekből.² A *passió* dramatikus előadására a középkorban *confraternitasok* vállalkoztak. Ilyenek hazánkban is *Lőcsén* és *Bártfán* éegyebütt működtek.

A nagypénteki magyar dramatikus passiók létezését a legújabb kutatás általában tagadásba veszi, megfelelő adatok híjján elutasítja.³ A *csíksomlyai* nagypénteki misztériumok⁴ azonban hitünk szerint az ellenkezőt bizonyítják. Tudjuk, hogy a székely katolicizmus, amelynek éppen Csíksomlyó a középpontja, a maga elszige» teltségében a középkori egyháznak számos jellegzetességét egyedül őrizte meg. Maguk a barátok is, akiktől e népies gyakorlat ered, mély belátással ápolták e misztériumjátékok kultuszát még akkor is, amikor már az iskolában való tanításra is vállalkoztak.

¹ Ethn. 1896. 178.

² D ö m ö t ö r Tekla: A passiójáték. Budapest, 1936.

³ Legújabban K. P o s o n y i Erzsébet: A «l i s z t l o p o » anekdota és a passiójátékok. Ethn. 1929. 74.

⁴ F ü l ö p Árpád: Csíksomlyói nagypénteki misztériumok. Budapest, 1897. Továbbá J u h á s z Máté minorita: Szép áhítatos külömb-k ü l ö m b f é l e versek... Kolozsvárott, 1761. 77. Passió a' Krisztusnak érettünk való kinszenvedéséről.

Bizonyos, hogy e misztériumok a barokk iskoladrámának nem egy elemével bővültek. Diákok játszották, azonban nem iskolai, nevelői célokat szolgáltak, hatásuk tehát nem szorítkozott csupán az ifjúságra, hanem főképpen a hívő nép épülésére adták elő őket. A darabokon megcsillan ugyan valami iskolás, tudós íz, azonban fölépítésük, menetük, jeleneteik erősen emlékeztetnek a középkori misztériumokra, moralitásokra, ezeknek nagy európai rokonságába tartoznak. Sok részük a középkori, Székelyföldön is több helyen fönmaradt *freskóciklusok* módjára az egész üdvösségtörténetet magában foglalja. A középkortól a XVIII. századig eltelt ugyan vagy kétszáz esztendő, ahonnan bizonyító adatokai, fájdalom, nem rendelkezünk, mégis abban a szigorú következetességben, amellyel Csíksomlyón csak passiót játszottak, régi középkori tradíciók kötelező ereje nyilvánul meg.

Talán szintén a középkori gyakorlatnak nyomait őrzi az a szokás, amely tudunkra *Szeged-Alsóvároson é-Tápén* még él, hogy nagypéntek délután a hívek, főképpen az asszonyok a Kálvárián, esetleg a templomban *verses epikumokat* énekelnek. Egyrészük *Mária-siralom*. Mária elpanaszolja fájdalmát a csillagoknak, hegyeknek és kőszikláknak, özvegyeknek, árváknak, szent asszonyoknak. Egy másikban Szűz Mária hajlékában Jézust várja «tejre, mézre, vacsorára». Holló hozza a hírt, hogy fiát elfogták. A szent városban «kérdi égtől, kérdi földtől», de nem szánja meg senki sem. Végre a kereszttúton találkozik vele, «hű galambját az ölyűk, mint úzik, hajtják». Ismét másikban Szűz Mária keresi Jézust, kérdezi Szent Józsefet, Pétert, Jánost és a többi apostolokat. Mindenki sajnálja, de kíméletből senki sem igazítja útba. Végül Júdához fordul, aki eltaszítja magától és az Olajfák hegyére megy, hogy árulását végrehajtsa. Szűz Mária követi, megtalálja Jézust,

de azt is megtudja, hogy szent fiára mi várákodik. Szűz Mária minket is el fog vezetni Jézushoz.

A Mária-siralmakon kívül és azok mellett egyéb énekeket is hallhatunk. Egyikben *Jézus, Mária és Ádám* beszélget a keresztfá alatt. Jézus isteni hivatásáról, Szűz Mária anyai keserűségéről, Ádám pedig, akinek sírja a legenda szerint a Kálvária hegyén van, az embereknek a megváltáson érzett örömről szól. Másikban Jézus a *keresztfáról beszél* az emberi nemzethez. Szól földi pályájáról, szenvedéseiről, végül kéri őket, hogy keresztfáldozata ne legyen hiábavaló. Ismét egy másik ének a szent keresztfát *gyümölcsfának* magasztalja, amelynek Jézus a gyümölcse, «örök életnek szerzője». Sorra veszi Jézus Krisztus tagjait, amelyek a kereszten miérettünk szenvednek. Ez is *középkori* hagyományban gyökerezik, amint a *Thewrewk-, Peers, Gömör-kó*“ dexek hasonló tartalmú prózai szövegei igazolják. A mi népénekünk versesalakú. Verses, énekelt szöveget ugyanis könnyebb az emlékezetben megtartani, mint prózát. *Júdás siralmában* az áruló rendre elmondja, hogy mivel vétkezett ura, Istene ellen. Alkalmazás: hányszor eláruljuk Júdás módjára mi is Jézusunkat.¹

Több ének szól a szenvedésről, mint Jézus Krisztu-
misztikus *menyegzőjéről*:

*Mi sír oly keservesen, hol vagy csillagom,
Sötét, zivataros éjben szép gyöngyvirágom.
Mária vér könny et sírva ezt zokogja, ezt kiáltja:
Hol vagy csillagom?*

*A lilium gyászbaborul, hol vagy csillagom,
Két arcára vérharmat hull, szép gyöngyvirágom.
Kérdi égtől, kérdi földtől, kérdi a gyászos felhőktől:
Hol vagy csillagom?*

¹ Felsorolt énekek szövegei gyűjteményemből még kiadásra várnak.

*Jajjal telik meg az utca, hol vagy csillagom,
Kínt hoz a bánat postája, szép gyöngyvirágom.
Jön a násznép a gyászsereg, a vőlegény halvány, remeg.
Hol vagy csillagom?*

*Jön a szűz lelkek jegyese, hol vagy csillagom,
A mennyország vőlegénye, szép gyöngyvirágom.
Hószín vőlegényköntöse vérrel, porral van keverve.
Hol vagy csillagom?*

*Vőfélyek a vad hóhérok, hol vagy csillagom,
Násznép a kegyetlen zsidók, szép gyöngyvirágom.
Kesereg az örömanya, jegykendőt nyújt Veronika.
Hol vagy csillagom?*

*Szent kezén a jegygyűrűje, hol vagy csillagom,
Hóhér láncá és kötele, szép gyöngyvirágom.
Vőlegényt bokrétája a vérző töviskorona,
Hol vagy csillagom?*

*Menyegzős zászló a kereszt, hol vagy csillagom,
Melyet szent vér pirosra fest, szép gyöngyvirágom.
A vőlegény nehéz útja vérrózsákkal van megrakva.
Hol vagy csillagom?*

*Megy már a menyegzős ágyra, hol vagy csillagom,
Kínhalálra, keresztfára, szép gyöngyvirágom.
Jegyajándék, mely kincset ér: a szent testből kiömlő vér.
Hol vagy csillagom?*

*Sír, zokog az örömanya, hol vagy csillagom,
Halvány a vőlegény arca, szép gyöngyvirágom.
Fizeti a jegy aranyát, lelkét Atyjának adja át.
Hol vagy csillagom?*

*Hozzád jöttünk keseregve, hol vagy csillagom,
 Lelkünk égi vőlegénye, szép gyöngyvirágom.
 Hozzád jöttünk, ó vezess be a mennyei dicsőségbe.
 Hol vagy csillagom?*

Amen.

* * *

NAGYSZOMBAT ÉS HÚSVÉT. A nagyszombati szertartások egyrészében szintén megfigyelhetjük azt az érdekes jelenséget, hogy az Egyház primitív-pogány képzeteket, hiedelmeket, szokásokat *adaptál*, megszentel. Ezzel a bölcs alkalmazkodással azonban a nép körében újabb laikus tradíciók kialakulását kezdeményezi. Így van ez a *tűzszenteléssel* is, amelynek eredetét többféleképpen magyarázzák. A nagyhét három utolsó napján az ősegyházban Krisztus halálának emlékezetére eloltották a gyertyákat és csak a föltámadás ünnepén gyújtották meg újra. Ez a gyakorlat ma is él: a gyertyát, a diadalmas Krisztus jelképét megszentelt tűz lángjánál gyújtják meg. Egyes magyar vidékeken a tavaly szentelt barkára tüzet csiholnak és így gyújtják meg az örök mécesest, illetőleg a gyertyákat. E hivatalos magyarázat mellett azonban megállapították, hogy a tűzszentelés ősi *germán* szokásra megy vissza. A pogány germánok ugyanis isteneik tiszteletére tavaszi tüzet gyújtottak, hogy földjeiknek termékenységét így biztosítsák. *Szent Bonifác*, a németek apostola, ezt az ősi szokást a nagyszombati tűzszenteléssel és annak egyházas értelmezésével helyettesítette. Az egyházi szimbólikában a kialvó, majd újra fellángoló tűz jelképezi Krisztust. Más magyarázat szerint a kovakő, amelyből tüzet csiholnak: Krisztus, a tűz pedig: a Szentlélek, amelynek útját, kiadását a Megváltó előkészítette.¹

Az Egyház hatása alatt a hívek sem gyújtottak és sok

¹Franz I. 507.; Mihályfi 149.

helyen még ma sem gyűjtanak tüzet a *sacrum triduum* idején. Új tüzet, amellyel húsvéti eledeleiket is megfőzték, a megszentelt tűz paraszából, vagy szenéből gerjesztettek. Ennek természetesen szentelményjellegét tulajdonítottak.

Magyarországon az erre vonatkozó első feljegyzés a *Pray-kódexből* való: . . . *Tunc apponatur incensum et aspergat ur aqua benedicta et per omnes domos extincto veteri igne, novus dividatur civibus.* Más helyen: . . . *Per universas domos extinguitur ignis et incendatur de novo et benedict o igne.*¹

A tűznek ez a *hazahordása*, legalább is töredékesen, megtalálható még manapság is hazánknak több vidékén. *Kerekegyháza*n nagyszombaton addig nem akarják a tüzet meggyújtani, amíg a másik háznál nem füstöl a kémény. Már kora reggel járkálnak az utcán énézegetik a kéményeket, hogy hol ég már a tűz. Ez a füstnézés azoknak az időknek elhomályosodott emléke, amikor a szentelt tüzet házról-házra vitték, vagy esetleg az egyik szomszéd adott a másiknak belőle. *Pápa*n edényekkel szoktak állani az asszonyok a tűzszentelőkörül, hogy paraszat vihessenek haza. *Bakonyszentivánon* a hamut is elviszik és kiszórják a földre, hogy jó termés legyen. *Bársonyoson* a szentelt tűz szenét kiviszik a szántóföldekre és szőlőkbe és ott elültetik, hogy a vetést vagy szőlőt jégverés ne érje. Mások a föld négy sarkába ássák le, hogy semerről sem érje a földet veszedelem. *Lázi* (Veszprém) faluban régebben szokott, hogy a szentelt tűz szenét elvitték haza, kivitték utána a szántóföldekre, hogy termékenyek legyenek. A szenet a libák itató edényébe is beleteszik és erről itatják meg a jószágokat, hogy egészségesek legyenek. Vihar idején a szenet tűzbe teszik, hogy a villám el-

¹ Z a l á n Menyhért: A nagyszombati szentelt tűz használata népünkénél. Ethn. 1928. 109.

kerülje a házat.¹ *Szeged-Alsóvároson* a tűzszentelésre a hívek *szőlejükből* visznek *vesszőket*, amelyeket szertartás alatt a tűzbe tartanak. Az így megszentelt venyigét aztán a szőlőnek, esetleg szántóföldnek négy sarkába ássák el. Ez a szokás úgy látszik középkori gyakorlatnak nyomait őrizte meg. Ugyanis egyik, a *Nemzeti Múzeumban* lévő XIV. századbeli *obsequiale* szerint a tűzszentelés szertartása így folyik le: *Fit processio ad benedicendum novum ignem praecedentibus vexillis, candelis, thuribulo vacuo, aqua benedicta. Et tunc excusso de silice igne incenduntur vites et cantantur septem psalmi poenitentiales etc.*² Tudjuk azt, hogy a szőlőtőről és a szőlővesszőről való evangéliumi példázat belekerült az Egyház középkori szimbólumkincsébe is. A nagyszombati tűzszentelésen való népies alkalmazása azonban tudunkra csak Alsóvároson fordul elő.

Göcsejben a nagyszombaton égetett keresztfának szénét fehér nyárfa ágával és keserű gombával a szántóföldekre viszik, nagyszombaton szentelt vízzel meghintik. A szentelt szénből egyébként három szemet a kemencébe vetnek, hogy ne legyen jégeső.³ *Böhönyén* (Somogy) hosszabb, Júdást jelképező fadarabot vetnek a tűzre. A megszentelt parázsból visznek haza, hogy a házról minden olyan veszedelmet elhárítsanak, amit a tűz okozhat nekik. A szentelt szenet elteszik. Ha kisgyerek megijed, egy pohár vízbe beletörnek belőle és ezzel itatják meg.

* * *

Általánosnak mondható nagyszombati szokás, hogy amikor a harangok visszajönnek Rómából, azaz újra megkondulnak, mindenfelé nagy *lármát* csapnak.

¹A dunántúli adatokra nézve v. ö. *Zalán*: I. m.

²Dankó József: *A húsvéti isteniszolgálat*

a régi magyar egyházban. Esztergom, 1872. 10.

³Gönczi 245.

Szegeden, amikor a harangok megszólalnak, rossz bográcsot verve ezt kiabálják: *Kígyók, békák szaladjatok, megszólaltak a harangok. Bácskában* ilyenkor egy veder vizet öntenek a háztetőre tűz ellen, a fa alját pedig elsöprik féreg ellen.¹ Szintén Bácskában, amikor harangozni kezdenek, friss vízben megmosdanak, hogy egész esztendőben frissek legyenek. Ugyanakkor megrázzák a fákat, hogy sok gyümölcs teremjen rajtuk.² *Bocs* palóc faluban, amikor a harangokat ismét meghúzzák, az udvart szép tisztára kisöprik, hogy béka ne legyen benne, a gyümölcsfák törzsét pedig késsel körülkopogtatják a férgek ellen.³ Többfelé a harangozás idején vetegetni szoktak, mert az ilyenkor elvetett mag jobb termésre jön. Egyes helyeken a gazdasszony futkossa össze az egész házat kulcsokkal, kolompokkal a kezében, hogy elűzze mindazt, ami a háznak ártalmára lehet. A *Felső-Ipolyvidéken* a harangszóra mosakodnak, amely azonban csak addig hasznos, amíg a harang szól. Valamikor a harangozót külön megjutalmazták, ha ilyenkor hosszút húzott.⁴ *Göcsejben* a temetőárkot nagyszombaton tisztogatják.⁵

E szokásnak az a magyarázata, hogy a zajjal a gonoszokat akarják elriasztani, akik most, amikor Krisztusírjában fekszik, különös hevességgel, ádáz haraggal törnek az emberek megrontására. Az újra megszólaló harangszó, Isten hatalmának, a föltámadt Krisztudicsóságának hirdetője segít az elűzésben, a gonosznak, az ártalmasnak meg kell szégyenülnie ez ünnepélyes pillanatban.

* * *

Hazánkban különös fénnel szokás nagyszombat délután a föltámadást megünnepelni. Tudjuk, hogy a föltámadási körmenetet csak Közép-Európában ismerik.

¹ Ethn. 1896. 100.

⁴ Új Élet (Kassa) 1936. 216.

² Ethn. 1896. 178.

⁵ G ö n c z i 245.

³ Ethn. 1894. 190.

Sajnos; néprajzi vonatkozásairól megfigyelések és feljegyzések híján szinte semmit sem tudunk. Ismeretes, hogy körmenet közben a négy világtáj irányában szentségi áldásban szokták részesíteni a processió mély csendben térdeplő részvevőit. *Szeged-Alsóváros* népe azonban az általános hazai szokástól eltérően, áldás közben ezeket mondja: *Jézus, Jézus, Jézus, Mária, Mária, Mária!* Ezt mind a négy áldáskor elnyújtott, panaszos, éneklő hangon megisméltik. E szokás eredete a helyi néphagyományok szerint még a török időkbe nyúlik vissza. Egy alkalommal, talán éppen nagyszombati napon, Szegednek asszonyokból, gyermekekből, elaggott öregekből álló népe a templom köré épült ferences-kolostor falain belül keresett menedéket a törökök ellen. A bennszorultak Jézus és Mária nevéhez való sűrű fohászkodással kérték az égi segítséget, ami nem is maradt el. A törökök azt gondolták, hogy a kolostor falain belül nagyobb keresztény sereg készül a szokásos Jézus-Mária kiáltással a küzdelemre, így megfordultak és visszavonultak.¹ Valószínűbb azonban, hogy ez a kiáltás a húsvéti *határa kerülésnek* csökevényes maradványa.

A *szabadságharc* idején *Goszpodince* (később *Boldogasszonyfalva*, Bácsbodrog vm.) ostrománál a szegedi honvédszászlóalj azt kívánta, hogy a támadásban a legelső legyen. Úgy is történt. Nagyszombat napja volt (1849) és a rohamra induló csapatban felhangzott az ének: *Föltámadt Krisztus ez napon!* Erre az egész zászlóalj *Allelúja*-harsogás közben véres közelharccal be is vette Goszpodince sáncait.²

Nem lehetetlen, hogy ez a jelenet a középkori ma-

¹Bálint Sándor: Hódoltságkorabeli népszokás a Szeged-alsóvárosi föltámadási körmenetben. Ethn. 1931. 97.

²Reizner János: A régi Szeged. Szeged, 1884. 222.

gyár vitézi szokásoknak kései felvillanása. *Laskai Ozsvát* ugyanis a *Gemma fidei*-ben a következőket mondja: *Amikor a jámbor magyar katonák csatába indulnak, Krisztus keresztségének ellenségei, a török ellen, előbb önmaguk biztatására mondogatják. Hálát adunk az Úristennek, hogy az igaz hitben vagyunk és ezért harcolunk. Akár győzünk, akár meghalunk: megdicsőülünk. Kialtsuk tehát háromszor erőteljesen a mi nagy királyunknak, Krisztusnak nevét. Azután egyesek magukat a Boldogságos Szűznek ajánlják, mások a szent királyoknak (t. i. Szent Istvánnak és Szent Lászlónak), némelyek megérintik testüket és ezt mondják: tudom, hogy az utolsó napon a földből feltámadok és ebben a percben látom meg Megváltómat, Istenemet. Ez az én lelkem reménysége. Azután közösen elkezdik hatalmas hangon (biztosan magyarul) a canticumot Krisztus Urunk feltámadásáról:*

*CHRISTUS SURREXIT, MALA NOSTRA TEXIT,
ET QUOS HIC D ILEXIT, HOS AD COELOS
VEXIT: KYRIE ELEISON, ALLELUJA!¹*

Tápén és régebben *Jászladányon* a nők, még a legöregebb asszonyok is a föltámadt Krisztus tiszteletére tiszta fehér ruhában vesznek részt a körmeneten. *Sándorfalván* azt tartják, hogy annál több gyümölcs fog teremni, minél többen mennek el a család tagjai közül a föltámadásra.

Itt említjük meg a *húsvéti gyertyához* fűződő egyetlen néoies hiedelmet: a *csanytelekiek* (Csongrád) szerint, aki először fizet a papnak húsvéti gyertyára, annak a családja szerencsés lesz, mert *Krisztus gyertyája világít bele az életébe.*

Mintthogy az Egyház böjti fegyelme a régihez képest

¹ Idézi Horváth Richárd O. Cist. *Laskai Ozsvát*. Budapest, 1932. 62.

sokat enyhült, a húsvéti eledeleket a hívek már a föltámadási körmenet után magukhoz veszik. Miután az ételek megáldása húsvét reggelén szokott a templomban lenni, hogy szentelményjellegük megmaradjon, *Szeged-Alsóvároson* a családfő szenteli meg az asztalnál őket. *Sándorfalván* először a szentelt kolbászból esznek, hogy a kígyó ne másszék a szájukba, azaz a gonosz lélek ne kísértse őket.

* * *

Az ország több vidékén, főképpen a peremeken, elszigetelődött szokásként él a *húsvéti határkerület*. Hogy katolikusok is, kálvinisták is egyaránt ismerik, arra mutat, hogy a középkorban e szokás hazánkban általános lehetett. A középkorban ugyanis tavasszal a jelesebb ünnepeken a földeken, vetések között ereklyékkel, zászlóval, énekszóval processiókat tartottak, hogy a vetést bővebb termésre hozzák, a kártevő szellemektől megoltalmazzák. E szokásban gyökerezik különben a *Búzaszentelő* és *Úrnapja* eredete is. Az ünnepek ünnepeén, húsvét hajnalán mintegy hírűi vitték a földeknek az Ur nagy győzedelmet, feltámadását, hogy a gonosz szellemeket, a természet csapásait a föltámadt Krisztu-hatalmával a vidéktől elrettentsék. Egy 1665. évi vallo-más szerint: *az mi romano-catholica religiónkban régi, bévött szokás az volt, hogy mink az karácsonyi és húsvéti innepeknek éjszakáin hajnalig is miseszolgálatban foglaljuk magunkat, akkoron az ifjúság szokott lövöldözni: affelett az is régi, bévött törvényünk volt, hogy minden húsvét napján határt kerülénk, azaz processiót járánk.*¹

A múlt század derekán a határkerülés lefolyása a *Székelyföldön* ez volt: a legények és fiatal házasok vacsora után a cínteremben gyülekeztek, ahol megválasztották előljáróikat: a főkirálybíró, dülőkat, bírá-

¹ Bunyitay—Málnási 64.

kat, papot, énekvezetőt és másokat. Utána zsoltáreléssel megkerülik a templomot, majd az alkalmi pap imádságot rögtönöz ilyenformán: *Úristen, áldd meg határunkat, szőlőhegyeinket, kertjeinket, áldd meg falunkat, hajlékainkat, áldd meg hazánkat, nemzetünket, küldd el hozzánk az igazságot, a törvényt, adj jó előjárókat. Távoztass el mezeinkről jégesőt, sáskát, árvizeket, falunktói a tüzet, idegeneket. Adj bő termő esztendő t s békességet. Úristen halld meg imádságunkat.*

Az imádság után végigvonulnak a falun. Menetközében folyton énekelnek és imádkoznak, azonkívül az útjukba eső mezei forrásokat kitaraktják és egy-egy rövid imádságot mondanak, hogy Isten bő forrással, jó ivóvízzel áldja meg őket. Ha az idő kedvező, az egész határt megkerülik. Ha nem: csak a vetéskertet, a *búza-határt* és utána visszatérnek a templomba. Ott az éneklést és imádságot megismétlik, majd a pap áldása és a főkirálybíró intelmei között oszlanak szét. Ez utóbbi lelkükre köti, hogy a falu határait el ne felejtsek, az elhányt vagy elfelejtett halmokat mindannyiszor megújítsák, a község igazát megoltalmazzák.

Ekkor már lassan hajnalodni kezd. A legények fenyőágot törnek, színes szalaggal, cifra papirossal, hime-tojással feldíszítik és kedveseik kapujára tűzik fel. Húsvét másnapján aztán a virágtevő legények locsolkodni mennek. F fiatal házások pedig *dideregnek*, azaz elmennek az ablakok alá és ott fázósan bebocsátást kérnek. Közben eláldják a házbelieket minden jóval, kibeszélik a falu népének, főképpen a fiatalságnak titkait. A *didergőket* meg szokták jutalmazni.¹

A *Nyárád* vidékén húsvét szombatján este, mikor már napi munkájukat bevégezték, a falu fiatalsága, 40—50 legény, összegyűl a piacon határkerülésre. Itt

¹ R é s ő Ensel 163.

maguk közül néhány elöljárót választanak, akik az egész menetet kormányozzák. Útnak indulnak. A faluból kivezető út végén elkezdik a zsoldáros énekeket (így: *Tebened bízunk eleitől fogva . . .*, vagy pedig: *Határt rendelt az Úristen . . .*). Egy-egy darab út után pihenőt tartanak, amikor aztán felváltva a jobb szónokok hála-imádságot mondanak, amiért a határt és a falut eddig imegóvta Isten minden veszedelemtől és egyúttal kéri, hogy áldja meg bő természellel. Távoztasson el tőlük minden veszedelmet, óvja meg tüztől, víztől, jégesőtől, rossz ember szándékától, a barmokat pedig a dögvész-től. A lakosságnak adjon erőt, egészséget a mutatkozó termés betakarítására. Ezeket az imádságokat valóságosan kiabálják, hogy mindenki meghallhassa, a gonoszokat elriassza. Az út további folyamán még néhányszor tartanak pihenőt, amikor is énekelnek és más-más határkerülő megismétli a főntebbi kéréseket. Amikor aztán a szomszéd falu határához érnek, itt mindkét község határának jó terméséért kölcsönösen imádkoznak. Rendesen csak késő éjszaka térnek vissza.¹

Vadasdon (Maros-Torda) ilyenkor szép csendben végigjárják a falut és ahol leány vagy ifjú menyecske van, fehér barkaágot tűznek a kapura. Ezzel illedelmesen azt akarják kipuhatolni, hogy húsvét másnapjára virradóra hol látják őket szívesen, ha öntözni mennek. Az öntözé-neve *hajnalozás*. Ahol a kapuról reggelre a házbeliek levették az ágat, oda a hajnalozók be nem tennék a lábukat a világért sem.²

Zalaegerszegen nagyszombat éjjél előtt a várospiacán, a templom előtt gyülekeznek a hívek. Időszakonként puskaropogás veri fel az éjszaka csendjét. A férfiak puskával és baltával gyülekeznek. A templom-

¹ G á l Kálmán: Határkerülés és húsvéti öntözés a Nyárád vidékén. Ethn. 1895:301.

² «Erdély» VII. 28.

ban a pap teljes ornátusba öltözve, feszülettel a kezében rövid imádságot mond, majd a menet megindul kifelé. Elöl zászlók, majd a dobos és tárogatós következnek. Az asszonyok a pap után mennek. A jámbor ajkakon felhangzik az ének. Ugyanis a határjárókat a városon kívüleső Kálváriáig elkísérik a pappal együtt a hívek is. Itt a pap megáldja a határjárókat és újukra bocsátja őket, ő meg a többi hívekkel visszafordul, esetleg a Kálvárián ájtatoskodnak. A határjárás nagy lármával, zajjal, puska-lövéssel elegyített imádsággal és énekléssel egészen reggelig tart. Újra közelednek a város felé. Valósággal elborítják magukat zöld ágakkal. A Kálváriánál már várják őket az otthonmaradottak ünneplőbe öltözve. A céhek is megjelennek zászlóikkal. A Kálvárián misét hallgatnak, miközben ropognak a puskák és tarackok. Utána a nagytemplomban az egész hívőssereg áldásra vonul. Ez a szokás az ötvenes években még virágzott Zalaegerszegen.¹

A határjárásnak egyik, régebben bizonyára teljesebb, ma már csökevényes maradványa a húsvéthétfői kecskeméti *Emmaus-járás*, amely az aznapi, emmausi tanítványokról (Luk. 24. 13—35.) szóló evangéliumból ismeríthetett indítást. A kecskeméti nép legnagyobb része a város szélén álló Mária-kápolnához vonul ki, ahol mulatság, játék, lóverseny (a határkerülés csökevénye) mulattatja őket.² A szokásnak külföldi analógiáját is megtalálhatjuk.⁸

A határkerülés⁴ a nagypénteki *mosakodással* és a nagyszombati *féregűzéssel* egyetemben tudvalevőleg ősi *lusztrációs* képzetekben gyökerezik. Célja az, hogy a

¹Réső Ensel 160.

²Réső Ensel 177.

³S a r t o r i, Paul: Sitte und Brauch. III. Leipzig, 1914. 163.

⁴Franz II. 7. skk. és Sartori: I. h.

körüljárt területet a gonosz ne rontsa meg. Primitív-pogány párhuzamait könnyű kimutatni. Az Egyház böles mérséklettel a szokást nem törölte el, hanem megfelelő' keresztény értelmezést adott neki. Ez az adaptáció elsősorban Rómában, azután pedig a római kolonizáció területén, tehát főképpen Nyugat-Európa fiatal keresztény népeinél ment végbe, ahol az állandó letelepedéskövetkezményeképpen a földművelés virágozni kezdett és így a legfőbb félténivaló a termés volt. A föltámadt Üdvözítő és az újjászülető természet között föltételezett szimbolikus kapcsolat a hívő népnél a sötétség hatalmainak megalázását jelentette.

A mi határjárásunknál ma már nehéz eldönteni, hogy nyugati analógiára ősi magyar hagyományok váltak-e kereszténnyé, vagy pedig európai fejleményről, kialakult liturgikus szokás átplántálásáról van szó, amely az idők folyamán a néplélek alkata és igényei szerint laicizálódott. A kérdés tisztázásához elsősorban középkori liturgiánk megújuló kutatása segítené hozzá.

Országszerte föllelhető szokás a *Jézus keresése*, amely a középkori húsvéti misztériumdrámának figyelemre még alig méltatott maradványa és amely egyes helyeken a határkerülés mozzanataival is keveredett.

A *Pray-kódexben* latin nyelvű föltámadási *misztériumdráma* maradt fönn, amelynek helyes méltatásához szükséges középkori szertartásokat ismernünk. Nagypéntekén elkészítették Krisztus sírját, amelynek alakja sokszor a jeruzsálemi *Szent Sír* templomára emlékeztetett. Sokszor egészen kicsiny, hordozható sír (sepulchrum Christi) szolgált a szertartás céljaira. Ilyen sírja a *garam-szentbenedeki* bencés apátságának maradt fönn, amely most az esztergomi bazilikában látható. A nagypénteki csonkamise után a szent keresztet itt helyezték el.

Húsvét reggelén a sírhoz ment a papság, illendően föl-emelte a keresztet és helyébe gyolcskendőt, vagy fátyolt tett a sírba, amely azokat a ruhákat jelképezte, amelyekbe betakarva az Ur teste a koporsóban nyugodott.¹ Ilyen fátyol emléke maradt meg *Pannonhalmán* egy 1535 körül írt leltárban.²

A húsvét hajnali *officium nocturnum* harmadik versiculusa alatt két angyalnak öltözött pap, diakónus, esetleg gyermek lement a sírhoz és ott megálltak, vagy leültek. Amikor a harmadik versiculust is elmondották, az egész papi kórus levonult a sírhoz, kettő-három a Jézus keresésére induló asszonyokat jelképezte közülük (Mk. 16. 1—7.). E *Máriák* és a *két angyal* között folyt le a dráma párbeszéde, amelynek végén az angyalóknak e szavaira: *nincs itt, feltámadt, jöjjetek és lássátok a helyet*, — ketten felvették a gyolcsruhát és bizonysgul a nép felé fordulva felmutatták. A szertartást prédikáció és áldás fejezte be. *Garamszentbenedeken* a szent sírhoz hozzátartozott egy *szobor* is, amely a feltámadt Krisztust ábrázolja olyan helyzetben, mintha a levegőben lebegve, magasba törne. Valószínű, hogy e szobor a feltámadásnak mintegy a szemléltetésére szolgált. Amikor a papság ajkán felhangzott a *Resurrexit*, az Ur koporsója mögül a szobrot láthatatlan kezek szép csöndesen a magasba vonták, amíg a mennyezetig fölfont é-felhőket jelképező kárpitok között el nem tűnt.³

E húsvét hajnalán eljátszott misztériumdrámának nyomait őrzi népünk körében a *Jézus keresése*.

Felsőlpolvyvidéken nagyszombat éjszakáján, éjfél előtt a templom bejáratánál gyülekeznek a hívek. Ott

¹ Z a l á n Menyhért: A P r a y-kódex föltámadási szertartásai és misztériumdrámája. Pannonhalmi Szemle. 1927. 97.

²Zalán: I. m. 98.

³H a i c z l 133.

van a falu apraja, nagyja. A szülők gyermekeiket i-magukkal viszik. Igen fontosnak tartják, hogy ezen az ájtatosságon mindenki ott legyen. Az előimádkozó az előénekekkel a templom ajtajához térdel és elkezdi a bevezető imádságot. Az előforduló imádságokban Jézus-szenvedéséről, haláláról, föltámadásáról, a kenetvivő asszonyokról van szó. Könyörögnek azonkívül a bűnösök megtéréseért, mindenféle károk távolmaradásáért, jó termésért. Azután csendben fölfejlődik a körmenet. Énekelve mennek a legelső határkeresztig és onnan sorban minden kereszthez, ami a falu határában van. Mindegyiknél imádságot mondanak. A legtávolabbi é-egyúttal a legutoljára hagyott keresztnél van elhelyezve a feltámadt Krisztus szobormása, amelyet valóságodiadalmenetenben visznek vissza a templomba. Kigyúl-nak a gyertyák, lobognak a napraforgószárból készített fáklyák. A körmenet a temetőbe kanyarodik be végül, itt mindenkinek akad kedves sírja, ahová letelepszik már csonkig égett gyertyájával. Hajnalodik, amikor abbahagyva az előimádkozó után mondott imádságo-akat, alvó gyermekeikkel hazatérnek.¹

Székeljudvarhelyen a Jézus keresésére régebben a céhek indultak, a zászlókat maguk a céhmesterek vitték. Ez a mozzanat régi hagyományt őrzött meg, mert a középkorban a liturgikus játékok rendezése sokszor a céhek föladata volt. A lovasmenet hajnalban a nyeregkapákban fegyverrel felszerelve indul el Krisztus kere-sésére, akinek a szobrát elrejtették a búzában és ezt kell föltalálni. A büszke és boldog megtaláló hozza a szob-rot a lovasok kíséretében, akiket *Jézus katonáinak* ne-veznek. A város szélén áll Jézus kápolnája, egykor híre-búcsújáró hely, a menet itt üt tábort. Elküldik az *elő-köszönöket* a városba jelenteni, hogy megtalálván

¹ M a g y a r Ferenc: Húsvéti népszokások a F e l s ő - I p o l y mentén. Új Élet (Kassa), 1936. 220.

Jézust, indulhat a processió eléje. Az előköszönők élükön a bíróval térnek vissza. Kis idő múlva a processio is jön, szent zsolozsmákat énekelve. A zászlókat Jézus szobra előtt meghajtják, Jézus katonái dísztüzet adnak, majd nagy lövöldözés közben megindul a menet a városba. A kereszték előtt meg-megállanak. A piacon sokat lövöldöznek a kálvinista templom felé. A templom elé vonulva még egyszer dísztüzet adnak, utána pedig szentmisét hallgatnak.¹

Csanádapácán nagyszombaton éjfélkor összegyűlnek a hívek a templomban és egy feszülettel elindulnak a temetőbe Jézus keresésére. Amíg mennek, ezt éneklük: *Hol vagy én szerelmes Jézus Krisztusom?* . . . Kinn a temetői keresztnél imádkoznak, majd megkerülik énekelve az egész falut. Ekkor az emberek fölkelnek, ágyukból kimennek és megcsókolják a szent keresztet. Amikor bejönnek a templomba, ezt éneklük: *Föltámadt Krisztus ez napon, alleluja* . . . Végül a Jézus-keresők imegcsókolják a keresztet és hazamennek.

Tápén a Jézus keresésére éjjel két órakor gyűlnek össze a hívek a temetői kápolnában. Az énekes asszony könyörgést mond, hogy az ájtatosságot megkezdhessék és be is végezhesék. Utána a Szentháromság olvasóját imádkozzák és elindulnak a szent kereszttel a templom felé. A templom ajtaja ezúttal nem nyílik meg előttük, hanem ott az ajtó előtt eléneklük a *Szent vagy Uram* . . . kezdetű éneket, utána elmondják az Oltáriszentségről szóló litániát. Közben énekelnek is. A menet most a dicsőséges olvasót imádkozza és visszaindul a kápolna felé. A kápolna ajtajában a *Föltámadt Krisztus e napon* . . . kezdetű éneket éneklük. Az ájtatosság a búcsúzó énekkel fejeződik be.

A Jézus keresése az országnak bizonyára még több

¹ P. P á l f f y Aladár: A húsvéti határkerülők Székely-Udvarhelyről. «Erdély», 1907. 43.

helyén előfordul, tudunkra Szakacson (Tolna), Csáfordon (Zala), Apátfalván (Csanád), Jászladányon is, több adattal azonban, sajnos, ezidőszerint még nem rendelkezünk.

Héhalmon (Nógrád) nagyszombat éjszakáján a mi *Urunk Jézus Krisztus megdicsőülésének örvendetes stá-dóját* járják, amelynek szövege különben a ponyván i-megjelent, mutatván, hogy régi szokással van dolgunk. Az ájtatosság *tizenegy* állomásból áll. Szövege félnépi eredetre utal:

*Jöttünk a szent hegyre buzgó szeretettel,
Mint a szent asszonyok illatos kenettel.
Áldunk téged szent hálaérzettel,
Alleluja, alleluja!
Néked mondjuk világ Megváltója!*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Ó örök mindenható Isten! a te szent Fiad feszülete előtt alázatos, hálaadó szívvel tér-deimre esem és a legmélyebb buzgóság fohászait hozzád bocsátom. Imádlak téged a legédesebb lelki vigasztalá-sokért, melyeket minden hívő léleknek ajándékoztál a szerelmes Megváltónak dicsőséges feltámadásában. íme felépült az Istenségnek temploma, mely bűneinkért e/-rontatott. Megújult a legszentebb ház, melyet a határtalan isteni szeretet tüze megemésztett. Megaláztatott a kevély-ség és felmagasztaltatott az alázatosság, megszegyenült a sátán és elpusztítottatott az ő hatalma. Alleluja, dicsőség a győzelmes királynak, ki veled és a Szentlélekkel egye-temben él és uralkodik mindörökön örökké. Amen.

ELSŐ ÁLLOMÁS.

*Örömmel üdvözlünk kegyes Jézus téged,
Szent tested nem hullat véres verejtéket,
Mert megújult drágalátos színed.
Alleluja, alleluja! stb.*

*KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó Iegdicsősége-
sebb Jézusom! Imádlak és dicsérlek téged azon éde-
örömmel, mellyel szent szíved megvigasztaltatott, midőn
lelked és tested, ezen legjobb barátok, újra egymással ölel-
kezének, isteni csodával összekapcsolódván. A véres izzá-
dásnak cseppjeit dicsőség fényének sugarai, a halálo-
bágyadást teljes épség és meggyógyulás váltották fel, mi-
dőn nagy örömmel keltél fel koporsódból. O édes Jézus!
Részesíts minket is szent szíved örömeiben, kik ezen
napokban szentséges feltámadásodról örömmel emléke-
zünk. A te véres izzadásodnak cseppjei szerezzék meg
nekünk, hogy kimúlásunk szent és egykoron feltámadásunk
dicsősége legyen. Amen. Miatyánk. Üdvözlég.*

MÁSODIK ÁLLOMÁS.

*Nem Júdás keres már a hóhér sereggel,
Hanem szent férfiak több jámbor hívekkel,
Kik imádnak téged lángoló szívekkel.
Alleluja, alleluja! stb.*

*KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó legörvendete-
sebb Jézusom! Emlékeztetek téged azon nagy édes gyö-
nyörüségre, mellyel tested és lelked örvendezett, midőn
Szűz Mária, a te legszentebb édesanyád állott előtted,
kinek az élők közül legelsőbbben nyújtottál vigasztalást
megjelenéseddal. Nem illeti többé hamis csók isteni fénye-
arcodat s már a legszentebb Szűznek is megújultak rózsá-
piros orcái, anyai szeretettel ömledeznek nyájas ajkai,
félholt szíve újra életet nyert. Ó mily nagy öröme volt
ez a te legjobb fiúi szívednek, hogy szomorú édesanyád
megvigasztalhattad, az ártatlant jutalmazhattad, ki
soha büntetésre méltó nem volt s mégis oly sokat szenved-
tett. Ó áldott Jézusom! Alázatosan kérünk, engedd
nekünk azon örömnök csak legkisebb részecskéjét is érez-*

nünk, hogy ez életben Szűz Máriának hű gyermekei lehessünk és általa neked örökös társaid legyünk. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

HARMADIK ÁLLOMÁS.

*Jöjj szerelmes Jézus, vigasztalj meg minket,
Elfogadásodra készítjük szívünket,
Neked adjuk testünket, lelkünket.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó legkegyelmesebb Jézusom! Emlékeztetek arra a gyönyörűség-vigasztalásra, mellyel szent szíved örvendezett, midőn láttad, hogy rabjaidat a hosszú várakozás után dicsőségesen kiszabadítottad, kikért azelőtt magadat megfogadtatni engedted. Ó mily nagy volt irgalmas szíved öröme azért, hogy az emberi nemzetet oly fenségesen megváltottad, hogy csak egy lélek sem vesztet el azok közül, akik benned igazán hisznek és szavaidnak tiszta szívből engedelmeskednek. Ura vagy az egész világnak, mindnyájan neked hódolunk. Királya vagy a dicsőségnek, mindnyájan téged imádunk. Ne is eressz el tőled, mert szerelmegyese vagy lelkünknek, jótevő karjaid között akarunk maradni örökön örökké. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

NEGYEDIK ÁLLOMÁS.

*Megszégyenültek már Annás és Kaifás,
Jézus fényes arcát nem sérti csapdosás,
Nem csókolja képmutató Júdás.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó legédesebb Jézus! Alázatosan köszöntelek téged azon öröndetes dicséretnek egyességével, melyet neked a szent atyák és

próféták lelkei tettek a többi boldogokkal, kiket a sötétségből kihoztál, Melkhizedek a többi szent papokkal, Izaiás a többi szent prófétákkal, kik kiváltképpen róla jövendöltek, megfeleleltek ezek most igaz szavaikkal Kaifás hamis ítélete helyett, kinek irigységét ezeknek szeretete ezer hálaímaival viszonzotta. Ó, ki mondhatná meg Szent Annának, Szent Joakhimnak és a tisztaságos Szent Józsefnek örömét, midőn ezek téged lelki szemekkel láttak és a lelki csókok édességével pótolták a csapdosások é-rűt köpések bántalmait, melyeket mindnyájunkért szenvedtél. Ó édes Istenem! Engedd, hogy mi is ezeknek buzgóságához kapcsolhassuk imádásunkat, melyet e szent örömnapokban neked bemutatunk, hogy egykor mi is eljuthassunk a boldog lelkek társaságába. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

ÖTÖDIK ÁLLOMÁS.

*A jámbor Szent Péter égő szeretettel
Örömét vegyíti bűnbánat-könnyekkel,
Jó mesterét látván bús szemekkel.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó legkegyesebb Jézusom! Emlékeztetek arra a szent buzgóságra, mellyel Péter apostolod előtted állott, midőn ő tégedet föltámadásod után elsőbben meglátott, a lángoló szeretet miatt szíve csaknem elolvadott, a bűnbánat keserű fájdalomja miatt szeméit sem merte rád emelni, könnyei egyre hullottak, szava is elszorult, visszaemlékezvén a keserű órára, melyben megtagadott és te nyájas szavakkal vigasztaltad őtet. Könnyen bocsánatot talán azért is adott neki, mert isteni bölcsességed azt úgy akarta, hogy a világ végezetéig a felszentelt papok történhető esésein sajnálkozván, meg ne botránkoznék a hívő nyáj annyira, mi-

szerint azt gondolja, hogy az egyszerű hívek immár szabadabban vétkezhetnek. Ó áldott Jézus! Mily sokszor, mily vakmerőn is vizsgáljuk, miként megfélemedeznek rólad az apostoli férfiak is, ámbár mi magunk szent parancsaidal nem törődünk és mint vizet, úgy isszuk a bűnt, Ó bocsáss meg kérlek kegyes Üdvözítőm e szörnyű tévedésért és adjad, hogy kik a bűnt elkövettük Péterrel, a bűnbánatban is Szent Pétert követhessük s Egyháznak engedelmes gyermekei lehessünk. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

HATODIK ÁLLOMÁS.

*Pilátus az Úrban igaztalanul ítélt,
Feltámadásának hogy meghalló hírét,
Ím szaggatja a gonosz bűn szívét.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó legszentebb Jézusom! Emlékeztetek azon nyájas örömdre, mellyel összegyűlt apostolaid között ajtóbetéve megjelentél, kiket látásodkor nagy félelem fogott el, gondolván, hogy lélek áll előttük, te pedig a szeretet szelíd hangján így vigasztaltad őket, mondván: Békesség nektek, én vagyok, ne féljete! és megmutatád nekik kezeidet, lábaidat és oldáladat s valami kevés testi eledelt is vettél. Akkor mindnyájan örvendeztek, a legforróbb szeretet szavaival üdvözöltek téged ezen kegyes férfiak, kik igaz hívei lettek valószínű istenségednek. Hátra tértek már a bűnös vádlók. Az örvendetes hír Pilátushoz is eljutott, mely neki nem vigasztalást, hanem csak rettegést okozott. Ó szerelme-Jézus! Alázatosan esedezünk, ne engeddd, hogy bűnös életünk által halálunk csak rettegés órája legyen, hanem igaz megértés által az örök életnek és boldogságnak kegyelmi reggele lehessen. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

HETEDIK ÁLLOMÁS.

*Angyalok szedték fel a drágalátos vért,
Melyet Jézus ontott a világ bűneiért,
Mint jó király szeretett népeiért.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó, legfenségesebb Jézusom! A te örök istenségednek gyönyörűségében imádlak téged, mely megdicsőült szent testedet ékesíté, midőn azt egészen isteni méltóságnak fénye árasztotta el, mert nemcsak teljes meggyógyulással boldogított, hanem örökre halhatatlanná lett és soha semmi fájdalom hozzá nem férhet. A fájdalmas emlékü oszlopnál ostorozásodnak még csak jelei sem találtattak, mert mennyei angyalok szedték össze a legdrágább gyöngyöket. Ó, lelkünk gyönyörű mannája, megdicsőített Jézus! Illesd szívünket isteni szeretetteddel, hogy kik ártatlan testedet bűneinkkel ostoroztuk, ezt azután az Oltáriszentségben legtisztább hálaérzettel imádhassuk. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

NYOLCADIK ÁLLOMÁS.

*Isteni dicsőség körülárnyékozta,
Jézus áldott fejét fénnel sugározta,
Sebző tövis immár nem kínozta.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó minden dicsőültek dicsőségének koronája, Uram Jézus Krisztus! Lelkem örvendez, midőn meggondolom, hogy a töviskoronának rendkívüli csúfsága helyett oly csoda jelességekkel tündöklött drága tested, melyekkel semmi élő test nem dicsekedhetik: azon bámulatos tulajdonsággal, hogy minden záron és falon átmehetne. így lett, hogy apostolaidnak

és társaiknak ájtatos gyülekezetében középen megállóitól. Ki ne csodálná a gyorsaságot, mellyel egy pillanatban szent testeddel minden helyen megjelentél, hol akartál, örök győzedelmi koszorú ékesít, mert megrémült előtted a sátán és megsemmisült az ő hatalma. Nálad vannak az élet és halál kulcsai, a mennyeknek és pokolnak zárai. Te vagy, akinek az Atya minden hatalmat megadott mennyben és földön. Az örökkévaló erősség királyi pálcáját tartod kezvedben. Üdvözlégy te mennynek és földnek királya, mi is térdet hajtunk előtted s teljes szívből mondjuk: Üdvözlégy élet és halálnak Ura, üdvözlégy emberi nemzetnek mindenható Megváltója. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

KILENCEDIK ÁLLOMÁS.

*Dicsőséges Fiát már mennyei Atyja
A megváltott népnek fényesen mutatja,
Ez a húsvét igaz áldozatja.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó legfényesebb Jézusom! Legmélyebb alázatossággal imádlak téged, háttartalan dicsőségednek nagyságában, melyben mennyei szent Atyád minden nemzeteknek kimutatott, midőn a híveknek hitet ajándékozott, hogy megismertetnék az ő küldötte, ki által mindnyájan őtet megismertük. Most nem a gyáva Pilátus, hanem a szent hit mondja nekünk: íme az Istenember, kinek atyja a mindenható örök Isten, kinek anyja a mindenkoron szeplőtlen Szűz Mária, ki egyedül szent és elválasztott a bűnösöktől, az emberiség legnagyobb jótevője: Isteni dicsőség palástja födözött már s annyira megtiszteltetett drága tested, hogy ezután csak az ájtatos lelkek szemlélhetnek, ellenségeid közül pedig csak egy sem lett méltó színed látására. Ó kegyes Jézus! Vond hozzád szíveinket; hogy ne számíttassunk ellen-

ségeid közé, hanem érdemesíttessünk minden igaz jámborokkal boldogító színed látásában örökké örvendezni. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

TIZEDIK ÁLLOMÁS.

*Az áldott keresztfát Jézus fölemelte,
S nagy győzedelmének zászlójává tette
És a sátán hatalmát leverte.
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó legcsodálatosabb Jézus! Emlékeztetek arra a nagy buzgóságra, melyet az ájtatos asszonyok húsvét reggelén neked bemutatnak, miután drága keneteket és fűszereket vásároltak, hogy szent testedet a leggyengédebb szeretettel tisztelnék, általmentek a fájdalmas úton. Ki mondhatná meg nagy buzgóságukat, csak te számíthattad meg könnyhullafásait, melyekkel fohászokdtek, midőn az út jelesebb részeire értek, így sóhajtozván: Ó itt találtuk elő édemesterünket a kereszttel! Itt találkozott szent anyjával! Itt esett el! Itt szólott Jeruzsálem leányaival! — sa Golgotához jutván, keserűségük megújult. Csak te tudod jó Isten, mily nagy zokogással csókolgatták a földet, hol ruháidtól megfosztattál, hol keresztre szegeztettél. Ó miképpen ölelgették a még akkor fennálló keresztfádat és te Mindentudó, ezeket isteni szemekkel kegyesen nézted, azért jutalmaztattak oly nagy kiváltsággal, hogy az apostoloknál elsőbbség lettek angyaloktól hallani föltámadásod hírét. Ó igaz világosságunk, áldott Jézus, engedd hogy mi is, míg ez életben tartasz, mindenkor úgy készüljünk a húsvéti örömhöz, mint e szent jámborok, elmenvén kegyelemboltokhoz, hogy ott az apostoli helyettesektől, kiknél a balzsamok kincstárát letetted, igaz gyónás által megvásároljuk a drága keneteket, a tiszta lelkiismeretet

és a megszentelő malasztot, hogy így méltó tisztelettel szent testedet hozzánk vehessük s így életünk és halálunk előtted kedves legyen. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

TIZENEGYEDIK ÁLLOMÁS.

*Elhervadt érettünk az élet zöld fája,
De örök életnek napja virradt rája,
Feltámadott Jézus nemsokára
Alleluja, alleluja! stb.*

KÖNYÖRÖGJÜNK. Dicsőség stb. Ó teljes Jézus! Ki magad a zöld fához hasonlítottad, midőn szörnyű kínszenvedésednek és haláلودnak helyét közel láttad isteni Mesterünk! Valóban, soha oly hervasztó tél nem volt, mint az, mely a te legékesebb, virágzó ifjú testedet halálíg sanyargatta, minden zivatarnál hidegebb, ver-fagyasztó a kegyetlenség, mely ellened támadott, minden sötét felhőknél gyászosabb a halál, mely téged ért, mert annyira leereszkedtél a veszélynek örvényébe, amennyire mi abban elsüllyedve voltunk. De te magasztosabban meg-újultál, mint a virágokkal és gyümölcsökkel kedvező zöld fa, nekünk is megnyitottad az élet ajtaját. Ő adjad kegyelmesen, hogy a szeretet által benned maradjunk, ne-hogy mint a száraz ágak, az örök tűzre vesszünk, hanem mint zöldelő és gyümölcsöző vesszők, örömdre lehessünk. Amen. Miatyánk. Üdvözlégy.

A szent kereszt megköszöntése:

*Ezerszer üdvözlégy, örökké áldott légy!
Kegyes Jézus minket oltalmad alá végy!
Alleluja, alleluja! stb.*

HÁLAADÓ IMÁDSÁG.

Ó érettünk feláldozott igaz húsvéti bárány, leg-szerelmesebb Jézusom! Ajánlom ezen szent keresztút örvendetes gyakorlását isteni felségednek legnagyobb imá-

dására, hálaadásai azon mindeneket megvigasztaló kegyelemért, hogy dicsőséges feltámadásodnak titkát velünk közölted, hogy keserves haláloednek mély gyászában a téged szerető szíveket egészen elmerülve nem hagytad. Engedd ó szeretetreméltó Üdvözítőnk, hogy akik ezen negyven napokban a te édes emlékezetedben gyönyörködünk, ez életben a mennyei világossággal szent hitünkben erősödjünk, jó cselekedetekben gazdagodjunk, hogy ez élet után hozzád juthassunk és majdan a feltámadás nagy napján megdicsőült testben veled élhessünk, ki az Atyával és Szentlélekkel élsz és uralkodói mindörökön örökké. Amen.

Ezután három Miatyánkot és három Üdvözetet mondanak. A szentséges római pápáért is egy Miatyánkot és egy Üdvözetet.

*Ó szerelmes Jézus, ne hagyj áldás nélkül,
Megáldva bocsáss el kereszted tövéből,
Nyújts kegyelmet isteni kezedből,
Ó el ne hagyj, mert kegyes vagy,
Holtunk után örök életet adj. Amen.*

***

A húsvéti *ételszentelés* a szentelményeknek egyik fajtája. Az ételek megáldására már Krisztus is példát mutatott a csodálatos kenyérszaporításnál és az utolsó vacsorán. A megszentelt húsvéti eledel megvédte a híveket a hosszú böjt, megtartóztatás után a mértéktelenség kísértéseitől. Ezek az ételek többfélék és jelképes értelmük is van.

Ilyen a *húsvéti bárány*,¹ amelyet már húsvétjukon az *ótestamentumi zsidók* is ettek keserű salátával és ko-

¹ Katona Lajos: *A húsvéti bárány*. Irodalmi tanulmányai. Budapest, II. 1912. 259.

vásztalan kenyérrrel, Egyiptomból való menekülésük» nek és az ő elsőszülöttjeiknek váltsága emlékezetére. Ismeretes az Ószövetségből, hogy Isten az egyiptomiak elsőszülöttjeit halállal sújtotta, a zsidókat azonban megkímélte. Abrahám áldozatában is Izsák helyett leölt kos szerepel. Engesztelő napjukon pedig a zsidók a pusztába bűnbakot eresztettek. Minthogy Jézus Krisztu- az emberiség váltságára jött a földre, érthető, ha már az újszövetségi szent könyvek is ezen ótestamentomi szimbólumokra, előképekre támaszkodva, Krisztust *Isten bárányának* nevezik. *Szent Pál* szerint: *EI a régi kovásszal, hogy új téstává legyetek, aminthogy kovászatalonok vagytok, mert a mi húsvéti bárányunk, Krisztumegöletett.* (Kor. I. 5. 7.) Az *agnus Dei*-jelkép már az öskeresztény művészetben is előfordul. Az ország több vidékén, így *Szegeden* húsvét napján *bárányt* is esznek.

A legrégebb húsvéti eledelek közé tartozik a *tojás*, amely az életnek, a feltámadásnak szimbóluma. Díszíteni, festeni is szokták. Amint a tojásból új élet kel, éppen úgy támadt föl Krisztus sírjából az emberek megváltására. Más felfogás szerint a tojás héjjá az Ószövetséget, magja pedig az Újtestamentumot jelképezi. Piros színe Krisztusnak az emberiségért kiontott vérére emlékeztet.¹

A húsvéti eledeleket, amelyekhez már régóta hozzátartozik a *sonka* és a *fonatos kalács* is, a *Sándor-kódex* a következőképpen magyarázza: *Az mennyországban mentül jelösb étök az kókonnya* (ez a szó Szegeden é-Székelyföldön még ma is ismeretes: a húsvéti szentelt eledeleket, elsősorban a tojást jelenti). *Micsoda az a kókonnya? Az kókonnya ünnönmaga Úr Krisztus, Isten és embör . . . mert valamik kellene az kókonnyához, avagy az húsvéti kenyérhöz, übenne mind . . . példáztat-*

¹ Artner 202.

nak. Az húsvéti kenyérhoz sajt és tej, tikmony (tojás), tiszta tészta, környül tésztából koszorúmódra kell csinálni, meg kell sütni, meg kell szentölni, egymásnak kell benne küldözni . . . Vedd eszödbe immár mind ezöknek értelmöket, avagy példázásokat. Az sajt és az tej példázák Krisztusnak szentségös testét . . . Az tikmonynak az fejérén értetik az ő fejérségű lelke, ki eredendő büntüi igen távol lőn. Az tikmonynak az székén értetik az ü istensége, mert miként a tikmonyszékben vagyon élete az tikfiúnak, ezönképpen Krisztusnak istensége mind önöket elevenít... A szép tiszta tésztán, kire az sajtot rakják és az tikmonyját és az tejet, értetik az három szömélyben az Fiúnak szömélye, mely szömélyben az isteni természet az emböri természettel egyesüle . . . Az tésztából csinált koszorún, kivel az húsvéti kényért megköörnyékezik, értetik az mimódon az atyja anyja, az mostohája és az ü házanépe ütet megkoszorúzta volt. Az ü Atyja megkoronázta ütet az ü istensége szerént, dicsőségnek koronájával . . . Koszorút csinál a neki az ü anyja is, szegénységböi és sok nyavalyaszzenvedésbüi. . . Megkoszorúzó ütet az ü mostohája is, az vala az zsidóság, kik tüvissel koronázván feszítették meg ütet. Koszorút csinál neki az ü házanépe is, ezek az mennyországbeliek, kik látják ütet dicsőülvén, igazságnak koszorújával eljünnie ez világot megítelni. Az megsütésen értetik az körösztfának kémenecéjén ü testének megszáradása, isteni nagy szerelemnek nagy fizetül. Az megoldáson értetik az ütet megoldás. Megáldaték Szent Atyjától, mikor azt szólja vala neki: Ez az én szerelmetös Fiam. Megáldaték Erzséböt aszszonytúl is, ki azt mondja vala anyjának: Áldott te méhednek gyümölcse. Aldaték az néptüi is, kik ezt üvöltik vala: Áldott, ki jött Úrnak nevében . . . Egymásnak való küldözésön értetik Jézusnak húsvét napján sokfelé való jelönést: először jelönék Szűz Máriának, azután Magdalénának, azután az két Máriáknak, azután Pétörnek,

azután Emmausba menő tanítványoknak . . . Az két tál közt az polcra feltevésen értetik az magas élésházba, az tüzes égbe testével, lelkével való felmenése. Az két tál az test és az lelök.¹

A húsvéti eledelek *szentelményszámba* mennek még manapság is. *Göcsejben* a szentelésre sonkát, kalácsot, tojást, tormát küldenek a kengyeles kosárban. A tojás, hiedelmük szerint, Krisztus keresztfáját, díszítése Krisztus kötelét, a torma meg a keserűségét jelképezi. Először a tormából eszik a család minden tagja, eredeti értelme szerint bizonyára azért, hogy erős íze, könnyfacsaró illata a gonosz lelkeket elriassza, mostani felfogás szerint pedig, hogy nyáron a szabadban való pihenésük alatt a kígyó szájukba ne másszék és hogy gyomorgörcsük ne legyen. Aki húst nem küld szenteltetni, az nagyszombat este a kosárba helyezett étel» neműeket a szoba ablakába teszi ki és reggelig ott hagyja, mert akkor éjjel az Ur angyala minden házat megnéz és a kint talált eledeleket megáldja. Evés alatt a szentelt tojásból megkínálják egymást. Arra nagyon vigyáznak, hogy kivel ették, mert ha az erdőben eitévednek, csak az illetőre kell gondolni és eligazodnak.² Máshol, aki a sonkából eszik, az sem téved el az erdőn.³ A húsvétkor szentelt sonkának egy darab csontját a kémény füstjájára teszik, hogy a tüzet elriasszák vele.⁴

A *Felső-Ipolyvidéken* a húsvétvasárnapi misére kosarakban kalácsot és sonkát visznek. A kosarakat a padok mellé rakják, asztalkendővel és kis abrosszal terítik le. Minden gazdasszony arra törekszik, hogy övé legyen a legkiválóbb, a legszebb. Az új asszonynak leg-

¹ Nyelvemléktár II. 215.

² Gönczi 247.

³ Nyr. 1893. 93.

⁴ Gönczi I. 11

első teendői közé tartozik, hogy ezt az abroszt elkészítse. Megtörténik, hogy a lakodalmi kalácsot is ebben viszik a lakodalmas házhoz. Régebben a vetőabroszt elvitték a templomba. A gazda a karján tartotta, vagy a kalács alá, a kosárban helyezték el. Aznap délben az ebédnél ezt terítették föl az asztalra. A hulladékokat nem söpörték le, hanem összegyűjtötték, elrakták étorokfájásnál, meg más betegségeknel orvosság gyanánt használták. Az ételhulladékokat parázsra pergetik és az így keletkező füstnek nevezetes gyógyító erőt tulajdonítanak.¹

* * *

Csik megyében a húsvéti szentelt kalácsból, a *kokonnyából* meghagynak egy darabkát. Ezt megszáritják és ha a tehén megborjazik, az első fejs tejébe tesznek a morzsájából. Búzakorpát és vizet is kevernek hozzá. Ez a tehén megrontása ellen jó.² *Szatmárban* a húsvéti sonka csontjait a szántóföldre kell hányni, akkor a termést elkerüli a jégverés.³ *Békés-Szentandrason* húsvét napján ebéd előtt az asztalnál egy főtt tojást tisztít meg a gazda, majd kettévágja. Felét felesége, felét pedig ő maga eszi meg. Mint mondják: emlékezésül, vájjon jövőre együtt eszik-e még meg. Egyes vidékeken húsvétkor szentelt sót tesznek a kenyértésztába, hogy jó kenyér süljön.⁴ *Szeged-Alsóvároson* a húsvéti sonka lapockáját gyümölcsfára kötik, a tojás héját pedig rá» szórják a káposztaföldekre. *Kézdipolyánban* azt tartják, hogy a húsvéti szentelt ételekből csak azoknak szabad enniök, akik bűneiktől megszabadultak, azaz meggyóntak.⁵ *Kolozsvárt* és vidékén a begöngyölgetett és

¹ Magyar: I. m. 218.

²Ethn. 1896. 85.

³Ethn. 1895. 312.

⁴Ethn. 1908. 159.

⁵Ethn. 1895. 47.

a gerendára felakasztott szentelt kalácsból tűzvész alkalval a tűzbe dobnak, hogy megszűnjék.¹ *Kethelyen* rendkívül óvatosan bánnak a szentelt hússal és kaláccsal, mert azt tartják, hogy ahány darabka szentelt hús esik a földre, annyi itcével kevesebb zsírja lesz sertésüknek s ahány szem morzsa hull le a szentelt kalácsból, annyi- val kevesebb búzajok terem. A szentelt húsból megmaradt csontokat összeszedik s padlásra a tető alá rakják. Minél több csontot tudnak félrerakni, annál szerencsésebbeknek tartják magukat, mert azon hiedelemben vannak, hogy ezek által házok a jégveréstől, dögvésztől, tűztől, tolvajoktól meg van mentve. Az öt évnél idősebb csontokat aratáskor a kepékre tűzi a gazda, hogy a jószágába a villám bele ne csapjon.² *Csáfordon* (Zala) a pirostojás héját a búzavetésbe dobják, hogy az üszög és jégverés ne ártson neki.

* * *

Göcsejben szokás, hogy húsvétkor a keresztszülék keresztgyermekeikről is megemlékeznek. Rendszerint vastag perecet, hímes tojást, esetleg egyéb ajándékokat küldenek nekik. Ez az ajándékosztás egészen a kereszté gyermekek esküvőjéig tart. Egyes helyeken a templom előtt osztják ki ezeket az ajándékokat.³ A szokás még úgy látszik, a *Sándor-kódexben* leírt középkori gyakorlatnak maradványa.

* * *

A húsvéthétfői *locsolkodás*, öntözés ősi pogány hiedelemben gyökerezik, amelynek erotikus jellege volt.

¹ Versényi György: Húsvéti szokások. Erdély Népei. 1900. 17.

² Békéfi 43.

³ Gönczi 249.

Az öntözés a termékenységet akarja elővarázsolni.¹ Eredetét még nem sikerült kellőképpen tisztázni. Valószínű, hogy keresztény hagyományok is szövődtek bele, hiszen régen a vízbemerítéssel, leöntéssel történő keresztelés húsvét táján volt. Amikor az Egyház már az esztendő bármelyik napján keresztelt, az ősi gyakorlatot a nép tartotta fenn és alkalmazta a maga igényei élfogása szerint. A nép körében az öntözés eredeti célzata különben már feledésbe ment, ezért magyarázatot költenek hozzá. Így *Dombiratoson* (Csanád) mesélik azt a már a középkorban, a *Cornides-kódexben* is felcsillanó történetet, hogy amikor Jézus feltámadt, a jámbor asszonyok elmentek keresni, de nem találták a sírjában. A zsidók, akik ott voltak a sír körül, leöntötték vízzel az asszonyokat, nehogy elhíreszteljék Jézus föltámadását. Az asszonyok azonban annál inkább hirdették mindenkinek Jézus dicsőségét.

* * *

Húsvét keddjén sok helyen viszonzásul asszonyok, lányok locsolják meg a férfiakat. *Rábaközben* külön mondókájuk is van:

*Kanyarodik már a nap,
Keljenek föl az urak.
Krisztus fölkel a sírjából,
A halál hatalmából.
Megmosta lelkünket,
Mégváltott bennünket.*

(Ekkor locsolnak, majd folytatják:)

*Illat száll el sírjából,
Derága koporsójából.*

¹ R ó h e i m Géza: Magyar néphit és népszokások. 250.

Apátfalván (Csanád) húsvét után való szerdán, mint ők mondják: *száraz szerdán* még nem dolgoznak sem« mit. Azt tartják, hogy aki ezen a napon dolgozik, annak elszárad a keze. A pihenés még abból az időből maradt fenn, amikor *húsvét oktávját* is megszentelték. A népi magyarázat már utólagos.

FEHÉRVASÁRNAP szorosan a húsvét ünnepköréhez tartozik. Nevét onnan vette, hogy a nagyszombaton keresztelt katekumenek ekkor vetették le fehér ruhájukat, amikor is, valószínű, hogy keresztszüleik megvendégelték őket, utalással a királyi ember lakomaszerezéséről szóló evangéliumi példázatra (Mt. 22. 1—14.), az évfordulókon pedig ajándékokkal, elsősorban a húsvéti tojással emlékeztették őket a nevezeteseeményre: a keresztség szentségében való újjászületésiükre. Később, amikor a katekumenátus megszűnt é már az újszülötteket is megkeresztelték, ezen a napon történt a házások, illetőleg a házasulandók között a leendő keresztkomáknak a kiszemelése. Hazánk több vidékén élő *komálás*, *mátkálás*, *komatálküldés* ennek az őskeresztény képzetkörnek laikussá vált csökevénye, amely lényegében különben ősrégi, primitív szokásokban gyökerezik.

A primitív népeknél ugyanis mindenütt megtaláljuk *a testvérré fogadás* különböző fokozatait és változatait. Lényege az, hogy nem vérrokon legények, vagy leányok, vagy esetleg legények és leányok különböző szer-tartások közben (egymás véréből isznak, keresztények-nél együtt áldoznak stb.) egész életükre testvérül fo-gadják egymást. Halálig ragaszkodnak egymáshoz, min-denben segítik egymást, jobban, mint édestestvérüket. Ez a szokás a kereszténységgel sem szűnt meg, a *lelki*

rokonság (keresztszülék és keresztgyermek, továbbá kereszttestvérek között stb.) ennek a szublimációja.¹

Göcsejben fehérvasárnap délutánján a gyermekek, ifjak, leányok a falu valamelyik alkalmas helyén, templomnál, haranglábnál, kocsmánál összegyőve, az egykorúak ezen szavakkal: *Kornál! meg velem!* vagy: *Koma, koma komállunk meg!* továbbá: *Mátka, mátká mátkállunk, száz esztendig szánkállunk!* — tojáscsereére szólítják föl egymást. A felszólított, ha a tojás tetszik neki, a komaságot elfogadja és e szavakkal: *Mától fogva komák vagyunk* — tojásaikat kicserélik. Többel is lehet komálni.

A nagyobb lányok, a legtöbb helyen a hímestojást házhoz küldik, kiszemelt leánytársuknak. Egy-két kisebb lány viszi el a tojásokat fehérbe öltözve, a kisebbek koszorúval a fejükön, koszorús, pántlikás bottal a kezükben. A *mátkatálba* egy üveg bort és néhány tojást tesznek. Az üvegre peracet akasztanak. Ha ketten mennek, rendszerint mindketten fogják a tányért é úgy viszik. A megtisztelt leány a tojásokból kettőt vesz el és egyet ad helyettük, vagy megfordítva. Ha ugyanannyit adnának vissza, az nem volna mátkálás, hanem csak kicserélés.

Göcsej más vidékén régebben öt leány vitte el a mátkatálat és több lányhoz is mentek. A kiszemelt mátkához e szavakkal léptek be: *N. N. tiszteli, ha megmátkálná a tojását!* A tojások kiváltása után az illetők egymást *kegyelmezik*, azaz magázzák még a gyermekek is és *mátka*¹, vagy *komaasszony* megszólítás járja még akkor is, ha asszonykorukban nem is keresztelnének egymásnak gyermeket. A legények a komálásnak már nem tulajdonítanak akkora fontosságot, mint a leányok.

¹ T a g á n y i Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről, Ethn. 1918. 38,

Az ilymódon létrejött komaság neve: *tikmonya*, vagy *tojáskoma*.¹

Somogyban a leányok ünnepi ruhába öltözve keresik föl azokat, akikkel *komálni* akarnak. Szép fehér tányérra tesznek egy palack bort, köréje egy-két hímestojást é-perecet. A leány azután fehér kendővel letakarja és úgy viszi el kiszemelt komaasszonyának. Ilyenkor különböző mondókák kíséretében átnyújtják a tálat és összecsókolóznak. Ilyen mondóka: *Komatálat kaptam, Föl is aranyoztam. Koma küldi komának, Koma váltsa magának!*²

Gyöngyösön a mátkatál küldéséből az eredeti indíték már teljesen kiveszett, jellege szerint házassági puhatóldzássá lett és pünkösdi napjára került át. A lányok kedvesüktől, a legények viszont a lányoktól szoktak mátkatálat kapni. A legény lányt, a lány pedig legényt kér föl rokonai közül. Ennek a kezébe ad egy palack bort, amelynek nyakán cérnára fűzött orgonakoszorú van. Egy porcellán tányérban pedig pattogatott kukorica, cukor, pirostojás, mézeskalács, dió és más olyan csemegék vannak, amelyek ékesítik a tányért. Egy fehér kendőbe kalács van belekötve. A palackkal, tányérral és kendővel az illető rokon odamegy, ahova küldik. Ha elfogadják a mátkatálat, ez azt jelenti, hogy a küldő vonzalma szíves viszonzásra talál, amit azzal is kifejezésre juttatnak, hogy most már a maga mátkatálát küldi cserébe. Az el nem fogadás tehát visszautasítást jelent és a mátkatálat másnak viszik.³

Szegeden a mátkálásnak már semmi nyoma, az apa azonban legénykori barátját, nem rokonát szokta meghívni keresztkomául. Ez bizonyára a régi testvérül fogadásnak halavány nyoma egyúttal.

* * *

¹G ö n c z i 249.

²K e r t e s z József: M á t k á l ó v a s á r n a p . Ethn. 1900. 422.

³Ethn. 1894. 276.

Az *Agnus Dei*, vagy röviden *agnus* névvel illetik azokat a viaszképeket, amelyeket régebben a pápa fehérvasárnap a *Santa Croce in Gierusalemme* templomában a húsvéti gyertya maradványaiból szentelt. Alakjuk hosszúkás, egyik felükön könyvön fekvő bárány keresztes lobogóval. Feliratuk: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi*. Alul a pápa neve, uralkodásának éve és a folyó év. A másik felükön valamelyik szent, rendszerint *Szent Lőrinc* és *Szent Damasus* képe.

Az *Agnus Dei szentelménynek* számít. Eredeti intenciója szerint pogány szokást helyettesít, illetőleg nemesít meg. A pogány rómaiak ugyanis illetlen képekkel jelölt érmeket akasztottak gyermekeik nyakára a megígézések ellen. Az *Agnus Dei*, viselőjét a megváltáttkaira, a húsvéti Bárányra emlékezteti, továbbá megóvja a kísértésektől, a lélek különböző ártalmaitól, a vihar, villámlás, jégeső, tűzvész, járvány, árvíz csapásaitól. A nehézkeseket megkíméli, a szerencsétlen szüléstől, minden híveket pedig a hirtelen haláltól.¹

Az *Agnus Dei hazánkban* sem volt régebben ismeretlen. így megemlékeznek róla a pannonhalmi főapátság régi leltárai.² Több helyen oltárok, szobrok hathatós díszeként is szerepel.³ A XVI. század végén a *váradi* jezsuita misszió ördögűzésre használta. Ugyanabban az időben *Fenesen* egy gazdának kigyulladt a háza és már hatalmas lángok nyaldosták. Az ott működő jezsuita atya tanácsára a gazda ilyen *Agnus Deist* tartott a lángok elé és a tűz egyszeriben elaludt. *Magyari* István protestáns prédikátor följegyzése sze-

¹Zalka János: Az Isten báránya alakjával jegyzett viaszképek, vagyis *Agnus Dei*-k. Magyarság, 1863. 143.

²Pannonhalmi Rendtörténet IV. 624.

³V a n y ó Tihamér O. S. B.: A k a t h o l i k u s r e s t a u r á c i ó Nyugatmagyarországon. Pannonhalmi. 1928. 10.

rint nálunk is hordozták a katolikusok, nyakukba akasztva az Agnus Dei-t¹ Újabb időkben a megfigyelések hiányzanak, amiből arra következtethetünk, hogy hazánkban e jámbor szokás már kihalt.

SZENT GYÖRGY (április 24). A Szent a IV. században szenvedett mint fiatal katona vértanúságot. Életéről alig tudunk valamit, azonban már a koraközépkorban a legtiszteltebb szentek közé tartozott. O lett a lovagideál.

Szent György napja Európa jórészében tavaszkezdetnek számít. A hozzáfűződő hiedelmekben még ma is primitív-pogány képzetek lappanganak, amelyek a nép tudatában békésen megférnek Szent György keresztény heroizmusával. Az Egyház különben nagy körültekintéssel helyezte a Szent ünnepét erre a napra. A rómaiaknál ugyanis ekkor volt *Pales* pásztoristennek ősi ünnepe, a *Palilia*, amikor a pásztorok az istállókat kisöpörték és vízbemártott babérágakkal meghintették. A Vesta-szüzektől kapott hamu, vér és szalma szintén szerephez jutott a lustrációban. A szalma lángjánál megfüstölték magukat és jószágukat. A nyáját áthajtották a tűzön és maguk is háromszor átugrottak rajta, hogy a bajtól, boszorkányok rontásától megmenekedjenek. A pásztor áldozatot mutatott be az istennek és kérte tőle mindazt, amire jószágainak szüksége lehet. Imádsága végén kezét mosott a reggeli harmatban. E pogány kultusz ellensúlyozására rendelte az Egyház Szent Györgysünnepét, hogy a nép ezentúl a szent vértanú oltalmát keresse a maga, jószága és földje számára, hiszen Szent György a legenda szerint még a sárkányt is megölte, tehát van ereje minden gonosz távolar-

¹T í m á r Kálmán: *Agnus Dei s a m a g y a r néphit.* Ethn. 1929. 181.

tására, amely a nagy nekizsendülés idején az emberek megrontására, kárára törekszik. Ezúttal azonban a régi képzetek nem halkultak el, hanem változatlanul megmaradtak és jórészt ma is köteleznek.

Kőrösön (Gömör) a marhát az istállóból Szent György-napkor nyers tövises vesszővel hajtják ki, hogy úgy nőljön, mint a fiatal fa. A falu végén a csordás az előljáróság jelenlétében egy láncot húz keresztül, erre egy fészek veres hangyát tesznek, hogy a marha együtt maradjon a csordán, mint a hangya a fészken. A láncon keresztül tüskés vesszőt raknak, majd tüzet gyújtanak rá s a csordás egy fazékban karácsonykor eltett hamut hoz, amelyre szentelt tömjént tesznek s aztán a tűzre öntik. Ennek füstjétől a gonosz eltávozik. E szokás változatai országszerte megvannak.¹

Sokfelé ismeretes hiedelem az is, hogy a boszorkányok ilyenkor veszik el a más tehenének hasznát, földjének zsíráját a *harmatszedéssel*, amelynek lényege az, hogy a bűbajos más földjén Szent György éjszakáján lepedővei végighúzza a harmatot. Odahaza kicsavarja és a maga tehenével megitatja, vagy kenyérdagasztással használja fel. Érdekes, hogy már az Ótestamentomban is a harmat az Ég áldásának, tehát a termékenységnek szimbóluma, sőt még a harmatszedésről is említés történik.²

Több példát nem is sorolunk fel. Könyvünk jellege a Szent György-napi szokások részletes fejtegetését nem engedi meg, hiszen itt survival-jelenségeknek egész tömegével van dolgunk, amelyek minden egyházas szándéknak napjainkig ellenállottak.

* * *

¹ E hiedelmekről részletesen szól R ó h e i m Géza: Magyar néphit és népszokások 263.

² Munkácsi Bernát: A harmatszedéssel való rontásról és kuruzslásról. Ethn. 1903. 77.

SZENT MÁRK (április 25) a *búzaszentelés* napja. Valószínűleg a régi *ambarvalia* maradványa. A rómaiak április 25-én körmenetet tartottak, amely a Via Flaminianán át elment a milviusi hídig, ahol *Robigus* istennek egy kutya és egy juh beleit áldozták, hogy a vetéseket a rozsdától (= robigo) megóvjá. Ezt a körmenetet a keresztények is megtartották már Nagy Konstantin óta, természetesen elhagyva a pogány vonatkozásokat. A búzaszentelés szertartása és a vele kapcsolatos könyörgések azután az egész keresztény világban elterjedtek.¹ Hazánkban is már a középkorban volt búzaszentelés. Érdekes, hogy ekkor még a szentek ereklyéit is körülhordozták a körmeneten, amint az egri egyházmegye szertartásformulája tanúsítja.²

A szentelt búzát a hívek *szentelménynek* tekintik. *Komáromy* András akta-publikációiban olvassuk, hogy *Győr megyében* (1758) a beteget, akinek tagjai összezusgorodtak, templomból szerzett Szent Márknap koszorúval füstölték és párolták.³ *Terpes* palóc faluban a templomi lobogókra tűzött búzakoszorúkból vagy a búzaföldről néhány szálát hazavisznek és az imádságoskönyvbe teszik, hogy tűzre vetve a füstjét orvosságul használják torokbajok ellen.⁴ Ugyancsak a palócoknál egyházi szertartás közben a leányok a magukkal hozott friss búzaszálkoszorúkkal a templomi zászlókat, a búcsús feszületet és Jézus szobrát megkoszorúzzák. A szertartás végén a megszentelt búzavetésből mindenki tép egy szálát. A férfiak kalapjuk mellé tűzik, a nők imádságos könyvükbe préselik. Vannak, akik egész márékkal visznek haza. Ezek a szentelt búzát otthon bele-

¹ Artner 212.

² MKsz. 1888. 132.

³ Komáromy András: Magyarországi boszorkánypercek oklevéltára. Budapest, 1910. 674.

⁴Ethn. 1895. 112.

vágják a kislibák eledelebe, vagy elteszik a sublótfiába és ha a gyerekek meredekje, azaz nyilalása támad, belefőzik abba a lébe, amivel a fájós részeket mosogatják.¹ *Algyőn* a hívek mindenféle magvakat visznek a szertartásra, mert ha ezeket vetik el, akkor bő termést várhatnak. *Tápén* búzaszenteléskor szentelés alatt sok koszorút készítenek a templom zászlóira, keresztjeire. Nyolc napig ott marad rajtuk a templomban. Utána leveszik és a szántóföld négy sarkában elrejtik. Jégverésről jó. *Hódmezővásárhelyen* is a szentelt búzából egy maroknyit a búzavetés négy sarkába ásnak, hogy a jég ekerülje a vetést. *Böhönyén* (Somogy) a szentelt búzát zöld takarmányba keverik, hogy az állatok fel ne fűvódjanak. Tesznek egy keveset a száraztakarmányba is, hogy meg ne dohosodjék. Hogy sok uborka teremjen, *Baján* akkor szokták a magját vetni, amikor a körmenet búzaszentelésre indul a templomból.² *Szegeden* a kenyérsütőgetőknél szokásos, hogy a kenyérnek tett kovász élesztőjébe Szent György-nap előtt szedett harmatot és búzaszentelőkor megszentelt búzaszálakat tesznek, hogy jobban megkeljen a tészta és így szebb legyen a kenyér.³ Ugyancsak Szegeden, *Alsóvároson*, amíg a *búcsú*, azaz a búzaszentelési szertartás tart, nem fognak semmiféle mezei munkához. A szentelt búzát feldarabolva a komlóba teszik, amelyből a kenyeret sütik. Néha a jószágot is megéttetik vele. *Eger* vidékén a pap lába alól szednek búzát és ezt adják a tehénnek, hogy jól tejeljen.⁴

* * *

SZENT FÜLÖP ÉS JAKAB (május 1). A tavaszi virágzás, zsendülés örömmünepét a primitív-pogány

¹ Madarassy László: Palócföldi búzaszentelés. Ethn. 1930. 160.

² Ethn. 1896. 186.

³ A Dugonic s-Társaság Évkönyvei. 1900. 5.

⁴ Ethn. 1907. 100.

népeknél épp úgy megtaláljuk, mint a mai nagyvárosi tömegeknél, bár ez utóbbiak kultikus jelentést már nem éreznek benne. A föld termékenységének istennője a rómaiaknál *Maia* volt. A *május* hónapot róla nevezték el és neki szentelték. A római kalendárium hatása alatt a nyugateurópai népeknél a tavaszi ünnep május első napjához (néhol pünkösdhöz) rögződött.

Könyvünk jellege nem engedi meg, hogy a májulseje egyetemes néprajzára és művelődéstörténetére érdemben kiterjeszkedjünk,¹ csak arra utalunk, hogy az Egyház bizonyára nem ok nélkül rendelte e napra Szent Fülöp és Jakab apostol ünnepét, hogy ezzel megszentelje, megszelídítse és a maga módján értelmezze a hozzája fűződő laikus képzeteket.

A középkor európai folklóre-egységébe beletartozott Magyarország is, így a májusi zöldágkultusz sem volt nálunk ismeretlen. Erről tudunkra legelőször *Temesvári Pelbárt* emlékezik meg: *Quaero namque: Cur solitum est apud Christianos ponere hodie (azaz május elsején) frondes arborum virentibus foliis in ianuis vei super auf ante portas vei valvas suarum domorum aut mansionum, ut constat. Ad quod respondetur, quod huius una datur a plerisque historica talis, quia vicum, ut dicitur, Philippu-apostolus, cum int r asset civ itat em Hierapolim, infidèl-domum, ubi fuit hospitatus, signaverunt arborum frondibus, ut mane sequenti congregati super eum irruerent et ibidem ipsum occiderent. Quod cum mane facto facere velent, ecce miraculose per Dei angelum factum viderunt super singulas et omnes domos illius civitatis positas con-*

¹ A májusfához és a májusi tavaszünnephez fűződő szokásokról és hiedelmekről beszámol *Mannhardt*, *Wilhelm: Wald- und Feldkulte*. II. Berlin², 1905. 212., továbbá *Sartori*, *Paul: Sitte und Brauch*. III. Leipzig, 1914. 170. A magyarországi anyagot összefoglalja *Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások*. 281.

similes vir entes frondes arborum et sic domum illam discernere a ceteris nequiverunt. Vel ut alii dicunt, hoc ideo fieri consuevit ad significandum, quod ambo isti apostoli per lignum sunt martyrisati, scilicet Philippus per crucem lignum, Jacobus autem per perticam fullonum. Sed alia ratio huius datur potior, quia hodie est prima dies Maii, quo a principio solebant homines mundani delectamenta quaerere per amoenitates arborum vel arbustorum et avium cantus, quod apud fideles Christianos usu inolevit ad incitandum, ut recognoscerent supernae patriae amoenitatem et illam desiderarent, de cuius beatitudine hodiernum loquitur evangelium. Scilicet, quod in domo Patris coelestium mansiones multae sunt et in visione illius omnis sufficientia est et quod, qui videt Filium, videt et Patrem ut patuit.¹

Az egyházi magyarázatnak még a XIX. században is akad változata. Eszerint a májusfa eredete az, hogy Fülöp és Jakab apostoloknak térítő útjukban egy Vaiburga nevezetű szűzleány volt a segítő társuk. Ezért a leányt a pogányok megrágalmazták. Valburga azonban, hogy a gúnyolódókat megszegyenítse, elővette vándorbotját, letűzte a földre, letérdelt és imádkozott előtte, mire a száraz fa a pogányok szemeláttára kiszőlődött. Ezért volna a keresztény fiatalságnál szokás a májusfa felállítása.² Ez a magyarázat különben a *Tann-Aöi/sersmotivum*ra és a *Walpurgisnacht*ra és az egész szokással egyetemben germán eredetre utal.

* * *

SZENT FLÓRIÁN (május 4) római katonatiszt volt *Noricumban*, a mostani Felső-Ausztriában. Hitéért vértanúhalált halt: nagy malomkövel a nyakában az

¹De Sanctis. De S. Philippo et Jacobo O. S e r m o IV. A szegedi Somogyi-könyvtár példánya volt a kezünkben.

²Rész Ensel 198.

Enns folyóba vetették. A *tűzoltók* védőszentjükül tisztelik, mert a legenda szerint imádságával már gyermekkorában megmentett egy égő házat a teljes elhamvadtástól. Mártírhálálával pedig a vizet szentelte meg. Tisztelete főképpen *Ausztriában* és *Lengyelországban* virágzik.

Középkori magyar kultuszáról nem tudunk. A XVII. századtól kezdve azonban az osztrák barokk, később a katolikus német bevándorlások együttes hatásaként alig van templomunk, falunk, amelyben ne lelhetnénk fel Szent Flórián képét, vagy szobrát, amelynek természetesen vészelhárító hivatása van. Hazánkban több helység tett Szent Flórián tiszteletére fogadalmat. *Szombathelyen* a XVII. század első felében nagy tűzvész pusztított. Ezért a város Szent Flórián oltalmába ajánlotta magát és a következő fogadalmat tette: *Votum civitatis Sabariensis erga sanctum Florianum patronum. Legelsőbben minden városi ember azon Szent Flórián estét fogja megbőjtölni és azon nap estvén vecseryére minden ember elmenjen isteni szolgálatra. Szent Flórián napját pedig minden ember megülje, hogy kézi munkától megtartoztassa magát és cselédjét. Misén, prédikáción és procession jelen legyen és minden házigazda és gazdasszony Isten tisztességére az oltárra ajándékot, avagy offertoriumot vigyen . . . Item az porcessióban minden céh együtt szövetyegekkel jelen legyen, az ő régi jó szokások szerint Elevatiokor szentegyházban meggyújták szövetyegeket, ha kívántatik . . .* Fogadalmukat a szombathelyiek még ma is megtartják.¹

A Szent magyarországi kultuszáról adataink még bőséges kiegészítésre szorulnak, mégis feltűnő, bár érthető, hogy inkább a *dunántúli*, főképpen pedig a

¹Kunc Adolf: *Szombathely monographiája*. Szombathely, 1880. 92.

göcseji nép körében lett általánossá, ahol a primitív tűzkultusz csökevényei is Szent Flórián köré rögződtek. Sok faluban e napon nem raknak tüzet. A kovácsok nem dolgoznak, kenyeret nem sütnek. Máshol ősi módon szokták a tüzet e napon éleszteni. Reggel napkelte előtt valamely élő fa vastagabb, szárazabb ágán át kötelet dobtak és azt két végénél két ember addig húzogatta, amíg tüzet nem vetett. Az egész falu erről gyújtott aztán tüzet. Egy másik faluban a férfi öt Miatyánkot és öt Üdvözlégyet mond el Szent Flórián tiszteletére. Vízrel keresztet önt a tűzhelyre és csak azután gyújt alá. Sok helyen e napon csak férfi rakhat tüzet, különben a tűz, amely Flórián napján mérges, kifutna a házból és veszedelmet okozna. Ismét máshol, amikor kenyérsütés idején nagy láng gomolyog, az asszony leterdél eléje és Szent Flórián tiszteletére egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet mond. Némely helyen azt tartják, hogy amelyik házra Szent Flórián képét odafestik, nem éghet le.

* * *

NEPOMUKI SZENT JÁNOS (május 16) a csehek nemzeti szentje. 1585. a Moldva vizében, Prágában halt mártírhalált: egyik hídról a folyóba vetették. Az utasok, főképpen vízenjárók tisztelik védőszentjüként. Magyarországon is sokfelé találkozunk útfélen, kutak, hidak mellett, kompok tövében a szobrával. A XVIII. század elején avatták szentté, amikor a habsburgi barokk kezdett kibontakozni, amelyik a szentnek kultuszát a maga vonzási körébe tartozó országokban általánossá tette. Alig van egykorú barokk templomunk, ahol ne állítottak volna oltárt a tiszteletére. Kultuszának terjedését hazánkban talán az egykorú nagy népmozgalmak is elősegítették.

¹Gönczi 193. 210. v. ö. még Szendrey Ákos: A z újttüz. Ethn. 1931. 153.

Székeljudvarhelyen a XVIII. században egy *Szele-Márton* nevű polgár az egyik kápolnában fölállíttatta a Szent szobrát, amelyhez a gyermekek az esti órákban kimentek imádkozni, emlékünnepeén pedig *Mártonfi* püspök kiváltságai következtében a hívek is vezettek ide körmenetet.¹ *Tápén, Dorozsmán, Kiskunfélegyházán* az ünnep előestéjén a hívek a *Szent Jánost járják*, azaz körmenetben megkoszorúzzák a szobrát. *Jászladányon* az ünnep oktávján a májusi litánia helyett a templomban összegyülekezett hívek a pap vezetésével a Szent szobrához vonulnak ki, ahol elvégzik Nepomuki Szent János litániáját, azonkívül róla szóló énekeket énekelnek. *Dunaharasztin* a Szent ünnepén estefelé a hívek a Dunára mennek le, ahol egy négyzetalakú deszkán mindegyikük egy-egy szál gyertyát gyújt, azután pedig a vízre eresztik. Közben énekelnek, elmondják a litániáját, esetleg az olvasót imádkozzák mindaddig, amíg a gyertyák fénye el nem lobban, vagy a nádasban el nem tűnik. A *bajai* vízimolnároknak a nepomuki szent volt a patronusuk, akinek napját a *Szent János eresztésével* ünnepelték meg. A Szent szobrát feldíszített csónakra tették és este fényes kivilágítás s bandaszó mellett végigvités a vízén, majd köszöntőket mondva, visszatértek vele a kápolnába.² A *szegedkörnyéki* búcsúsok, amikor hídon, kompon mennek át, az Ő litániáját szokták mondani.

A *bakonybéli* Nepomuki-szoborról azt tartják, hogy leveszi a sapkáját, ha meghallja a déli harangszót. Egy herendi jámbor német leste is déli harangozáskor, de hiába. Az apátságban be is panasolta a szentet, de megbékítették azzal, hogy ezúttal nyilván nem hallotta, de talán — holnap.³ Ehhez hasonló az a *tápai* hiedelem

¹ Veszély 389.

² NNy. 1935. 45.

³ Malonyay Dezső: A dunántúli magyar népművészete. Budapest, 1912. 11,

is, hogy karácsonykor, amikor meghallja az éjféli harangszót, lemegy a Tiszára inni.¹ *Szentmihályteleken* (Szeged közelében) jókedvű legények a szobránál muzsikáltatni szoktak a Szent tiszteletére.

ÁLDOZÓCSÜTÖRTÖK. A középkorban Krisztus *mennybemenetelét* azzal is szemléltették, hogy az Üdvözítő képét vagy szobrát a hívek szemeláttára felhúzták a templom boltozatán át. Ma már csak a húsvéti gyertya eloltása és a föltámadt Krisztus szobrának az oltárról való elvitele (a nagymise evangéliuma után) maradt meg a középkori szertartásokból.

Annak emlékezetére, hogy Krisztus kivezette tanítványait az Olajfák hegyére, *körmenetet* tartottak mind a keleti, mind pedig a nyugati egyházban e nappn.² Ennek a megemlékezésen túl bizonyára könyörgő jellege is volt: a vetéstől akarták távoltartani a rontászellemét, illetőleg megnyerni vele az Ég különös áldását. Hogy e szokás a középkorban nálunk is élt, bizonyítja a *kaloc sai* egyházmegyének egykorú rituáléja.³ Miután *Szeged* a középkorban a kalocsai egyházmegyéhez tartozott, nem lehetetlen, hogy az a szokás, hogy Áldozócsütörtökön a szeged-alsóvárosi gazdák zászlóval fölvonulva misét szolgáltattak, hogy Isten bő terméssel áldja meg őket — még középkori eredetű. Utána áldomást ülnek.

Az Áldozócsütörtökhöz fűződő néphiedelmekről feljegyzések hijján még alig tudunk valamit. Egyes he-

¹E hiedelmekhez v. ö. Tolnai Vilmos: *Életrekelt szobrok.* Ethn. 1927. 43. és C s e f k ó Gyula: U. a z. Ethn. 1928. 187.

²Artner 232.

³MKsz. 1888. 6.

lyeken azt hiszik, ha e napon áldozásnál kiesik az ostya az ember szájából, nemsokára meghal és a pokolba jut.¹ Ez a hiedelem bizonyára összefügg az Egyháznak azzal a rendelkezésével, amely a hívek számára az évi egyszeri szentáldozás határidejéül Áldozócsütörtököt szabja meg. Ha ez utolsó alkalommal valaki nem méltó Krisztus testének befogadására — mint a föntebbi esetben is — az bizonyára elkárhozik. Szintén ezzel függhet össze az a *hódmezővásárhelyi* hiedelem is, hogy per analogiam Áldozócsütörtökön vérré válik a bor az emberben.² E laikussá vált képzet szerint is nagycsütörtök misztériumát Áldozócsütörtök pecsételi meg véglegesen.

* * *

SZENT ORBÁN (május 25) római pápa volt. Ő rendelte el, hogy a szentmiseáldozat kelyhét és paténáját aranyból, vagy ezüstből készítsék. Képzőművészeti alkotásokon a kehely szerepel attribútumaként. A szőlőművesek, kádárok, kocsmárosok ezért választották védőszentjükül, továbbá azért, hogy névünnepe körül az időjárás a szőlőnek ártalmára szokott lenni. Hogy közbenjárását megnyerjék, később szőlőfürttel ábrázolták és a szőlőhegyeken szobrot emeltek, kápolnát szenteltek a tiszteletére, képét meg ráfestették a borsajtóra. Ilyen borsajtó a *Néprajzi Múzeumban* is látható.

Megünneplésére első adatunk a XVII. századból való. *Komáromi Csipkés* György említi, hogy Orbán napján körülhordozzák a Szent «faképét», de csak akkor, ha tiszta idő van, ha esik, akkor meghempergetik a sárban. Az Orbán-napi körmenetnek a XVIII. századból is vannak nyomai.³ A Szent jelenlegi kultuszáról ada-

¹ Ethn. 1895. 41.

² NNy. 1931. 220.

³ C s e f k ó Gyula: Régi feljegyzések a méltatlan ünneplésről. Ethn. 1931. 151.

taink, sajnos, igen hiányosak. *Kethelyen* (Zala) Orbánnap után már nem tartanak a fagytól, hiszen a füst is egyenesen emelkedik fölfelé, mert Orbán eltávozott a tűzhelyről. Igaz ugyan, nem jószántából, mert amelyik házban csak van öregasszony, az mindenütt seprőt ragad, hogy Orbánt elűzze. Először a tűzhelyről veri le, azután a konyhából kergeti ki és az utcaajtóig űzi folytonosan ütvén a seprővel a földet. Miután kiűzte, boldogan dicsekszik a házbeliek előtt: *Na gyerekek, Orbánt kiseprőztem, nem lesz többé hideg!*¹

¹ B é k e f i 145.

A PÜNKÖSDI ÜNNEPKÖR.

PÜNKÖSD SZOMBATJA. RÉGEBBEN PÜNKÖSD vigiliájához is több hiedelem fűződhetett. Ezek közül, sajnos, csak egyet ismerünk. *Szegeden* még a múlt században is általános volt a Tiszában való fürdés. Nem lehetetlen, hogy e szokás régi egyházi szertartás nyomait őrizte meg. Az ősegyházban ugyanis nagyszombat mellett ezen a napon szolgáltatták ki a keresztség szentségét, amely akkor még vízbemerítés volt. A szokás azután laikus hagyományként élt tovább.

* * *

PÜNKÖSD. Minden népnél megtalálható valamilyen formában a *tavas* megünneplése: a telet jelképező szalmabóbot vízbedobják, esetleg elégetik. *pünkösdi királyt* és *királynét* választanak, akik a tavasz eljövetelét, a termést, szaporodást akarják mágikus szertartásokkal biztosítani. Ez ősi tavaszi ünnepek az európai népek megkeresztelkedésével leginkább pünkösdhöz tapadtak.¹ Az Egyház, ha nem is tudta őket teljesen kiirtani, keresztény tartalommal iparkodott megtölteni. A tavaszi virágzásban mintegy a Szentlélek ajándékát hirdette a híveknek. Azonkívül a pünkösdi események dramatikus előadásával is igyekezett a régi alakoskodó játékokat ellensúlyozni.

A középkorban a *szél zúgását*, amely a Szentlélek

¹ Bővebben Róheim Géza: Magyar néphit énépszokások. 294. és Sebestyén Gyula: A pünkösdi király és királyné. Ethn. 1906. 32.

eljövetelét megelőzte, úgy akarták utánozni, hogy a nagymise *Sequentia-ja* előtt kürtöket és harsonákat szólaltattak meg. A *tüzes nyelveket* helyenként égő kóccokkal jelképezték, amelyeket a templom padlásáról a hívek közé dobáltak. E veszélyes szokást sok helyen *rózsának* és a felhőt jelképező *ostyának* hullatásával cserélték föl. Néhol a Szentlelket jelképező galambokat eresztettek széjjel a templomban.¹ Fájdalom, a közép» kori magyar egyház pünkösdi szokásairól mit sem tudunk. Nem lehetetlen azonban, hogy a *pünkösdi rózsá* egyházi gyakorlat emlékezetét őrizte meg. Pünkösdi népszokásainkról való ismereteink is fölötte hiányosak.

A pünkösdi szokások közül még napjainkban is él a *pünkösdlés*, amelyben átcsillannak ugyan ősi primitív hiedelmek, egészében azonban már keresztény szellemű. A pünkösdlés legrégibb fönmaradt szövegét *Dugonics* András jegyezte föl. Manapság már kivesző szokás, bár töredékesen még országszerte is« méretes. Csak napjainkban kezd *Kodály* Zoltán érdeméből új virágzásnak indulni. Legépebben mégis az Alföldön él. Leggazdagabb változatai a *kecskeméti*² és a *szegedi*. Mindkettő misztérium-hangulatával tűnik ki. Egyes részleteik a *Cantus Catholici*-ban püskösdi énekként szerepelnek. *Szegeden* régebben eladó lányok, ma már kislányok járnak *pünkösdlöni*. Ruhájuk fehér, fejükön rózsakoszorú. A *királyné* fehér fátyollal van leborítva. Ez középtűt megy, kettő kezét fogva elől, kettő pedig hátul. A két előlhaladó közül az egyik a királyné *vőlegénye*, aki játék közben táncol vele. A hátútsók közül az egyik a *násznagy*, aki pedig az ajándékokat szedi össze: a *zsákos*.

Házról-házra járnak és így köszönnek be. *Dicsértesség*

¹ Artner 241.

² Nyr. 1883. 285. és Ethn. 1902. 356.

a Jézus, szabad-e pünkösdőlni? Ha igen, akkor rázendí-
tenek az énekre:

*A pünkösödnék jelős napja,
Szentlélok Isten küldötte,
— Erősíjje mi szívünket —
Az apostolokra.*

*Melyet Krisztus ígért vala
Akkor a tanítványainak,
Mikor méné mennyországba
Mindönök láttára.*

*Tüzes nyelveknek szólása,
Úgy mint szeleknek zúgása
Leszállván az ű fejükre
Nagy hirtelenségbe.*

*Mögtelvén a Szentlélokkal
Kezdeni szól ily nyelvekkel,
Magasztalván szent lelkét
Most és mindörökkön örökké, amen.*

*Minékünk adassék Szentlélok malasztja,
Melytől árnyékoztatott a szüzek virága,
Midőn ötet Gábriel üdvözléssel áldja:
Testbe öltözött Igét méhibe fogadja.*

*Szüzanyától születek Krisztus istállóba,
Kint és halált szenvedőit fekvén koporsóba,
Tanítványok láttára méné mennyországba.*

*Pünkösöd napján Szentlelkit onnan elküldötte,
Az apostolok szívét mögerősítötte,
Tüzes nyelvekkel ükét föl is gerjeszt ötté,
Hogy árván maradjanak, azt mög nem engedte.*

Istennek jobb keze, ujjja mögsegljjon,
 Hogy kögyetlen ördög múnket mög ne sértsön.
 őrizzön, oltalmazzon, szárnya alá rejtsön.

Királyné pálcája, király koronája,
 Szálljon erre a házra az Isten áldása,
 Mint régönte rászállott az apostolokra.

Bor búza és gyümölcs,
 Förgetegben lészön az Isten áldása,
 Az is tibennetök szépen tündököljön,
 Mint Kálvári högyekön, eképpen zendüljön:

Én kicsike vagyok,
 Nagyot nem szólhatok,
 Mégis az Istennek
 Dicsér et öt mondok.

Gyöngve vessző vagyok,
 Mindönfelé hajlok,
 Szüleim kertjibe
 Most nyilni akarok.

Nem anyátúl lőttem,
 Rúzsafán termöttem,
 Piros pünkösöd napján
 Hajnalban születtem.

Kelj föl Úristennek
 Választott seregje,
 Mert mögtetszöttél mán
 Egek fény őssége.

Fényös tiszta tükör
 A Jézusnak neve,
 Egy szép liliomnak
 Zöld elő mezeje.

*Hej cinkus, cinkus,
Fehér tulipántus,
Hintsetők virágot
Jézusnak markába.*

*Egy kis fehérségbe
Tulajdon istenség,
Hiszlek, hogy jelön vagy,
Óh te drága Szentség.*

*Szentséges Istennek
Csudálatos volt ja,
Ádámnak vétkiért
Maga Fiát adta.*

*Fömlállott Szent Jáno-
Möglátott egy várost,
A pokol kapuját
Földig letapodta,
Menyország ajtaját*

*Szépen kinyitotta,
ötezer embört
Letelepítöttem,
öt árpakinyérrel
Beölegítöttem.*

*Mi van ma, mi van ma,
Piros pünkösöd napja,
Holnap lősz, holnap lősz
A második napja.*

*András bokkrétá-
Felesége jó táncos,
Az ura selyömszál,
Jó maga aranyzál.*

*Jól mögfogd, jól mögfogd
Lovadnak kantárját,*

*Ne tipödjje, ne tapodja
A pünkösdi rúzsát.*

*A pünkösdi rúzsza
Kihajlott az útra,
Szödjje föl a menyasszony,
Kösse koszorúba.*

*Ugorjatok lányok,
Ha leányok vagytok,
Hadd csörögjön, hadd pörögjön
Sári sarkantyútok!*

Dicsértessék a Jézus!

Egyes változatokban *Szent Örsébet asszony* a pünkösdi királyné. *Sebestyén Gyula* azt gyanítja, hogy itt Magyarországi Szent Erzsébetről van szó, aki gyermekkorában menyasszony lett és akinek legendájában az ismeretes rózsacsoda szerepel. A szegedi változatban előforduló *András bokkrétás* pedig édesatyja, II. Endre volna. Ha e föltevést sikerül igazolni, akkor a pünkösödösbe egyéb középkori elemek is fölszívódtak.

Egyik XVIII. századbéli *halasi* kéziratban pünkösdi köszöntőt olvashatunk:

*Régen a Noé galambja
Hogy megszűnt a vízözön habja,
Bárkának ne lenne rabja
Zöld ágat vitt be ő szája.*

*Én is azért mint zöld ággal,
Beköszönök hozsannával,
Legyen az Isten ez házzal.¹*

¹ IK. 1901. 78.

A zöld ágat, a tavasz jelképét, amelyre aitiologikus színezetű versezetünk is utal, sok helyen ki szokták tűzni pünkösdi hajnalán, az egész háztájékat feldíszítik vele. Leginkább a bodzát, vagy fűzet kedvelik. Az *apátfalviak* (Csanád) azt tartják, hogy a pünkösdi bodza leveléből és virágjából főzött ital mindenféle betegség ellen orvosság. Az a *göcseji* szokás, hogy a pünkösdi rózsza levelét megszáritják és a beteg tehénnek adják,¹ talán egyetlen halavány nyoma a régi pünkösdi liturgiának. A rózsaszórás a templomban történt, így aztán a rózsza mintegy megszentelődött.

Egyik *nádasi* (Pozsony) plébános, *Sverteczky* Lipót, ís^sben pünkösdi rózsaaünnepély rendezésére tett alapítványt. Kamataiból minden év pünkösdjén egy jámbor parasztlány díszes keretek között megjutalmaztak és ártatlansága jeléül rózsakoszorút tettek a fejére. Ez az épületes kezdeményezés a középkori pünkösdi királyné-választásoknak kései visszhangja.² A nádasi pap példáját később máshol is követték.

ÚRNAPJA. Az Úrnapja az *Oltáriszentségnek* sajátoközépkori kultuszában gyökerezik. A szentostya megszentelő erejéhez, gonosz és ártalmas dolgokat elűző hatalmához már a kora középkorban számos jámbor képzet és szokás fűződött, amelyeket az Egyház is helyeseit, vagy legalább is eltűrt. Ilyen volt, hogy égiháború esetén a Szentséggel körüljárták a falut. Egyébként általános szokás volt, hogy az Oltáriszentséget *körülhordozták* a tavaszi vetések között, hogy misztikus ereje egyrészt távoltartsa tőlük a természeti csapásokat, másrészt pedig, hogy bőséges termés járjon a nyomában. Ezekből az áldáskérő felvonulásokból alakult ki az

¹ G ö n c z i 253.

² R é s ő Ensel 220.

úrnapi körmenet, amelynek a négy világ-táj felé adott áldása ma már spirituális jellegűvé vált, régebben azonban konkrét rendeltetése volt: a földnek, a zsendülő vegetációnak megáldása.¹ Az ünnep megkedveltetésére sokat tett a XIII. században *Szent Julianna* lüttichi apáca, aki egy látomásában a teli holdat látta, amelyből azonban egy darabka hiányzott, isteni sugallat révén megtudta, hogy a hold az egyházi évet jelképezi, hiánya pedig az Oltáriszentség ünnepe. Mára XIII. században az egész Egyháznak kötelező ünnepe lett.²

Hazánkban az Úrnapiját már a XIII. század végén megünneplik. A középkorban alakult jámbor társulatok közül a *Krisztus Szent Testének Társulata* (Confraternitas Corporis Christi), amely hazánkban több városában virágzott, bizonyára elsősorban Úrnapijának kultuszát szolgálta, a körmenet fényét akarta emelni. Ismeretegyanyis, hogy az úrnapi körmenet keretében *misztériumjátékokat* is bemutattak, amelyek tárgyakat a Szentírás jeleneteiből merítették. Van adatunk i4i2-ről, hogy Budán a körmenetet *maximo cultu, maximaque veneratione* ünnepelték meg,³ ami talán ilyen játékokra is vonatkozhatik.

A *velencei követ* tollából ránkmaradt az i5oi-ik évben tartott budavári úrnapi körmenet leírása. A körmeneten, amelyen az óriási néptömegén kívül a király i-résztvett, érdekes látványosságot adtak elő, ugyanyivalamelyik jóslat szerint a mohamedán hitnek akkor lesz vége, ha Mohamed koporsóját sikerül szétrombolni. Ezt a következőkép adták elő: Mohamed mecsetjét fölállították, koporsó függött benne, melyet a szultán é-számos basa vett körül. Amidőn a király és a körmenet a

¹Franz II. 72.

²Artner 260.

³Némethy Lajos: Úrnapi körmenet a budai várbán. Religio 1878. II. 29.

mecset elé ért, óriási tűzsugár sújtott le a koporsóra é-
ezt valamint a körülálló törökök nagyrésztét lángba
borította (ezek úglátszik bábok voltak). Ami pedig el
nem égett, azt a magyarok óriási tömege megrohanta,
botokkal, kövekkel izzé-porrá zúzta, sőt fogaival is
szaggatta. A főtér közepén igen csinos szökőkút állott,
melyből egész nap kitűnő bor folyt. A temérdek nép
bögrével, fazekakkal, kalapokkal merített belőle, sőt
némelyik csak a száját tartotta a borsugárhoz. A sűrű
tömeg közé kappanokat, ludakat és galambokat dobál-
tak. A követ megjegyzi, hogy soha életében ilyen nagy
ünnepélyt nem látott.¹

//. *Lajos* fényes úrnapi oltárt emeltetett és a királyné-
val együtt megjelent a körmeneten apródjai kíséretében,
akik égő gyertyát tartottak kezükben és a körmenetben
az Oliáriszentséget kísérték. A körmenetben ereklyét,
keresztet, képeket hordoztak körül, amelyeket bíbor-
bársonnyal kötöttek a hordó eszközökhöz. Az ereklye-
tartókat virággal díszítették fel, de már ekkor is hintet-
tek a Szentség elé rózsát és más virágokat.²

A középkor elején nálunk még nem ismerték a
monstranciát és így az Oliáriszentséget csak kehelyben
vitték. A *szepesi* zsinatnak (XV. sz.) egyik kánonja arra
enged következtetni, hogy a körmeneten több Oltári-
szentséget is vittek.³

A barokk-kor szintén nagy fényvel ünnepelte meg
Úrnapiját. Az Egyház büntetés terhe alatt köteletségévé
teszi a céhszabályok útján is híveinek a körmeneten
való részvételt. Ránkmaradt egy 1849-ből való *utasítás*,
amely dunántúli mezei pásztoroknak szól. Ez a pásztro-

¹ Szamota István: Régi utazások Magyar-
országon és a Balkán-félszigeten. Budapest,
1891. 497.

² Némethy: I. m.

³ Rajner Lajos: A Rituálékérdés Magyar-
országon. Budapest, 1901. 263.

roknak jóformán egyetlen vallásos kötelességévé az úrnapi processzió való megjelenést teszi. A körmenet után az anyaszentegyházban menjenek és mindenik offer-tóriumra fölmenjen az oltárhoz. Az papnak pedig 18 karajcárt avagy 30 pénzt adjon ki-ki . . . az ki az ellen járna és meg nem cselekedné, egy font viasszal büntetessék meg. Ezek midőn végbe mennének, mindenik szép böcsületesen a céhmesterhez menjen és az céhmester háza előtt az ő kürtjökkel egyet kürtöljenek, annak utána házához bemenvén, amit az Isten ad, együtt költsék el.¹

Szeged városának tanácsi jegyzőkönyve megőrizte az 1724. évi úrnapi körmenetnek rendjét: *Úrnapján a solemnis procession böcsületes céhek közt és nemes város - úgy tekintetes hadi rend között ilyen rendtartás observá!tattott. A céhek előtt egynehány pár kis deákocskák saját zászlójukkal mentek. Az böcsületes céhek közül pedig akiknek zászlójuk még nem volt, előre mentek. Utánuk zászlócéhek közül először gombkötők, azután a szabók, szücsök, csizmadiák és legutóbb az mészárosok. Kik után oskolabéli deákok. Azután tisztelendő páter franciskánus uraimék szokásuk szerint keresztel. Utánuk pedig tisztelendő klérus az Ur testével. Az umbellát négy böcsületes városi ember vitte éppen be az várba, az holott szentmise után nemes fendrich (- zászlós) uraiméknak kezekbe adván . . . prefektúrára említett umbellát vitték, az holott utolsó szent áldás után meg meg embereinknek resignálták. Granatéro-compania pediglen mindenütt előre aperte menvén, minden szent áldás után tüzet adott. Ezek után prefektúrán vala az magyar prédikáció is. A fegyverben lévő 12 purger ember az Ur testét fegyveresen parókiabéli templombul éppen az városkapuig kísérték, az holott nyolc halapárto-káplárok helyekbe állván, az egész procession által umbella mellett mentek. Prefektúrában pedig benedictio*

¹ Történelmi Tár 1884. 588.

után megint az fegyveres purgerek említett káplárok helyett umbella mellett állván, éppen parókiabéli templomban, az honnét indult vala az processió, kísértették. Amidőn pedig a rác templom mellett ment volna a processió, azok is az Úr testének tiszteletére harangoztak és így szépen és csendesen vége lett a processionnak.¹

Juhász Máté minorita szülővárosának, Jászapátinak, ajánlott könyvében úrnapi versezetek, az Oltári Szentségben, a' Kristus Jésusnak testestül, s lelkestől, Istensége, és Embersége szerént való jelenlétéről üdvözlő versek olvashatók. A Szentséggel való négy áldásnak megfelelően négy állásra tagolódnak. Tárgyuk a következő: Első állás. Hogy a' Manna példája volt a Kristus testének, mely az Oltári Szentségben jelen vagy on. Második állás. A' Kristus Szent Teste valóságos eledele lelkünknek. Harmadik állás. Illendő készüllettel minden bátran mehet az asztalhoz. Negyedik állás. Kegyelem kérés az Oltári Szentség vételére. Utána második rend-béli versek is találhatók: Az első oltárnál. Az Oltári Szentséggel való gyakran élésnek kívánságáról. A második oltárnál. A Keresztény Fejedelmek edgyességéről. Az harmadik oltárnál. A' Kristusnak emberi Nemzethez való szeretetéről. Negyedik oltárnál. Az Anyaszentegyház békességben létéről é az Eretnekség megtéréséről.²

Sajnos, a könyvből nem derül ki, hogy a verseket körmenet alkalmával előadták, élőkép módjára megrendezték-e, mint az külföldön megvolt. Nem tudjuk tehát azt sem, hogy itt hagyományos gyakorlat vissza

¹ Reizner János: Szeged története. 290.

² J u h á s z Máté: Szép áltatos külömbkülömbféle magyar versek... Kolozsvárat, 1761. 45. Nem lesz érdektelen, ha itt megemlítjük a következő munkát is, bár néprajzi vonatkozásai nincsenek: Telek József O.F. M.: Négy világító Úrnapi lámpások... Kalocsa, 1768.

hangjával, esetleg egyéni kezdeményezéssel, jámbor stílusgyakorlattal van-e dolgunk.

A magyarországi úrnapi körmenetek története, sajnos, még mind művelődéstörténeti, mind néprajzi, mind liturgikus szempontból feldolgozatlan.¹

Manapság országszerte ismeretes szokás a négy úrnapi sátor felékesítése. Ez vagy egy-egy jelesebb nemzetségnek kiváltsága, vagy pedig jámbor társulatok, alkalmi közösségek vállalják. A virágot, füvet, zöld ágat Szegeden rendszeren az összes hívek hordják össze. Ezenkívül még külön a család számára koszorút is kötnek, vagy kertjüknek virágaiból, vagy mezei virágból, amely a földjükön termett.

* * *

Az úrnapi virág *szentelménynek* számít. Szegeden a halott feje alá olyan virágot, füvet tesznek, amelyen a sátorban a Szentség állott. Jó betegség ellen: Szegeden a beteg fürdőjébe teszik, Tápén az úrnapi koszorút az álmatlan beteg feje alá teszik, hogy pihenni tudjon. Szilágyságban a nyavalyatöröst úrnapi virággal szokták megfüstölni.² Göcsejben az úrnapi nyírfát megfőzik és a köszvényes tagot bekenik a forrázatával. Barkájából pedig két-három szálát a szalmaderékba tesznek és a fejet szédülésnél meggőzőlik vele.³

Mezőkövesden Úrnapiján a templom kövezetét teleszórják kakukfüvel. Az ünnep nyolcada után az asszonyok fölszedik, a tehénnek adják, hogy jól tejeljen, rontás ne fogja, vagy pedig odaszórják a méhes elé, hogy a méhek rárepülvén, jövőre nagyobb rajt eresszenek.⁴ Bácskában az úrnapi ágból és füből a ház ereszé-

¹ Említük itt meg Mitterwiese r, Alois: Geschichte der Fronleichnamsp procession in Bayern. München, 1930. c. szép monográfiáját, amelyben a mi adatainkhoz több párhuzamot lehet találni.

² Ethn. 1895. 41. ³ Gönczi 255. ⁴ Ethn. 1896. 369

ben, vagy az istállóba tesznek, hogy a jószágokat megóvja a bajtól.¹ *Rábaközben* az úrnapi sátorleveleket télen az állatok szénájába teszik, hogy kehesek ne legyenek.

Hódmezővásárhelyen az úrnapi szentelt zöld ágakat a katolikusok ézengéskor a tűzre dobják, hogy a villám bele ne üssön a házba. Érdekes különben, hogy a *kálvinisták* is megünneplik az Úrnapiját csöndben, azaz nem végeznek szolgálai munkát. Ez vagy középkori hagyománya csökevénye, vagy pedig arra a barokk gyakorlatra megy vissza, amikor a katolikus földesúr másvallású alantasaitól is elvárta, hogy a katolikus ünnepeket, ha passzíve is, de megüljék. *Rábaközben* az úrnapi ágakat az eszterhéjba dugják, mert azt tartják, hogy akkor a házba nem vág a menykő.

Herekegy házán amerre a körmenet megy, mindenütt zöld ágakat tűzdelnek a járda mellé a földbe, amelyeket azután hazavisznek. *Böhönyén* (Somogy vm.) a zöld gallyakat a kertek ágyasaiba szúriák le, azért, hogy a vetést a kártevőktől megvédjék, azután pedig, hogy bőséges termésük legyen. *Göcsejben* az úrnapi nyírfaágakat hazaviszik és még áznak kimennek velük a búzaföldre, ott bokájukig a lábukhoz mérik, hogy azon felül a csörmöly (*melampyrum arvense*) ne érjen. Szintén *Göcsejben* egy nyírfaágot az úrnapi búcsúról azonnal a palántaföldre visznek, megsöprik vele a palántákat, végül pedig a földbe szúriák, hogy a férgek meg ne egyék s a penész se fogja a palántákat.²

Szegeden az úrnapi körmenet alkalmával a mozsár-ágyúkból kilőtt fadugó szilánkjá jó a fogfájás ellen.³ A durrogatás ma már különben megszűnt. Az úrnapi

¹ Eíhn. 1896. 100.

² G ö n c z i 255.

³ K o v á c s János: S z e g e d és népe. Szeged, 1901. 374.

sátor zöld ágait és virágait odaerősítő zsineget a *bajai* gyerekek *szentelt madzagnak* nevezik és fürdéskor a bokájuk fölött a lábuk száraára kötik, hogy a görcs meg ne fogja.¹ *Veszprémvarsányban* ha kocsi jön a körmenettel szemközt, és kénytelen előle valamelyik házba befordulni amíg a menet elhalad, ott még azon éjjel tűz lesz. Érdekes helyi példája ez a méltatlan ünneplés büntetésének.²

* * *

SZENT ANTAL (június 15.) hazánkban is egyike a legnépszerűbb szenteknek; nincs templom, ahol a szobrával ne találkoznánk. A hívek áhítatos bizalma a *Csodatevő* jelzővel ruházta föl.

Feltűnő, hogy a középkori kódexeinkből, műemlékeinkből, népénekeinkből szinte teljesen hiányzik a páduai szent alakja, ami azt mutatja, hogy páratlan népszerűsége hazánkban későn, talán éppen napjainkban bontakozott ki igazán. A *Szent Antal kenyere*, továbbá a *liliomszentelés* és a *gyermek körmenete* újabb keletű, a hozzájukfűződő vulgáris hiedelmekről még nincsen tudomásunk. Érdekes, hogy ez is inkább csak ott alakult ki, ahol a lélegzondozás a barátok kezén van, ahol mindenütt föllendült a *kilenckeddi ájtatosság* Szent Antal tiszteletére, aki szintén franciskánus volt. Ezzel azonban háttérbe szorult Szent Anna középkori kultusza. Szent Annának ugyanis a keddi napot szentelték, így *Szeged-Alsóvároson* is meg lehet e két ájtatosság csöndes küzdelmét figyelni, úgylátszik azonban, hogy Szent Antalé körül ki belőle győztesen. Szent Anna tiszteletének ma már csak maradványai val találkozzunk, viszont Szent Antal napján a *szegedi* nép már a szolgai munkától is tartózkodik.

A nép az orbánc egyik fajtáját, amelyet az anya-

¹ Ethn. 1927. 42.

² Ethn. 1908. 285.

rozssal kevert gabona okoz, *Szent Antal tüzének* hívja. *Szegeden* úgy próbálják gyógyítani, hogy olyan férfival csiholtainak rá kovából *tüzet*, akinek *Antal* a keresztnéve. *Adácson* (Heves) *felfüstölik* a Szent Antal tüzeben szenvedőt és három Antal-nevű férfi *ráugat*, A Szent Antal tüze azonban nem páduai, hanem *Remete Szent Antalra* utal. Franciaországban a XI. században megalakult *Szent Antal betegápolóinak* vagy más néven *antonitáknak* rendje. Magyarországon is volt kolostoruk. A betegápoláson kívül mezőgazdasággal, disznótenyésztéssel foglalkoztak. A Szent Antal tüzét a rend úgy gyógyította, hogy anyarozstól megtisztított gabonát, kenyeret juttatott a népnek. Malmai is voltak. A *daróci* (Sáros) templomban, amely valamikor az antonitáké volt, legújabbán freskóciklust fedeztek föl, amely a rend hivatását dokumentálja.¹

A két szent nevének egyezésével és a népi képzetek keveredésével magyarázható, hogy *Szeged-Alsóvároson* páduai Szent Antal napján nem nyúlnak lisztbe, mert különben Szent Antal tüze kiverné őket. Ezért e napon még rántást sem készítenek. Olyan ételt főznek, amelyhez nem kell liszt. *Bácskában* a várandós asszonyok testükön Szent Antal képét hordják abban a hitben, hogy így megmenekednek a *belső tüztől*.²

A teljesség kedvéért megemlíjtük, anélkül, hogy okát magyarázni tudnánk: a *szegei tanyákon* ezen a napon a szőlőhegybe nem szabad belépni, még a gazdájának sem.

* * *

SZENT ALAJOS (június 21.) tisztelete a magyar jezsuita népgondozás fénykorában, a XVIII. században Virágzott nálunk, amihez bizonyára az is hozzá-

¹ M. O. E. III. 13.

² Magyarország vármegyéi és városai. B á c s b o d r o g - vármegye I. 330.

jáarul, hogy szentté avatása ebben az időben (1726) történt. Segítő közbenjárását főképpen a tiszteletével egybekötött *panis Divi Aloysii*, vagy másképp *farina Aloysiana* használatán át éreztette. *Szent Alajos kenyere* mindenütt elterjedt szentelmény volt. Különösen láz és gyermekbetegségek ellen használták.¹ Népies kultusza tudomásunk szerint azóta elsorvadt.

* * *

SZENT IVÁN (június 24.)- Európa népei a *nyári napforduló* ünnepét a nap szimbólumának, a tűznek kultuszával ülték meg, amelyet az Egyház *Keresztelő Szent Jánosnak*, másnéven Szent Ivánnak ünneplésévei igyekezett ellensúlyozni. A Szent Iván-napi szokások „áttűznek tisztító, gyógyító, termékenyítő erejébe vetett hitben gyökereznek. *Bod Péter A históriákra utat mutató magyar Lexikon*, c. kiadatlan munkájában a következőképpen emlékezik meg róluk: *Ezen a napon pedig ilyen dolgokat szoktak cselekedni: 1. A gyermekek szemetet, csontot egybeszednek, hogy azt megégessék é-füstöt csináljanak, melynek azt az okát tartják, hogy a tájba a pogányok körül tüzet szoktanak volt tenni, hogy a kígyók ne szaporodjanak ott, minthogy ez Szent János-napja tájban szokott lenni, a keresztyének — a tudatlanság is segítvén — a tájban tüzekeket tettek, azokat áltáU szökdöstek és azt kívánták, hogy minden szomorúságuk égjen el. 2. Égő üszköket szoktak kezekben hordozni é-azokkal a határokat kerülni, azt gondolván, hogy így áldatik meg az ő földeiknek termése. 3. Némely hegyeken ezen a napon kerekeket forgatnak, amelyek azt jelentik, hogy a nap már az égen felső pontjára hágott és minden dolgok változnak.*²

¹ János i 76.

² Idézi R ó h e i m Géza: Magyar néphit és népszokások. 309.

A *Szent Iván tüzének* átugrásával kapcsolatban a legutóbbi időkig számos kultikus hagyomány: ének, tánc, mozdulat és hiedelem maradt meg. *Virágos Szent János* napján a *kolóniák* (Nyitra) úrnapi párlós füvekkel vegyített szalmarakásokat gyújtanak meg a tűzhelyeken, miközben dalolnak, táncolnak, a fellobogó lángokat pedig egyenként átugrálják. A tűzre vetett illatos füvekkel a gonoszt vélik elűzni, hogy a vetésben kárt ne tegyen, a kutakat, forrásokot meg ne rontsa. Néhol csontból, szemétből, rongyokból bűzös füstöt is támasztanak, hogy az ördögöt ezzel is elriasszák. Egyesek a mező szélén raknak tüzet és égő üszkökkel kerülnek meg a vetést. Mások ismét nagy tüzet raknak az erdő, vagy a hegy tövében. Dalolnak, táncolnak körülötte, az égő üszköt pedig elviszik a házakhoz, letűzik a kertbe, hogy a hernyó el ne pusztítsa a gyümölcsöt, vagy a vetések közé, hogy az *élet* meg ne üszkösödjék. Abból, hogy a leányok miképpen ugorják át Szent Iván tüzét, jósolni szoktak a férjhezmenésre.¹

A közmondásossá vált *Szent Iván énekét* a *zoborvidéki* magyarság tartotta fenn a legnagyobb épségben.² *Chymesen* (Nyitra) így éneklük:

*Tüzet megrakatja világos Szent János,
Világolj, világolj, csak addig világolj,
Míg én nálad leszek.
Ha én tőled elmék,
Te is elaludjál.*

*Jelenti magát Jézus háromszor esztendőben,
Jézus magát úgy jelengeti már.*

*Először jelenti nagy karácsony napján,
Jézus magát úgy jelengeti már.*

¹ Réső Ensel 185.

² K o d á l y Zoltán: *Zoborvidéki népszokások*. Ethn. 1909. 29. skk. Több szentiváni ének szövege és dallama.

*Másodszor jelenti hangos húsvét napján,
Jézus magát úgy jelengeti már.*

*Harmadszor jelenti piros pünkösd napján,
Jézus magát úgy jelengeti már.*

*Nagykarácsony napján nagy hőeső esett,
Jézus magát úgy jelengeti már.*

*Hangos húsvét napján Duna megáradott,
Jézus magát úgy jelengeti már.*

*Piros pünkösd napján rózsza megvirágzott,
Jézus magát úgy jelengeti már.*

*Vetekedik vélem háromféle virág,
Virágom véled elmegyek,
Virágom tőled el sem maradok.*

*Első féle virág a búza szép virág,
Virágom veled elmegyek,
Virágom tőled el sem maradok.*

*Másik féle virág a szőlő szép virág,
Virágom véled elmegyek,
Virágom tőled el sem maradok.*

*Harmadik féle virág a rózsza szép virág,
Virágom véled elmegyek,
Virágom tőled el sem maradok.*

*Ne vetekedj vélem te búza szép virág,
Mert bizony tevéled széles ez a világ él.
Virágom véled elmegyek,
Virágom tőled el sem maradok.*

*Ne vetekedj vélem te szőlő szép virág,
Mert bizony tevéled szent misét szolgálnak.
Virágom véled elmegyek,
Virágom tőled el sem maradok.*

*Ne vetekedj vélem te rózsza szép virág,
Mert bizony tevéled lányok dicsekednek.
Virágom véled elmegyek,
Virágom tőled el sem maradok.¹*

A szöveg fiatal lányok, legények *összeéneklésével* folytatódik.

A szokás egyéb vidékeken már csak töredékeiben él. Akik Szent Iván tüzét átugorják, egyes változatok szerint *egészségesek* lesznek. *Óbecsén* az anya csecsemőjét keresztülviszi a tűzön, mint ők mondják: *füstöli*, hogy a himlőt meg ne kapja.² *Bácskában* a leányok azért is ugrálnak, hogy szeplősek ne legyenek. *Szabadkán* azért tapogassák meg a tüzet, hogy lábukon pokolvar ne keletkezzék.³

A tüzet ugrásközben régebben *Szegeden* ökörfarkkóróval: a *babozóval* csapkodták. Azután pedig *meghabozták*, azaz meglegyezték vele a kerti veteményeket, hogy penészesek ne legyenek, sokat teremjenek. Ugyancsak ilyen ökörfarkkóróból készült a *fölöző* is, vagyis az a seprű, amellyel szeleléskor a gabonáról a port és a polyvát eltakarították.

A tűzugrálás alkalmával tűzbedobott *gyümölcsnek*

¹ Ezt az éneket a magyar folklore a virágok vetekedése névvel illeti. Eckhardt Sándor: Az utolsó virágének c. értekezésében (Minerva. 1930. 33. skk.) megállapította, hogy tudós eredetű, a keresztény középkor irodalmából szivárgott le népköltészetbe, ahova talán a v á g á n - p o é z i s közvetítette.

² BellosicsBálint: Magyarországi adatok a nyári napforduló ünnepéhez. Ethn. 1902. 117.

³ Bellosics 118.

gyógyító erőt tulajdonítanak. *Szeged vidékén* az ilyen gyümölcs fogs és hasfájás orvossága. Az *óbecseiek* betegség ellen eszik a tűzben sült almát.¹ E gyümölcsöket sokszor odaszórták a gyerekeknek is, hogy bajuk ne legyen. Erre mutat egy töredékes, ma már ki is veszett *szegedi* szokás. Régebben a gyermekek nagy seeregben járták Alsóváros utcáit, ajkukon ezekkel az éneklő szavakkal:

*Hintsék kendtek almát,
Ha nem, pedig: hagymát!*

Ilyenkor azután *szentiványi* almát, vagy egyéb gyümölcsöt, esetleg aprópénzt szoktak szórni számukra az öregek. Az sem lehetetlen, hogy ez a Szent Iván tüze számára való kéregetés volt.

Az olyan anyának, akinek már elhalt gyermeke van, Szent Iván napja előtt nem szabad almát, vagy mágyümölcsöt ennie. Az a hiedelem, hogy ezen a napon a menyországban Keresztelő Szent János gyümölcsöt osztogat a gyermekeknek. Akinek anyja idelelni már evett, annak azt mondja: *Te nem kapsz, a te részedet megette anyád!* *Dinnyeberkin* (Baranya) a tüztől egyenesen a temetőbe mennek s a sült almából néhányat a sírhalmokra tesznek.² *Algyőn* (Csongrád) azt tartják, hogy a tűzbe azért kell almát dobálni, hogy meghalt hozzátartozóik is élvezzenek a gyümölcsből.

A Szent Iván estéjén kötött *koszorúnak* sokféle tulajdonítanak különös erőt. *Göcsejben* a lányok régi szokás szerint mezei virágból koszorút kötnek.³ Többfelé, hogy a ház le ne égjen, a tűzugráláskor használt koszorút a ház elejére szokták akasztani.

¹ *Bellosics* 119.

² *Bellosics* 119.

³ *Gönczi* 255.

Több helyen divatos a *tűzcsóválás*, amelyet *lobogó-zásnak* is neveznek. E célra“ rendszerint elhasznált seprűk, nyírfahéjak szolgálnak, amelyeket a Szent Iván tűzénél gyűjtenek meg, azután pedig jobb kezükben körben forgatnak. *Szentivánon* (Győr) szalmát kötnek kerékre, meggyűjtják, aztán egy emelkedettebb pontról, lehetőleg a temető közelében az éjféλι órákban lesza-lasztják.¹

Ez a nap a szerelmi varázslat ideje is, amint azt számos példa igazolja.²

A kereszténység természetesen igyekezett ez ősi pogány szokásokat és képzeteket a maga érdekei szer-int alakítani, értelmezni. Ismeretes, hogy az Egyház Szűz Márián kívül csak Keresztelő Szent Jánosnak ünnepli meg a test szerint való születése napját. Ennek oka az, hogy a Boldogságos Szűznek Szent Erzsébet-nél való látogatása alkalmával az Üdvözítő közelsége miatt János megszenteltetett anyja méhében: *És lön, hogy amint meghallotta Erzsébet Mária köszöntését, repese méhében a magzat . . .* Ezt a *felsőszentiváni* (Bács-bodrog) néphit úgy magyarázza, hogy a látogatás al-alkalmával Szent János anyja méhében ugrált az öröm-től. Ezért kell a tüzet átugrani, mégpedig háromszor, hogy Szent Iván közbenjárására a Szentháromságtól annál nagyobb kegyelemben részesüljenek.³ Az írá-szerint hat hónappal előzte meg születésében a Meg-váltót. Nagyon kedvelt volt a régiéknél az a párhuzam, amelyet karácsony és Szent János születésnapja, valamint a napok növekedése és csökkenése között lehet vonni. Az egyházatyák szerint erre vonatkozik

¹ Bellosics 74.

² Beilosics és Róheim felsorolásai id. műveikben.

³ Bellosics 27.

Szent Jánosnak Krisztusról való mondása: *Neki növekednie, nekem pedig kisebbednem kell* (Ján. 1. 50.).

Az ősi tűzgyújtás magyarázatára az Egyház több evangéliumi helyre hivatkozott. A jánosi evangélium elején olvashatjuk: *És a világosság (Krisztus) sötétségben világít, de a sötétség azt föl nem fogta. Vala egy ember, Istentől küldetve, kinek neve volt János. Ez tanúságul jöve, hogy tanúskodjék a világosságról, hogy mindenki higgyen őáltala. Nem volt ő a világosság, hanem hogy tanúságot tegyen a világosságról.* (Ján. 1. 5—8.). Krisztumondja viszont róla: *Ő égő és világító szövétnek vala; ti pedig ideig-óráig akartatok örvendezni az ő fényében* (Ján. 5. 35.). Ebből az idézetből vette volna eredetét a tüzes kerek forgatása és a tűzcsóválás, amely eredetileg erotikus szimbólum volt. A különböző tárgyak tűzbedobása az Egyház szerint arra emlékeztet, hogy a pogányok elégették a Szent csontjait.¹

Ugylátszik, hogy a szentivánéji tűzrakás a középkorban még a nap egyházi szertartásaihoz is hozzátartozott. *Temesvári Pelbárt* írja: *solemni dat Ecclesia festum Joannis hodie ignem vei faculas ardentis faciendo, primo pro representando, quod Joannis ossa fuerunt combusta in Sebaste civitate, quae fuit olim Samaria, excepto digito, quo monstravit Christum, qui conburi non potuit in illo igne . . . ac significandum, quod juxta Christi dictum: ipse erat lucerna ardens etc.*² Sajnos, a dologról bővebb adatokkal nem rendelkezünk.

* * *

JÁNOS ÉS PÁL (június 26) napján az Egyház gyertyát szokott szenteltetni, amelyet a hívek égháború

A PÜNKÖSDI ÜNNEPKÖR ¹ Artner 256.

² Idézi Szilárdy Áron: *Temesvári Pelbárt élete és munkái*. Budapest, 1880. 76.

esetén szoktak meggyújtani. Így *Szeged-Alsóvároson* is különös erőt tulajdonítanak neki.

Szent János és Szent Pál a 362. évben szenvedett hitéért vértanúhalált. A szent testvérpár római házát templommá alakították át, amely még ma is megvan a Coellus-hegyen. Életükben és legendájukban hiába keresünk olyan mozzanatot, amelyből az ünnepükhöz fűződő gyertyaszentelést meg lehetne magyarázni.

E jámbor szokás valószínűleg onnan ered, hogy a *Giovanni e Paolo* stáció-templom lévén, a nagybőjt első péntekjén itt gyülekeztek a hívek istentiszteletre. A mise *evangéliuma* a Hegyi Beszédből való és többek között ezeket mondja: *szeressétek ellenségeiteket . . . hogy fiait legyetek Atyátoknak, ki a mennyekben vagyon, ki napját fölkelti jókra és gonoszakra, s esőt ad az igazaknak éhamisaknak* (Mt. 5, 44, 48.). E szent igéket évről-évre ebben a templomban hallották. Hovatovább az a hit alakult ki, hogy Szent János és Pálnak különös hatalma van az égiháború megszüntetésére. Ezért aztán ünnepükön gyertyát szenteltek, amelyet szükség esetén meggyújtottak.¹ A hiedelem és a vele kapcsolatos gyertyaszentelés egyelőre ismeretlen úton-módon Közép-Európában, így hazánkban is elterjedt. Lehetséges, hogy a kultuszt már a középkorban is ismertük, mert okleveleink keltezésében az ünnep neve sűrűn előfordul, tehát a jelesebb napok közé tartozhatott jellegzetes szertartása miatt.²

* * *

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY (június 27) *várad*i nyugóhelye az egész középkori magyarság előtt nagy tiszteletben állott. Királyaink koronázásuk után egész kíséretükkel Székesfehérvárról mindjárt a szent király

¹ K o r e n 158.

² K n a u z Nándor: K o r t a n . Budapest, 1876. 203.

sírhához zarándokoltak.¹ *Várad*, mint búcsújáróhely, Róma kiváltságaival rendelkezett. Szent László *fejét* a magyar seregek valószínűleg magukkal vitték a hadjáratokba is, hogy győzelemre segítse őket. A váradi *hévízet*, amelyet a szent király ereklyéi mintegy megszenteltek, főképpen a szemfájósok keresték föl.² Himnuszok, legendák, freskóciklusok, helynevek magasztalják az ő dicsőségét. Különös, hogy a középkorban nemcsak Szent István, hanem SzerrtLászló napjának vigiliáján igyújtottak tüzet. Egy 1438. évi adat szerint *David et Gregorius de Heures* elpanaszolja az országbírónak, hogy amikor háznépükkel *in vigilia festi beati Ladislai regis . . . circa ignem per eosdem ad honorem eiusdem sancti regiente portam ipsorum compositum stetissent, egy bizonyo-úr szolgálai megtámadták őket.*³

Szent László középkori kultusza a török világ éhitújítás viharaiban ha nem is tűnt el, de aláhanyatlott. Várad török kézre jut (1660), híres lovasszobrát, a *Kolozsvári testvérek* mesterművei ledöntik, freskóinak jórészét a protestáns képrombolók elmeszelik, nemzeti dinasztiaánk sincs több. A XVIII. századi magyar barokk a Szent kultuszának új virágzását ugyan egyengette az iskola és betű útján, de hatása a parasztnéphez nem tudott — legalább is a kutatás eddigi állása szerint — leszivárogni. Tudtunkra egyedül *Győrben* van Szent Lászlónak évszázados kultusza. *Hermája* sok viszontagság után végre a győri székesegyházba került (1606).⁴ Itt már régóta különös tiszteletben részesítik, ünnepén körmenetet szoktak tartani. Napjainkban, a Szent

¹ B u n y i t a y Vince: A nagyváradi püspökség története. I. 84.

² R e l k o v i c Néda: Szent László királyunk. Vigilia. 1936. II.

³ B u n y i t a y : I. m. I. 25.

⁴ B e d y Vince: A győri székesegyház története. Győr, 1936. 51.

Jobbéhoz hasonlóan, kultuszát országos jelentőségűvé szeretnék tenni.¹

* * *

PÉTER-PÁL (június 29.) napján *Apátfalván* (Csanád) az aratók miséjére minden arató elmegy, hogy munkájukon áldás legyen.

Ezen a napon szokták megülni *Földeákon* (Csanád) a *rózsalakodalmat*. Eredete a múlt század hatvanas éveiben *Oltványi* Pálnak, a híres földeáki plébánosnak alapítványára megy vissza és célja szerint a fiatalok vallásos buzgalmának ébrentartását szolgálja.

A templomatya a falu leányai és legényei közül három párt kiválaszt. Ezek az ünnep vecsernyéjén az oltár előtt foglalnak helyet. Vecsernye után a plébános alkalmas beszéd kíséretében imádságos könyvvel, olvasóval és bizonyos összeg pénzzel jutalmazza meg őket. Innen a templomatya a piactéren felállított díszes sátorhoz vezeti az ünnepelteket. Az egész falu ott van, hogy megnézzék: ezidén kik voltak méltók arra, hogy *rúzsamenyasszonyok* és *rúzsavőlegények* legyenek. Majd megszólal a muzsika, megkezdődik a mulatság, a rúzsalakodalmat, amelynek az esti harangszó vet véget.

* * *

ARATÁS. Az aratás a mezei munkában, a parasztk ember életében a legnagyobb esemény, amire mindig bizonyos áhítattal, komolysággal gondol. Az *életet*, a mindennapi kenyeret Isten ajándékának tekinti, amelyet hívő bizalommal, odaadó munkával, erejének hősiességével megfeszítésével iparkodik ki is érdemelni. Az aratásban a rokonok, szomszédok, falu népe segítik egymást, szép példáját mutatván ezzel sorsuk egyezésének, továbbá a tevékeny felebaráti szeretetnek.

¹ K a r s a i Géza O. S. B. szíves értesítése.

Göcsejben az aratás megkezdése előtt az aratók mielőtt munkába fognának, térdepelve imádkoznak. Két gabonaszálat derekukra kötnek és ez mindaddig ott marad, amíg magától le nem esik. Aratásközben, ha a gazda, vagy akárki idegen meglátogatja az aratókat, az ország több vidékén a marokverő lányok szalma-kötéssel körülövezik és csak némi jutalom ellenében eresztik szabadon. Az *Alföldön* főképpen az idősebbje szent énekeket énekel munkaközben. A néphit jogosan lát bizonyos párhuzamosságot az élő kenyér, azaz Krisztus és a mindennapi kenyér között. Hasonlatosnak látja a maga aratását az utolsó ítélethez, amikor az Ur a lelkeket mennyei csurjébe takarítja, amikor az evangéliumi magvető példázata valóra válik: a konkolyt elválasztják a búzától, az elkárhozottakat az igazaktól. Amint a *tápaiak* éneklék aratás kezdetén:

*Eljött az aratásnak nagy napja,
Emlékeztet ítélet napjára.
Mink vagyunk az Isten gabonája,
Eljön Jézus maga aratásra . . .*

*Amikor az ércharang megkondul,
Király, szegény, gazdaghoz, dúshoz szól.
Szólít bennünket szent áldozatra,
Az Úristen fényes országába . . .*

*jó búza közt terem sok konkoly is,
Megtérők között kárhozott lélek is.
A megtérő lélek a búzaszem,
A kárhozott lélek a konkollyszem.*

*Az ítélet utolsó napjára,
Eljön Jézus maga az aratásra.
Levágatja mind a gabonáját,
Elválasztja konkolyt és a búzát.*

*Úr Jézus elküldi angyalait,
Egybegyűjti hű imádó népit.
A jobb felén angyali seregben,
Örvendeznek dicsőült szentekkel. . .*

*Az Úr Jézus megrostál bennünket,
Rostába teszi a mi lelkünket.
Hit a rosta kihullajt a földre,
Nem juthat az mennyei örömbe . . .*

*Lélek gabonájának gazdája,
Az Úristen igazság bírása,
Jó és gonoszaknak ítélője,
Megtérő lelkek üdvözítője . . .*

Aratás után egy marék kalászt otthagynak a földön, hogy a jövő esztendőben is teremjen, továbbá a zivatar kárt ne tegyen az új vetésben. *Rábagyarmaton* minden szemes gabonából meghagynak a tábla végén egy csomót bogra kötve, a kalászokkal lefelé hajlítva, Szent Péter lovának abrakra.¹ Az aratás sikeres befejezését hálaadás, áldomás követte sok helyen és követi még ma is. Az aratók az ország több vidékén szalagokkal díszes *aratókoszorúk* és *aratókeresztek* alatt vonulnak haza, miközben dalolnak, végül pedig zeneszónál táncra is perdülnek. Általánosnak mondható szokás, hogy azt a legényt, vagy lányt, aki az aratókoszorút viszi, leöntözik. Ez nem más, mint szimbolikus idővarázslás a jövő évi termés érdekében. Így *Zágonban* (Háromszék) aratás végeztével a kalászból és búzavirágából kötött koszorút valamelyik jókedvű arató fejére teszik, aki kurjongatva megy az utcán végig és igyek-

¹ M o ó r Elemér: A földműveléssel kapcsolatos szokások, hiedelmek és babonák *Rábagyarmaton*. Ethn. 1932. 161. Moór szerint ez a Wotan-kultusz nyoma.

szik kikerülni az innen is, onnan is rázúdított vizet. De bizony mire a gazda házához ér, tetőtől-talpig csuromvíz lesz. Jutalmul a koszorúvivőt kínálják először pálinkával, neki van joga először a tálba nyúlni és áldási mondani a gazdára és házanépére. *Borbádon* (Alsófehér) a keresztet, amelyet aratás végén ünnepélyes menetben visznek haza, őszi vetéskor a föld közepére tűzik, vagy pedig szintén ezen a vidéken kimorzsolják, a vetőmag közé vegyítik és az üres koszorút tűzik a föld végébe. A *palócoknál* az aratókoszorút a részesek a gazdának e szavakkal nyújtják át: *Adjon Isten jónapot! Elvégeztük a szent aratást, kívánjuk a jó Istentől, hogy jövőre is ilyen szép búzát arathasson!* Erre a gazda így felel: *Isten hozott! Úgy engedte a jó Isten, hogy jövőre is erővel, egészséggel bevégezhesd az aratást!* Érdekes, hogy az aratók itt maguknak keresztet, a gazdának pedig koszorút fonnak. Ezeket nem szívesen adják ki a házból, mert az a hiedelem, hogy ezzel jövő évi termésüket is elvinnék tőlük. *Göcsejben* az aratábefejtével az aratók egy, a többinél jóval kisebb kévét, a *Jézus kévét* kötötték és ezt kalászból, vagy mezei virágokból font koszorúval átkötve, fölékesítették egyik arató nyakába akasztották. így mentek aztán dudaszó mellett haza. A kévét a gazda áldomással váltotta meg. A koszorút az asztalra tették és arról ették a vacsorát. A kévét másnap a tyúkoknak vetették, hogy jobb tojók legyenek. Göcsej más vidékén a Jézus kévét a kepe tetejére tették és csak akkor vitték haza, amikor a gabonát. Először a Jézus kévét tették a szekérrel.¹ *Kalotaszegen* a templomi lámpa köré újbúza kalászaiból fűzért fonnak. Ott marad a következő aratásig.²

¹ A felsorolt adatokra nézve v. ö. Madarassy László: *Magyar aratószokások.* Ethn. 1928. 83.; továbbá: *Az aratókoszorú.* Ethn. 1931. 161. Versenyi György: *Aratáskor.* Erdély népei. 1901. 9.

² Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe.* 52.

Mindezekből nyilvánvaló, bár egyelőre régi magyar adatokkal nem, csak külföldi analógiákkal bizonyíthatjuk, hogy ez az aratókoszorú régebben *szentelmény* volt. A Jézus kéréje valószínűleg a termésnek azt a részét jelentette, amelyet a templom számára, elsősorban ostyasütés céljaira ajánlottak fel. Az aratókoszorúkat és kéréket, mint a termés szimbólumait, a pap megszentelte, ezzel magyarázható sokféle, ma már laikussá vált alkalmazásuk. Az új kenyérből valamikor addig nem ettek, amíg a templomban meg nem áldatták, vagy míg az új lisztből készült szentostyát magukhoz nem vették. Középkori liturgiánkban még élő *szentelmény* volt a *benedictio novae panis in festo divisionis Apostolorum*,¹ azaz július 15-én: *Oremus. Benedic Domine f creaturam hanc novi panis, in alimentum hominum, sicut benedixisti quinque panes in deserto, ut gustantes ex eo, tamen corporis, quam animae percipiant sanitatem. Per Christum Dominum nostrum. Amen. Et aspergatur aqua benedicta. Tápén az új termésből először kolduséi pót* sütnék. A középkori gyakorlatnak érdekes maradványát őrizték meg a *homoróvidéki* unitáriusok. Augusztus derekán az újsütetből vett úrvacsora után zsoltárokat énekelve, falunként fölsereglenek *Homoródfüldőre*, ahol megülik a *zsengére* nevezetű búcsúfélélt: néhány napig esznek, isznak, vigadnak, tüzet gyújtanak.²

Eredetileg bizonyára szakrális képzetek készítették népünket arra, hogy a kéréket a földön keresztalakban rakja össze és hogy az egészet *keresztnek* nevezze. Utalt ezzel az Oltáriszentség misztériumára, azonkívül a keresztberakással és elnevezéssel a termést akarta a gonosztól megvédeni. A kereszt felső kéréjének *pap-*

¹ Az 1583. évben megjelent esztergomi *A g e n d a r i u s - b a n* (189. l.) még benne van. V. ö. még *F r a n z* I. 268.

² *O r b á n* Balázs: *S z é k e l y f ö l d*. I. 71.

kéve a neve, ami a papnak adott tized emlékezetét őrizte meg.

* * *

SARLÓS BOLDOGASSZONY (július 2.) napján az Egyház Szűz Máriának Szent Erzsébetnél való látogatásáról emlékezik meg. «*És lőn, hogy amint meghaltotta Erzsébet Mária köszöntését, repese méhében a magzat és betelék Erzsébet Szentlélekkel!*». (Lk. 1. 41.)

Az ünnepet már a XIII. században megülik a ferencesek és úgylátszik, éppen az ő buzgólkodásukra terjed el a katolikus világban.¹ A kései középkori képeken már állandóan találkozunk a művészi ábrázolásával: Szűz Mária és Szent Erzsébet találkozásával is. Valószínű, hogy a terhes nők szívesen imádkoztak ilyen képek előtt. Középkori festészetünk egyik legszebb alkotása M. S. mester műve, amely *Topátokról* (Hont) került a *Szépművészeti Múzeumba*, szintén ezt a jelenetet ábrázolja.

Az ünnepet népünk is fölkarolta, bizonyára azért, hogy az aratás idejére esik. Mária a Megváltót hordozza méhében, aki áldást hoz az emberekre és munkájukra. Innen a magyar neve is: *Sarlós Boldogasszony*. A *Magnificat* többek közt ezt mondja: «*Éhezőket betöltött jókkal és üresen bocsátott el gazdagokat. Felkarolta Izraelt, az ő szolgáját . . .*» (Lk. 1. 53. 54.) Ez jól alkalmazható az aratási időszakra is. Nem lehetetlen, hogy sajátos egyházi áldások és vallásos néphiedelmek is fűződnek az ünnephez, amelynek ma már eddigi tudomásunk szerint csak nyomai vannak. Ezek valószínűleg népünk nagy elfoglaltsága miatt mehettek veszendőbe.

Szegeden és *Tápén* fodormentát szoktak a templomban szenteltetni, amelynek szentelményjellegét tulaj-

¹ Artner 277.

donítanak. Tápén a betegek teát főznek belőle é-mézzel édesítve, megitatják vele.

* * *

ILLÉS PRÓFÉTA (július 20.). Az a hit, hogy bármilyen szárazság volna is különben, ezen a napon az esőnek esnie kell. Ez a hiedelem az ótestamentum ismeretes előadásán alapszik (Kir. I. 16. 29. és II. 2. 12.), Illés könyörgésére eső hull az égből. *Göcsejben* égháború idején ezt mondják: *Csatáz az Illés, hajgálódik az Illés.* A mennykövet elhalt kovácsok készítik Illésnek. *Kardos angyal* is jár vele, aki a kardjával vagdalkozik. Illésnek nem szabad megtudnia, mikor van a neve napja, mert ha megtudná, olyan nagy parádét csapna, hogy még a föld is megremegne belé és összetörne mindent. Sokszor kérdezi Istentől: *Uram, mikor lesz az én nevem napja?* Válaszul ezt kapja: *Az bizony még soká lesz!* Ha később újra megkérdezi, akkor meg az Úristen így felel neki: *A te neved napja már régen elmúlt!* Illés bosszújában dörgésbe kezd. Nyáridőn dörgéskor az emberek ezt mondják: *Illés keresi a nevenapját!*¹ *Szeged* vidékén a napot félünnepnek tekintik.

MÁRIA MAGDOLNA (július 22.) bűnös életből tért meg Krisztushoz. Ismeretes az az evangéliumi kép, amikor Mária Magdolna az Úr lábát drága kenettel megkenete, utána pedig hajával törölgette. E cselekedem téért Jézus megígérte neki, hogy ameddig csak az evangéliumot a világon hirdetni fogják, fennmarad az ő cselekedetének emlékezete (Ján. 12. 3.). Az ország több vidékén tartják e bibliai eseményből kiindulva, hogy ezen a napon a kislányok hajából le kell vágni, hogy az-

¹ G ö n c z i 196.

tán hajuk, ez az ősi leányékesség, nagyra nőjön. *Felsőszentivánon* (Bácsbodrog) ez még azzal bővül, hogy a kislányt kenyérsütő lapátra kell ültetni és ott kell a haját lenyírni. A lenyírt hajszalakat egy fa alá kell elásni, anélkül, hogy valaki tudna róla, különben a hajszál birtokában a lányt meg lehetne rontani.¹ *Kiskunfélegyházán* ezen a napon esőt szoktak várni, mintha Mária Magdolna most is siratná bűncit.²

SZENT JAKAB (július 25.) napját Székelyföldön *zöldfarsangnak* nevezik. Ilyenkor a legények zöldágot, *hajnalfát* vernek a lányok kapujába. Ekkor választanak a legények maguknak *gazdát* is maguk közül, aki aztán «gesz évben rendezí a mulatságokat.³ Valószínű, hogy ez a szokás a hegyvidéki aratás ünnepélyes megkezdésének csökevénye, amint azt a szintén hegylakó osztrákoknál teljesebben látjuk.⁴ Gyökerei különben még tisztázatlanok.

A régi *szegedi* juhászok Szent Jakab éjszakáján a csillagok járásából jóstak a jövő évi időjárásra. Nem lehetetlen, hogy e hiedelem halavány visszfénye *Compostellai* (= campus stellae) *Szent Jakab* középkori raagyár kultuszának. A legendából ismeretes, hogy csillagok derítették föl a jámbor hívek előtt a Szent sírját, a mai híres búcsújáróhelyet. A magyar középkorban különben számos *Szent Jakab-társulat* virágzott, amelynek nagy kiváltságai voltak. Az *esztergomi Keresztény Múzeum* e tiszteletnek több képzőművészeti emlékét őrzi.⁵

¹Ethn. 1896. 186.

²Ért. 1913. 84.

³Orbán II. 29.

⁴Koren 163.

⁵Révay József: *Zarándokút a szenthelyekre*, Budapest (1928.) 423. és Előszó.

SZENT ANNA (július 26.) nem is régen egyike volt a legnépszerűbb szenteknek. Főképpen *asszonyok* hívták segítségül női állapotukból következő bajaikban (magtalanság, másállapot), betegségükben. Kultuszának hanyatlása bizonyára kapcsolatban van az orvos-tudomány újabb fejlődésével.

Középkori templomaink tekintélyes része tiszteli Szent Annát védőszentjéül. Oltárdedikációval szinte még minden régi templomban találkozunk. Az oltárképek és szobrok egy része a Szent Anna állítólag *otrinubium-ából*, hármasságából származó *szent atyafiságot* ábrázolja. Ilyenek főképpen az erdélyi *szász* templomokban (Szászsebes,¹ Segesd,² Berethalom³) maradtak fenn, amelyek világosan utalnak a kultusz német kapcsolataira. Másik részük *Mettertia*-ábrázolás, azaz Szent Anna ölében tartja Szűz Máriát, aki viszont a kis Jézust dajkálja (Csíkszentlélek,⁴ Velemér,⁵ Bártfa⁶). Ezekon kívül a *Nemzeti Múzeumban* egy brokátkazula *Szepeshelyről* (Mettertia). Irodalmi párhuzamul megemlíthetjük a *Telekhkódex* Szent Anna-legendáját⁷ és *Temesvári* Pelbárt prédikációit.⁸ Szűz Mária szeplőtelen fogantatása, amelyet a középkorban főképpen a ferencesek védelmeztek, Szent Anna tiszteletét is hatalmasan fellendítette.

Érdekes, hogy az apokrif evangéliumoknak és a középkori legendáknak Szent Annáról szóló előadása gazdag változatokban virágzott ki vallásos ponyvairatainkban még nem régen is. A vallásos néphagyományok ez esetben is ellenállottak az újabb ájtatossági áramlatoknak, hiszen Szent Anna tiszteletéhez a szü-

¹Förster III. 155.   ²Forster III. 148.   ³Förster III. 142.   ⁴Förster III. 156.   ⁵Forster I. 540.

⁶Divald Kornél: Felvidéki séták. 81.

⁷Nyelvemléktár XIII.

⁸Sermones de Sanctis. Pars aestiva.

lető élet misztériuma, érdeke fűződik. Irataink különben elmondják, hogy Emerencia leánya, Szent Anna mennyit bánkódott a meddősége miatt. Ura, Joachim már nem bírja a szégyent és elbujdosik. Őgi sugallatra mégis találkoznak a jeruzsálemi templom aranykapuja alatt, csókkal illetik egymást, amelynek gyümölcse Szűz Mária lett.¹ Ez a találkozás a középkori művészetnek egyik legkedveltebb témája volt. Föltesszük, anélkül, hogy egyelőre eldöntően tudnánk bizonyítani, hogy egyik gyermekjátékunknak következő részlete: *Bujj-bujj zöld ág, zöld levelecske, nyitva van az aranya kapu, csak bújjatok rajta . . .* eredetileg mágikus célzatú lehetett. Indítékául Szent Anna és Joachim találkozása szolgált. A zöld ág szimbólum, a virágzó anyaság sejtelve előfordul Szent Anna legendájában i- (Jesse fája, Emerencia látomása), de ennek ismerik néphagyományaink is.

Egykor védőszentjükként tisztelték Szent Annát az *asztalosok*, azért, mert a régi világban az oltárszekrény elkészítése a mesterremek közé tartozott. Már pedig Anna volt méltó, hogy az élő tabernákulumot, Szűz Máriát méhébe fogadja. Védőszentjük volt a *bányászoknak* is valószínűleg azért, mert a Szent Anna napjára rendelt evangéliumnak a szántóföldön elrejtett kincsről, a jó gyöngyöket kereső kalmárról vett hasonlatait Szent Annára is lehet vonatkoztatni. Hazánkban e tiszteletnek emlékezetét az *Annavölgyibánya* (Esztergom) őrzi. Szent Anna volt a védőszentje ezenkívül a *gazdasszonyoknak, szövőknek, csipkeverőknek, seprűkötőknek*, mindazoknak, akiknek munkája a gazdasszonysággal összefügg.² Különös tiszteletben ré-

¹ Az Egyház később kárhoztatta azt a hiedelmet, hogy Szent Anna sine copulatione virili fogant volna.

² Kleinschmidt, Beda O. F. M.: Die heilige Anna, ihre Verehrung in Geschichte, Kunst

szesítették egészen a legújabb időkig az asszonyok, akik a *keddi napot* szentelték Szent Annának. Sok jámbor képzetet fűztek a személyéhez, amelynek még a Szent Anna-kultusz középkori virágzásának nyomai. Olvasójának számtalan változata él a nép körében. Népekeinknek Szűz Mária és a szenvedő Jézus mellett legkedveltebb alakja Szent Anna. Népünk ismeri Szent Annának és nemzetségének litániáját is.

Ereklyéiből, főként az *ujjaiból* a keresztes háborúk után Nyugatra is jutott. Kultusza leginkább Németországban virágzott fel, bár a középkorban igazán egyetemesnek mondható. Az esztergomi *primási kincstárnak* is van Szent Anna-ereklyéje. Ereklyéit díszes, kézalakú ereklyetartóban helyezték el. Innen érthető, hogy Szent Anna csodatévő kezét a vulgáris áhitat mindenkor nagy tiszteletben részesítette. *Szeged* vidékén ezzel az imádsággal szokták volt köszönteni: *O áldott Anna, Szent anya, köszöntlek tégedet szívem belső hajlékából és örvendezek azokon a malasztokon, melyekkel téged a mindenható Isten szent kezéd által felékesített, midőn azon édeonokádat gyakran hordozád, megígérte, hogy semminemű kérésedet meg nem veti. Legyen azért áldott az a nap, amelyen te, mint a kegyelemnek napja e világra születted és amely napon mennyei malasztokkal teljes, áldott lelkedet kiadtad.¹ Azért is tetszett a magasságbeli Istennek, hogy szent kezedet a földön tisztelnék, hogy annak tisztelete által mindent, ami lelkünk üdvösségére hasznos, megnyerhessünk. Tehozzád járulok azért nagy bizalommai, igaz ájtatossággal és szívbeli reménységgel, csókolván szent kezedet. O tégy részessé engem az én buzgó és alá-*

und V o l k s t u m . Düsseldorf, 1930. 420. E hatalmas monográfia különben szépen rajzolja Szent Anna európai kultuszát, de magyar adatok, amelyek pedig igen jellegzetesek, alig-alig akadnak benne, azok is inkább az ikonográfia köréből. Ezt azonban a magunk rovására kell írunk.

¹ Ez a nap a hagyományok szerint: kedd.

zaios kérésben és engedd, hogy én a te szent kezedet itt és holtom után pedig örökké csókolhassam. Amen.

A *szanyi* (Sopron) Szent Anna-kápolna hatalmas fák között áll. Régen volt köztük egy vadkörtefa is, amelyen egy Szent Anna-kép függött. A fa egyszer igen hideg télben kivirágzott teljes virágdíszsel. A falu népe e csoda láttára a fa helyén kápolnát emelt. Az építkezéshez szükséges anyagot a hívek nem kocsin, hanem ölükben hordták ki a faluból. Amikor a kápolna felépült, forrás fakadt mellette, melyet manapság *Szent Anna-kútnak* neveznek. E *szanyi* kultusz több tanulságot rejt magában, amelynek analógiáit német földön is feltalálhatjuk. Ilyen mindjárt a fák koszorúja, amely Szent Annához hasonlóan az életet szimbolizálja. Itt megint utalhatunk a Jesse fájára. Azután a kút, amelynek vize betegségek ellen foganatos, régebben szentelmény volt (*aqua sanctae Annae*).¹ A forrás misztikus értelemben Szent Anna méhét jelenti, ahol Annak anyja vett szállást, aki bűneinket lemosta.

Szent Anna kultuszának mellékhatása édesanyjának, *Emerenciának* tisztelete, amely egyrészt az apokrif evangéliumokban, másrészt pedig középkori karmelita hagyományokban gyökerezik.

Sajnos, a magyar Anna-kultusz kultúrtörténete, néprajza annyi mással együtt szintén feldolgozatlan.²

* * *

¹ Franz I. 106, 212.

² A hazai munkálatok közül megemlíthetjük: K á l m á n y Lajos: *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya*. Budapest, 1885. E derék munka minden módszertelensége mellett is Szent Anna magyar kultuszának klaszikus dokumentumait tartalmazza, amelyeket más összefüggésben fogunk felhasználni. Továbbá K a t o n a Lajos: *A Kedd asszonya*. Ethn. 1905. Irodalomtörténeti vonatkozásai miatt hasznos dolgozat, de szintén inkább csak adaléknak tekinthető. Mindezekon kívül nyomatékosan utalunk vallásos ponyvairataink kínálkozó tanulságaira.

SZENT IGNÁC (július 31.) tisztelete a jezsuiták buzgólkodására terjedt el, főképpen a *Szent Ignác vízének* (aqua Ignatiana) van a nép körében híre. A szent rendalapító élettörténetében olvashatjuk, hogy egy úriembert bűnös szerelmétől nem tudott a szavaival elvonni. Ezért egészségével mit sem törődve, télnak idején jégtől zajló folyóba vetette magát egy híd mellett, ahol a bűnös gazdag át szokott menni. Szent Ignác hősieis önmegtágadásával célt ért, mert a bűnös megtért. Ebből a mozzanatból új szentelmény fakadt, a Szent Ignác vize, amelyet a hívek testi-lelki bajok orvoslására használnak. A szentelményt elsősorban a jezsuiták terjesztik.¹

Használata hazánkban már a barokk időkben elterjedt. Különös, hogy nemcsak betegségben használták bizalommal, hanem egyéb alkalommal is, így a vetéseket pusztító egerek ellen, máskor marhavész idején a takarmányt locsolták le vele.² Népszerűségét mutatja, hogy a szentelményt még a bencések is fölkarolták.³ Megemlíthetjük még, hogy a kultusz napjainkban újjászületését éli.

A XVIII. században a Szent ereklyéit, amelyekből Magyarországra is jutott, szülési fájdalmak csillapítására használták. Beteg gyermekek számára úgy kérték Szent Ignác pártfogását, hogy a jezsuita viselethez hasonló kis ruhába öltöztették őket. A kísértetek ellen Krisztus harcos katonájának, Szent Ignácnak képét szögezték az ajtóra.⁴ Mind e jámbor szokások Jézutársaságának feloszlásával (1773), közvetlen hatásának megszűntével, feledésbe mentek.

¹ Tomcsányi Lajos S. J.—Jámbor László S. J.: Szent Ignác vize. Budapest, 1934.

² János i 71.

³ Pannonhalmi Rendtörténet. V. 635.

⁴ János i: i. h.

URUNK SZÍNEVÁLTOZÁSA (augusztus 6.) napján a szőlőt áldja meg az Egyház — liturgikuskönyveink tanúsága szerint. Már a *Pray-kódex* áldásai között szerepel. A népeletben való alkalmazásáról még nem tudunk, aminek bizonyára csak az eddigi hiánykutatás az oka. *Kiskunfélegyházán* az a hiedelem, hogy ezen a napon kezd a szőlő tarkulni.¹ Az evangéliumi hasonlat szerint Jézus Krisztus a szőlőtő, aki most a Tábor hegyén elváltozott színében. Érthető, ha a hívő nép a szőlő érését, színében változását e nappal kapcsolatba hozza. A változás oka pedig naiv népi felfogás szerint éppen az Egyház áldása.

* * *

NAGYBOLDOGASSZONY (augusztus 15.) Szűz Mária mennybemenelének ünnepe. Teste nem lett a földé, hanem megdicsőült. Rábaközben a nap előestéjén össze szoktak gyülekezni a temetőben egy-egy újonnan megásott, de még üres sír körül. Az olvasót imádkozzák és énekelnek Mária dicsőségéről. *Gyöngyöstarjában* (Heves) régen az ünnep vigiliáján körmenetet tartottak,² aminek bizonyára régi liturgikus gyökerei lehettek. Nem lehetetlen, hogy a sírkerülés ősi szokása szívódott fel a liturgiába.

Az ország több *német* vidékén (Nyugat-Magyarország, Baranya) e napon füvet szentelnek. E szentelmény német földről került át hozzánk még a középkorban.³ Azonban hogy a magyarok között sem volt ismeretlen,

¹ Ért. 1913. 85.

² K o n c z Ákos: A gyöngyöstarjáni plébánia történeti vázlata. Adatok az egri egyházmegye történelméhez II. 1887. 53.

³ Schwartz Elemér: Virágszentelés Nyugat-Magyarországon. Ethn. 1925. 15. Továbbá Hering József: A virágszentelés Baranya vármegye hegyháti járásában. Ethn. 1925. 167.

igazolja az 1496. évi esztergomi *Obsequiale*, amelyben a *benedictio herbarum, in assumptione Beatae Mariae Virginis* szerepel,¹ sőt a jelenlegi *Rituale Strigoniense* tartalmazza.² *Szeged-Alsóváros* törzsökös magyar népe Nagyboldogasszony napján *napraforgót, ökörfarkkórót*, de főképpen *comborkát* (mentha pulegium), egyszóval: *nagyboldogasszonyi füvet* szokott szenteltetni, amelyet a halottak koporsójába tesznek, bizonyára azért, hogy Szűz Mária pártfogásával az ő testük is dicsőségben jusson az égbe.

A növényeket minden nép használja orvosságul. A középkori kolostorok a hasznos füveket és virágokat rendszeresen termelték. Először az egyháziak lestek el a nép orvostudományát, majd a kolostorok ismertettek meg a néppel ilyen gyógyfüveket. Ősrégi mondás: *fűben, fában hagyta Isten az orvosságot*. Hogy hatásuk mentől fogatosabb legyen, hogy mágikus erejüket fokozzák, nálunk is Istenről, Krisztusról, Szűz Máriáról, szentekről és szent dolgokról nevezték el Őket.³ A nagyboldogasszonyi virágszentelést különben az Egyház ügylátszik a germánok pogány *fakultuszának* ellensúlyozására és szublimálására rendelte.

Két Boldogasszony közét, azaz a Nagyboldogasszony és Kisasszony közötti időszakot vállalkozásaihoz a nép különösen kedvezőnek tartja. *Szeged* vidékén az ilyenkor ültetett tyúk összes tojásait kikölti és csirkéit föl» neveli. *Nagylengyelen* (Zala) a megigézett ilyenkor szedett jófüvekkel szokták gőzölni.⁴ E füvek tehát itt is szentelményszámba mennek.

¹ MKsz. 1888. 267.

² *Rituale Strigoniense* etc. Ratisbonae, 1909. 369.

³ Érdekes anyagot hordott össze Fialovszky Lajos: *A népbotanika poézise* c. összeállításában. Nyr. 1879—1880.

⁴ Nvr. 1877. 467.

SZENT RÓKUS (augusztus 16.) a XIV. században dühöngő döghalál betegeit ápolta nagy önfeláldozással. Sokat meggyógyított azzal, hogy keresztet vetett a homlokukra. Nagy elhagyatottságban halt meg. Holtteste mellé titokzatos úton-módon egy kis tábla került ezzel a felírással: *aki meg akar szabadulni a döghaláltól, hívja bizalommal Szent Rókus nevét!* Tisztelete hihetetlen gyorsasággal terjedt.

Magyarországi kultuszának okleveleinkben és képzőművészeti emlékeinkben majdnem egykorú nyomai vannak. Bővebb adatokkal mégis csak a XVIII. század óta rendelkezünk. A XVIII. század eleji *gugahalál* emlékezetét őrzi a *pesti* Rókus-kápolna és kórház, továbbá a *szegei* Rókus-városrész szintén kórházzal. *Vác* fogadalmi ünnepének tekinti ma is. 1744-ben Vác népe örök időkre szóló ünnepélyes fogadalmat tett, hogy Szent Rókus napjáról mindig megemlékeznek. Ezen a napon a székesegyházból körmenetben vonul a papság és a hívő sereg a Szent Rókus-kápolnába, ahol misét szolgálnak. Felajánlás után a fogadalmat megújítják: *Szent Rókus, Szent Sebestyén, Kaveri Szent Ferenc és Szent Rozália* tiszteletére, mint akikhez betegség esetén különösen szoktak fordulni.¹

***

SZENT ISTVÁN (augusztus 20.) napjához ma már nem fűződik népies hiedelem. A középkorban az *esztergomi* hívek Szent István születési kápolnájához minden ünnep és vasárnap körmenettel járultak, miközben himnuszt énekeltek.²

Ősrégi hit, hogy a királyok az isteni kegyelem kiválasztottjai, akiknek olyan hatalom adatott, amivel más ember nem rendelkezik. Személyükben kezdetben

¹ M. O. E. II. 174.

² Magyar Sión. 1864. 657.

a papi, orvosi, királyi funkció teljesen egy, csak később szakad külön hivatássá. A király a benne rejtőzködő isteni szikránál fogva egyebek között messze úzheti a gonosz démonokat, meggyógyíthatja a betegeket. Ez a mágikus attitűd főképpen a kéz, az ujjak áldó, elhárító mozdulataiban jut kifejezésre. A számtalan bizonyító példát elhagyva, csak az evangéliumra hivatkozunk, ahol a királyok Királya, Jézus Krisztus kézzel érintéssel gyógyítja a testi-lelki betegeket.

Krisztus példáját követik, bizonyára ősi primitív-törzsi hagyomány nyomán is, a keresztény királyok, így Szent István is, aki szembetegséget és egyéb bajokat érintéssel gyógyított. A *mateóci* (Szepes) templom oltára képen kézzel gyógyít meg egy előtte térdeplő alakot.¹ A *Szent Jobbról* fájdalom nem rendelkezünk megfelelő régi adatokkal, mégsem lehetetlen, hogy kultusza ebben a képzetkörben gyökerezik.

Szent István sírjánál is sok csodálatos gyógyulástörténet. Voltak olyanok, akik nehéz betegségük miatt nem tudtak a sírhoz eljutni, csak messziről fohászoltak a szent király segítségéért és mégis meggyógyultak. Az ilyenek gyógyulásuk helyén nagy kórakásokat halmoztak össze: bizonyára betegségüket temették szimbolikusan alája.

A többi magyar király is különben sok: mérgezesben, sárgaságban, egyéb betegségben szenvedő embert meggyógyított.² Sajnos, a fennmaradt adatokból nem lehet megállapítani, hogy ezt a készségüket ősi, örök-lődő tradíciókból, vagy pedig a Szent István koronájával való megkoronázatásukból, a szent király szemelyében való misztikus részesedésből származtatják-e.

* * *

¹ A képet közli Tarczai György: Az Árpádház kertjei. Budapest, 1930. 47.

² M. O. E. II. 13. és III. 16.

KISASSZONY NAPJA (szeptember 8.) Szűz Mária születésnapja, sok búcsújáró helyünknek legfőbb ünnepe. *Göcsejben* előttevaló éjjel az elvetendő búzát ponyvában a szabad ég alá helyezik, hogy a harmat, vagyis az *Úristen szentelése* fogja meg. így a gabona a hombárban nem romlik meg. Ha ilyen búzát a vetőmag közé kevernek, a termés nem lesz üszögös.¹ E hiedelemnek nyilvánvalóan vallásos indítékai vannak: a tisztának született Szűz elhárítja az ártalmat. A *Somlóvidéken* azt tartják, hogy aki ezen a napon megvárja a nap keltét, meglátja benne Szűz Máriát.²

* * *

SZENT VENDEL (október 20.) a legenda szerint ír királyfi volt. A VII. században élt. Rómába zarándokolt, majd remete lett Trier környékén. Egy birtokosnál szolgált is, őrizvén annak nyáját. Ezért a *pásztorok*, földművesek védőszentje lett, akik főképpen vész idején fordulnak hozzá segítségért.

Hazánkban úgy látszik a barokk XVIII. században kezd a tisztelete terjedni. Nem lehetetlen, hogy kultuszát Rajna-vidéki német bevándorlók hozták el hazánkba, akiktől mi is átvettük. *Padányi Bíró* Márton, a híreszprémi püspök igen sokat tett a nép vallásos igényeinek kielégítésére. Tudván, hogy a nép mennyire összenőtt földjével és jószágaival, buzgón terjeszti Szent Vendel tiszteletét. Megírja a Szent életrajzát. Sümeg melletti birtokán, *Deákiban* ő építtet tiszteletére kápolnát, maga vezet oda egyházmegyei körmenetet 1755 október 20-án a nagy marhavész eltávoztatásáért.³ A szegedi piaristák, a kiterjedt szegedi puszták közepén, *zákányi* tanyájukon Szent Vendel tiszteletére kápolnát

A PÜNKÖSDI ÜNNEPKÖR¹
z i 256.

² Ethn. 1928. 107.

³ P e h m 138.

állítottak. 1788 előtt miséztek is benne. Ma már nincmeg.¹ *Szabadkán* harangot szenteltek a tiszteletére.² Alig van falusi templom, ahol legalább a képével ne találkoznánk. A *Szeged-Alsóvárosi* templomban, amelynek hívei túlnyomórészt parasztok, oltár áll a tiszteletére. Ennél szoktak misét szolgáltatni, ha a jószágot vész tizedeli. *Tápén* szükség esetén a litániáját szokták elvégezni. *Jászladányon* magyar szűrös szobra a mezőn áll, kis bárányt tartva kezében. Egyes helyeken fogadalmi ünnep. így *Csornán*, ahol a község a Szent tiszteletére misét mondat. Az oltár előtt két esküdt áll égő gyertyával a kezében. Mindenki visz haza a miséről egy kis üveg szenteltvizet. Itatáskor aztán a jószágok ivóvizébe öntik, hogy Szent Vendel megóvja őket minden bajtól. Sok helyen a jószágok is ünnepelnek mert e napon nem fogják őket igába.

* * *

SZENT DÖMÖTÖR (október 26.) a keleti egyház«nak kedvelt szentje. Mint katonatiszt, Tesszáliában szenvedett a IV. században vértanúhalált. Az újabb racionalista kutatás a Szent tiszteletében a Demeterkultusznak keresztény folytatását látta. Ez a föltevés azonban módosításra szorul. Tisztelete főképpen a *Balkánon* terjedt el, nyomaival azonban a magyar középkorban is találkozunk. Szent Dömötör napja már a *Pravxkódex* kalendáriumában is szerepel. Kultuszának terjedését talán az a középkori vélelem elősegítette, hogy a Szentet *hazai föld* szülte:

*In hac valle miseriae
Et in terris Pannóniáé,*

¹ Reizner János: Szeged története III. 291.

² Tormási 176.

*Ex alta stirpe Graeciae:
Nascitur Demetrius.¹*

Erre utalnak Dömötörről nevezett helyneveink. *Szegednek* legrégebb, kora középkori temploma is őt tisztelte védőszentül. A templomot csak napjainkban bontották le.

Elsősorban a *juhászok* tekintik patrónusukul. Miután juhászságunk balkáni kapcsolatai közismertek, nem lehetetlen, hogy a Szentnek újabb kultuszát, ismeretét ők plántálták hazánkba. A XIX. század folyamán még országszerte megülték juhászaink a névünnepeét. *Szegeden a dömötörözés* a templombúcsúba is beletartozott.

A tanyai pásztorok zászló alatt vonultak a búcsúra. A zászlóvivő után jöttek a tanyai kapitányok, öreg gazdák. Utánuk felbokrétázott juhászlegények terelgették az ajándék fehér bárányokat. A menyecskék pedig ropogósra sült fontos kalácsot és szőlőt hoztak. A menetben a juhászok többi hozzátartozói is résztvettek.

A Szent Dömötör-templom előtt a céhek várakoztak zászlóikkal. Amikor a pásztorok menetét meglátták, a templom küszöbén álló főbíró címeres botjával (*Szeged címerében ott van az agnus Dei is!*) jelt adva, megindult a magisztrátussal együtt a tanyák népe felé. A zászlóvivő tanyai kapitányt megölelte, majd megfordulva a pásztorokat a templomba vezette. A plébános teljes ornátusban, fényes segédlettel, baldachin alatt várta őket. Amikor a menet a küszöbhez ért, a plébános a *Magnificat anima mea*-t intonálta. A nép maga is énekelni kezdett, miközben bevonultak a templomba.

A mise és prédikáció után a plébános átvette a ju-

¹ D a n k ó, Josephus: *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae*. Budapestini, 1893. 225. *Sequentia in festo Beati Demetrii Martyris*

hászok ajándékát, a bárányokat. A búcsús ebédhez a pástorok bürgepaprikással járultak hozzá, amelyet ott főztek ők maguk a templom udvarán. A túros lepényről, rétesről, bélesről a juhásznék, a borról pedig a borbírák gondoskodtak. A plébános ebédjén ott voltak a város vezető emberei. Az ételeket menyecskék é-lányok szolgálták fel, akiket a juhászlegények dudaszóval kísérték a konyhából az ebéd színhelyéig. Ebéd után szintén dudaszó mellett táncraperdült mindenki, olykor a tisztelendő urak is.

A város a búcsú költségeihez évi 100 forinttal járult hozzá. A juhásmulatságot 1835 az akkori plébános megszüntette.¹

* * *

MINDENSZENTEK (november 1.) Hitünknek egyik legmélyebb tanítása Isten szentjeinek egysége, élőknek és megholt híveknek misztikus közössége. A *küzdő Egyház* egymás mellett üli meg a *dicsősége-Egyháznak* és a *szenvedő Egyháznak* ünnepét: Mindenszentek és Halottak napját. Az ősz hervadása, mélabúhangulata szolgál ez ünnepnek keretül, figyelmezteti az élőket az elmúlásra, de egyúttal biztatja őket a halál után való megdicsőüléssel is. Az élők ilyenkor rá-gondolnak a maguk minden bizonnyal eljövendő sorsára, a halálra. Rágondolnak azonban azokra is, akik megelőzték őket. Iparkodnak e szenvedő lelkeken imádsággal, mises és búcsúfö-lajánlással, jócselekedetekkel, főképpen pedig alamizsnálkodással segíteni. E gondoskodásnak a népnél számos jellegzetes megnyilatkozása van, amely sok tekintetben még ma is a jámborságnak középkorias felfogásában gyökerezik.

¹ O l l v á n y i Pál: A szegedi plébániák és a t. piarista atyák szegedi krónikája. Szeged, 1886. 174. és Kovács János: Szent Dömötör. Szegedi Híradó 1893. 255. sz.

Szegeden Mindenszentekkor kalácsot sütnek, amelyet temetőbemenet a temető kapujában várakozó koldusoknak adnak azzal a kéréssel, hogy az alamizsna fejében imádkozzanak halottjaikért. Este odahaza kigyertyát égetnek. Rendre annyit gyűjtanak meg, ahány halottjuk van. Egy-egy mellett mindaddig imádkoznak, amíg el nem ég. Utána másik halottjukért új gyertyát gyűjtanak. *Szőrege*n a hívek szintén alamizsnálkodni szoktak. A koldusok ilyenkor ezt éneklik:

*Elindultunk a szent helyre,
A szomorú gyászos kertbe.
Vigasztalást ott sem veszünk,
Könyves szemmel hazamegyünk.*

*Már most Te eleidbe jöttünk,
Keresztfád előtt könyörgünk:
Tekints az megholt hívekre,
Kit teremtettél képedre.*

*Mert mindnyájunkért meghaltál,
Az keresztfán megváltottál,
Szent lelkedhez szorítottál,
Nékünk üdvösséget hagytál.*

*Óh siralom, óh fájdalom,
Hogy a holtakról kell szólnom.
Az Úristen maga tudja,
Holtakat hogy szabadítja.*

*Sok lakóhelyei vannak
Az Úristen országának,
De nem tudjuk merre vannak,
A megholtak hogy kínlódnak.¹*

¹ K á l m á n y Lajos: S z e g e d népe. III. 143.

Jászladányon a hívek mindenféle ételt szoktak a templom előtt fölhalmozni, amelyet valamikor a *koldusbíró* osztott ki a koldusok között. Az égő kis gyertyákat az ablakba rakják ki. Legújabban alakult ki az a szép szokás, hogy a hősök emlékművénél este a négy világtáj irányában négy koporsóforma rácsozatot állítanak fel. Az ismeretlen sírokban porladozó katonák emlékeztére hozzátartozóik gyertyát gyújtanak és e rácson helyezik el.

Országszerte szokásos a halottakért való egyórás harangozás. *Göcsejben* a halottért mindenki maga harangoz, még pedig annyi verset, ahány halottja van. Ezen a napon sütnék, főznek, nagy lakomát csapnak. Egész éjjelig szól a muzsika. Ez talán a régi engesztelő toroknak csökevénye. A vidám hangulattal bizonyára a hazajáró lelkeket akarják megtéveszteni.¹ *Kacorlakon* (Zala) Mindenszentek éjjelén a rétest kirakják az ablakba. *Kethelyen* halottak napján az asztalt fehér terítővel fődik le, kenyeret, foghagymát, sót és kést tesznek rá. Azt hiszik, hogy halottjuk, ha egész év folyamán nem járt is haza, ezen az éjszakán fölkeresi őket. Legyen mit ennie, ha éhes.²

* * *

SZENT MÁRTON (november 11.) toursi püspök a koraközépkornak egyik legnépszerűbb szentje volt. Pannoniában született. Ez a körülmény már korán hazánk felé fordította a Nyugat jámbor érdeklődését. A mondaszínező képzelet még magyar királynak is megtette. Szent Márton kultusza Pannónia földjén bizonyára virágzott már a honfoglalás előtt is. Tiszteletét maga Szent István is felkarolja, amikor Szent Márton képét festette zászlaira. A legenda szerint álmában

¹ G ö n c z i 257.

² B é k e f i 45.

látva a besenyők támadását, így kiáltott fel: *Távozzatok, távozzatok, mert az Úr védelmemre és vezetésemre adta Szent Mártont, aki nem engedi, hogy az igazak legelőjét pusztítsátok!*¹

A pannonhalmi bencés apátság, a magyar keresztényiség bölcsője Szent Márton tiszteletére épült azon a helyen, ahol az egyik hagyomány szerint a Szent született. Tiszteletét főképp Franciaországban verses legendák, misztériumok szolgálták, amelyeknek nyomai hazánkban is megtalálhatók. Elég csak az ő nevét viselő helynevekre, *mártonhelyi* (Vas) freskóciklusára,² a *sövényeségi* (Nagyküküllő) és *segesvár* szárnyasoltárookra³ gondolunk.

A régi századokban Szent Márton napja fizetési, jobbágytartozási, tisztújítási határnap volt.⁴ Az 1649. évből fennmaradt egy pásztori céhszabályzat, amelyben ezt olvashatjuk: *Szent Márton napján . . . valamint régi szokás volt, most is akiktől mi lehet, megadattassék.* Ez biztosan a szolgáltatásokra vonatkozik. A tisztújításról így rendelkezik: *Tartoznak ők az mezei grófok, avagy marhapásztorok minden Szent Márton napján egy böcsületes személyt magok között bíróná tenni és megesküdtetni is, magok közül mezei grófok közül a céhhez négy fért y ál y os mestereket tenni.*⁵

A kötelezettségeknek Szent Márton napján való teljesítésre a társadalmi viszonyok gyökeres megváltozásával manapság már ajándékosztássá enyhült. Göcse/ben Szent Márton napján a csordás és kanász a

¹ K i r á l y Ilona: Szent Márton magyar király legendája. Budapest, 1929. Passim. V. ö. még E c k h a r d t Sándor: A pannóniai hún történet keletkezése. Századok 1927/1928.

² F ö r s t e r i. 537.

³ F o r s t e r III. 160. és 162.

⁴ K n a u z Nándor: K o r t a n. 216.

⁵ Történelmi Tár 1884. 558.

falut végigjárja és tarisznyájába süteményt, korsajába bort kap. Néhol *bélesadót*, vagyis rétespénzt adnak neki.¹ *Körmenden* lepényt sütnek az asszonyok és a csordásnak, pásztornak minden háznál adnak belőle.²

A *Somlóvidéken* erre a napra várják az első havat. Ha Márton — akit korábbi katonai életére való célzással olykor lovon szoktak ábrázolni — fehér lovon jön, enyhe tél, ha pedig barna lovon, azaz ha nem esik hó, akkor kemény tél várható.³ E napon a Dunántúl több vidékén ludat esznek. Csontjából a jövőévi időre jósolnak. E szokásban alkalmasint ősrégi indogermán hagyomány lappang. Ellensúlyozására az Egyház azt ajánlotta, hogy az áldozati ludat ne a pogány istenek tiszteletére, hanem Szent Márton nevében fogyasszák el. Utalt egyben a legendának arra az alkalmas mozzanatára, hogy Szent Márton a ludak óljába bújt, hogy püspökké választása elől kitérjen. Az alázatos Mártont azonban a ludak elárulták és így kénytelen volt a püspökséget elvállalni.

Szombathely (Sabaria) szülöttjének tekinti, a szombathelyi egyházmegye pedig védőszentjéül tiszteli. A város régi őrtornyát az ő képe díszítette, a torony gombjában pedig ez a régi verszet maradt fenn:

*Szent Márton, ki voltál ennek szülött fénye,
Igazgasd, vezérelj minden dolgaiban,
Mert tisztelni kíván minden napjaiban
Téged, kinek képét tette is tornyában,
Hogy szent patrónusa légy minden órában.*

Az 1915. évben ereklyéinek egy része Tours városából Szombathelyre került. Érdemes lenne utána

¹ G ö n c z i 258.

² Dunántúli Népművelő V. 90.

³ Ethn. 1928. 107.

nézni, hogy járt-e újabb kultuszképződés a nyomában.¹

* * *

SZENT ERZSÉBET (november 19.) szinte az egyetlen magyar szent, aki országunk határain túl is nagy hódítást tett a lelkek között. Kultusza mindjárt halála után rohamos gyorsasággal terjedt. A középkor szociális életére, emberbaráti felfogására való hatása felmérhetetlen. Eletének főmozzanatára, irgalmasságára gondolva, főképpen *kórházakat* ajánlottak külföldön is, nálunk is az ő égi oltalmába. Szent Ferenc III. rendje mennyei pártfogójául tisztelte, ami népszerűségét szintén hathatósan előmozdította.

Hazánk is hamarosan fölkarolta szent szülöttjének tiszteletét. Népszerűségéről középkori képzőművészeti emlékeink is, élükön a híres *kassai* templommal, tanuskodnak.² Legendáját az *Érdy*¹ és *Tihanyi-kódexban* olvashatjuk.³ *Erzsébet* egyike a legkedveltebb magyar női neveknek.

Népi kultuszáról alig tudunk valamit: vagy elhalványodott, vagy pedig még a kutatás adós a földerítésé«ve. Hogy azonban valamikor nagyon népszerű lehetett, az is mutatja, hogy alakja a népköltészetbe is belekerült. *Gyermekjátékaink*,¹ pünkösdlőink sűrűn emlegetik *Szent Örsébet asszonyt*:

... *Húgom, húgom, húgom,*
Szent Örsébet asszony,

¹Regnier-Rogács: Szent Márton élete. Budapest, é. n. 7.

²Tarcsai György: Az Árpádház szentjei. Budapest, 1930. 97.

³Laban Antal: Az árpádházi Szent Erzsébet-legendák irodalmunkban. Budapest, 1907.

⁴Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-könyv. Budapest, 1910. 107.

*Ki is váltanálak,
Ha válságom volna.
Miért adtad másnak
Magadat, magadat?
Azért adtam másnak
Magamat, magamat,
Viselje az Isten
Gondomat, gondomat . . .¹*

SZENT KATALIN (november 25.) a középkor híres szentje. Magyarországi népszerűségét az *Érsekújvári-kódex* verses Katalin-legendája, a templomdedikációk és képzőművészeti alkotások, freskóciklusok végtelen sora bizonyítja. Legendájából ismeretes, hogyan vitatkozott a pogány bölcsekkel. Életének ezért a mozzanataért lett a középkori *egyetemek* védőszentje. Vértanúságának eszközei között a *kerék* is szerepel, ezért tisztelték azután valamikor a *vízimolnárok* is pártfogójukul. *Szeged* városában, ahol a vízi élet mindig virágzott, az elmúlt századokban nagy tiszteletnek örvendett. Ezt egyebek között az a körülmény is bizonyítja, hogy *Szőreg*, amelyet a XVIII. század elején szegediek telepítettek újra, templomának védőszentjéül az anyaváros kedvelt szentjét, Katalint választotta.

A népi köztudat szerint Szent Katalin az új borral kezdődő *kisfarsangnak* utolsó napja. Ezentúl már sem lakodalom, sem bál nem szokott lenni egészen a nagy farsangig. A *Katalin-bál* országszerte ismeretes. A naphoz fűződő népszokásokról és hiedelmekről egyelőre, sajnos, nem sokat tudunk. *Gömörben* a lányos házaknál Katalin napján kilenc különböző fáról bimbós ágat törnek. Ha az ágak kinyílnak, akkor a lány férjhez megy.²

¹ MNGy. VIII. 140.

² Ethn. 1896. 287.

Az efféle hiedelmek háttéréről *Szent Borbála* napjánál emlékeztünk meg.

* * *

Vizsgálódásaink végére jutottunk. Munkánk már csak az eddigi kutatások hiányossága miatt sem lehet teljes. A magyar szentek (Szent István, Szent László, Szent Imre, Boldog Margit) kultusza az iskola és a történelmi műveltség mélyülésével most kezd új életre kelni. A szerzetesrendek helyi hatása alatt bizonyára sokfelé virágozik a rendi szentek (Szeráfi Szent Ferenc, Szent Domonkos, Xavéri Szent Ferenc, Szent Alajos) tisztelete is. Napjainkban bontakozott ki igazán *Szent Antal* tisztelete. Kialakulóban van *Lisieuxi Szent Teréz* és — bizonyára osztrák hatásra—*Szent Júdás* kultusza. Arról azonban, hogy hogyan adaptálja őket a néplélek, még nem igen tudunk. Egyáltalán: a munka igen sok, de a munkás még kevés.

Az egyházi év paraszti megszenteléséből az életnek: munkának és pihenésnek, hétköznapnak és ünnepnek emelkedett felfogása, kultikus szemlélete tűnik elő. A napok nem szürkén következnek egymásután, hanem különös jelentésük és értelmük van: a nép földi életét transzcendens keretbe foglalják. Az élet. me[^]sgakíthatatlannak látszó folytonosságában, küzdelmeiben az egyházi év ünnepélyes, fölemelő, emlékeztető ritmusa jelenti a megállást, az eszmélést, a lélek erősödését. A nép ünnepe még közösségi megnyilatkozás, amelyet apáinak jámborsága szentelt meg. A hagyományoknak e kultuszát, az életnek e klasszikus fegyelmét, kötelező rendjét mégsem érzi tehernek. Éppen ez a magatudatlanul vállalt kötöttség, amely megóv a belső nyugtalanságtól és a külső zűrzavartól, biztosítja a léleknek derűs komolyságát, heroikus egyensúlyát és teszi a népi, paraszti életalakítást mostani pusztuló szépségében is olyan páratlanná.

IRODALOM.

A magyar vallásos néprajzi kutatás, ha nem is a mai céltudatossággal, kialakult munkaprogrammal és módszerrel, bizonyos romantikus előzmények után már tulajdonképpen *Ipolyi* Arnolddal (1823—1886) megkezdődik. *Magyar mythológiája* (1854) minden tévévéde mellett is a magyar folklórénak eddig egyetlen monumentális összefoglalása, amelyben a vallási jelenségeket is érdemük és jelentőségük szerint méltatja. Kortársa *Sztachovics* Rémig O. S. B. inkább a hazai német vallásos népeletet kutatja szép eredménnyel. (V. ö. G. *Kurzweil: P. R. Sztachovics O. S. B. und die Anfänge der deutschungarischen Volkskundeforschung. Deutsch-ungarische Heimatsblätter. 1931. 319.*)

Vallásos jellegű néphiedelmeink és népszokásaink egyrésze eredet szerint a középkori magyar *rituáléra*, liturgikus szokásokra megy vissza. A liturgia magyarországi hajtásait főképpen *Knauz* Nándor, *Dankó* József és *Zalán* Menyhért O. S. B. kutatta ugyan, de a valóságos ismerettől és a néprajzi vonatkozások tisztázásától még messze vagyunk.

Művészettörténetünk megfelelő vonatkozásaira főképpen *Ipolyi* Arnold és *Czobor* Béla kezdett még a múlt században fényt deríteni. Úttörő munkásságuknak, sajnos, azóta nem igen akadt rendszeres folytatása.

Használható vallásos néprajzi adalékok találhatók a nagyérdemű *Kálmány* Lajos gyűjteményeiben, az *Ethnographia* c. néprajzi szakfolyóirat kötetében, továbbá művészettörténeti, egyháztörténeti, helytör-

téneti monográfiákban és egyéb közlésekben, régi irodalmi alkotásokban, főképpen prédikációgyűjteményekben. Összegezésükkel azonban még adósok vagyunk. A további, autonóm szemléletben gyökerező munkát bizonyára még sok eredmény fogja jutalmazni.

A vallásos néprajz önelvű tudománya különben szinte napjainkban bontakozott ki német földön. Kitűnően értesült jellemzését, az eddigi törekvések eredmények összefoglalását *Karsai Géza* O. S. B. adja (*A vallásos néprajz fellendülése*. Pannonhalmi Szemle 1937), aki a magyar törekvések rajzára is kiterjeszt kedik. *Schwartz Elemér* O. Cist, is elsősorban a német eredményekre hivatkozik. (*Vallási néprajz*. Ethn. 1928:165 és *A néprajz új útjai — a katolikus néprajz*. Katolikus Szemle 1934:408.), amikor a hazai munka megindítását sürgeti. *Schwartz* pár éve azt is indítván nyozta, hogy a *Szent István Akadémia* állítsa fel a *Magyar Katolikus Néprajzi Intézetet*, amely azonban még, sajnos, nem történt meg, pedig hatásai nemcsak tudományos, hanem pasztorális téren is beláthatatlanok lennének. Külföldön már több ilyen intézet működik szép eredménnyel (felsorolásukat *Karsai* idézett értekezése adja). A hazai német kutatás virágzására nézve utalunk többek között *Karsai Géza*, *Hermann Egyed* és *Bonomi Jenő* nevére.

A magyar *református* nép vallásos életének kutatása tudunkra még nem igen indult meg. Lelkes dilettánszerűtlen adathalmaz *Illyés Endrée*: *A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel a vallásos világára*. Szeged, 1931. Katolikus szempontból is hasznosíthatók *Raffay Sándor*: *A magyarhoni evangélikus liturgia történetéhez*. Budapest, 1933. c. munka adatai.

A KÖNYVBEN ELŐFORDULÓ RÖVIDÍTÉSEK TELJES CÍME.

a) FOLYÓIRATOK:

Ethn. - Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. Budapest, 1890—.

Ért. - A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Budapest, 1900—1916 és 1926—.

NNy. - Népünk és Nyelvünk. A Szegedi Alföldkutató Bizottság közérdekű folyóirata. Szeged, 1929—.

MNy. - Magyar Nyelv. Közérdekű havi folyóirat a művelt közönség számára. Budapest, 1905—.

Nyr. - Magyar Nyelvőr. Budapest, 1872—.

IK. - Irodalomtörténeti Közlemények. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1891—.

EPhK - Egyetemes Philológiai Közlöny. Budapest, 1877—.

MKsz - Magyar Könyvszemle. Budapest, 1876—.

b) KÖNYVEK:

ARTNER - *Artner* Edgár: *Az egyházi évnek, ünnepeinek és szertartásainak kimerítő leírása és magyarázata* etc. Budapest, 1952.

BÉKEF I-Békefi Rémy: *Kethely és környékének néprajza*. Budapest, 1884.

BUNYITAYsMÁLNÁSI - *Bunyitay* Vince-Md/nási Ödön: *A váradi püspökök a száműzetés és az újraalapítás korában*. Debrecen, 1935.

FORSTER -*Forster* Gyula báró: *Magyarország műemlékei*. I—IV. Budapest, 1905—1918.

FRANZ -*Franz* Adolf: *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*. I—II. Freiburg i. Breisgau, 1909.

GÖNCZ 1 - *Gönczi* Ferenc: *Göcsej s kapcsolatosan Hetes vidékének és népének összevontabb ismertetése*. Kaposvár, 1914.

HAICZL-Haiczl Kálmán: *A garamszentbenedeki apátság története*. Budapest, 1915.

JÁNOSI-Jánosi Gyula O. S. B.: *Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán*. Pannonhalma, 1935.

JUHÁSZ-Juhász Kálmán: *A licentiatusi intézmény Magyarországon*. Budapest, 1921.

KOREN - *Koren*, Hanns: *Volksbrauch im Kirchenjahr*. Salzburg, 1934.

MN Gy. *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. I—XIV. Budapest, 1872—1924.

MOE - *Magyary-Kossa* Gyula: *Magyar Orvosi Emlékek*. I—III. Budapest.

MIHÁLYFI-Mihályfi Ákos: *A nyilvános istentisztelet*. Budapest, 1933.

ORBÁN - *Báró Orbán* Balázs: *A Székelyföld leírása*. I—VI. Pest, 1868—1873.

PEHM-Pehm József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934.

RÉSŐ ENSEL-Réső Ensel Sándor: *Magyarországi népszokások*. Pest, 1867.

TORMÁS 1-Tormási Gábor: *A szabadkai római katolikus főplébánia története*. Szabadka, 1883.

VANYÓ- *Vanyó* Tihamér O. S. B.: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiből*, 1600—1850. Pannonhalma, 1933.

VÉSZELY- *Veszély* Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*. Kolozsvár, 1860.

ZÁVODSZKY-Závodszy Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Budapest, 1904.

A külföldi vallásos néprajzi szakmunkák közül megfordult kezünkben:

Weigert, Joseph: Religiöse Volkskunde. Freiburg i. Breisgau, 1925.

Boette, W.: Religiöse Volkskunde. Leipzig, 1925.

Rumpf, Max: Religiöse Volkskunde. Stuttgart, 1953.

Grünenwald, Lukas: Volkstum und Kirchenjahr. Speyer, 1927.

Hay, Wilhelm: Volkstümliche Heiligtage. Trier, 1932.

Kleinschmidt, Beda O. F. M.: Die heilige Anna ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum. Düsseldorf, 1930.

Kleinschmidt, Beda O. F. M.: Antonius von Padua in Leben und Kunst, Kult und Volkstum. Düsseldorf, 1931.

Meisen, Karl: Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande. Düsseldorf, 1931.

Mindezek inkább csak módszertani szempontból szolgáltak okulásunkra. Ha adataikat felhasználtuk, a szövegben jelezzük.

Ahol forrásokot nem idéztünk, ott a magunk megfigyeléseiből, gyűjtéséből merítettünk. Tanítójelölt tanítványaink közül hasznos adatokkal támogatta munkánkat: *Lele* József és *Ördög* Antal (Tápé), *Belovai* Sándor (Algyő), *Takács* B. József (Apátfalva, Csanád), *Molnár* Illés (Héhalom), *Waltz* Gyula (Kemence), *Babits* László (Nagyécsfalva), *Leposa* László (Rábaköz), *Énekes* László (Mihályfa), de a többiek is segítettek.

Végezetül kedves kötelességünket teljesítjük, amikor itt is hálásan köszönjük meg *Karsai* Géza O. S. B. főiskolai tanár önzetlen tanácsait, baráti segítségét.

TARTALOM.¹

	Oldal
<i>Előszó</i>	3
 A magyar vallásos néprajz körvonalai.	
<i>A magyar vallásos néprajz elmélete</i>	7
<i>A magyar nép és a katolikus kereszténység</i>	17
<i>A vallásos népközösség</i>	28
 <i>A népi kultusz:</i>	
a) Templom.....	36
b) Pap	47
c) Mise	51
d) Keresztény tanítás	68
e) A vasárnap és a hétköznapok megszentelése....	74
<i>A vallásos környezet</i>	79

Az egyházi év néprajza.

A karácsonyi ünnepkör:

Advent	91
Betlehemezés	92
Szent András	100
Szent Borbála	101
Szent Miklós.....	105
Szeplőtelen Fogantatás	106
Szent Lucia.....	107

TARTALOM¹ Az ünnepek sorrendje az 1936. évi kalendárium szerint következik.

Szálláskeresés.....	109
Szent Tamás	111
Karácsony böjtje.....	111
Szent István vértanú	150
Szent János evangélista	138
Aprószentek.....	146
Újév	147
Vízkereszt.....	153
Szűz Mária eljegyzése.....	161
Gyertyaszentelő Boldogasszony	166
Szent Balázs	167
Szent Ágota	176
Szent Apollónia	177
Szent Skolasztika	177
Szent Zsuzsanna	177
Üszögös Szent Péter	177
Szent Mátyás	178

A húsvéti ünnepkör:

Hamvazószerda	179
Nagyböjt.....	180
Szent Gergely	183
Sándor, József, Benedek.....	188
Szent József.....	189
Szent Benedek	189
Gyümölcsoltó Boldogasszony.....	189
Virágvasárnap.....	190
Nagyhét	193
Nagypéntek	198
Nagyszombat és húsvét.....	205
Fehérvasárnap	235
Szent György	239
Szent Márk	241
Szent Fülöp és Jakab_	242
Szent Flórián	244
Nepomuki Szent János	246
Aldozócsütörtök	248
Szent Orbán	249

<i>A pünkösd i ünnepkör:</i>	<i>Oldal</i>
Pünkösd szombatja	251
Pünkösd	251
Úrnapja	257
Szent Antal	264
Szent Alajos	265
Szent Iván	266
Szent János és Szent Pál	272
Szent László	273
Péter-Pál	275
Aratás	275
Sarlós Boldogasszony	280
Illés próféta	281
Mária Magdolna	281
Szent Jakab	282
Szent Anna	283
Szent Ignác	287
Urunk színeváltozása	288
Nagyboldogasszony	288
Szent Rókus	290
Szent István király	290
Kisasszony	292
Szent Vendel	292
Szent Dömötör	293
Mindenszentek	295
Szent Márton	297
Szent Erzsébet	300
Szent Katalin	301
<i>Irodalom</i>	303